

ΤΟ ΤΕΡΑΣ ΤΗΣ ΣΤΕΓΑΣΗΣ

Το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας κόστισε 2 ευρώ και τυπώθηκε τον Ιούλη του 2020 σε 700 αντίτυπα. Το βιβλίο διακινείται χωρίς ορισμένο αντίτιμο και με ελεύθερη συνεισφορά. Όσες και όσοι το προμηθευτούν μπορούν να συνεισφέρουν οικειοθελώς σύμφωνα με τη συνείδηση, τη συντροφικότητα και την οικονομική τους κατάσταση, ώστε αφενός να βγουν τα έξοδα της έκδοσης και αφετέρου να ενισχυθεί οικονομικά η δράση της συνέλευσής μας.

Το βιβλίο θα διατεθεί ελεύθερα σε κινηματικές βιβλιοθήκες και φυλακισμένους αγωνιστές.

Πρώτη έκδοση και τίτλος: The housing monster (2012) από το prole.info

Για επικοινωνία: unrealestate@riseup.net, <https://unrealestate.noblogs.org>

ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΟΝ ΕΚΒΙΑΣΜΟ ΤΟΥ ΕΝΟΙΚΙΟΥ

ΤΟ ΤΕΡΑΣ ΤΗΣ ΣΤΕΓΑΣΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ:

ΠΡΟΛΟΓΟΣ • 9

Η ΟΙΚΟΔΟΜΗ • 19

Ζωντανή και Νεκρή Εργασία • 20

Κοινωνικοποίηση, απομόνωση και εργολαβίες • 32

Δεξιότητα και οπισθοδρόμηση • 40

Ο ρυθμός της εργασίας • 48

Ασφάλεια και Αυτοκαταστροφή • 54

Μάτσο μαλακίες • 60

Τα μπλουζ του μπλε κολάρου • 64

Η ΓΕΙΤΟΝΙΑ • 71

Δάνεια • 72

Γη • 78

Ανάπτυξη και Παρακμή • 84

Η Αγορά Κατοικίας και η Αγορά Εργασίας • 90

Ιδιοκτησία και Τάξη • 96

Ένας γυναικείος χώρος • 106

Η κοινότητα και το εμπόρευμα • 112

ΕΤΣΙ ΕΙΝΑΙ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ • 118

Σημειώσεις για την ταξική πάλη • 120

Συλλογική ζωή • 126

Τα σωματεία • 130

Έλεγχος ενοικίου και κρατική στέγαση • 136

Ο δεύτερος κόσμος (the second world) • 142

Να τελειώνουμε με τα τέρατα • 150

«Μπορούμε να αποκαλούμε αυτό το τέρας το 'τέρας της ιδιοκτησίας'. Τώρα κυβερνά τον κόσμο, βυθίζει την ανθρωπότητα στη μιζέρια, και κερδίζει σε βαναυσότητα και απληστία με την πρόοδο του αποκαλούμενου 'πολιτισμού μας'. Αυτό το τέρας στο εξής θα το χαρακτηρίζουμε και θα το προτείνουμε για αφανισμό.»

Johann Most

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΥΤΟ-ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Τον Σεπτέμβριο του 2019, η «συνέλευση ενάντια στον εκβιασμό του ενοικίου» αποφάσισε ελαφρά τη καρδία να μεταφράσει κάτι που έμοιαζε με κόμικ και αναφερόταν στο «ζήτημα της στέγης». Η ομάδα εργασίας που το ανέλαβε, σύντομα συνειδητοποίησε πως ήταν κάτι περισσότερο. Δεν αναφερόμαστε στο αφηγηματικό στυλ ή στην έκταση του κειμένου, αλλά στο εύρος των ζητημάτων που γρήγορα ανακαλύψαμε πως αναφερόταν ο συγγραφέας. Η στεγαστική κρίση στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής έμοιαζε να σχετίζεται με το ζήτημα της εργατικής τάξης και της πολιτικής οργάνωσης γενικά. Κι αυτό μόνο διδακτικό θα μπορούσε να είναι για εμάς. Μια συνέλευση που συγκροτήθηκε στη βάση μιας προπαγανδιστικής διαδικασίας, με σκοπό τη διοργάνωση μιας διαδήλωσης ενάντια στην αύξηση των ενοικίων και την τουριστικοποίηση των γειτονιών μας τον Ιούνιο του 2019, ξεκίνησε να συνειδητοποιεί πως το ζήτημα το οποίο καλείται να αντιμετωπίσει είναι αναλυτικά πολύπλοκο και πολιτικά επίκαιρο. Το «στεγαστικό ζήτημα» μας βρήκε με ελάχιστη πολιτική και οργανωτική πείρα. Έπεσε μπροστά μας ως ένα άμεσο εμπειρικό ζήτημα της προσωπικής μας ζωής και στη συνέχεια ως ένα κλιμακούμενο πρόβλημα, για το οποίο λίγα ξέραμε και πολύ λιγότερα πιστεύαμε πως μπορούσαμε να κάνουμε. Ξεκινήσαμε, λοιπόν, να συζητάμε από την αρχή, να αναζητούμε πολιτικές/οργανωτικές εμπειρίες από άλλες χώρες και να προπαγανδίζουμε τις διαφορετικές διαστάσεις που ανοίγονται από την αύξηση των ενοικίων. Η μετάφραση και η πολιτική επεξεργασία της έκδοσης που βρίσκεται μπροστά σας είναι μια μικρή συνεισφορά στην παραπάνω συζήτηση, που ελπίζουμε σιγά-σιγά να σταματήσει να περιορίζεται στις περιορισμένες υποκειμενικές δυνατότητες της συνέλευσής μας και να μεταφερθεί στους προλεταριακούς κύκλους του κινήματος: στις ομάδες, στα σωματεία και φυσικά στους ίδιους/ες τους/τις εργαζόμενους/ες-ενοικιαστές/τριες. Στους/στις μόνους/ες, που τελικά μπορούν να μετατρέψουν σε καθημερινές θέσεις μάχης τα επιχειρήματα που συντίθενται στις σελίδες που θα ακολουθήσουν. Η έκδοση έρχεται για να υποστηρίξει τη διαδήλωση που θα οργανώσει η «συνέλευση ενάντια στον εκβιασμό του ενοικίου» με σύνθημα: «δε θα ζούμε για να δουλεύουμε, δε θα δουλεύουμε για να πληρώνουμε (μόνο) το νοίκι», τον Ιούνιο του 2020. Δεν έχουμε καμία διάθεση να ερμηνεύσουμε τον κόσμο με διάφορους τρόπους χωρίς να μπούμε στη διαδικασία να τον αλλάξουμε...

ΕΜΠΕΙΡΙΕΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΓΜΑΤΑ

Το κόμικ που κρατάτε στα χέρια σας εκδόθηκε το 2012, τέσσερα χρόνια (περίπου) μετά από τον Ιανουάριο του 2008, τον μήνα που θα μείνει γνωστός στην ιστορία για την εκδήλωση της σπουδαιότερης κρίσης που γνώρισε ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής από το κραχ της περιόδου του μεσοπολέμου και τη μεγάλη ύφεση. Είμαστε σίγουροι/ες, πως η εκπυρσοκρότηση των ασφαλειών των ενυπόθηκων δανείων συνδέεται ακόμα και στο μη-εκπαιδευμένο στην πολιτική οικονομία μάτι, με το ζήτημα της στέγης: της αγοράς κατοικίας και του real estate για τα αφεντικά και το κάτι παραπάνω «από ένα κεραμίδι πάνω από το κεφάλι μας» για εμάς. Είναι όμως τόσο καθοριστικός ένας μήνας ώστε ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής να συναντήσει τις ιστορικές του αντιφάσεις και να αναγκαστεί να τις κοιτάξει κατάματα; Όχι, θα πούμε. Και θα πάμε λίγα χρόνια πίσω.

Τον Ιανουάριο του 2001, η Αμερικανική Ομοσπονδιακή Τράπεζα (FED) αντιδρά στην κρίση των «.com» και ρίχνει τα επιτόκια στο 1%. Το κλίμα ευφορίας που είχε χτιστεί γύρω από τις start-up εταιρείες και τα τεχνολογικά προϊόντα τους, που υπόσχονταν έναν αυτοματοποιημένο, πράσινο και υπερ-παραγωγικό καπιταλισμό, δεν ευδοκίμησε και άφησε πίσω του αβεβαιότητα και μια τάση για αναζήτηση «ασφαλών» επενδύσεων. Έτσι, οι τράπεζες οδήγησαν τους πελάτες τους στην οδό του φτηνού δανεισμού. Πιο συγκεκριμένα, των στεγαστικών δανείων και των χρηματοπιστωτικών παραγώγων τους. Το ρίσκο από τα επισφαλή δάνεια, που δίνονταν χωρίς ιδιαίτερα εχέγγυα, καλύπτεται από τη μετατροπή τους σε πακέτα και την πώλησή τους σε τράπεζες άλλων κρατών ή σε

επενδυτικά Funds. Η δημιουργία αυτής της παράλληλης αγοράς «παραγώγων», επιτρέπει στις τράπεζες να διευρύνουν την πελατεία τους σε μέχρι τότε αποκλεισμένες από τον δανεισμό κοινωνικές ομάδες. Ακόμα και οι πληθυσμοί των γκέτο, που για δεκαετίες βρίσκονταν/βρίσκονται στα όρια του νόμου, έγιναν αντικείμενο του συμπλέγματος: τράπεζες-σκιώδεις τράπεζες των subprimes¹ - real estate. Εξαιτίας αυτού του κλίματος, την περίοδο 2002-2006 οι τιμές των ακινήτων διπλασιάζονται. Με τη σειρά της η ανατιμημένη ιδιοκτησία λειτούργησε ως τεκμήριο για τον περαιτέρω δανεισμό των ιδιοκτητών, οι οποίοι έχουν τη δυνατότητα να πάρουν περισσότερα επιχειρηματικά ρίσκα. Η (υποθηκευμένη) ιδιοκτησία και οι τιμές της κατοικίας βρίσκονται σε ιστορικά ύψη. Όμως, το δεύτερο εξάμηνο του 2006, η τιμή της κατοικίας πέφτει ραγδαία. Στις 02/04/2007, η New Century Financial, μια από τους μεγαλύτερους δανειστές ενυπόθηκων δανείων, ομολογεί τη χρεωκοπία της. Δε μιλάμε για έναν μήνα λοιπόν, μιλάμε για οκτώ χρόνια και για δύο διαδοχικές κρίσεις. Δε μιλάμε τελικά για μια κρίση που γεννιέται στη διανομή, στην αναντιστοιχία διαθέσιμων σπιτιών και αγοραστικής δυνατότητας της εργατικής τάξης, αλλά για μια κρίση που ξεκινάει πάνω στην αδυναμία του κεφαλαίου να συγχρονίσει την τεχνολογική του πρόοδο με τις σχέσεις στην παραγωγή: με άλλα λόγια να αναδιαρθρώσει ταυτόχρονα το σταθερό και το μεταβλητό κεφάλαιο.

Η εμπειρία της κατάρρευσης της αγοράς ακινήτων, αποδεικνύει πως η αναβάθμιση της αγοράς ακινήτων δεν ήταν και δεν είναι αντανάκλαση της οικονομικής ανάπτυξης ενός εθνικού καπιταλισμού, αλλά το αντίθετο: η αύξηση της τιμής της ιδιοκτησίας και η (αναγκαστικά) ακόλουθη με αυτή στεγαστική κρίση, είναι προϊόντα ενός εθνικού καπιταλισμού που αδυνατεί να αναδιαρθρωθεί. Σας θυμίζει κάτι;

Οι κρίσεις εμφανίζονται στα μάτια μας ως κάποια σοκαριστικά δευτερόλεπτα, που οδηγούν σε κάποιους μήνες συζητήσεων στην επιφάνεια της πολιτικής δημοσιότητας και ύστερα ως παρατεταμένες αναδιαρθρώσεις-σωροί από ρυθμιστικά μέτρα, που επαναφέρουν την «υγεία» του χρηματοπιστωτικού συστήματος και φυσικά ρυθμίσεις επί των εργασιακών σχέσεων στην κατεύθυνση της βέλτιστης απόσπασης της υπεραξίας που παράγουμε. Στην πραγματικότητα όμως, οι κρίσεις είναι μακράς διάρκειας περίοδοι που φέρνουν στην επιφάνεια τον αντιφατικό πυρήνα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Η κρίση «.com», η ιστορική αδυναμία του κεφαλαίου να ενσωματώσει στην παραγωγή τις πολυδιαφημισμένες νέες τεχνολογίες και την «πράσινη ανάπτυξη», μέσα σε μια οκταετία μετασχηματίστηκε σε μια βαθύτερη κρίση που απασχόλησε το σύνολο των δυτικών χρηματοπιστωτικών θεσμών και οδήγησε σε αναδιάρθρωση τις σχέσεις στην παραγωγή και τις κοινωνικές ισορροπίες σε όλον τον πλανήτη. Ίσως να μπορούσαμε να ανατρέξουμε και σε μεγαλύτερο ιστορικό βάθος, καθώς είμαστε από αυτούς και αυτές που δεν αντιλαμβάνονται την ιστορία ως ένα μονόλογο των νόμων του κεφαλαίου, αλλά ως ένα πεδίο μάχης που σπαράσσεται από τη σύγκρουση των εργατών/τριών με τα αφεντικά και τα κράτη. Έτσι υποπτευόμαστε, χωρίς να μπορούμε να το αποδείξουμε για τους σκοπούς αυτού του προλόγου, πως η αφετηρία των κρίσεων/αναδιαρθρώσεων που έχουν αναφερθεί παραπάνω βρίσκεται (και) στο ξέσπασμα των εργατικών και κοινωνικών κινημάτων των 60's-70's και τις απαντήσεις που επινόησαν ενώπιόν τους τα κράτη και τα αφεντικά. Η «πράσινη ανάπτυξη», η πρόσβαση μέσω δανεισμού στην αφθονία των εμπορευμάτων, οι ελαστικές σχέσεις εργασίας και η γοητεία του ατομικού κεφαλαίου, μετατράπηκαν σε υλικές δυνάμεις της απάντησης των αφεντικών, ακριβώς γιατί απαντούσαν στο αντιπυρηνικό κίνημα, στην ισχύ των βιομηχανικών εργατών/τριών, στα κινήματα για τη σεξουαλική απελευθέρωση και την αναγνώριση της γυναικείας αναπαραγωγικής εργασίας κ.ο.κ. Οι κρίσεις τελικά δε γνωρίζουν πληθυντικό: οι συγκεκριμένες εκφάνσεις τους με τα συγκεκριμένα αποτελέσματα πάνω στις ζωές μας, εγγράφονται σε μια συνεχή ιστορική σύγκρουση στην οποία συμμετέχουμε περισσότερο ή λιγότερο συνειδητά ως εργαζόμενοι/ες. Η συνείδηση της ιστορικότητάς τους, η ιστορική εμπειρία των κρίσεων, είναι για εμάς ένα βήμα και η ανάδειξη μιας προλεταριακής θετικότητας εναντίον τους είναι ο σκοπός.

---

1. Δανείων υψηλού κινδύνου.

ΣΥΓΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ

Δε θα πρωτοτυπούσαμε καθόλου αν γράφαμε απλά πως το ελληνικό κράτος μοιάζει μόνο πολιτισμικά με το αμερικάνικο - «η Ελλάδα είναι η αμερική των βαλκανίων». Πώς θα μπορούσε να είναι αλλιώς; Η ομοσπονδία των Ηνωμένων Πολιτειών αποτελεί μια ολόκληρη ήπειρο σχεδιασμένη, σχεδόν εξολοκλήρου, από τους μηχανικούς των μεγάλων βιομηχανιών. Ήδη λοιπόν από τις αρχές του 20ού αιώνα, οι ειδικευμένοι εργάτες/τριες των βιομηχανιών προμηθεύονταν με στεγαστικά δάνεια από τους ίδιους τους βιομήχανους-αφεντικά τους, προκειμένου να προσδεθούν με τα συμφέροντα της επιχείρησης και να μη μπορούν να αλλάξουν πόλη αναζητώντας μεγαλύτερα μεροκάματα. Οι κατασκευαστικές εταιρείες δεν ήταν παρά μικρά τμήματα των βιομηχανικών ομίλων. Η στέγη ήταν ξένη, ήταν δώρο του αφεντικού με υψηλό αντάλλαγμα: να δουλεύεις περισσότερο για να καλύψεις τα δάνεια και να μη μπορείς να διεκδικήσεις μια καλύτερη ζωή κάπου αλλού στην αμερικάνικη ήπειρο. Το «ξένο» σπίτι, που ερχόταν μαζί με τον μισθό, το δάνειο και τη φιλανθρωπία του αφεντικού, ήταν μια μεταλλασσόμενη «κοινωνική κατοικία». Αυτό ήταν κι έπαιρνε κάποια από τις σύγχρονες ή αρχετυπικές μορφές της: της εργατικής επιδοτούμενης κατοικίας, του μισθωμένου με τη βδομάδα μοτέλ για το υποπρολεταριάτο ή τους περιφερόμενους εργάτες/τριες, τη λυόμενη κατοικία μέσα στις εκτάσεις κάποιας φυτείας κ.ο.κ. Όπως και να 'χει όμως ήταν ξένη, ήταν επιδοτούμενη, εγγυημένη από το αφεντικό, στον βαθμό φυσικά που ο/η εργάτης/τρια συνέχιζε να δουλεύει και να πληρώνει. Ήταν ξένη, γιατί αποτελούσε τεκμήριο για μια σειρά από καταναλωτικά δάνεια που αποσκοπούσαν στην κάλυψη των υπόλοιπων αναγκών ή των άσκοπων φιλοδοξιών των εργατών/τριών. Ένα σπίτι «εκτός του ελέγχου» των αμέσων δυνατοτήτων τους, που υποθήκευε τη μελλοντική τους εργατική δύναμη και την υπέτασε στη διαίτησία των «νόμων της αγοράς» των αφεντικών.

Η πρόσβαση στην κατοικία, όπως προκύπτει από τα παραπάνω, ήταν και είναι στην ουσία η πρόσβαση στην καθημερινή πολιτική οικονομία ενός διαρκώς χρεωμένου νοικοκυριού. Μια χρεωμένη και εξαρτημένη από το σύμπλεγμα βιομηχανίας-χρηματοπιστωτικού συστήματος καταναλωτική μονάδα για τον χρεωμένο, αλλά με πολύ υψηλή καταναλωτική δυνατότητα, αμερικάνο/αμερικανίδα εργάτη/τρια. Στην αμερικάνικη περίπτωση, το 70% του εθνικού ΑΕΠ καταναλωνόταν από τους/τις χρεωμένους/ες εργάτες/τριες και τα χρεωμένα νοικοκυριά τους. Η κρίση της εισαγωγής νέων τεχνολογιών στην παραγωγή μετατράπηκε σε κρίση της πολιτικής οικονομίας των χρεωμένων νοικοκυριών, συνεπώς και σε κρίση της εσωτερικής αμερικανικής αγοράς κ.ο.κ.

Στην ελληνική περίπτωση της διάχυτης ιδιοκατοίκησης, που εμφανίζεται ως παραπροϊόν της μικρομεσαίας ιδιοκτησίας γης στην επαρχία - κατοικιών ή οικοπέδων/κτημάτων, της συντήρησης των οικογενειακών δεσμών μέσω της διανομής προσόδων και τη στενή σχέση οικογένειας-κράτους εντός της προσωποκεντρικά οργανωμένης ελληνικής γραφειοκρατίας, της έλλειψης κτηματολογίου και του μη συγκεντρωμένου κατασκευαστικού κεφαλαίου, η στεγαστική φούσκα που βρίσκεται μπροστά στα μάτια μας δεν μπορεί παρά να συνδιαλέγεται με τις παραπάνω διαρκείς στον χρόνο διαστάσεις του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού. Οι προφανείς αιτίες: η τουριστικοποίηση και τα νέα τουριστικά ήθη, ο ΕΝΦΙΑ ως εισπρακτικό μέτρο και ως τεχνολογία εισαγωγής του στεγαστικού πλεονάσματος στην αγορά, η ανατίμηση της απαξιωμένης ιδιοκτησίας των ελλήνων κατά τη δεκαετία της κρίσης, το «πακετάρισμα» των κόκκινων δανείων από τα νεοϊδρυθέντα τμήματα των ελληνικών τραπεζών και η προσέλκυση funds και ευκαιριακών επενδύτων λόγω της πιο φτηνής «χρυσής βίζας» στην ευρωπαϊκή ένωση, δημιουργούν το κλίμα για τη ραγδαία αύξηση των τιμών της κατοικίας, χωρίς φυσικά την αντίστοιχη ανακίνηση του κατασκευαστικού κεφαλαίου (ίσως πέρα από τα «μερεμέτια» και τη διακόσμηση) ή την άνοδο των μισθών. Τι έχουμε λοιπόν; Υψηλές τιμές στην κατοικία, σταθερή καταναλωτική δυνατότητα στο ύψος των νέων διευθετήσεων που έφερε η κρίση (μισθοί, τιμές των προϊόντων κ.ο.κ.), διευρυμένο χρηματοπιστωτικό ενδιαφέρον χωρίς αντίστοιχο παραγωγικό, και φυσικά, νέες προσβάσεις στο χρηματοπιστωτικό σύστημα για τους ιδιοκτήτες ενός ή περισσότερων σπιτιών και βιομηχανικών χώρων. Ό,τι χρειάζεται με άλλα λόγια, ώστε η ανάπτυξη να μην είναι τίποτα περισσότερο από μια «φούσκα» που έρχεται, ως «έκτακτη ανάγκη», να οριστικοποιήσει τα καθημερινά ήθη των προλεταρίων που προετοιμάστηκαν -φυσικά σε βάρος μας- μέσα στη δεκαετία της κρίσης.

Τι έχουμε; ρωτάμε ξανά. Έχουμε τον/της εργαζόμενο/η, ενοικιαστή/τρια, που απομακρύνθηκε

προσωρινά από την οικογενειακή του/της κατοικία, προκειμένου να δουλέψει και να φτιάξει τις δικές του σχέσεις, να μην μπορεί να δουλέψει με μεγαλύτερους μισθούς ώστε να οργανώσει την ανέλιξη ή απλά την καθημερινότητα του, να μην μπορεί να αποκτήσει το δικό του σπίτι και φυσικά να μη-μπορεί, να μη-θέλει, να μη χωράει στην οικογενειακή του κατοικία. Δίπλα του, δίπλα μας, η εθνική μεσαία τάξη, ανασυγκροτημένη ιδεολογικά από την αφήγηση περί ανάπτυξης, να προσπαθεί να χρησιμοποιήσει με καπιταλιστικούς όρους την ιδιοκτησία της: real estate από τη μία, τεκμήριο για περαιτέρω δανεισμό από την άλλη, και τα δύο μέσα σε ένα επισφαλές οικονομικό και εμπόλεμο τοπίο.

Η ΚΑΤΑ-ΔΙΚΗ ΜΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ

Αν πάρουμε στα σοβαρά τα παραπάνω μπορούμε να σχηματίσουμε το εξής επιχείρημα: η αδυναμία του κεφαλαίου να αναδιαρθρώσει αναίμακτα τις σχέσεις στην παραγωγή κατά τα πρότυπα της λεγόμενης «4ης βιομηχανικής επανάστασης»², δημιούργησε σε πλανητικό επίπεδο κλιμακούμενες κρίσεις που με μεγαλύτερη ή μικρότερη ένταση έσκασαν στον στεγαστικό/κατασκευαστικό κλάδο. Με τον τρόπο αυτό άγγιξαν τις σχέσεις, τις συνθήκες και τους μηχανισμούς αναπαραγωγής της εργατικής τάξης σε διαφορετικές γωνίες του πλανήτη. Ο χρωμένος αμερικάνος προλετάριος και η ελληνίδα εργαζόμενη νοικοκυρία βρίσκονται έναντι μιας διαδικασίας βίαιης αναπροσαρμογής των συνηθειών τους σε δύο μέτωπα: ευέλικτες και ελαστικές σχέσεις, επισφάλεια και πολυεργασία στην παραγωγή - τέλος του κράτους πρόνοιας, ευελιξία και διαρκείς αλλαγές στα καθημερινά ήθη, σχέσεις κ.λπ. στην αναπαραγωγή. Η άνοδος της τιμής των νοικιών³ και οι στεγαστικές συνθήκες που φέρνει η ανάπτυξη του real estate (διαλλειματική και βραχυχρόνια μίσθωση κ.ο.κ.), είναι για όλους/ες εμάς που δουλεύουμε και νοικιάζουμε το κατά-δικό μας δεύτερο μέτωπο. Με κλειστό τον ορίζοντα της αγοράς κατοικίας -της μετατροπής του χρέους στον ιδιοκτήτη σε χρέος στην τράπεζα- το αυξημένο νοίκιο μας θέτει με εμφατικό τρόπο το ερώτημα: πώς θα αντιμετωπίσουμε τη στεγαστική επισφάλεια χωρίς να αναπροσαρμόσουμε τις σχέσεις αγάπης, ασφάλειας και εμπιστοσύνης που έχουμε οικοδομήσει στις γειτονιές, τις συγκατοικήσεις ή τα στέκια μας, με αρνητικούς για εμάς όρους;

Ήρθε η ώρα να εξηγήσουμε αυτό που παραπάνω ονομάσαμε «πολιτική οικονομία» του νοικοκυριού. Ένα σπίτι δεν είναι απλά μια καταναλωτική μονάδα. Είναι ένα πεδίο διαπραγματεύσεως των ψυχολογικών, διατροφικών, φιλικών κ.ο.κ. ισορροπιών των εργαζομένων νοικοκυριών/τριών. Είναι τόπος αναπαραγωγής, με τη διευρυμένη έννοια του όρου που μας αναγνωρίζει ως σύνθετες υπάρξεις πέρα από στομάχια και εγκεφάλους. Η «πολιτική οικονομία του νοικοκυριού» είναι η περισσότερο ή λιγότερο συνεργατική διαδικασία στάθμισης των παραπάνω οικονομικών, ή και όχι, παραμέτρων που βρίσκονται στο υπόβαθρο της δυνατότητάς μας να εργαζόμαστε (αλλά) και να αντιστεκόμαστε. Η ενεργοποίηση της «στεγαστικής κρίσης» από τα αφεντικά είναι η προσθήκη έξτρα βάρους σε αυτό το τμήμα της κοινωνικής ζωής μας. Είναι οικονομική και συναισθηματική δυσκολία, μια διαρκής συζήτηση για το «τι να κόψουμε;», «από πού να κόψουμε;». Πρέπει να προσαρμόσουμε στους όρους αναπαραγωγής μας που θέτει με απόλυτο τρόπο το κεφάλαιο.

---

2. Δε θα θέλαμε να μπούμε στη γενική φιλολογία περί βιομηχανικών, επιστημονικών ή άλλων επαναστάσεων. Η αναφορά στην 4η βιομηχανική επανάσταση συμπυκνώνει σε μια έννοια τους τρέχοντες τεχνολογικούς μετασχηματισμούς στην παραγωγή, την αναπαραγωγή και την κυκλοφορία. Διατηρούμε τη συνείδηση, πως ο δυναμισμός που αποδίδουν σε αυτούς τους μετασχηματισμούς οι ειδικοί των αφεντικών, χάνει την λάμψη του αν κανείς/καμία παρατηρήσει πως και αυτοί συμβαίνουν υπό την επήρεια των -ιδίων- νόμων που καθόρισαν όλες τις προηγούμενες αυτο-ανακηρυγμένες βιομηχανικές επαναστάσεις. Τους νόμους που θέτουν στον πυρήνα των τεχνολογικών μετασχηματισμών τη συρρίκνωση του κοινωνικά αναγκαίου χρόνου εργασίας, απλά και μόνο για αυξηθεί η υπεραξία - ο χρόνος που μας κλέβουν τα αφεντικά.

3. Και όχι μόνο αυτή. Ο πιο αυστηρός έλεγχος και η σκληρή νομοθεσία περί ρευματοκλοπών ή η εκκένωση των καταλήψεων, είναι τμήματα αυτής της διαδικασίας.

ΣΠΙΤΙΑ- ΜΟΝΑΔΕΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

Τα σπίτια όμως δεν είναι απλά νοικοκυριό. Για πολλούς και πολλές από εμάς, μέσα στο περιβάλλον της κρίσης έγιναν κανονικοί εργασιακοί χώροι. Πόσες δασκάλες μελετάνε και προετοιμάζουν το μάθημα των επόμενων ημερών στο σπίτι; Πόσοι τεχνικοί ηλεκτρονικών υπολογιστών δουλεύουν στο σπίτι; Και πόσες προγραμματίστριες, κομμωτές, εργαζόμενοι στην υποστήριξη πελατών, δουλεύουν από απόσταση; Φανταζόμαστε πως η λίστα μπορεί να συμπληρωθεί και με άλλες δουλειές, καθώς είμαστε σίγουροι/ες πως ολοένα και πιο συχνά τα αφεντικά απομακρύνουν ό,τι δεν είναι απαραίτητα συνδεδεμένο με τον καθαυτό εργασιακό χώρο, προκειμένου να απαλλαχθούν από το περιττό κόστος του πάγιου κεφαλαίου και της γεωπροσόδου, ενώ την ίδια στιγμή και με τον ίδιο τρόπο επτυγχάνουν την αποδοτικότερη εκμετάλλευσή μας εντός του τυπικού χρόνου εργασίας. Win-win. Γραμμένο αλλιώς: δε φτάνει που δουλεύουμε πέραν του ωραρίου, δε φτάνει που δεν πληρωνόμαστε για αυτό, πρέπει και να πληρώνουμε περισσότερα για το ίδιο το εργασιακό μας περιβάλλον.

Πόσο καθαρά έγιναν όλα τα παραπάνω μέσα στην τρέχουσα κρίση, που θα μείνει στην ιστορία ως «κρίση Covid-19»; Τα σπίτια μας μετατράπηκαν με μεγάλη ταχύτητα σε on-line παραγωγικές μονάδες και σε ζώνες υγειονομικής περίθαλψης και ασφάλειας. Η τηλε-εργασία, τα webinars, τα on-line μαθήματα συμπληρωμένα από τις πλατφόρμες του e-commerce και της digital διασκέδασης, εισήχθησαν βίαια στην καθημερινότητά μας, ως μια από μηχανής-σωτηρία από τους επικίνδυνους εργασιακούς και δημόσιους χώρους. Δεν ήρθαν για να εξωραϊσουν απλά τον εγκλεισμό με κρατική και ιατρική σφραγίδα. Ήρθαν για να μείνουν και αυτό το δηλώνουν με κάθε αφορμή οι εκπρόσωποι των κρατών και των αφεντικών.

Το ζήτημα της στέγης στο εσωτερικό των σύγχρονων μητροπόλεων αποδεικνύεται πως είναι ένα ζήτημα σχετικά με το πώς ζούμε και δουλεύουμε ως εργατική τάξη, ενάντια στο πώς αναδιαρθρώνουν τα αφεντικά τους όρους της εκμετάλλευσής μας ως τάξη. Η κατοικία είναι για εμάς εργασιακό περιβάλλον, τόπος οικειότητας και οργάνωσης των σχέσεων και των αντοχών μας, ενώ για τα αφεντικά είναι ένα πεδίο σύμπτωσης των νέων εργασιακών σχέσεων, της «υγείας» του χρηματοπιστωτικού τομέα και του στρατοαστυνομικού συμπλέγματος.

Η ΔΙΑΡΚΗΣ ΣΤΕΓΑΣΤΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

Όσα έχουμε γράψει παραπάνω χαρακτηρίζονται από δύο διαφορετικές μορφές του χρόνου. Την εναλλασσόμενη πυκνότητα του χρόνου των αφεντικών, που πιάνουν και αφήνουν το ζήτημα της στέγης ανάλογα με το ενδιαφέρον των αγορών και τον συνεχή χρόνο των αναγκών της εργατικής τάξης. Από τις παραγκουπόλεις και τα γκέτο, από τις φυλακές και τα κέντρα κράτησης, από τα νοικιασμένα με το κεφάλι υπόγεια ως τα δώματα με τους τρύπιους τοίχους, οι εργάτες και οι εργάτριες μετρούσαμε πάντα τους μισθούς μας σε ανάγκες και πάντοτε περικλείαμε αρκετές από αυτές στον έναν τόπο που ξεκουραζόμαστε. Κι ο μισθός ποτέ δεν έφτανε, γι' αυτό και πάντα τον φτιάχναμε και τον ξαναφτιάχναμε, συμπληρώναμε με προσωπική εργασία όσα ο μισθός δεν έφτανε να καλύψει. Από την άλλη, τα αφεντικά μας πάντοτε διεκδικούσαν αυτές οι στιγμές να μη μας ανήκουν, να είναι τμήματα της εκμετάλλευσής, ή των χρεών μας. «Το ελενίτ ή το κεραμίδι πάνω από το κεφάλι μας» ήταν και είναι για αυτούς μια στιγμή στο δίκτυο του ελέγχου που επιχειρεί να οργανώσει με βέλτιστο τρόπο την εκμετάλλευσή μας.

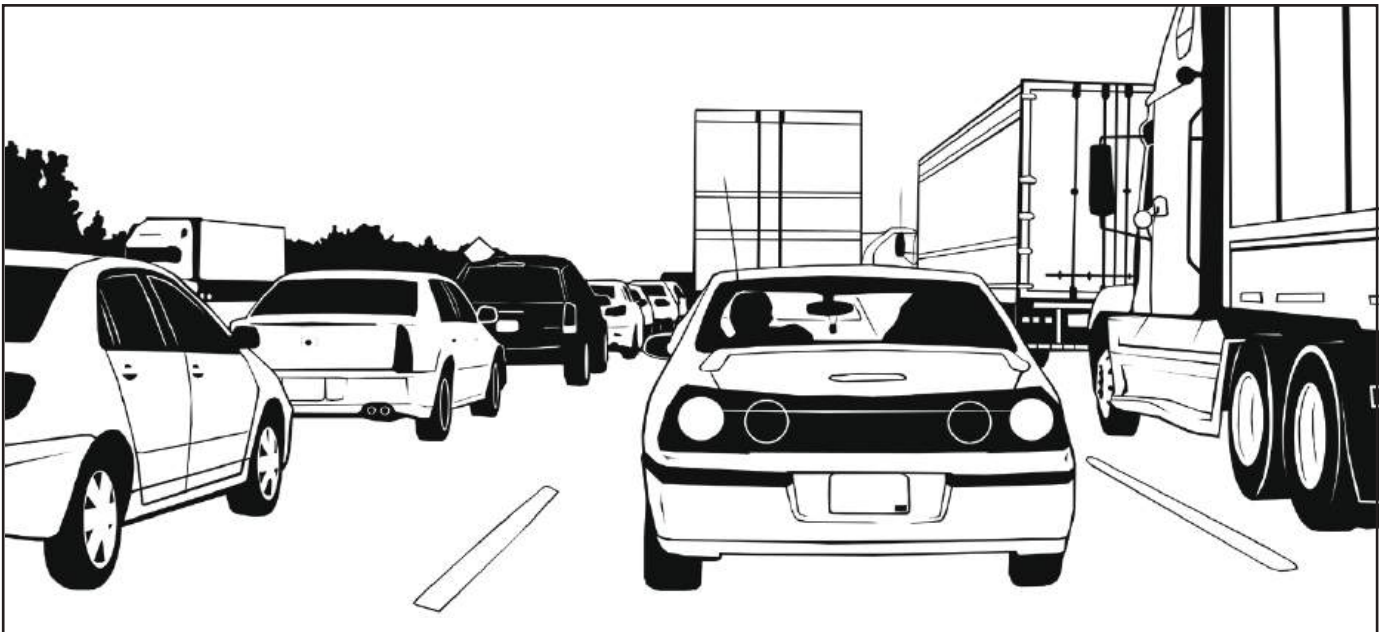
Η διεκδίκηση για χαμηλότερα νοίκια και μεγαλύτερους μισθούς, οι ρευματοκλοπές, η αυτομειώση στο ενοίκιο, οι στεγαστικές καταλήψεις, ή οι μεγάλες συγκατοικήσεις, είναι μέχρι στιγμής ό,τι έχουμε επινοήσει ως μέσα στην ταξική σύγκρουση ανάμεσα σε αυτές που χτίζουν και ξαναχτίζουν σπίτια για να ζουν κι αυτούς που βλέπουν απλά τίτλους ιδιοκτησίας και δανειοληπτικά τεκμήρια. Σε μια πολιτική συγκυρία που η άνοδος της τιμής των ενοικίων και η ανατίμηση της περιουσίας της εθνικής μεσαίας τάξης τοποθετεί το ζήτημα της στέγης από το ατομικό μας βίωμα στο κέντρο της δημοσιότητας, δεν έχουμε παρά να συνθέσουμε όσα είχαμε μάθει ως ενοικιαστές/τριες για να αντιμετωπίσουμε το διαρκές στεγαστικό μας ζήτημα και όσα μάθαμε ως εργαζόμενοι/ες για να αντιμετωπίσουμε την αδιαλλαξία των αφεντικών μας σε μια κοινή πολιτική υπόθεση. Είναι περισσότερο επίκαιρο από ποτέ.

5:00

5.00 Π.Μ. Το ξυπνητήρι σου χτυπάει. Η πρώτη σκέψη σου είναι: «Θα μπορούσα να δηλώσω άρρωστος σήμερα».

6.00 Π.Μ. Τινάζεσαι ξανά ξύπνιος. Έξω από το παράθυρο του αυτοκινήτου εργάτες στην κατασκευή, σε διάφορα επίπεδα συνειδητότητας, παραπατούν δίπλα από εκσκαφείς μες στη λάσπη. Είναι ώρα για δουλειά.

3.00 Μ.Μ. Είσαι στο αμάξι εδώ και 45 λεπτά. Η κίνηση είναι κόλαση. Μια επαγγελματικά ουδέτερη φωνή βγαίνει από το ραδιόφωνο...

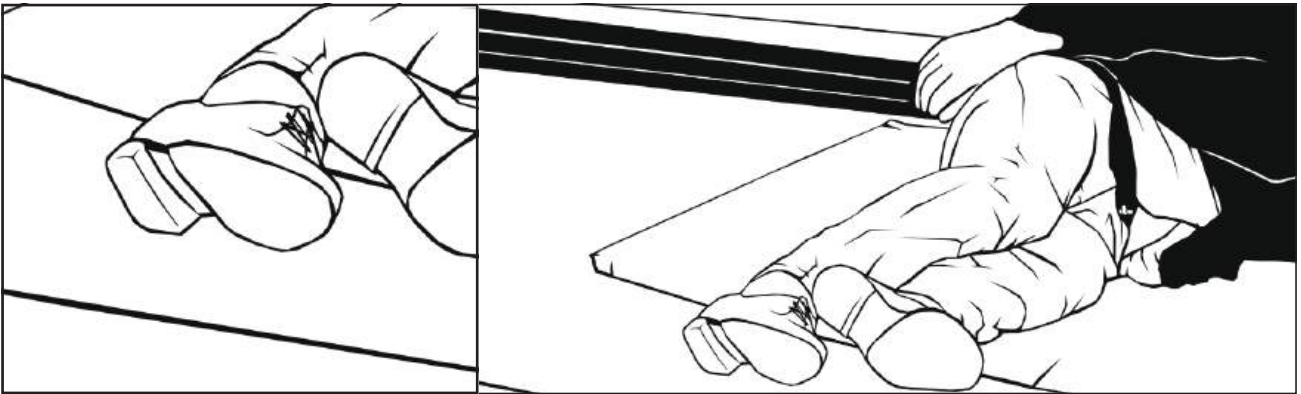
«Ήταν δίκαιη η κάλυψη των εκλογών; Τα ΜΜΕ επικεντρώθηκαν υπερβολικά στα σαρδάμ χάνοντας την ευρύτερη εικόνα; Θέλουμε να ακούσουμε τη γνώμη σας...»

Αλλάζεις σταθμό.

«...Αυτό που δεν καταλαβαίνω είναι γιατί οι ταραξίες/εξεγερμένοι επιτίθενται στην ίδια τους τη γειτονιά...»

Κλείνεις το ραδιόφωνο.

3.30 Κίτρινα απογευματινά φώτα λούζουν το πάρκινγκ του σουπερ μάρκετ. Στην άκρη, ένας ηλικιωμένος κοιμάται πάνω σε ένα χαρτόκουτο στη στάση του λεωφορείου. Κανείς δεν κάθεται στο παγκάκι, είναι στενό και με κενά και είναι αδύνατο να ξαπλώσεις πάνω του.

3.45 Στην ουρά των ταμείων κοιτάζεις το πάτωμα και το περιεχόμενο στο καλάθι της μπροστινής. Θα αγοράσει κατεψυγμένη πίτσα, σούπα κονσέρβα, ένα μπουκαλάκι βιταμίνες και ένα γυναικείο περιοδικό που οι τίτλοι στο εξώφυλλο λένε με μεγάλα έντονα γράμματα: «Πώς να γνωρίσεις τον κ. Τέλειο!». Ο μόνος ήχος για ώρα είναι το ηλεκτρονικό μπιπ που ακούγεται καθώς ο ταμίας σκανάρει τα ψώνια, παίρνει τα λεφτά και επαναλαμβάνει...

ΕΥΧΑΡΙΣΤΟΥΜΕ ΓΙΑ ΤΗΝ
ΠΡΟΤΙΜΗΣΗ ΣΑΣ!
ΚΑΛΗ ΣΥΝΕΧΕΙΑ

3.55 Καθώς ανεβαίνεις τις σκάλες για το σπίτι σου, καταλαβαίνεις πόσο πολύ πονάνε τα γόνατά σου. Θεέ μου, χρειάζεσαι μια μπύρα!

4.30 Κάνεις ένα ντουζ. Φτερνίζεσαι και μια μίξη από αίμα και σκούρα γκρι κοκκώδη μάζα βγαίνει από μέσα σου. Τι είναι αυτό; Τιμεντόσκηνη; Πριονίδι; Μόνωση;

7.00 Τελειώνεις το δείπνο. Σκέφτεσαι να βάλεις πλυντήριο αλλά αποφασίζεις ότι μπορεί να περιμένει. Είσαι ψόφιος στην κούραση.

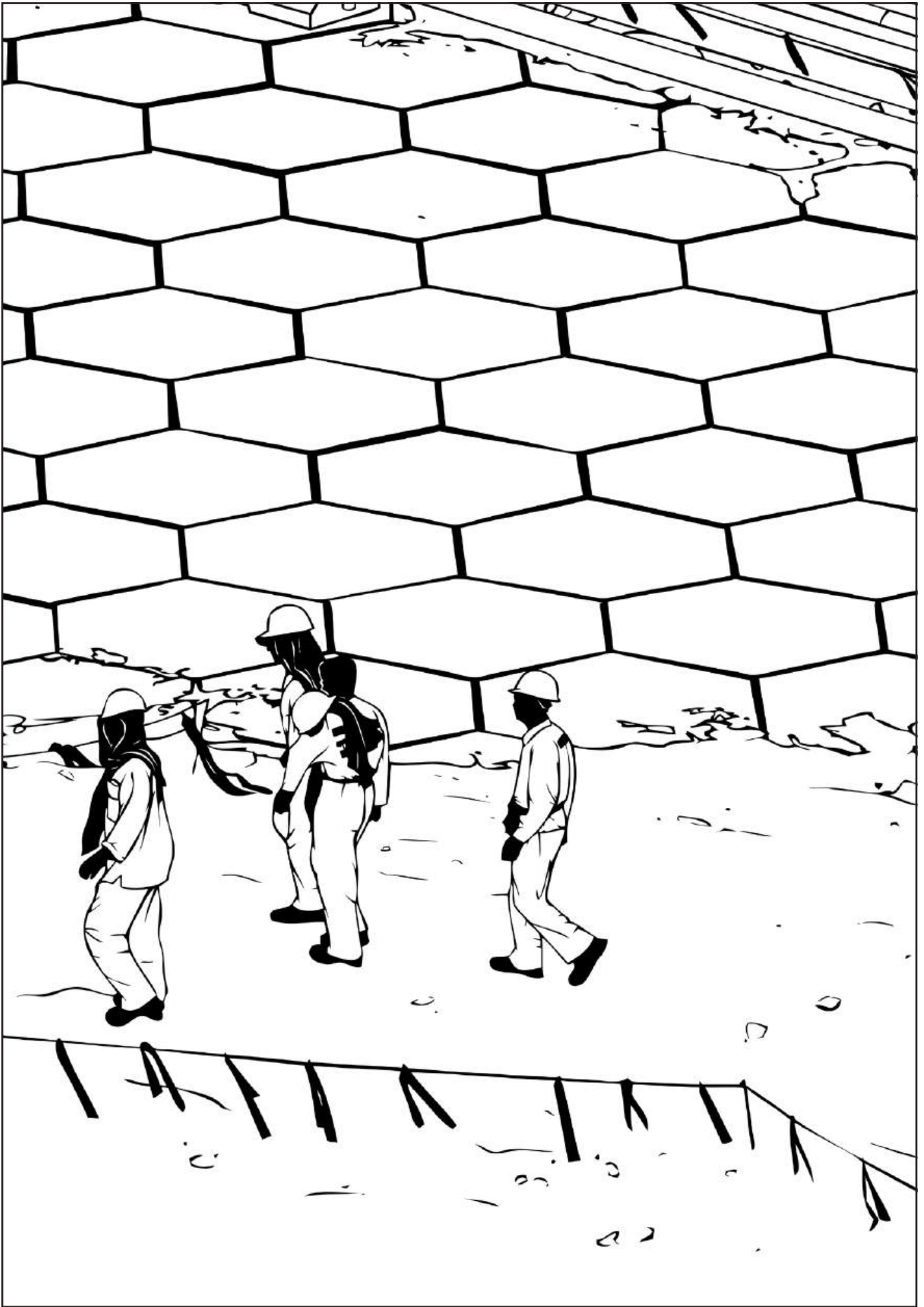
10.45 Μια πόρτα κλείνει με πάταγο και σε ξυπνάει. Ένας από τους γείτονες και η έφηβη κόρη του φωνάζουν ο ένας στην άλλη... Τους ακούς αρκετά συχνά, αλλά ποτέ δε μίλησες ουσιαστικά μαζί τους. Κοιτάς έξω από το παράθυρο τη βροχή μπροστά από τα φώτα του δρόμου. Για κάποιον λόγο όλα τα προβλήματά σου φαίνονται τραγικά αυτή τη στιγμή. Σκατά, και ο λογαριασμός του ρεύματος λήγει αυτήν τη βδομάδα. Πρέπει να θυμηθείς να το πληρώσεις ή αλλιώς θα έχεις φόρους υπερημερίας.

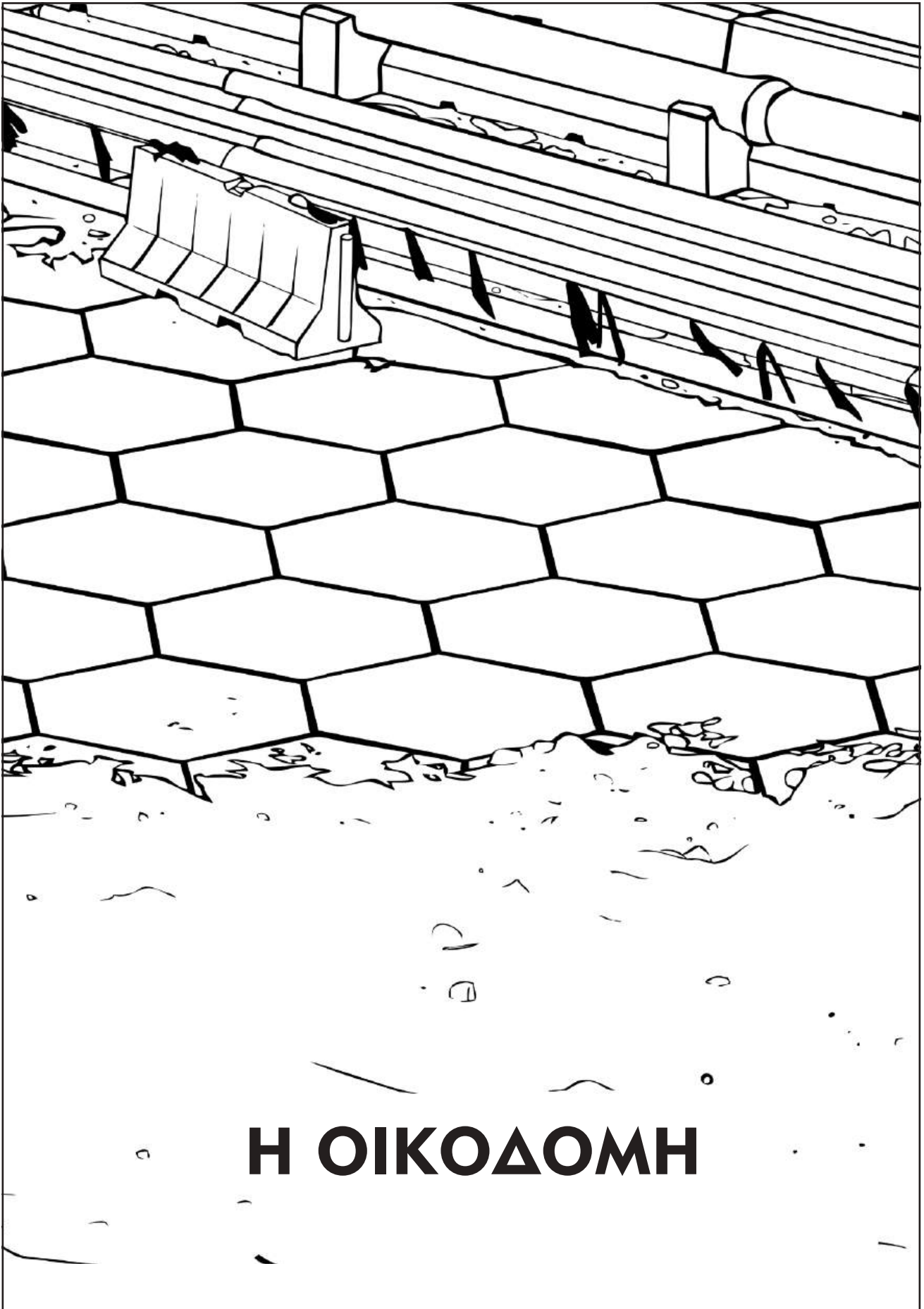
ΜΕΣΑΝΥΧΤΑ. Στην παραδίπλα γειτονιά, ένα σπίτι καίγεται. Ο ιδιοκτήτης το παραμελούσε για χρόνια.

Η πόλη έχει αυστηρές ρυθμίσεις για τις αυξήσεις ενοικίων και προστασία απέναντι στις εξώσεις. Δεν είναι ξεκάθαρο αν η φωτιά ήταν εμπρησμός ή κάποιο βραχυκύκλωμα. Αυτό που είναι ξεκάθαρο είναι ότι ο ιδιοκτήτης θα μπορεί τώρα να το ξαναχτίσει ή να το ανακαινίσει και να το νοικιάσει στην τριπλάσια τιμή.

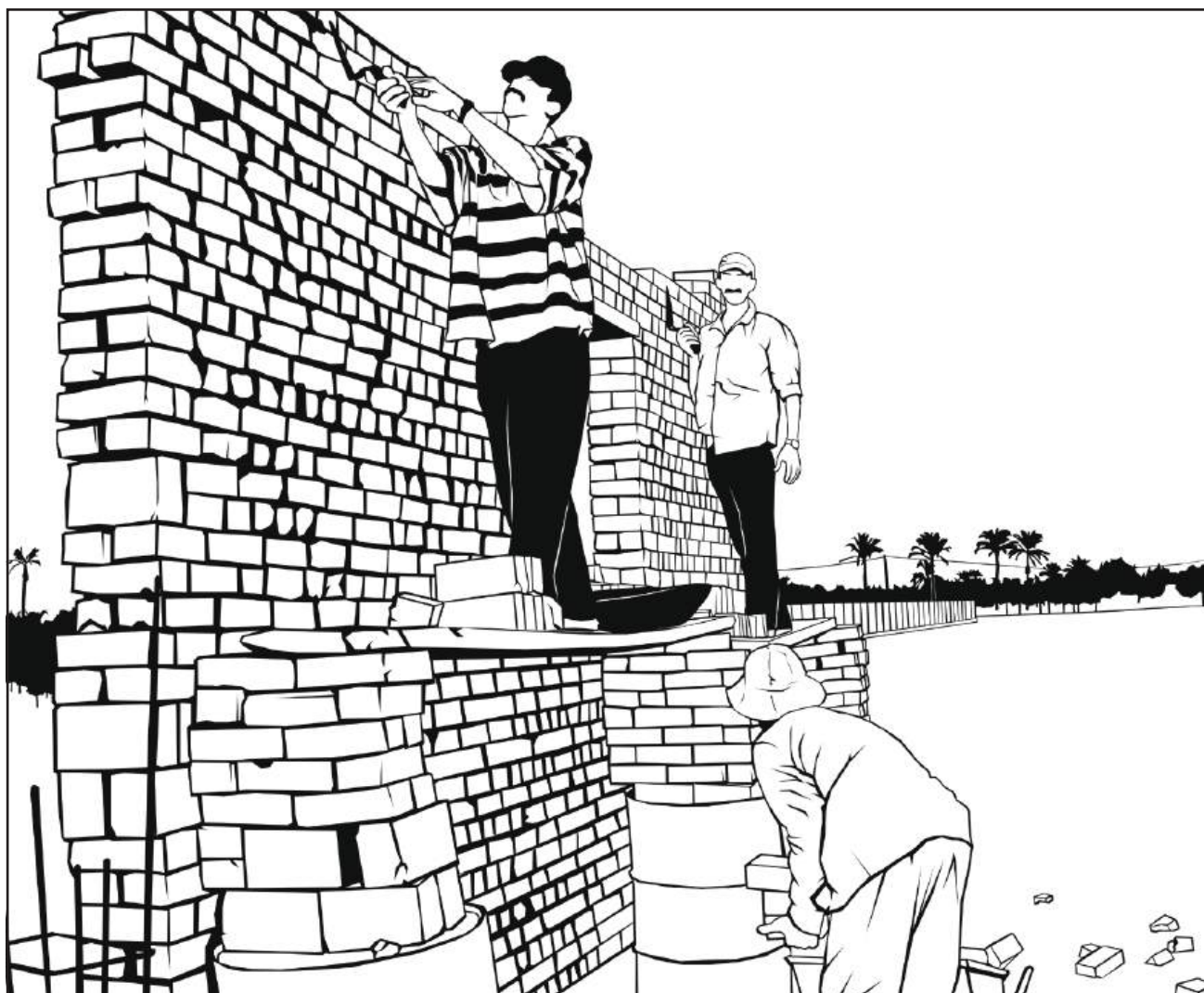

Ένα σπίτι είναι κάτι παραπάνω από τοίχους και στέγη. Από τον σχεδιασμό και την κατασκευή του μέχρι τον τρόπο που πωλείται, χρησιμοποιείται, επαναπωλείται και τελικά κατεδαφίζεται, διασταυρώνεται από συγκρούσεις. Από το οικόπεδο ως τη γειτονιά, απρόσωπες οικονομικές δυνάμεις και πολύ προσωπικές συγκρούσεις προκύπτουν μεταξύ τους, Μπετόν, σιδερόβεργες, ξύλο και καρφιά. Απογοήτευση, θυμός, έχθρα και απόγνωση. Προσωπικές τραγωδίες αντανακλούν μια μεγαλύτερη κοινωνική τραγωδία.

Η ΟΙΚΟΔΟΜΗ

ΖΩΝΤΑΝΗ ΚΑΙ ΝΕΚΡΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Η Πολιτική Οικονομία δεν είναι η επιστήμη της σχέσης αντικειμένων με αντικείμενα, όπως πιστεύουν οι χυδαίοι οικονομολόγοι, ούτε της σχέσης ανθρώπων με αντικείμενα, όπως διατείνεται η θεωρία του οριακού οφέλους, αλλά η επιστήμη της σχέσης ανθρώπων με ανθρώπους εντός της διαδικασίας της παραγωγής».

Isaak Illich Rubin

Όταν φέρνουμε στο μυαλό μας ένα σπίτι σκεφτόμαστε μια κατασκευή, φτιαγμένη για να μας προστατεύει από τον καιρό και να μας προσφέρει μια κάποια ιδιωτικότητα. Αυτή μπορεί να είναι μια μεζονέτα στα προάστια με γκαζόν και γκαράζ, ένα ανήλιαγο διαμέρισμα στο ισόγειο κάποιας πολυκατοικίας στο κέντρο, ένα λοφτ σε μια νεόδμητη οικοδομή, ένα αυθαίρετο με ελενίτ για στέγη κάπου στα δυτικά, ή μια παραλιακή βίλα με πισίνα και γήπεδο τένις.

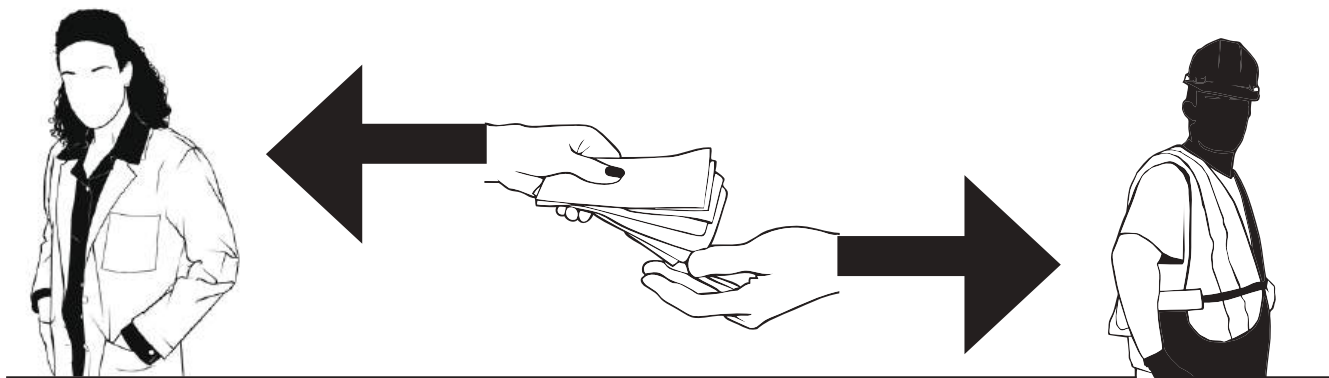
Σαν κατασκευές διαφορετικών ειδών, τα σπίτια κοστίζουν διαφορετικά ποσά. Η αξία του καθενός φαίνεται να είναι σαν ακόμη ένα από τα χαρακτηριστικά του, όπως το αν το σπίτι διαθέτει γκαράζ ή αυτόνομη θέρμανση. Βάσει της αξίας τους, τα σπίτια είναι ανταλλάξιμα. Μία βίλα στο Πανόραμα μπορεί να έχει την ίδια αξία με δέκα σπίτια στο μέσο προάστιο ή με πενήντα ισόγεια διαμερίσματα. Η αξία, το ένα πράγμα που έχουν κοινό, δεν είναι μέτρο της χρησιμότητάς τους.

Το γεγονός ότι η βίλα (ως κτίσμα) κοστίζει πενήντα φορές πάνω από ένα ισόγειο διαμέρισμα, δεν σχετίζεται με το ότι παρέχει πενήντα φορές παραπάνω καταφύγιο ή πενήντα φορές παραπάνω ιδιωτικότητα ή ότι διαθέτει είκοσι φορές παραπάνω σώματα καλοριφέρ σε σχέση με τα δύο σώματα του διαμερίσματος, που έχουν να ανάψουν και κάτι χειμώνες. Αυτό γίνεται ακόμη πιο ξεκάθαρο όταν ένα σπίτι συγκριθεί με άλλα εμπορεύματα, όπως ένα αμάξι πολυτελείας ή ένα πακέτο μακαρόνια. Το ισόγειο διαμέρισμα μπορεί να κοστίζει το μισό από ένα αμάξι πολυτελείας και χιλιάδες φορές όσο ένα πακέτο μακαρόνια. Αλλά θα ήταν τουλάχιστον γελοίο να ισχυριστεί κανείς ότι αυτό συμβαίνει επειδή η μισή προστασία απ' τον καιρό ή η μισή ιδιωτικότητα είναι συγκρίσιμο μέγεθος με την ιδιότητα του πολυτελούς αμαξίου να σε πηγαίνει από μέρος σε μέρος γρήγορα και με στυλ - ή ότι οι άνθρωποι που ζουν στο εν λόγω διαμέρισμα το εκτιμούν κάποιες χιλιάδες φορές παραπάνω απ' όσο εκτιμούν την ιδιότητα των μακαρονιών να γίνουν ένα νόστιμο γεύμα.

Αν μια έπαυλη κοστίζει δέκα φορές παραπάνω από μια μεζονέτα είναι γιατί χρειάζεται δέκα φορές παραπάνω εργασία για να φτιαχτεί. Αν ένα δεδομένο συνεργείο οικοδόμων χρειάζεται έξι μήνες για να κατασκευάσει μια μεζονέτα, το ίδιο συνεργείο θα χρειαζόταν πέντε χρόνια για να χτίσει την έπαυλη, ή, σε περίπτωση που έπρεπε να τη χτίσει σε έξι μήνες, θα χρειαζόταν τους δεκαπλάσιους εργάτες. Οι αναλογίες κόστους βάσει των οποίων διαφορετικοί τύποι σπιτιών συσχετίζονται, είναι βασισμένες πάνω στις ποσότητες εργατοώρας που αυτά χρειάζονται (έχοντας πάντα κατά νου ότι το κόστος εργατοώρας του ειδικευμένου εργάτη είναι υψηλότερο από αυτό του ανειδίκευτου).

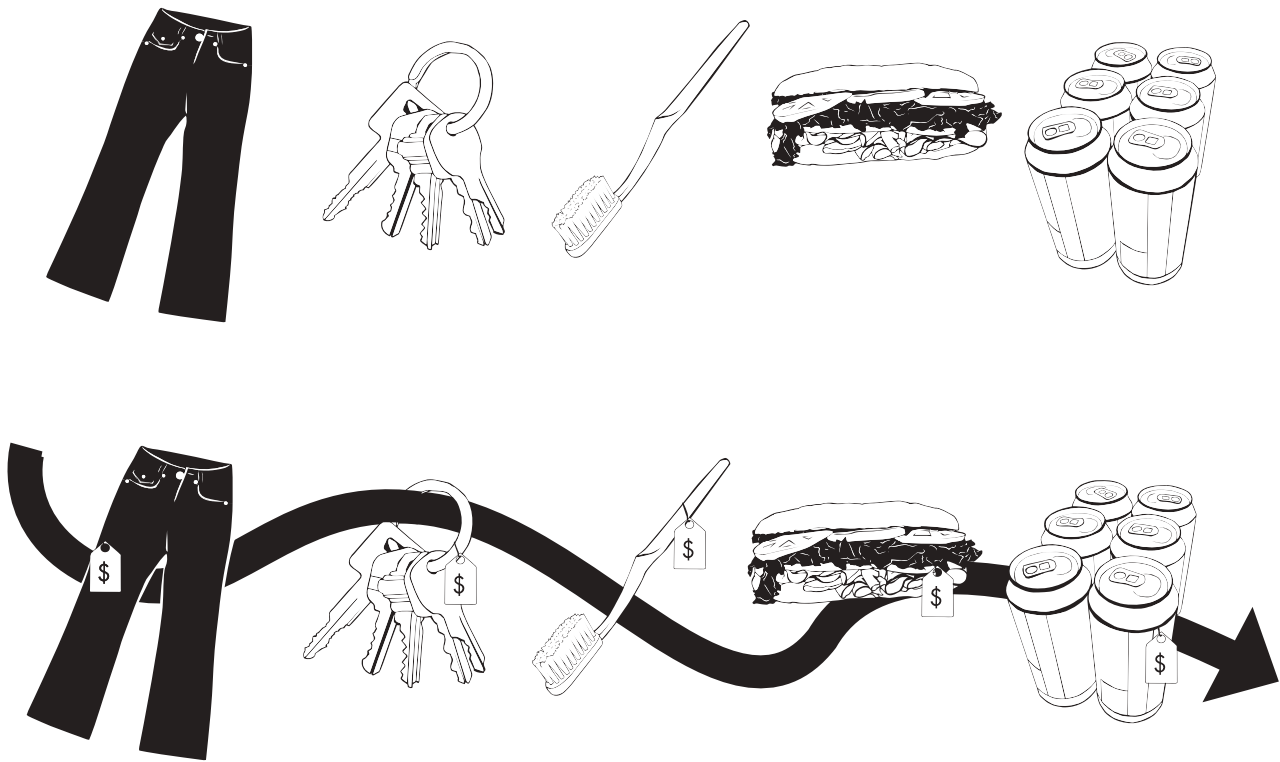
Υπάρχει μια διαρκής ανταλλαγή διαφορετικών ειδών εμπορευμάτων, εμπορευμάτων που παράγονται από διαφορετικές εξειδικευμένες επιχειρήσεις. Σπίτια και ιατρικά όργανα παράγονται από δύο τελείως διαφορετικές εργασιακές διαδικασίες και έχουν δύο τελείως διαφορετικές χρήσεις. Όμως οι τεχνικοί ιατρικών οργάνων χρειάζονται σπίτια, ακριβώς όπως οι οικοδόμοι χρειάζονται ιατρικές εξετάσεις. Η αξία εμφανίζεται σαν αυτό που κάνει μια κοινωνική σχέση μεταξύ τους εφικτή - συνδέει τη δραστηριότητα των διαχωρισμένων παραγωγών εμπορευμάτων. Τα προϊόντα της εργασίας τους μπορούν να ανταλλαχθούν για δεδομένα χρηματικά ποσά, τα οποία με τη σειρά τους μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την αγορά άλλων εμπορευμάτων.

Όταν ένας εργάτης τοποθετεί πisolάνα στην ταράτσα ενός σπιτιού, πραγματοποιεί μια βελτίωση επί της χρησιμότητας του εν λόγω προϊόντος - κάνει το σπίτι αδιάβροχο (και λίγο πιο ζεστό). Την ίδια στιγμή, προσθέτει αξία στο εμπόρευμα - η εργασία του συμμετέχει στη διαμόρφωση ενός μέσου όρου για το πόση δουλειά χρειάζεται για να βάλει κανείς μόνωση στη δεδομένη στιγμή. Δεν μας νοιάζει πόσο χρόνο και προσπάθεια ξόδεψε σε αυτό ή σε κάποιο άλλο σπίτι. Η εργασία του προσθέτει αξία στο σπίτι με βάση τον μέσο όρο εργάσιμου χρόνου που χρειάζεται η συγκεκριμένη δουλειά, στις δεδομένες κοινωνικές συνθήκες. Αν τον επόμενο χρόνο μια νέα, γρηγορότερη μέθοδος μόνωσης διαδοθεί, τότε η αξία όλων των σπιτιών με μόνωση θα πέσει, ανεξάρτητα από το αν φτιάχτηκαν με τον νέο ή τον παλιό τρόπο.

Η αξία «προσκολλάται» σε χρήσιμα αντικείμενα και αυτά γίνονται εμπορεύματα και ανταλλάξιμα αγαθά. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η εργασία του τεχνικού ιατρικών οργάνων γίνεται ανταλλάξιμη με την εργασία του οικοδόμου, όχι υπό τη μορφή της δημιουργίας ενός συγκεκριμένου και χρήσιμου αντικειμένου, αλλά υπό τη μορφή της διαδικασίας δημιουργίας αξίας.

Τα αντικείμενα εμφανίζονται να έχουν αξία βάσει των κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων που παράγουν αυτά τα διαφορετικά αντικείμενα. Η ανταλλακτική αξία υπάρχει όταν, για να φτάσουν τα αντικείμενα από τους ανθρώπους που τα φτιάχνουν στους ανθρώπους που τα χρειάζονται, περάσουν από το ενδιάμεσο στάδιο του να αγοραστούν και να πουληθούν.

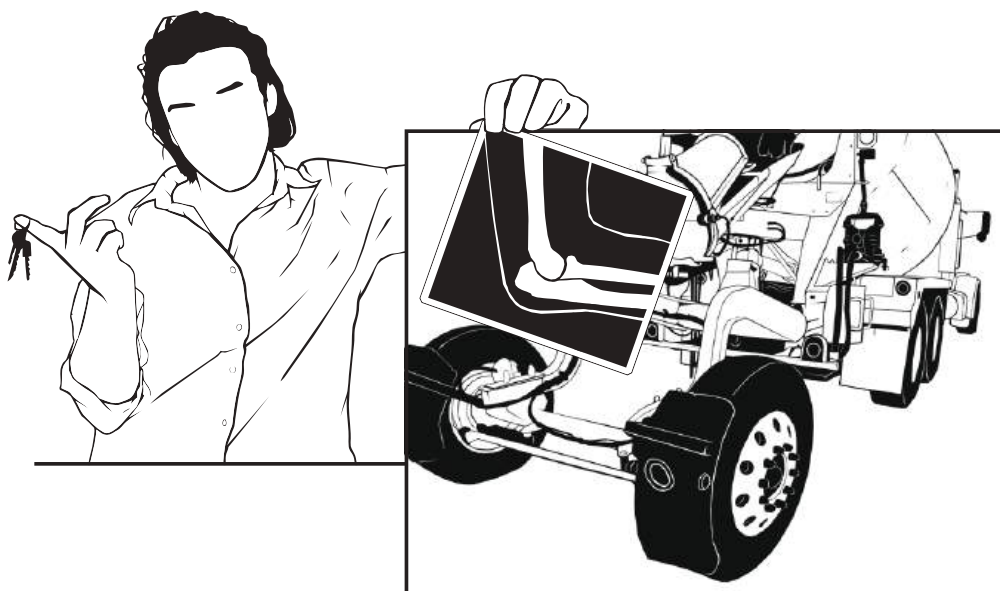

Όταν ο αγοραστής κοιτάει ένα σπίτι βλέπει τις χρήσεις του – ένα ζεστό μέρος για ύπνο, για φαγητό, για πάρτι. Για τον πωλητή, το σπίτι είναι μια φούσκα αξίας που περιμένει να μετατραπεί σε χρήμα. Δεν τον απασχολεί η θερμαινόμενη πισίνα ή τα κουφώματα αλουμινίου, παρά μόνο σαν χαρακτηριστικά που θα τον βοηθήσουν να πουλήσει το σπίτι. Όπως με κάθε άλλον πωλητή εμπορευμάτων, στόχος είναι τα λεφτά!

Με το να αγοράζεις και να πουλάς σπίτια απλά στην αξία τους, δεν βγαίνουν λεφτά. Κάτι τέτοιο θα σήμαινε απλώς τη μετατροπή της «αποθηκευμένης» αξίας στο σπίτι σε αξία αποθηκευμένη σε λε-

φτά, τα οποία με τη σειρά τους μπορούν να ανταλλαχθούν με άλλα εμπορεύματα. Όμως ο ιδιοκτήτης της κατασκευαστικής δεν είναι ένας πωλητής εμπορευμάτων. Είναι ένας καπιταλιστής.

Σε μια καπιταλιστική κοινωνία, όλες οι δραστηριότητες είναι ανταλλάξιμες και είμαστε όλοι ίσοι ως κάτοχοι εμπορευμάτων προς πώληση. Την ίδια στιγμή, οι περισσότερες από εμάς δεν έχουμε τίποτε άλλο να πουλήσουμε παρά τη δυνατότητά μας για εργασία. Οτιδήποτε είναι αναγκαίο για την παραγωγή χρήσιμων αντικειμένων είναι υπό την ιδιοκτησία και τον έλεγχο της τάξης των καπιταλιστών – είναι η ιδιωτική τους περιουσία.

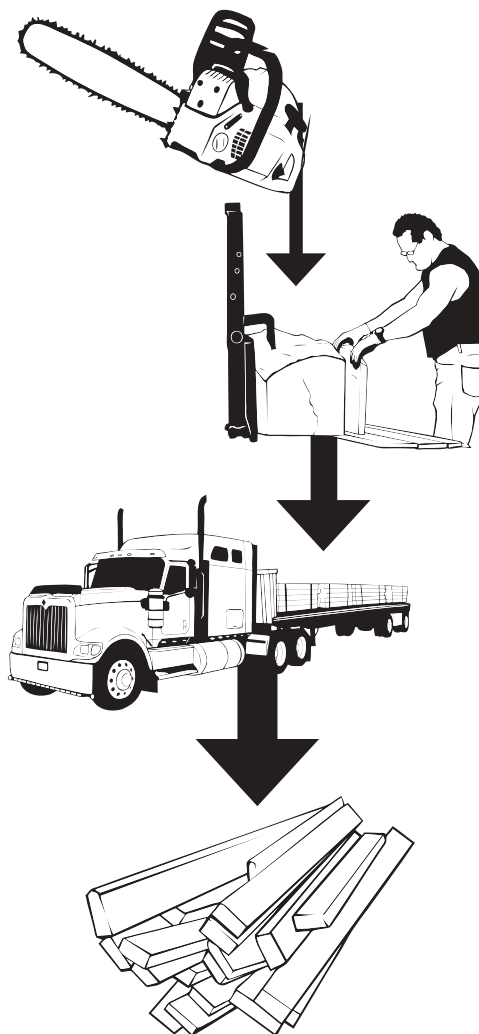
Οι τεχνικοί ιατρικών οργάνων δεν μπορούν να κάνουν εξετάσεις χωρίς πρόσβαση στα πανάκριβα μηχανήματα που ανήκουν στην ιδιωτική κλινική. Οι καλυπταζήδες δεν μπορούν να ρίξουν θεμέλια χωρίς πρόσβαση σε πανάκριβα φορτηγά ανάμιξης τσιμέντου. Όσες από εμάς δεν έχουμε ιδιοκτησία, από την οποία να μπορούμε να βγάλουμε λεφτά, αναγκάζομαστε να πουλήσουμε τη δυνατότητά μας για εργασία στους καπιταλιστές - γινόμαστε μισθωτοί εργάτες.

Η δυνατότητά μας για εργασία μοιάζει με τα άλλα εμπορεύματα στο ότι η αξία της βασίζεται στην αξία όλων όσων χρειάστηκαν για την «παραγωγή» της. Χρειάζεται να πληρωνόμαστε αρκετά ώστε να πληρώσουμε για φαγητό, ρούχα, νοίκι, λογαριασμούς, εκπαίδευση και εξειδίκευση, υγεία, βενζίνη, αλκοόλ, καθώς και για τα υπνωτικά χάπια που χρειαζόμαστε για να την παλέψουμε και να σύρουμε το κουφάρι μας άλλη μια μέρα στην δουλειά. Η δυνατότητά μας για εργασία διαφέρει από τα άλλα εμπορεύματα στο γεγονός ότι παράγει νέα αξία.

Ένα κουτί καρφιά και ένας σωρός ξύλινες τάβλες φτάνουν στο εργοτάξιο με μια αξία βασισμένη στο ποσό του χρόνου που δαπανήθηκε για να φτιαχτούν και να μεταφερθούν εκεί. Είναι το συνδυαστικό προϊόν των εργατών στο εργοστάσιο καρφιών, στο ξυλουργείο, στη χαρτοβιομηχανία, στα μεταλλεία, καθώς επίσης και ξυλοκόπων, φορτηγατζήδων, φορτοεκφορτωτών και εκατοντάδων άλλων εργαζομένων. Η εργασία όλων αυτών των ανθρώπων είναι αποθηκευμένη σε ένα κουτί καρφιά και έναν σωρό ξύλινες τάβλες. Είναι εργασία που έχει ήδη μετατραπεί σε αντικείμενα - νεκρή εργασία.

Καθώς το ξύλο και τα καρφιά χρησιμοποιούνται για να ντύσουν τους τοίχους ενός σπιτιού, μεταφέρουν την αξία τους στο σπίτι. Η αξία του ηλεκτρικού καρφωτικού μεταφέρεται σιγά σιγά στους τοίχους στους οποίους χρησιμοποιείται. Ο ρυθμός αυτής της μεταφοράς αξίας σχετίζεται άμεσα με τον χρόνο ζωής του μηχανήματος. Όμως, ένας εσωτερικός τοίχος κοστίζει περισσότερο από μια στοιβία υλικά και τη φθορά των μηχανημάτων. Αυτή η διαφορά είναι η εργασία του ανθρώπου που κατασκεύασε τον τοίχο.

Η δυνατότητά μας για εργασία δεν αναλώνεται με τον τρόπο που συμβαίνει στις

πρώτες ύλες ή στα μηχανήματα, δηλαδή μεταφέροντας την αξία τους απευθείας στο προϊόν. Η ζωντανή εργασία μας παράγει αρκετή αξία για υποκαταστήσει τους μισθούς μας και παραπάνω. Πληρωνόμαστε έναν μισθό για έναν δεδομένο χρόνο εργασίας. Καθώς χτίζουμε έναν τοίχο, χρησιμοποιούμε κομμάτια νεκρής εργασίας (τα υλικά). Μεταφέρουμε την αξία τους στον τοίχο και την ίδια στιγμή προσθέτουμε παραπάνω αξία μέσω της εργασίας μας. Ανεξαρτήτως αν οι μισθοί μας υπολογίζονται με την ώρα, τη μέρα, ή τον μήνα, η ζωντανή εργασία μας προσθέτει παραπάνω αξία στα σπίτια τα οποία χτίζουμε κατά τον χρόνο που πληρωνόμαστε. Η πρόσθετη αξία -η υπεραξία- ανήκει στο αφεντικό μας.

Το σπίτι είναι μια ακριβή υπόθεση, οπότε, συνήθως, ο καπιταλιστής που επενδύει στην κατασκευή σπιτιών έχει συμβόλαιο με έναν αγοραστή προτού αρχίσει να ρίχνει μπετά. Ας υποθέσουμε ότι έχει ένα συμβόλαιο για να φτιάξει μια παραλι-

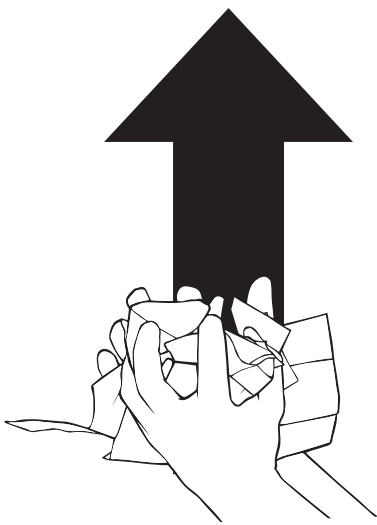

ΧΡΗΜΑΤΑ

ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΑ

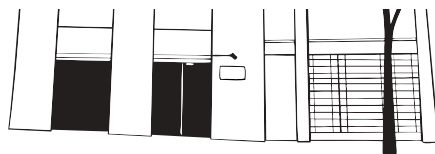
**ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΑ
ΧΡΗΜΑΤΑ**

ΠΑΡΑΓΩΓΗ

ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΑ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΗΣ ΑΞΙΑΣ

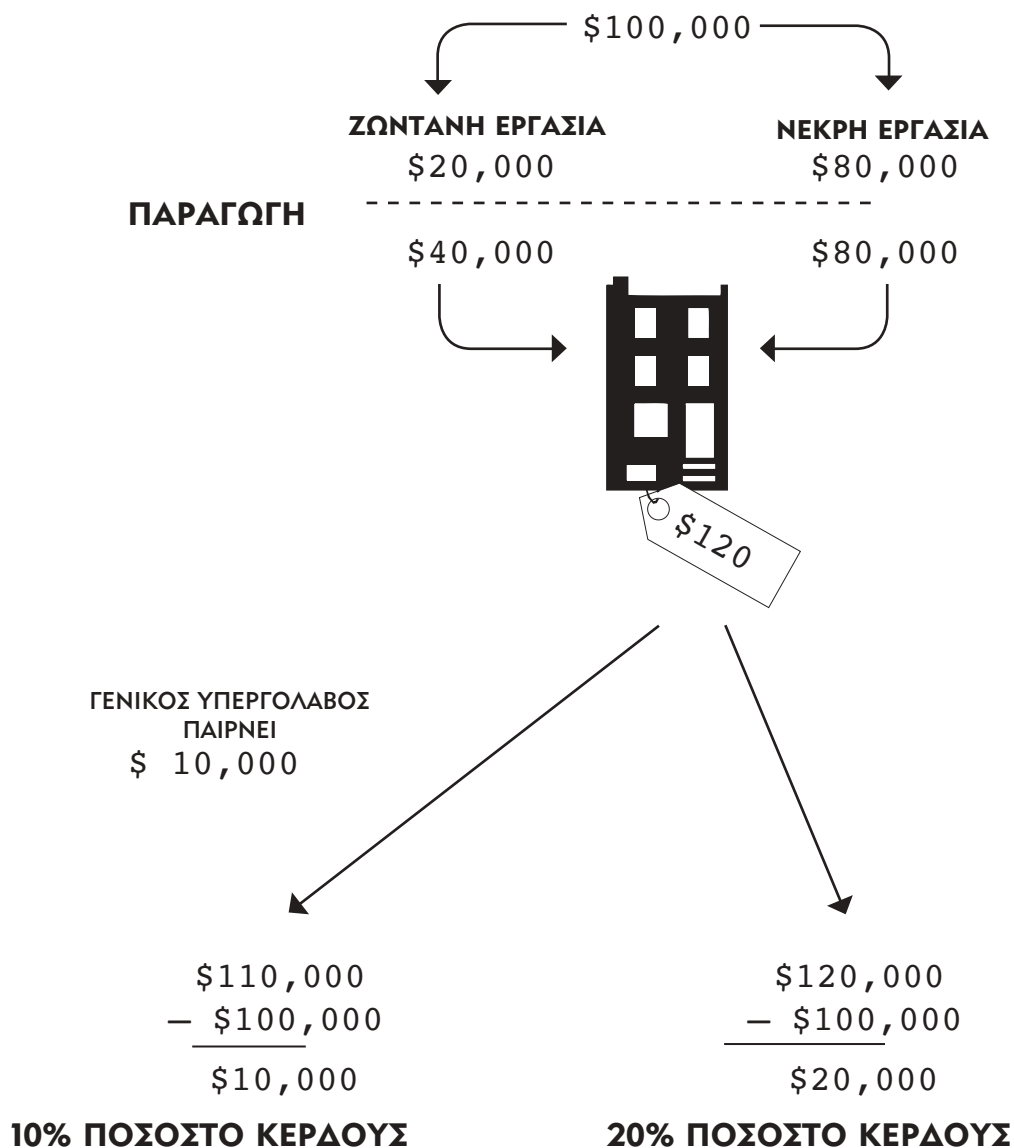
ακή βίλα. Ξεκινάει με χρήματα. Στη συνέχεια, θα αγοράσει τα εμπορεύματα που χρειάζεται για να φτιάξει το σπίτι. Αυτά είναι οι πρώτες ύλες (όπως τούβλα, τσιμέντο, ξυλεία, σωλήνες, καλώδια) και τα μηχανήματα/εργαλεία (όπως τρυπάνια, σκαλωσιές, προσωρινός φωτισμός). Παράλληλα, θα προσλάβει την κατάλληλη σύνθεση εργατών οικοδομής. Όλα τα παραπάνω θα βρεθούν μαζί στην οικοδομή και θα τεθούν σε κίνηση για να κατασκευαστεί η βίλα. Όταν ολοκληρωθεί, το προϊόν είναι ένα εμπόρευμα με αξία μεγαλύτερη από την αξία των μέσων παραγωγής και των μισθών. Ο καπιταλιστής θα πληρωθεί για το έργο και το κεφάλαιό του θα απελευθερωθεί για να μπει σε κίνηση ξανά από την αρχή. Αυτή τη φορά είναι μεγαλύτερο από πριν και θα μπορούσε να επιδιώξει μεγαλύτερες δουλειές.

Στην πραγματικότητα, η οικοδομή είναι πιο συχνά μια σειρά από αλληλεπικαλυπτόμενες διαδικασίες παραγωγής. Ένας καπιταλιστής θα έχει το συμβόλαιο για να χτίσει το σπίτι (ή τα σπίτια) και θα λειτουργεί σαν τον γενικό εργολάβο. Θα προσλάβει τους εργάτες εκείνους που χρειάζονται διαρκώς σε μια οικοδομή (όπως αυτούς που βάζουν τα μπετά, τους τοίχους, τα θεμέλια και ενίοτε αυτούς που χειρίζονται τα μεγάλα μηχανήματα). Τα ηλεκτρολογικά και τα υδραυλικά, τη μόνωση και τα κεραμίδια, τα κουφώματα και τα πλακάκια θα τα αναθέσει σε εξειδικευμένους υπ-εργολάβους με δικά τους συνεργεία. Όσον αφορά στον γενικό εργολάβο, τα τελικά προϊόντα των διαφόρων υπεργολάβων έρχονται στη

διαδικασία παραγωγής σαν έτοιμες πρώτες ύλες που προστίθενται στο σπίτι. Το κεφάλαιο του υπεργολάβου κινείται στον ίδιο κύκλο.

Ας υποθέσουμε ότι μια εταιρεία παρκέ αναλαμβάνει το συμβόλαιο για τα ξύλινα πατώματα, στην εν λόγω βίλα. Ο ιδιοκτήτης της εταιρείας ξεκινάει με λεφτά. Στη συνέχεια, αγοράζει τα απαραίτητα υλικά, εργαλεία και μηχανήματα (γυαλισμένη ξυλεία, αποστάτες, κόλλα, πηχάκια, καρφιά, καρφωτικό μηχάνημα κλπ.), προσλαμβάνει το απαραίτητο προσωπικό και τους βάζει να δουλέψουν εγκαθιστώντας τα πατώματα. Τα τελικά πατώματα είναι ένα εμπόρευμα το οποίο θα πωληθεί στον γενικό εργολάβο. Τα λεφτά που θα πάρει είναι παραπάνω από την αρχική του επένδυση και μπορούν να επανεπενδυθούν για την επέκταση της εταιρείας. Η αξία της εταιρείας μεγαλώνει. Ανεξαρτήτως αν το τελικό εμπόρευμα είναι ένα ολόκληρο σπίτι ή μέρος του (ή ακόμη και επισκευές ή η ανακαίνιση του σπιτιού) η διαδικασία της συσσώρευσης κεφαλαίου είναι ίδια. Βάζοντας τα χρήματά του σε μια διαδικασία παραγωγής εντός της οποίας παράγεται υπεραξία, ο καπιταλιστής βγάζει παραπάνω χρήματα – το κεφάλαιό του επεκτείνεται.

Αλλά ο ιδιοκτήτης μιας κατασκευαστικής δεν κάνει κάποια διάκριση ανάμεσα σε χρήματα επενδυμένα σε νεκρή ή ζωντανή εργασία. Το κέρδος του είναι η υπεραξία, αλλά δεν μοιάζει με υπεραξία. Το γεγονός ότι το κέρδος του προέρχεται απ' το να πληρώνει τους εργάτες λιγότερο από την αξία που παράγουν είναι κρυμμένο στην επιχειρηματική κανονικότητα της αγοράς και πώλησης εμπορευμάτων. Ξοδεύει τα χρήματά του σε οτιδήποτε χρειάζεται για να τρέξει την επιχείρησή του, και όταν γίνει η δουλειά παίρνει μια επιστροφή. Η διαφορά αυτή είναι το κέρδος του. Συγκρίνοντας το κέρδος με το συνολικό κεφάλαιο που επένδυσε, μπορεί να εξάγει το ποσοστό κέρδους για μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

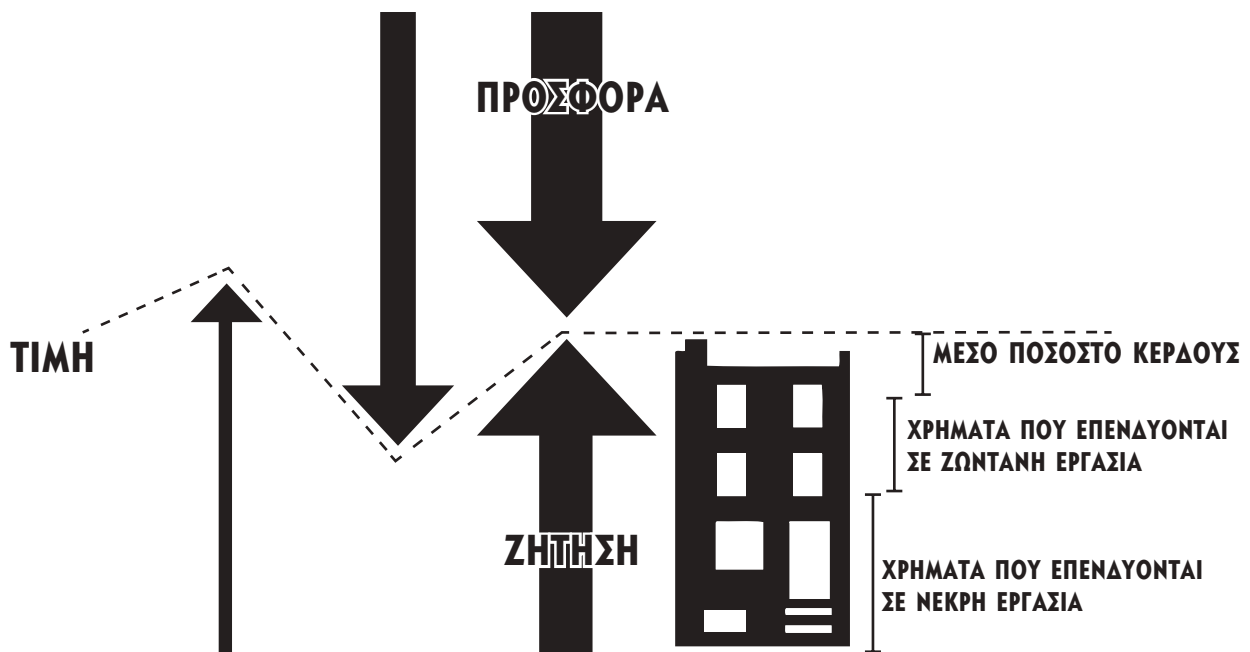

Ας υποθέσουμε ότι ένας υπεργολάβος εγκαταστάσεων ψύξης-θέρμανσης ξοδεύει \$100.000 κατά τη διάρκεια ενός χρόνου, εγκαθιστώντας συστήματα θέρμανσης, ψύξης και εξαερισμού σε ένα συγκρότημα κατοικιών. Ας πούμε ότι \$80.000 από αυτά, χρησιμοποιήθηκαν για την αγορά νεκρής εργασίας (αγωγοί, φύλλα γαλβανιζέ σιδήρου, air-condition διαφόρων μεγεθών, σταθεροποιητές, κολλητική ταινία, μόνωση, ανταλλακτικά για τη φθορά του εταιρικού βαν κ.α.) και \$20.000 για την αγορά ζωντανής εργασίας (μισθοί).

Ας υποθέσουμε τώρα ότι οι εργαζόμενοι χρειάστηκαν τον μισό χρόνο της εργασίας τους για να προσθέσουν αρκετή

αξία στα συστήματα που εγκαθιστούσαν ώστε να πληρωθούν τους μισθούς τους και τον υπόλοιπο χρόνο προσέθεταν υπεραξία. Αυτό θα σήμαινε ότι η αξία του συστήματος κλιματισμού θα ήταν \$120.000. Άμα ο υπεργολάβος πληρωνόταν \$120.000, θα είχε ετήσιο ποσοστό κέρδους 20% - αρκετά καλό. Αν ο γενικός εργολάβος τον πλήρωνε \$110.000 και πάλι, θα είχε ποσοστό κέρδους 10%, αλλά η υπεραξία που δημιουργήθηκε από τους εργαζόμενους του θα μοιραζόταν ανάμεσα σε αυτόν και τον γενικό εργολάβο.

Όμως δεν υπάρχει ποτέ μόνο ένας υπεργολάβος. Κάθε επιχείρηση στον ίδιο κλάδο ανταγωνίζεται με άλλες στην ελεύθερη αγορά. Οι αγοραστές δεν θα αγοράσουν

ένα προϊόν που δεν δουλεύει σωστά και θα αγοράσουν το φθηνότερο ανάμεσα σε ίδιες ποιότητες. Κατ' αυτόν τον τρόπο, μια τιμή της αγοράς σχηματίζεται για τις εγκαταστάσεις ψύξης-θέρμανσης σε συγκροτήματα κατοικιών.

Αυτή η τιμή μπορεί να ανέβει αν υπάρχουν πολλά κτίρια προς εγκατάσταση και λίγοι εργολάβοι στην περιοχή, ή μπορεί να πιεστεί προς τα κάτω όταν πολλοί εργολάβοι ανταγωνίζονται για λίγα κτίρια. Όταν η τιμή πέφτει, απλώς σημαίνει ότι παραπάνω υπεραξία πηγαίνει στον γενικό εργολάβο. Όταν ανεβαίνει, ο υπερβολικός ψύξης-θέρμανσης καρπώνεται παραπάνω από αυτή. Οι τιμές πιέζονται διαρκώς προς τα πάνω ή προς τα κάτω με βάση την αγορά, αλλά η προσφορά και η ζήτηση δεν μπορούν να εξηγήσουν την τιμή. Στο σημείο που η προσφορά και η ζήτηση είναι ίσες, δεν εξηγούν τίποτα.

Η τιμή ενός εγκατεστημένου συστήματος ψύξης-θέρμανσης (όπως και κάθε εμπορεύματος) κινείται γύρω από μία τιμή «ισορροπίας». Αυτή η τιμή ισορροπίας είναι η αξία του κεφαλαίου που επεν-

δύθηκε σε νεκρή εργασία, συν αυτού που επενδύθηκε σε ζωντανή εργασία, συν το μέσο ποσοστό κέρδους για τον συγκεκριμένο επαγγελματικό κλάδο. Οι εργολάβοι, που βγάζουν αισθητά λιγότερο από τον μέσο όρο κέρδους, θα φαλιρίσουν και οι δουλειές τους θα πάνε σε αυτούς που βγάζουν περισσότερο από τον μέσο όρο. Αυτός ο ανταγωνισμός κάνει τις εταιρείες που παράγουν παρεμφερή προϊόντα να συγκρίνουν και να αντιγράφουν μεταξύ τους τις διάφορες μεθοδολογίες εσωτερικής οργάνωσης και οργάνωσης της εργασίας. Αν ένας εργολάβος ξεκινήσει να χρησιμοποιεί ένα νέο υλικό για να φτιάχνει αεραγωγούς, το οποίο αποδειχθεί φτηνότερο από τον γαλβανιζέ σίδηρο, θα χαμηλώσει τα κόστη του, θα βγάλει παραπάνω κέρδος από τον μέσο όρο και θα μπορεί να πουλάει τα προϊόντα του φτηνότερα. Όλοι οι άλλοι εργολάβοι θα αναγκαστούν να χρησιμοποιήσουν το νέο υλικό ή να το κλείσουν το μαγαζί... Καθώς οι υπόλοιποι θα προσαρμοστούν, το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα του πρώτου θα εκλείψει.

Όμως δεν συγκρούονται μόνο τα κε-

φάλαια που βρίσκονται επενδυμένα στον ίδιο κλάδο. Βλέποντάς το από την οπτική της αξίας που προσπαθεί να επεκτείνει τον εαυτό της, το ποιά θα είναι η επιχείρηση δεν παίζει ρόλο. Το μόνο που μετράει είναι το ποσοστό του κέρδους. Αν ένας -σεβαστού μεγέθους- εργολάβος αντιληφθεί ότι οι αλυσίδες εστίασης ή οι κατασκευαστές πλυντηρίων βγάζουν παραπάνω κέρδος για την ίδια επένδυση, μπορεί να πουλήσει την εταιρεία του για να αγοράσει μια αλυσίδα καφέ-τυροπιτάδικων ή ένα εργοστάσιο πλυντηρίων. Καθώς όλο και περισσότερο κεφάλαιο που ήταν στη μπίζνα των εγκαταστάσεων οικοδομής μετακινείται προς την επιχειρηματικότητα του φρέντο καπουτσίνο και των εκπτώσεων σε ασφαλίτες, η τιμή των υπηρεσιών του επισιτισμού θα πέσει και η τιμή των συστημάτων ψύξης-θέρμανσης θα ανέβει. Σχηματοποιείται, λοιπόν, ένας μέσος όρος κερδοφορίας - βασιζόμενος στα ποσά κεφαλαίου που επενδύονται στους διάφορους κλάδους.

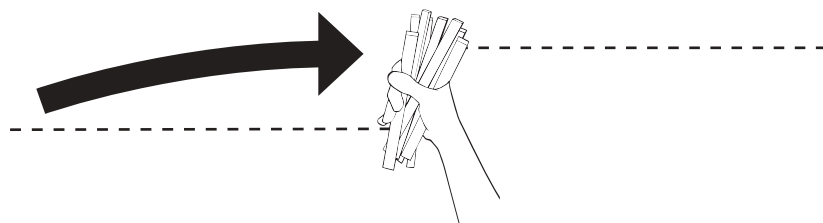
Ανταγωνισμός σημαίνει ότι κάθε μεμονωμένη επιχείρηση δεν κρατά το απόλυτο ποσό της υπεραξίας που ξεζούμισε από τους εργάτες της, αλλά ότι θα τείνει να βγάζει κέρδος με βάση τον μέσο ρυθμό κερδοφορίας στην αγορά στην οποία βρίσκεται. Αν συγκεκριμένοι τομείς της οικονομίας συνεχίζουν να παράγουν με ρυθμό κερδοφορίας κατώτερο του μέσου όρου, τότε εταιρείες, ή ακόμη και ολόκληροι κλάδοι, θα δουν τις επενδύσεις τους να εξαφανίζονται και τις εταιρείες να κλείνουν η μία πίσω απ' την άλλη.

Στην πραγματικότητα, υπάρχουν όλων των ειδών οι φραγμοί στην κίνηση του κε-

φαλαίου και οι ρυθμοί κερδοφορίας δεν είναι ποτέ πλήρως ίδιοι. Αν μια εταιρεία κατέχει το μονοπώλιο στις μονάδες κατεργασίας ξυλείας σε μία περιοχή, μπορεί να εκτινάξει το κόστος στα μαδέρια οικοδομής. Αυτό θα οδηγούσε σε υψηλότερο ρυθμό κέρδους, καθώς οι κατασκευαστικές εταιρείες, πληρώνοντας τις διογκωμένες τιμές, ενσωματώνουν στην τιμή κομμάτι της υπεραξίας που παράγουν οι δικοί τους εργάτες. Η κυριαρχία σε μία ολόκληρη αγορά είναι ένας φραγμός στην εξίσωση του ποσοστού κερδοφορίας.

Όμως τα μονοπώλια δεν είναι παρά το πιο ακραίο παράδειγμα φραγμών στην κίνηση του κεφαλαίου. Ας δούμε το παράδειγμα ενός εργολάβου υδραυλικών με 40 χρόνια στον κλάδο και εργαζόμενους τους γιούς και τα ανίψια του. Ξέρει ότι θα μπορούσε να έχει μεγαλύτερο ποσοστό κέρδους αν πούλαγε την επιχείρησή του και επένδυε τα λεφτά του για να ανοίξει ένα μπαράκι για κυριλέδες σε μια gay friendly γειτονιά, αλλά δεν πρόκειται να το κάνει. Οι προκαταλήψεις προς τους/τις ομοφυλόφιλους/ες ή οι θρησκευτικές πεποιθήσεις του ενάντια στην κατανάλωση αλκοόλ ή απλά το δέσιμό του με την οικογενειακή επιχείρηση είναι φραγμοί στην κίνηση του κεφαλαίου του.

Ανεξαρτήτως αν είναι τα μονοπώλια, οι δασμοί, οι διαφορές στη φορολογία ή στην εργατική νομοθεσία, οι θρησκευτικές πεποιθήσεις, ή απλώς η ατομική προσκόλληση σε μια συγκεκριμένη δουλειά ή μια συγκεκριμένη γειτονιά, οι διάφοροι φραγμοί στην κίνηση του κεφαλαίου δεν σταματούν την αγορά απ' το

να λειτουργεί. Διαμορφώνουν απλώς τις αποχρώσεις της αγοράς.

Από την άλλη, όσο πλατύτερες είναι οι διαφορές των ποσοστών κερδοφορίας μεταξύ των φραγμών, τόσο μεγαλύτερη είναι η πίεση προς αυτούς τους φραγμούς. Η διαρκής κίνηση του κεφαλαίου μεταξύ επιχειρηματικών κλάδων και γεωγραφικών περιοχών, τείνει να λειτουργεί διαβρωτικά απέναντι σε οτιδήποτε στέκεται εμπόδιο στην εξίσωση του ποσοστού κέρδους.

Όλος αυτός ο ανταγωνισμός πιέζει τον ιδιοκτήτη μιας κατασκευαστικής. Η επιχείρησή του δεν αρκεί να βγάξει κέρδος, αλλά ένα συγκριτικά ανταγωνιστικό κέρδος. Πρέπει να αναπτυχθεί ή να πεθάνει. Δεν είναι εύκολο να είσαι καπιταλιστής.

Έχει μια μόνιμη ανησυχία για το ποσοστό κέρδους, για το αν οι εργαζόμενοί του σπαταλάμε πρώτες ύλες, ή για το αν δουλεύουμε αρκετά σκληρά, ή αν κακομεταχειριζόμαστε και χαλάμε τα μηχανήματα. Αν θέλει να παραμείνει ιδιοκτήτης επιχείρησης, πρέπει να μας πιέσει να δουλεύουμε σκληρότερα, γρηγορότερα, περισσότερη ώρα και για λιγότερα λεφτά – ο ρόλος του είναι να είναι μαλάκας.

Κάθε μέρα στο εργοτάξιο είναι μια διαρκής μάχη, καθώς το αφεντικό προσπαθεί να μας ξεζουμίσει όση περισσότερη υπεραξία μπορεί. Όταν καταφέρνει να μας βάζει να ερχόμαστε λίγο νωρίτερα και να φεύγουμε λίγο αργότερα, όταν μας βάζει να δουλεύουμε πιο σκληρά και πιο γρήγορα, αυξάνει το ποσοστό κέρδους του, εις βάρος μας. Όταν καπνίζουμε αντί να δουλεύουμε, όταν πετάμε χρήσιμα υλικά αντί να κατέβουμε δεκαπέντε ορόφους για να τα βάλουμε στην αποθήκη, όταν κλέβουμε εργαλεία ή κάνουμε μεγάλα διαλείμματα, κάνουμε τη ζωή μας λίγο πιο εύκολη και την ίδια στιγμή κόβουμε

λίγο απ' το ποσοστό κέρδους.

Δεν μας νοιάζει η εταιρεία. Τα συμφέροντά μας είναι ακριβώς τα αντίθετα απ' του αφεντικού και από την ευρύτερη διαδικασία συσσώρευσης κεφαλαίου εν γένει.

Αναγκαζόμαστε να πουλάμε τη δυνατότητά μας για εργασία, ώστε να αγοράσουμε ό,τι χρειαζόμαστε για να επιβιώσουμε. Το γεγονός ότι κάποιος μπορεί να σπρώχνουν καμιά φούντα για να συμπληρώσουν το εισόδημα ή να πουλάνε χάλκινους σωλήνες και καλώδια -κλεμμένους απ' το γιαπί- για παλιοσίδερα, δεν αλλάζει το γεγονός ότι είμαστε εξαρτημένοι απ' το να δουλεύουμε για ένα αφεντικό, εξαρτημένες από έναν μισθό. Ο χρόνος μας στη δουλειά δεν είναι δικός μας – είναι εκείνο το κομμάτι της ζωής μας που απλώς θέλουμε να τελειώνει.

Προκειμένου να επιβιώσουμε, αναγκαζόμαστε να δώσουμε μεγάλο κομμάτι των ζωών μας στο αφεντικό. Κάνουμε αστεία συγκρίνοντας τη δουλειά με τη φυλακή. Θα ρωτήσουμε τον καινούργιο στην δουλειά «Πόσο χρόνο έχεις κάνει;». Τους παλιούς στο κουρμπέτι θα τους φωνάζουμε «ισοβίτες». Η τύπισσα που σκέφτεται να πιστολιάσει τη δουλειά «αποφυλακίζεται». Γκρινιάζουμε για το αφεντικό μας και όλο λέμε πως θα τα παρατήσουμε και θα πάμε να δουλέψουμε «σε μια πραγματική εταιρεία που αντιμετωπίζει τις εργαζόμενες της σωστά». Υπάρχουν πάντα αυτές οι ιστορίες για το «καλό αφεντικό» ή την «καλή εταιρεία για να δουλεύεις», αλλά κάπως πάντα αυτή

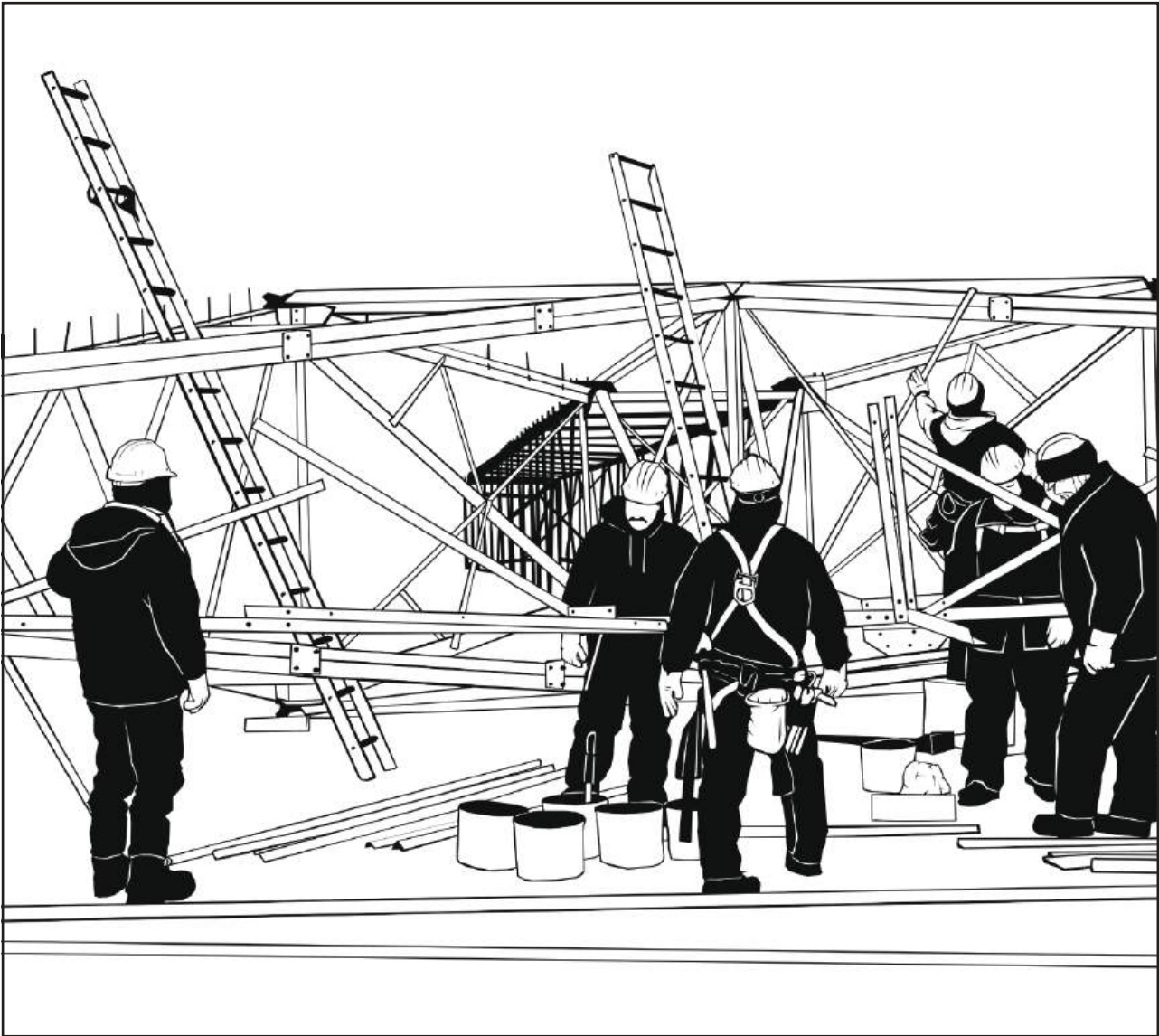
δεν είναι αυτή στην οποία δουλεύουμε. Η στάση μας απέναντι στο αφεντικό κυμαίνεται από την επιφυλακτική αδιαφορία μέχρι το καυτό μίσος, αναλόγως απ' το ποιόν έχει βάλει στο μάτι και πόσο πολύ προσπαθεί να μας πιέσει.

Κάθε μέρα μπορούμε να δούμε την εργασία μας να μετατρέπεται σε αντικείμενα, καθώς κτίρια σηκώνονται απ' το έδαφος και γεμίζουν με καλώδια, σωλήνες και αεραγωγούς. Αλλά στα σπίτια που χτίζουμε δε βλέπουμε την προστασία απ' τον καιρό ή την ιδιωτικότητα που προσφέρουν. Βλέπουμε ένα μεγάλο αδιάφορο αντικείμενο, πάνω στο οποίο αναγκάζομαστε να δουλέψουμε και απ' το οποίο κάποιος άλλος κονομάει.

Μεζονέτες στα προάστια, σκοτεινά υπόγεια, ψηλές πολυκατοικίες, τροχόσπιτα και παραθαλάσσιες βίλες δεν είναι απλά νεκρή εργασία. Είναι Κεφάλαιο. Είναι νεκρή εργασία που χρειάζεται να κινηθεί και να επεκταθεί μέσω του ξεζουμίματος της ζωντανής εργασίας. Σπίτια, φορτηγά με υλικά και εργαλεία, κουλούρες με καλώδια, γερανοί και μπετονιέρες, εμφανίζονται σαν κεφάλαιο, μόνο εξαιτίας των σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων που τα παράγουν. Ανήκουν και ελέγχονται από καπιταλιστές, ενώ δουλεύονται από μισθωτούς εργάτες χωρίς ιδιοκτησία, απ' την οποία να μπορούν να βγάλουν λε-

φτά. Οι εκπρόσωποι της νεκρής εργασίας ελέγχουν τη ζωντανή εργασία και μας αναγκάζουν να εργαζόμαστε, ώστε η νεκρή εργασία να συνεχίσει να επεκτείνεται. Αυτή η σχέση μεταξύ των τάξεων διαμορφώνει όλα τα υπόλοιπα σε μια καπιταλιστική κοινωνία.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ, ΑΠΟΜΟΝΩΣΗ ΚΑΙ ΕΡΓΟΛΑΒΙΕΣ

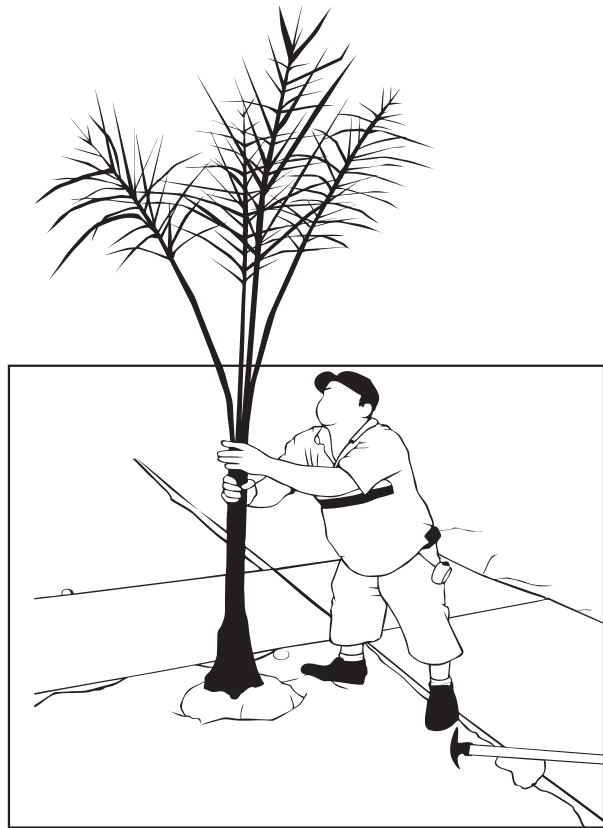
«Το μυστικό στη διαχείριση προσωπικού, είναι να κρατάς τους ανθρώπους που σε μισούν μακριά απ' τους ανθρώπους που είναι ακόμη αναποφάσιστοι.»

Casey Stengel

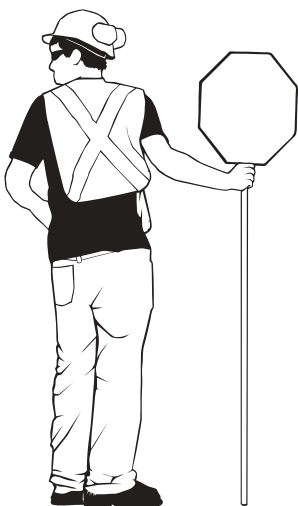
Η οικοδομή είναι ο κοινός εργασιακός χώρος εργατών με πολλά διαφορετικά αφεντικά. Σε πολλά εργοτάξια, ιδιαίτερα στα μεγάλα, άνθρωποι που εργάζονται για μια μικρή οικογενειακή επιχείρηση δουλεύουν πλάι σε εργαζόμενους σε κάποιον μεγάλο εργολάβο. Εργάτες που έχουν προσληφθεί απευθείας απ' το αφεντικό συνεργάζονται με εργάτριες που βρήκαν δουλειά μέσω εταιρείας ενοικίασης εργαζομένων. Εργάτες με ή χωρίς άδεια παραμονής δουλεύουν ο ένας δίπλα στην άλλη, αλλά για διαφορετικές εταιρείες.

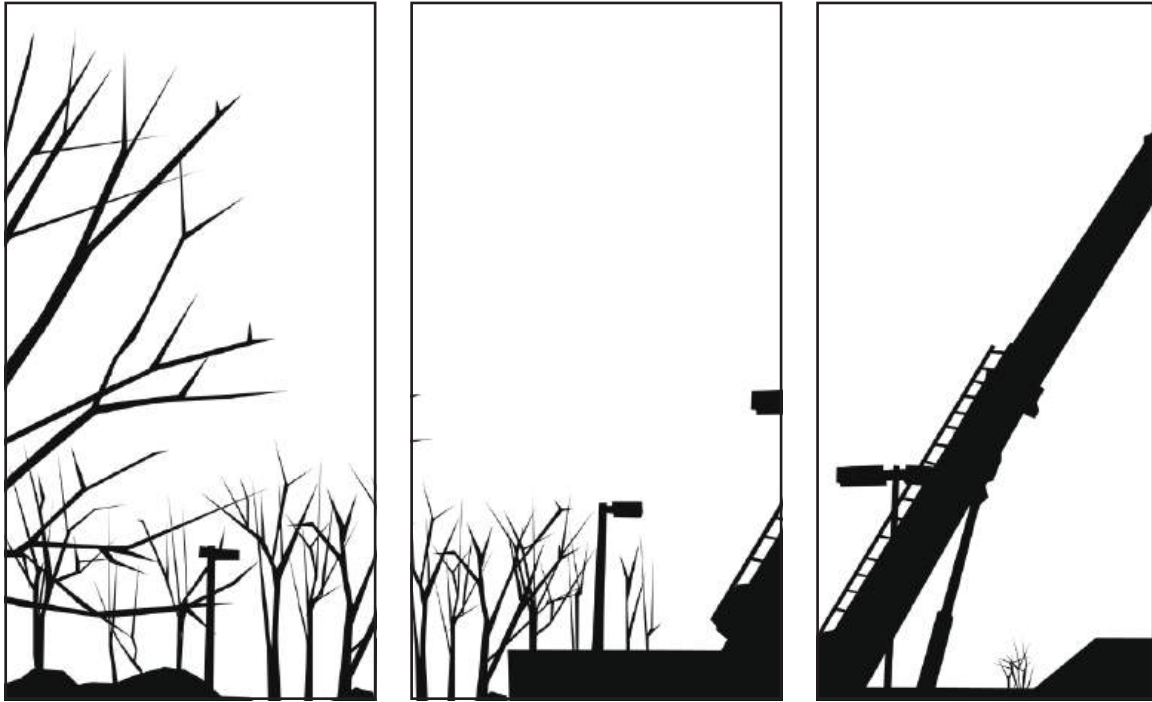
Οι διάφορες εργασίες που απαιτούνται σε μια οικοδομή διαχωρίζονται και ορίζουν τις αντίστοιχες εξειδικεύσεις. Σε ένα τυπικό εργοτάξιο ενός πύργου κυριλέ γραφείων, θα βρει κανείς μηχανοδηγούς να λειτουργούν τις μπουλντόζες, τα κλαρκ και τους γερανούς, σιδηροτεχνίτες να συναρμολογούν τον ασάλινο σκελετό του κτιρίου, γυψοσανιδάδες να περνάνε τους τοίχους και τις ψευδοροφές, τσιμεντοτεχνίτες να χύνουν τσιμέντο στα θεμέλια και το μπετόν αρμέ, να στρώνουν τα πεζοδρόμια και το υπόγειο γκαράζ. Θα βρούμε αυτονόητα ηλεκτρολόγους για τα ηλεκτρολογικά, ψυκτικούς για τη θέρμανση και τον εξαερισμό, υδραυλικούς για την ύδρευση κ.α. Θα συναντήσουμε επίσης ανειδίκευτους εργάτες να ξεφορτώνουν και να διανέμουν τα υλικά, να λειτουργούν τα πιο κουραστικά μηχανήματα όπως το κομπρεσέρ, να κόβουν την κίνηση όταν η δουλειά απαιτεί να κλείσει ο δρόμος και γενικά να κάνουν τα θελήματα που απαιτεί ο εργολάβος. Θα υπάρχουν εργάτες σε καθεστώς υπε-

νοικίασης, που θα έρχονται μία στο τόσο για να μαζέψουν τα σκουπίδια. Θα υπάρχουν ξυλουργοί, μονωτές, εγκαταστάτες ασανσέρ, μάστορες που βάζουν κουφώματα, άνθρωποι που βάζουν μοκέτες, πάνελ, πέτρινη διακόσμηση και ούτω καθεξής. Θα υπάρχουν εξειδικευμένοι εργάτες για τα συστήματα εντοπισμού μονοξειδίου του άνθρακα στο γκαράζ ή για τις κάμερες και τους συναγερμούς. Θα υπάρχουν γεωπόννοι για τον περιβάλλοντα χώρο. Τέλος, θα υπάρχουν συνεργεία καθαριστών που θα σουλουπώσουν τον χώρο προτού οι μελλοντικοί αγοραστής αρχίσουν να έρχονται. Κάποιοι από αυτούς τους εργάτες θα έχουν σύμβαση απευθείας με τον γενικό εργολάβο, όμως οι περισσότεροι θα δουλεύουν για υπερβολαβικές εταιρείες.

Οι διαφορετικές εξειδικεύσεις απαιτούν διαφορετικά υλικά και μηχανήματα, κάποια απ' τα οποία είναι πολύ ακριβά. Με την ύπαρξη εξειδικευμένων υπερβολαβών, τα κόστη μειώνονται και ο χρόνος κατά τον οποίο το κεφάλαιο μένει αδρανές, χωρίς να παράγει κέρδος, ελαχιστοποιείται. Μια εταιρεία οροφών δε χρειάζεται να αγοράσει το ακριβό μηχάνημα που απαιτείται για την κοπή γρανιτένιων πλάκων κουζίνας, ακριβώς όπως μια εται-

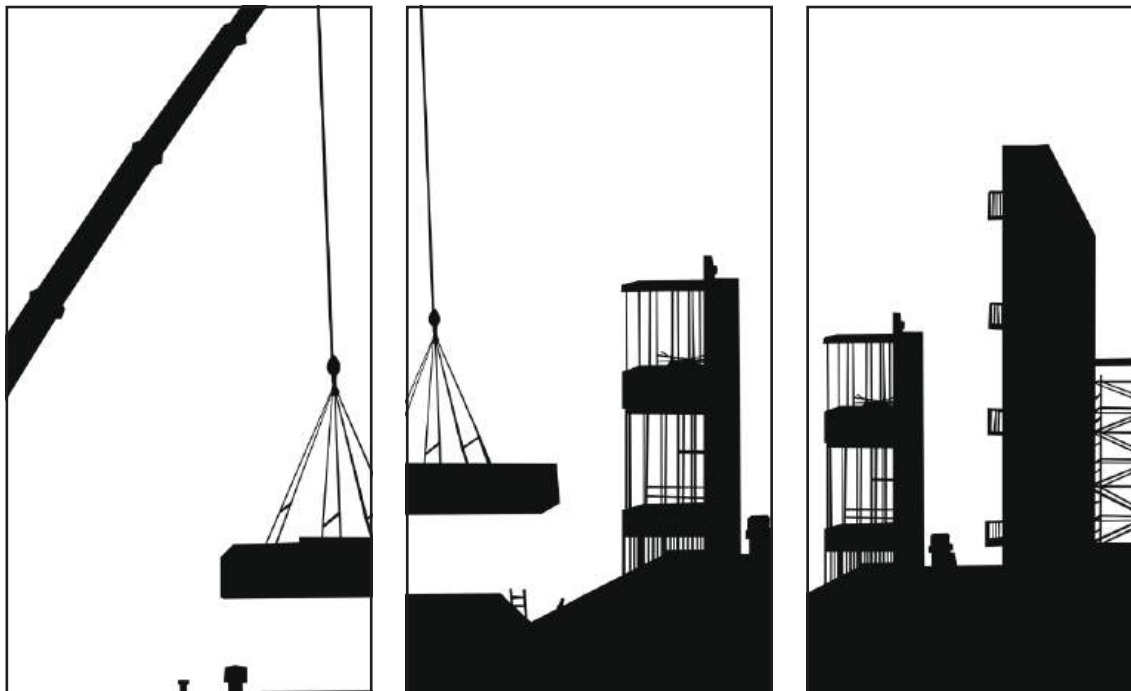
ρεία πλακιδίων δε χρειάζεται να αγοράσει τις σκαλωσιές και τον εξοπλισμό ασφαλείας που είναι αναγκαίος για εργασία σε οροφές. Κάποιοι τεχνίτες -όπως αυτοί που αναλαμβάνουν την τοιχοποιία- μπορεί να δουλεύουν για έναν ολόκληρο χρόνο στο ίδιο εργοτάξιο, ενώ άλλοι -όπως ο εγκαταστάτης της γκαραζόπορτας ή του συναγερμού- βρίσκονται εκεί για λίγες μόνο μέρες. Αυτό για μια εταιρεία σημαίνει ότι θα έπρεπε να κατασκευάζει σπίτια σε μια μαζική κλίμακα για να τη συμφέρει να προσλάβει όλους τους διαφορετικούς εργάτες.

Με τις υπεργολαβίες, ο γενικός εργολάβος δε χρειάζεται να κρατάει στη δουλειά του τεχνικούς ασανσέρ, τη στιγμή που αυτοί μπορούν να εργαστούν μόνο μετά την ολοκλήρωση του σκελετού του κτιρίου. Και οι υπεργολάβοι ασανσέρ μπορεί να βάλουν μια σειρά από εγκαταστάσεις κολλητά, κρατώντας τους εργάτες τους διαρκώς σε δουλειά και τα εργαλεία τους απ' το να σκουριάσουν στην αχρηστία. Κάποιες φορές έχει νόημα -από επιχειρηματική σκοπιά- ένας υπεργολάβος να τεμαχίζει ακόμη περισσότερο τις εργασίες που αναλαμβάνει. Έτσι, ο υπεργολάβος των ηλεκτρολογικών εγκαταστάσεων θα φέρει μια εξειδικευμένη εργολαβική για τα ηλεκτρικά συστήματα χαμηλής τάσης, μια εταιρεία υδραυλικών θα φέρει υπεργολάβο για το σύστημα πυρασφάλειας κ.ά.

Οι υπεργολαβίες, πέραν των άλλων, δι-

αμοιράζουν το ρίσκο. Καθότι τα σπίτια σπάνια φτιάχνονται με βάση ένα τυποποιημένο μοντέλο, υπάρχει μια σειρά ζητημάτων που πρέπει να λυθούν επιτόπου. Αυτό σημαίνει πως μια σειρά πραγμάτων μπορούν να πάνε στραβά και να καθυστερήσουν την ολοκλήρωση του κτιρίου. Οι καθυστερήσεις σε ένα κομμάτι της δουλειάς μπορούν πολύ εύκολα να διαταράξουν και τα υπόλοιπα. Αν μια εταιρεία αναλάμβανε όλες τις δουλειές σε ένα κτίριο, θα αναλάμβανε και όλα τα ρίσκα. Όμως, οι περισσότεροι υπεργολάβοι τρέχουν πολλές οικοδομές παράλληλα. Μπλέκονται στην κατασκευή γραφείων, μια βίλας, ενός μπλοκ κατοικιών και ενός σχολείου την ίδια στιγμή. Αυτό σημαίνει ότι τα προβλήματα σε ένα από αυτά τα έργα δεν επηρεάζει τα υπόλοιπα. Το ρίσκο είναι μοιρασμένο ισότιμα, ακριβώς όπως μοιρασμένο είναι και το επενδυμένο κεφάλαιο.

Κάποιοι πολύ μικροί εργολάβοι μπορούν να πάρουν το πολύ μια δουλειά τη φορά. Αυτό σημαίνει ότι το αφεντικό είναι συνήθως εκεί όλη την ώρα να επιβλέπει τους εργαζομένους του. Κάθε εργολάβος, αρκετά μεγάλος ώστε να αναλαμβάνει πολλαπλές δουλειές, χρειάζεται εργοδηγούς. Ο ιδιοκτήτης της εταιρείας θα κλείνει τα συμβόλαια, θα αγοράζει νέο εξοπλισμό, θα προσλαμβάνει και θα απολύει κόσμο, θα συνεννοείται με τον γενικό εργολάβο, θα γυρνάει από οικοδομή σε οικοδομή για να ελέγξει την πρόοδο της

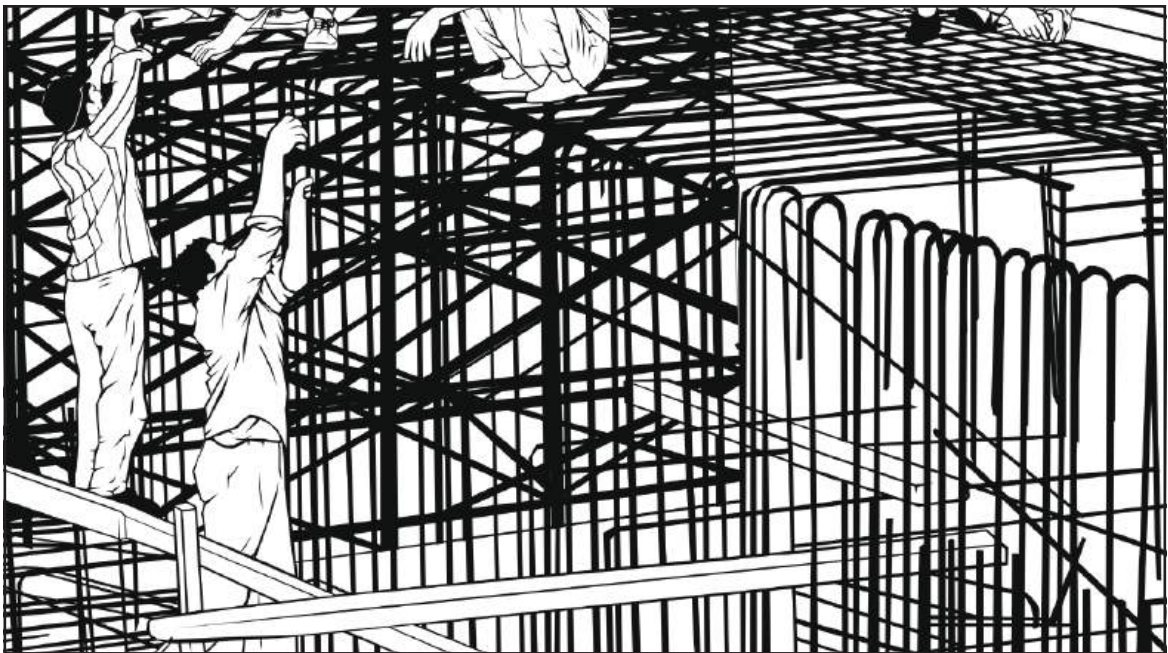
δουλειάς. Η καθημερινή διαχείριση του κάθε γιαπιού θα γίνεται από τον εργοδηγό. Ο εργοδηγός είναι συνήθως ο μόνος εκπρόσωπος της εταιρείας στην οικοδομή, και ο ρόλος του είναι να μας κάνει να δουλεύουμε σκληρότερα. Αν αποτύχει σ' αυτό, θα απολυθεί. Όμως τα εταιρικά κέρδη δεν είναι δικά του κέρδη, οπότε είναι λιγότερο ψημένος για τη δουλειά του σε σχέση με το αφεντικό. Μπορεί να μας διώξει απ' την οικοδομή επειδή δεν δουλεύουμε σκληρά, αλλά τις περισσότερες φορές δε μπορεί να μας απολύσει. Συνήθως ο εργοδηγός θα είναι κάποιος παλιός εργάτης, με χρόνια στο επάγγελμα, ο οποίος θα μοιράζει τον χρόνο του ανάμεσα στο χτίσιμο και στην επίβλεψη. Το κατά πόσο σεβόμαστε ή μισούμε τον εργοδηγό, εξαρτάται απ' το κατά πόσο λειτουργεί σαν τσιράκι του αφεντικού, απ' το κατά πόσο, δηλαδή, κάνει την δουλειά του.

Υπεργολαβία σημαίνει ότι εργάτες στην ίδια εταιρεία είναι διαχωρισμένοι μεταξύ τους, διάσπαρτοι σε μια σειρά από χώρους εργασίας. Την ίδια στιγμή, κάθε οικοδομή έχει μια ξεκάθαρη, ενιαία αλυσίδα διοίκησης και αρχίζει να μοιάζει όλο και πιο πολύ με μια μεμονωμένη επιχείρηση. Ο γενικός εργολάβος κάνει το γενικό κουμάντο. Ορίζει τους κανόνες εργασίας και μπορεί να διώξει εργάτες, που ο ίδιος δεν προσέλαβε, άμα δεν τους τηρούν. Αυτός, ή κάποιος επόπτης που λειτουργεί αντ' αυτού, συντονίζει τις εργασίες με τους

εργοδηγούς των διαφόρων συνεργείων, οι οποίοι, με τη σειρά τους, δίνουν τις εντολές στους εργάτες. Τα αφεντικά των διαφόρων υπεργολαβικών ανακατεύονται στα οικονομικά ζητήματα, είτε όταν υπάρχει κάποιο πρόβλημα, είτε όταν ο επόπτης θέλει να πιέσει κάποιον εργοδηγό, ώστε αυτός με την σειρά του να πιέσει τους εργάτες του. Αυτό σημαίνει ότι ο γενικός εργολάβος λειτουργεί σαν αφεντικό, ακόμη και για εργάτες που δεν έχει προσλάβει ο ίδιος. Οι απόψεις μας για τον γενικό εργολάβο ή τον επόπτη του, τείνουν να ταυτίζονται με τη γνώμη που έχουμε για το αφεντικό μας. Και παλεύουμε ενάντια σε αυτόν, ακριβώς όπως παλεύουμε ενάντια στο δικό μας αφεντικό, καθώς αυτοί προσπαθούν να μας ξεζουμίσουν όλο και περισσότερο.

Η ίδια η εργασιακή διαδικασία μας ωθεί να δουλεύουμε σε ομάδες και να συντονίζουμε τη δουλειά μας με άλλες ειδικότητες. Οι γυψοσανιδάδες αναλαμβάνουν διαφορετικές δουλειές και δουλεύουν ως ομάδα για να τοποθετήσουν τις ψευδοτοιχίες πιο γρήγορα. Παράλληλα, χρειάζεται να συνεννοούνται με τους ηλεκτρολόγους ή τους υδραυλικούς, σε σχέση με το πού στον τοίχο να βγάλουν παροχές ή να κρύψουν διακλαδώσεις. Τα μπουλούκια των υδραυλικών και των ηλεκτρολόγων πρέπει να μιλάνε μεταξύ τους, αλλά και με τους πλακάδες και τους ξυλουργούς, για να καταλήξουν στο πώς οι νεροχύτες, οι πάγκοι και οι παροχές θα ται-

ριάξουν μεταξύ τους.

Δουλεύουμε πολύ με τους ίδιους ανθρώπους και καταλήγουμε να γνωριζόμαστε. Κουβέντες που ξεκινάνε απ' τη δουλειά γρήγορα καταλήγουν στη μπάλα, στις συζύγους, τις κοπέλες και τα παιδιά. Θα μιλήσουμε για «αυτόν τον τρελό σιδηρουργό» που κάποιος ήξερε και μετά για το πόσο σκατά είναι η δουλειά, ή για το πόσο μαλάκας είναι το αφεντικό. Η δουλειά είναι μονότονη και η κοινωνικοποίηση σημαίνει να χαζολογάς και λίγο. Κάποιος θα πετάξει βίδες στα παιδιά που ρυθμίζουν την κίνηση, ενώ θα μπλοκάρουμε απ' έξω την πόρτα της χημικής τουαλέτας σε έναν συναδέλφο που αργεί. Θα βγάλουμε μεταξύ μας περίεργα παρατσούκλια. Θα κάνουμε διάλειμμα

για τσιγάρο μαζί και μετά τη δουλειά θα πάμε για μπύρες. Θα σταματήσουμε να είμαστε απομονωμένες ατομικότητες και θα σχηματίσουμε ομάδες εργατών που δουλεύουν μαζί, εμπιστεύονται ο ένας την άλλη και μπορούν να δράσουν μαζί.

Το μεγαλύτερο εμπόδιο στη δημιουργία αυτών των ομάδων είναι οι διαχωρισμοί της εργασίας. Οι εξειδικευμένοι εργάτες θα νοιώθουν καλύτεροι απ' τους μαθητευόμενους ή τους ανειδίκευτους και θα τους χώνουν σε θελήματα. Οι νέοι εργαζόμενοι θα θεωρούν πως οι εργάτες που είναι εκεί καιρό τα έχουν κάνει πλακάκια με το αφεντικό. Όταν όλοι πιεζόμαστε να κάνουμε περισσότερα και γρηγορότερα, είναι πολύ απλό να συντομεύσεις κρεμώντας τους συναδέλφους άλλων ειδικο-

τήτων. Οι γυψοσανιδάδες θα θάψουν τα ηλεκτρολογικά κουτιά που προορίζονται για τα φώτα και τις παροχές, αντί να αφιερώσουν χρόνο να ανοίξουν τρύπες. Οι ηλεκτρολόγοι θα αφήσουν ένα σωρό σκουπίδια σε ένα δωμάτιο στο οποίο δουλεύει ο υδραυλικός. Ο υδραυλικός θα ανοίξει τεράστιες και απρόσεκτες τρύπες στη γυψοσανίδα, ψάχνοντας για τη βάνα. Όλα τα παραπάνω είναι μια συνεχή πηγή έντασης και οδηγούν μαθηματικά σε τσακωμούς, ή ακόμη και στο να έρθουμε στα χέρια.

Η σύγκρουση οξύνεται ακόμη περισσότερο, γιατί οι διαχωρισμοί στην εργασία επικαλύπτονται και με πολιτισμικές διαφορές. Οι εργάτες που κάνουν την πιο ανειδίκευτη εργασία είναι συνήθως μετανάστες που δε γνωρίζουν τη γλώσσα. Συνήθως, ο μόνος που γνωρίζει και τις δύο γλώσσες είναι ο εργοδηγός. Αυτός ο διαχωρισμός γίνεται ακόμα πιο τυπικός με τις υπεργολαβίες, καθώς κάθε εταιρεία τείνει να προσλαμβάνει ανθρώπους με βάση κοινά χαρακτηριστικά. Αυτό σημαίνει πως όταν εργάτες διαφορετικών ειδικοτήτων φαγώνονται μεταξύ τους, η απόσταση ανάμεσα στο «οι μαλάκες οι υδραυλικοί» και στο «οι μαλάκες οι Αλβανοί» είναι πάρα πολύ μικρή. Αυτονόητα, οι εργάτες που διαχωρίζονται πίσω από φυλετικές γραμμές δεν κοινωνικοποιούνται και, ακόμη περισσότερο, δυσκολεύονται να οργανωθούν από κοινού ενάντια στο αφεντικό. Αυτονόητα, στον βαθμό που δεν οδηγούν σε καυγάδες που επιβραδύνουν την παραγωγή, αυτοί οι διαχωρισμοί είναι ωφέλιμοι για το αφεντικό.

Ακόμη κι έτσι όμως, και ο τελευταίος τελειωμένος ρατσιστής μπορεί να αντιληφθεί το καθημερινό ξεζούμισμα. Την ίδια στιγμή που χτίζουμε κάτι που θα κάνει

το αφεντικό μας παραπάνω πλούσιο, ο μισθός μας φτάνει και δεν φτάνει μέχρι το τέλος του μήνα. Ακόμη και ο κουνιάδος του αφεντικού, το ρουφιανάκι του στο εργοτάξιο, θα κάνει ό,τι περνάει απ' το χέρι του για να γλυτώσει δουλειά. Ακόμη και ο φιλελέ δεξιός που μιλάει για την «υγιή επιχειρηματικότητα» θα κλέψει κάτι απ' τη δουλειά. Ακόμη και ο γραφικός που γκρινιάζει για τους «τεμπέληδες μετανάστες» θα τεμπελιάσει στη δουλειά. Το μίσος μας για τη δουλειά δεν προκύπτει από τις πολιτικές μας θέσεις. Προκύπτει από το γεγονός ότι είμαστε εκμεταλλεζόμενοι, ως μισθωτοί εργάτες. Τα συμφέροντά μας είναι αντιδιαμετρικά από τα συμφέροντα της εταιρείας. Όσο λιγότερο κατακερματισμένοι είμαστε στο εσωτερικό μας, τόσο καλύτερα μπορούμε να παλέψουμε το αφεντικό. Κάπως έτσι μπορούμε να σχεδιάσουμε και να οργανώσουμε την αντίστασή μας. Κάπως έτσι μπορούμε να αντιληφθούμε ποιοί είναι οι σύμμαχοι και οι εχθροί μας.

Η εσωτερική δομή μιας εταιρείας και η εργασιακή συνθήκη δημιουργούν μοτίβα κοινωνικοποίησης αλλά και διαχωρισμών. Αυτά τα μοτίβα είναι το έδαφος πάνω στο οποίο παλεύουμε με την εργοδοσία, ενώ την ίδια στιγμή είναι τα όπλα της εργοδοσίας εναντίων μας. Μας συγκεντρώνουν και μας διαχωρίζουν, με απώτερο σκοπό να μας ξεζουμίσουν απ' όσο το δυνατόν περισσότερη υπεραξία μπορούν. Όμως, όταν δουλεύουμε μαζί, αρχίζουμε να αντιλαμβανόμαστε τα κοινά μας συμφέροντα - συμφέροντα που είναι σε άμεση σύγκρουση με αυτά των αφεντικών. Καθώς δημιουργούμε κοινότητες που σκαπουλάρουν, που κλέβουν απ' τη δουλειά, που καλύπτουμε ο ένας την άλλη, μειώνουμε τα περιθώρια κέρδους και το αφεντικό είναι αναγκασμένο

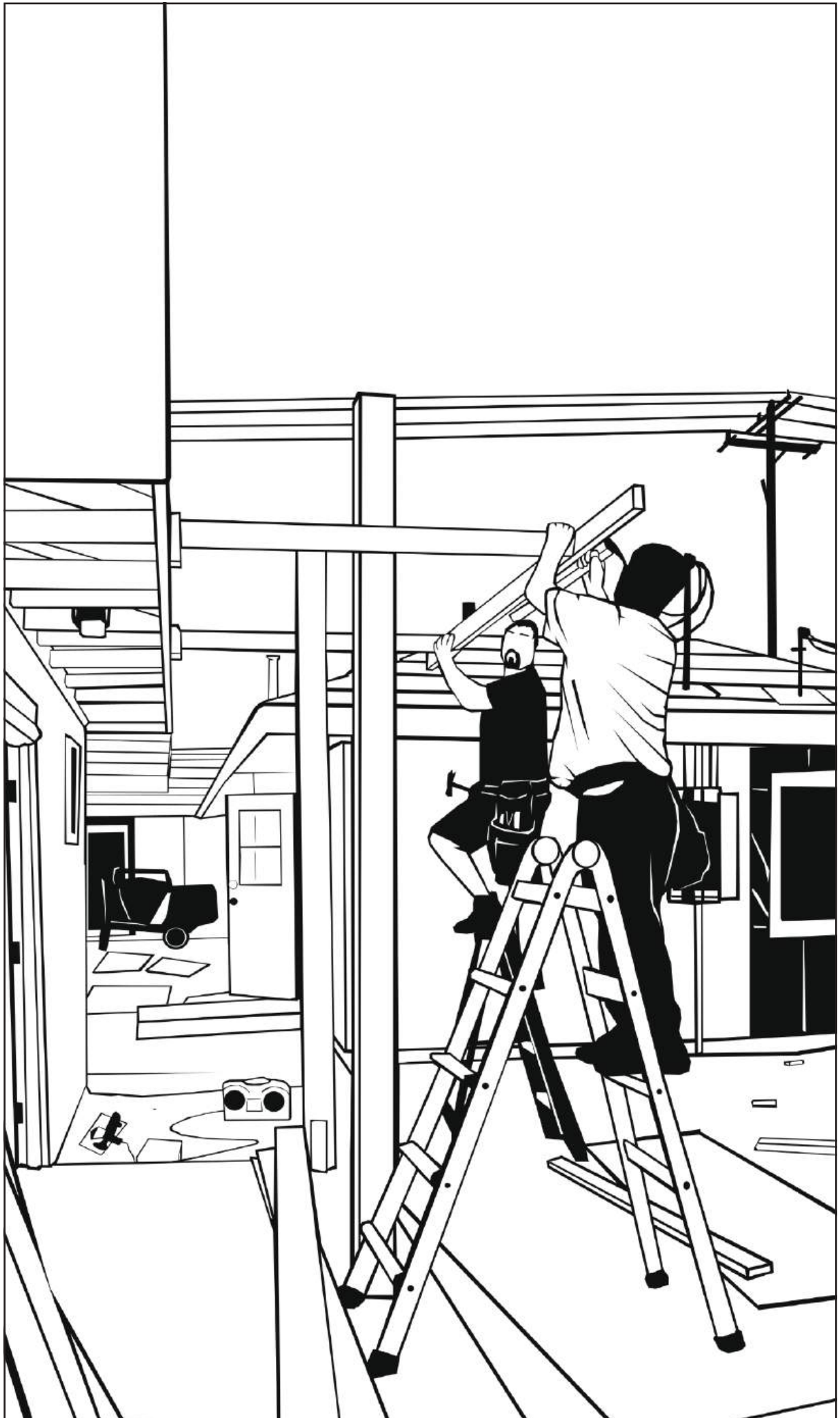
να απαντήσει. Θα μας αλλάξει πόστα. Θα μας επιβλέπει απευθείας ή θα βάλει τον εργοδηγό να μας πιέσει. Οι περισσότερες αποφάσεις του αφεντικού είναι μια διαρκής μελέτη κόστους-απόδοσης και η διαρκής επίβλεψη είναι αντι-αποδοτική. Αντί γι' αυτό, θα προσπαθήσει να διαχωρίσει τους «προβληματικούς» εργάτες. Θα μας βάλει να δουλεύουμε σε διαφορετικά μέρη του κτιρίου, ή ακόμη και σε διαφορετικές οικοδομές. Αυτό μπορεί να σπάσει τις άτυπες εργατικές ομάδες μας και να μειώσει την αντίσταση. Παράλληλα, όμως, μπορεί να απλώσει την κουλτούρα αντίστασης σε όλη την εταιρεία.

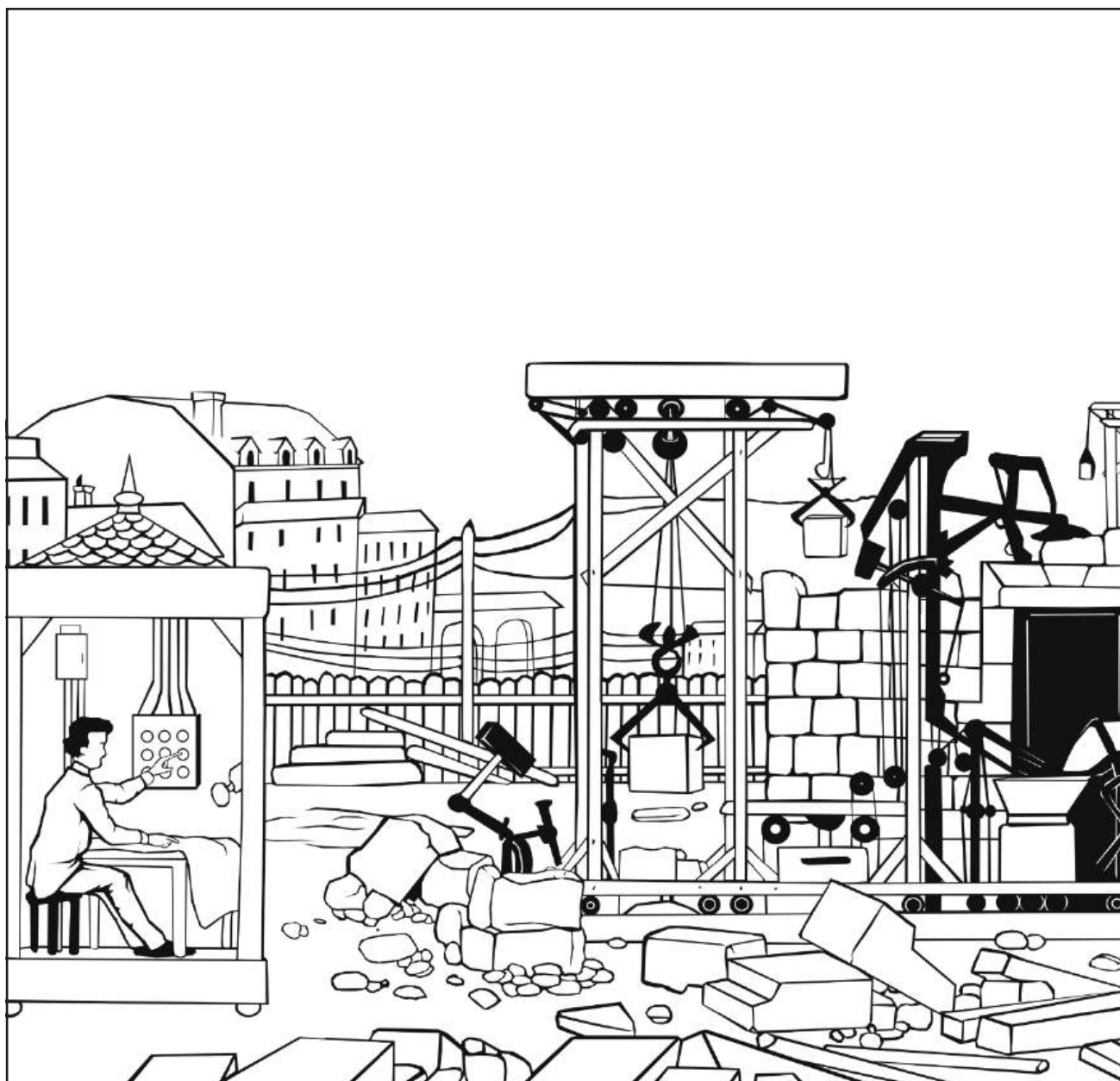
Εναλλακτικά, μπορεί να προσπαθήσει να αδρανοποιήσει τις άτυπες δομές μας εισβάλλοντας σε αυτές ή βάζοντας κάποιον ρουφιάνο του. Θα έρθει να δουλέψει μαζί μας για κάποιες ώρες ή θα μας βγάλει για φαγητό μια μέρα. Συνήθως, θα είμαστε τυπικά φιλικόι όσο είναι εκεί, για να επιστρέψουμε στη δουλειά στο ρελατί όταν θα φύγει. Πιο συχνά, θα στείλει κάποιον εργάτη της εμπιστοσύνης του να δουλέψει μαζί μας. Επειδή σχεδόν πάντα δουλεύουμε λιγότερο απ' όσο «θα έπρεπε», αυτό σημαίνει ότι θα χρειαστεί να δουλέψουμε πιο σκληρά μέχρι να βεβαιωθούμε ότι ο καινούργιος δεν είναι ρουφιάνος. Άμα δεν είναι μαλάκας, πολύ σύντομα θα γίνει κομμάτι της άτυπης

ομάδας μας. Άμα συμπεριφέρεται σαν αφεντικό και προσπαθεί να μας βάλει να δουλέψουμε περισσότερο, θα αντιμετωπίζεται και σαν τέτοιος. Θα αποκτήσει μειωτικά παρατσούκλια και κανείς δεν θα τον βοηθάει με τις δουλειές, εκτός κι αν είναι μπροστά το αφεντικό. Θα απομονωθεί και θα δουλεύει μόνος, μέχρι να ρίξει τα μούτρα του και να ζητήσει βοήθεια. Ξέρουμε και εμείς πώς να χρησιμοποιούμε την κοινωνικοποίηση και τους διαχωρισμούς προς όφελος μας.

Το να στεκόμαστε η μία στο πλευρό του άλλου, να δημιουργούμε άτυπες εργατικές ομάδες, να διαφθείρουμε τους εργάτες που συμπαθούν το αφεντικό, να ξεσκεπάζουμε και να απομονώνουμε τους λακέδες - αυτό είναι ο καθημερινός αγώνας σε ένα εργοτάξιο. Όταν πηγαίνει καλά μπορεί να κάνει τις ζωές μας αρκετά πιο υποφερτές. Είναι τα θεμέλια για κάθε μεγαλύτερο αγώνα με την εργοδοσία.

ΔΕΞΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΟΠΙΣΘΟΔΡΟΜΗΣΗ

*«Θα φτιάξω σπίτια με τον τρόπο που άλλοι
φτιάχνουν αμάξια.»*

Le Corbusier

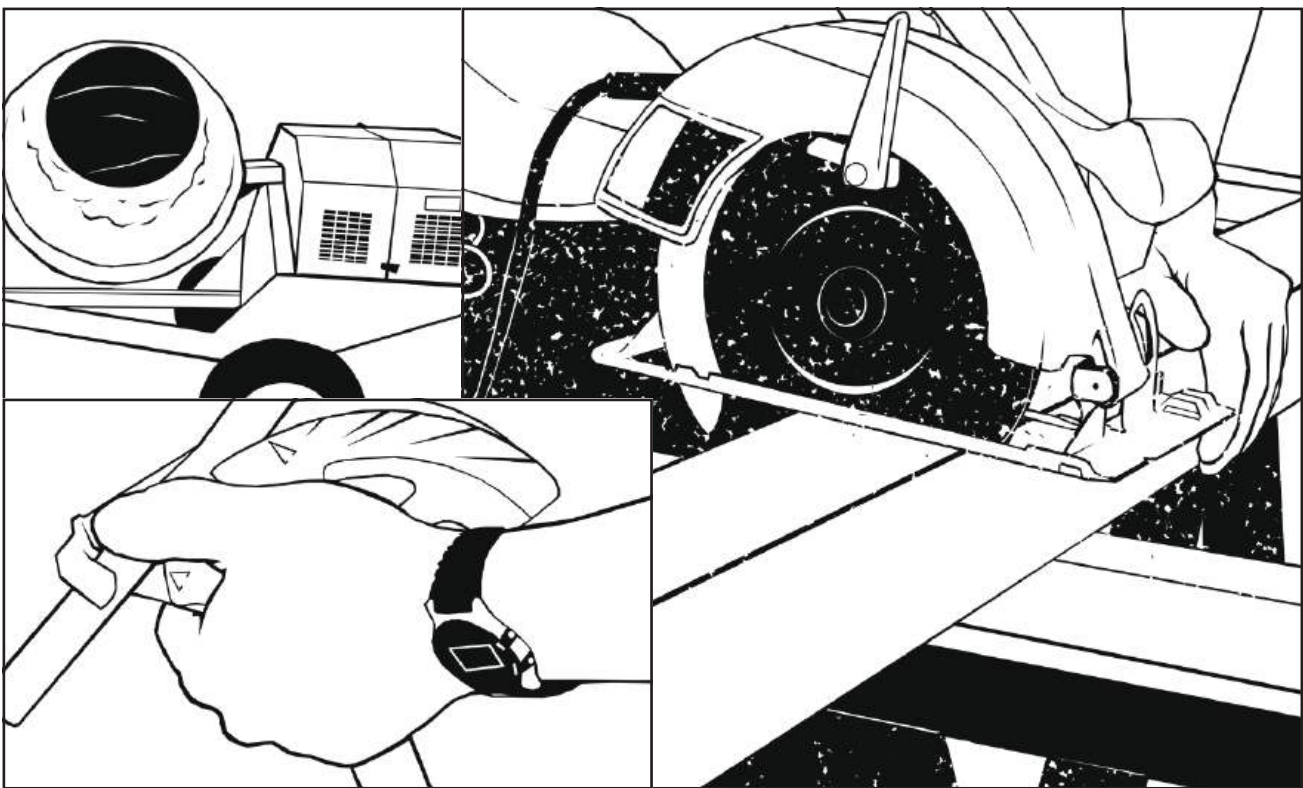

Τα σπίτια δε φτιάχνονται απλώς για λίγο κέρδος. Η εργασιακή διαδικασία βρίσκεται υπό μια διαρκή πίεση να παράγει το μέγιστο δυνατό κέρδος.

Μεμονωμένες εργασίες σπάνε σε μικρότερες επαναληπτικές κινήσεις. Σε μια ομάδα που τοποθετεί γυψοσανίδες, ένας θα μετράει τις αποστάσεις και θα βιδώνει τα πάνελ, άλλος θα τα κόβει στο σωστό μέγεθος, ο τρίτος θα περνάει για να δέσει και να σοβατίσει τις ενώσεις και ο τέταρτος θα τρίβει τον σοβά για να τα φέρει στο ίδιο ύψος. Όταν οι εργασίες τεμαχίζονται κατ' αυτόν τον τρόπο, γινόμαστε πολύ καλοί, γρήγοροι και αποτελεσματικοί στην πολύ συγκεκριμένη δουλειά

εταιρεία πρωτοεισάγει ένα νέο μηχάνημα, μπορεί να βγάλει πολύ παραπάνω κέρδος, καθώς παράγει πολύ πιο αποδοτικά απ' τον γενικό μέσο όρο. Καθώς το νέο μηχάνημα γίνεται κοινότυπο, η παραγωγή με τη χρήση του γίνεται ο νέος μέσος όρος. Η εργασία του μπογιατζή απλώνεται σε παραπάνω τοίχους εντός μιας δεδομένης χρονικής περιόδου και η αξία του βαμμένου τοίχου πέφτει. Το αφεντικό ενός συνεργείου πρέπει να επενδύσει μεγαλύτερο ποσοστό των χρημάτων του σε νεκρή εργασία (όπως εξοπλισμός αεροβαφής) σε σύγκριση με τη ζωντανή εργασία.

Καθώς οι εργασίες τεμαχίζονται μετα-

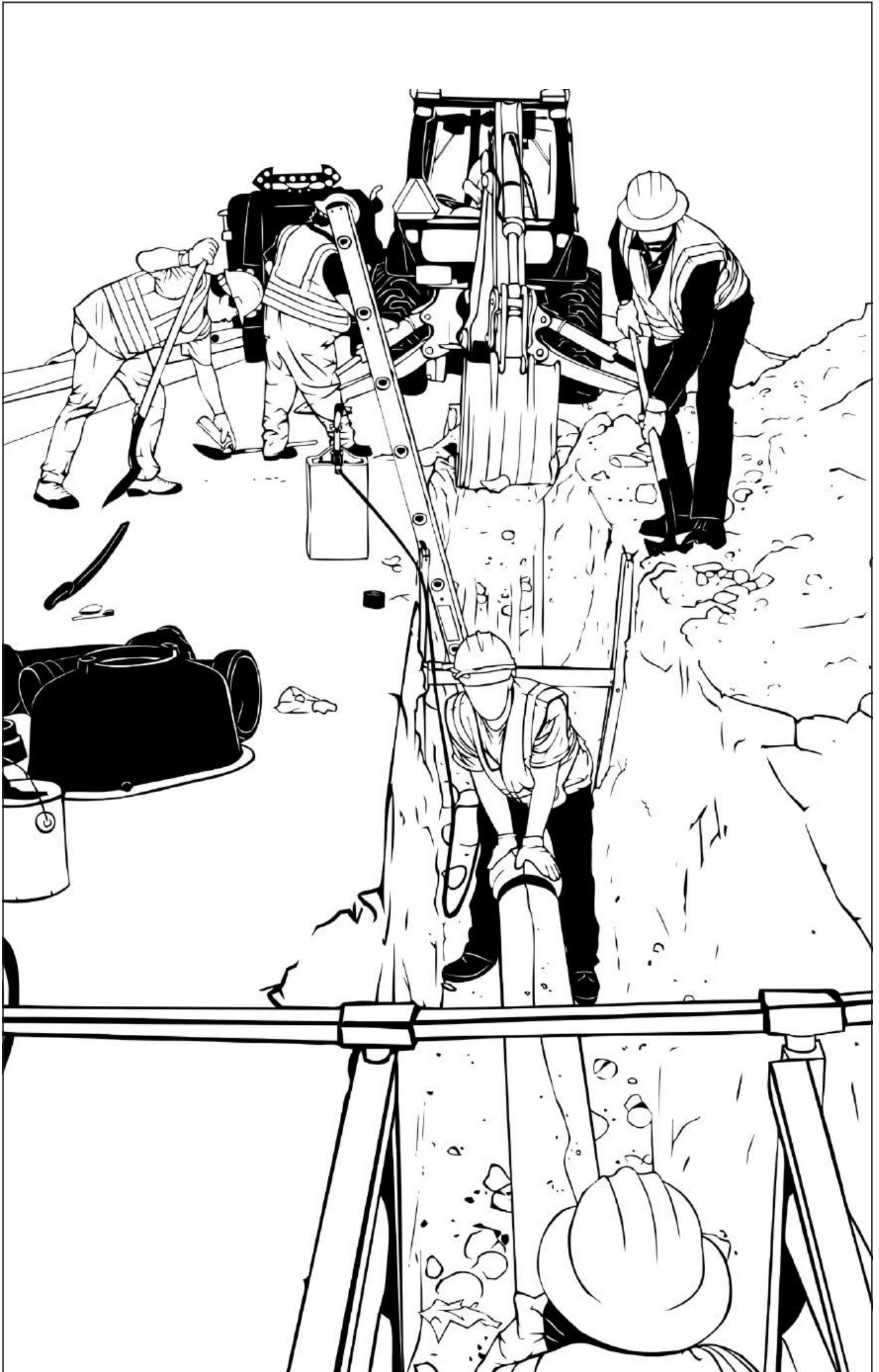

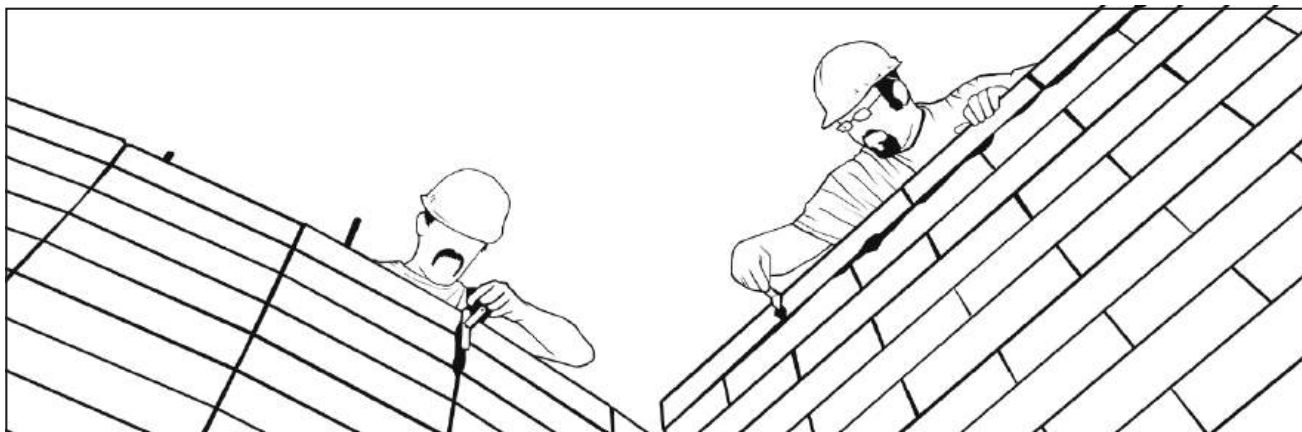
μας. Την ίδια στιγμή, αυτή γίνεται επαναληπτική και βαρετή. Τα μηχανήματα, τα εργαλεία και τα υλικά που χρησιμοποιούμε, είναι σχεδιασμένα να επιταχύνουν την εργασιακή διαδικασία, ή να μας επιτρέπουν να κάνουμε την ίδια δουλειά πιο φτηνά. Η κλασική ηλεκτρολογική κλέμα με τις βίδες έχει αντικατασταθεί από τις βιδωτές κάψες. Το ρολό ή το πιστόλι βαφής έχουν αντικαταστήσει το πινέλο και τη βούρτσα. Το καρφωτικό έχει αντικαταστήσει το σφυρί, η σέγα το πριόνι χειρός. Όλα τα παραπάνω είναι ακριβά, αλλά επιτρέπουν στον μπογιατζή, τον ηλεκτρολόγο ή τον ξυλουργό, να βγάλουν παραπάνω δουλειά στον ίδιο χρόνο. Όταν μια

ξύ μιας σειράς εργαζομένων και όλο και περισσότερα μηχανήματα εισέρχονται στην εργασιακή διαδικασία, οι εργασίες τείνουν να γίνονται απλούστερες, πιο επαναληπτικές, λιγότερο εξειδικευμένες. Οι μάστορες τείνουν να γίνονται περισσότερο απλοί εγκαταστάτες και αυτοί οι εγκαταστάτες, με τη σειρά τους, μοιάζουν όλο και περισσότερο με εργάτες σε γραμμή παραγωγής. Καθώς οι δουλειές γίνονται λιγότερο τεχνικές, οι εργαζόμενοι απαιτούν λιγότερη εκπαίδευση και γι' αυτό τείνουν να πληρώνονται λιγότερο και να είναι πιο αναλώσιμοι.

Και πάλι όμως, το αλφάδι με λέιζερ του ξυλουργού δε συγκρίνεται με το λέιζερ

που σκανάρει barcode στα ταμεία. Με διάφορους τρόπους, η βιομηχανία των οικοδομών φέρει μια «καθυστέρηση». Οι νέες τεχνολογίες δε στάθηκαν ποτέ ικανές να επαναδιαμορφώσουν την οικοδομική εργασιακή διαδικασία, ώστε να στηριχθεί καθολικά πάνω τους. Τα μόνα σημεία του εργοταξίου που είναι πραγματικά μηχανοποιημένα, είναι οι εκσκαφές και η ανύψωση υλικών και αυτό όχι πάντα, ιδιαίτερα στα μικρά εργοτάξια. Οι νέες μηχανές στο εργοτάξιο παραμένουν απλώς κυριλέ, καινούργια εργαλεία. Λειτουργούν περισσότερο σαν επέκταση του σώματός μας, παρά σαν κάτι που επιβάλλει έναν μηχανικό, εργοστασιακό ρυθμό στην εργασία μας. Τα υλικά που εγκαθιστούμε μπορεί να είναι υψηλής τεχνολογίας, το γιατί όμως παραμένει ως έχει. Οι εργάτες εγκαθιστούν οπτικές ίνες, αισθητήρες κίνησης και ηλιακά πάνελ, τις περισσότερες φορές με εργαλεία χειρός, ένα τρυπάνι με μπαταρίες και μια ταπεινή σκάλα.

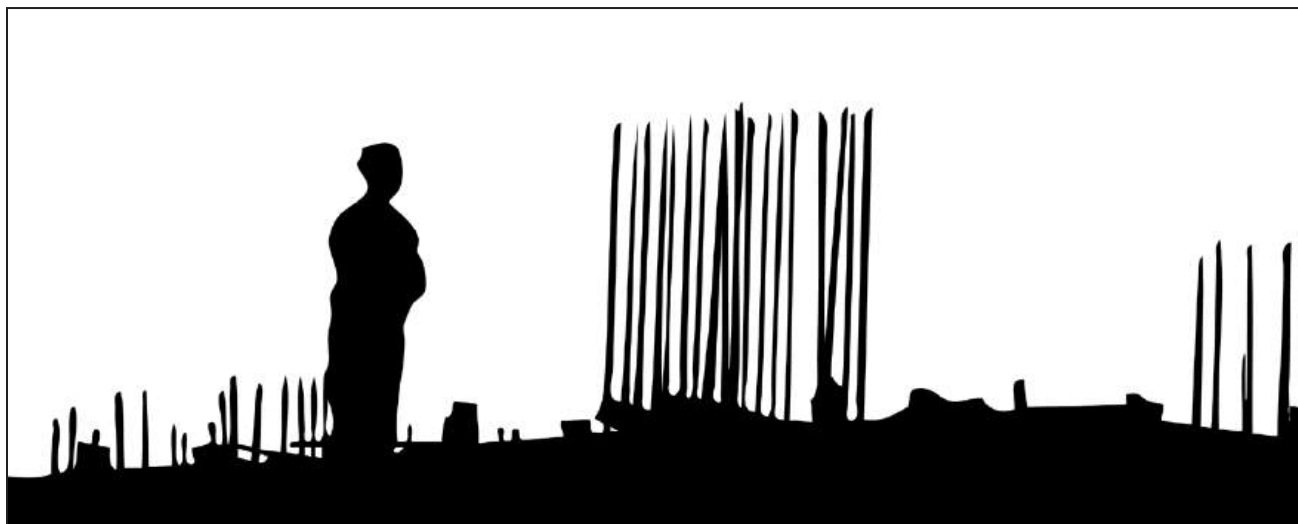
Για να καταφέρουν οι νέες τεχνολογίες και ο τεμαχισμός των εργασιών να αυξήσουν πραγματικά την παραγωγικότητα, τα σπίτια θα έπρεπε να παραχθούν σε μια αδιανόητα μεγάλη κλίμακα, ενώ η σχεδιάσή τους θα έπρεπε να είναι προκάτ. Κάτι τέτοιο θα είχε μάλλον περιορισμένη επιτυχία. Όλα τα διαμερίσματα σε μια νεόδμητη πολυκατοικία έχουν σχεδιαστεί πανομοιότυπα, έτσι ώστε οι υδραυλικοί, μετά από μερικά, να συνηθίζουν και να δουλεύουν πιο γρήγορα. Και πάλι όμως, σε ένα οικοδομικό τετράγωνο όλες οι πολυκατοικίες δεν είναι ίδιες και, ακόμη περισσότερο, διαφέρουν μεταξύ τους τα οικοδομικά τετράγωνα.

Τα λυόμενα και τα προκάτ φτιάχνονται βάσει προδιαγραφών σε κάποιο εργοστάσιο, για να μεταφερθούν μετά στον

αγοραστή. Όμως, τα περισσότερα σπίτια δεν είναι προκάτ και τα σχέδιά τους διαφέρουν. Τα σπίτια χτίζονται σε κάποιο κομμάτι γης. Η προοπτική της μαζικής παραγωγής ολόκληρων γειτονιών συνεπάγεται ότι η κατασκευαστική θα πρέπει πρώτα να αγοράσει τεράστια κομμάτια γης από διαφορετικούς μικροϊδιοκτήτες, ένα έργο αρκετά δύσκολο.

Αλλά ακόμη κι όταν ο κατασκευαστής διαθέτει κάποιο μεγάλο ενιαίο οικόπεδο, συνήθως επιλέγει να το χτίσει σε πιο μικρές δόσεις. Τα σπίτια είναι ένα εξαιρετικά ανθεκτικό προϊόν. Σε αντίθεση με τον επισιτισμό ή ακόμη και την αυτοκινητοβιομηχανία, η βιομηχανία των κατασκευών δεν μπορεί να βασιστεί στην αντικατάσταση των παλιών σπιτιών σαν μια σταθερή πηγή ζήτησης. Οι οικοδομές τείνουν να είναι σε άνθιση όταν η οικονομία σα σύνολο αναπτύσσεται και να καταρρέουν όταν επέρχεται οικονομική επιβράδυνση. Η κατασκευή ενός διαμερίσματος παίρνει αρκετό χρόνο, χρόνο μέσα στον οποίο οι συνθήκες της αγοράς μπορεί να αλλάξουν. Αυτό δημιουργεί ένα έξτρα κίνητρο να χτίζει κανείς γρήγορα – να χτίζει, δηλαδή, σχετικά μικρά κτίρια. Συχνά, μια εταιρεία που κατασκευάζει ένα συγκρότημα κατοικιών σε σχήμα «Γ» θα χτίσει πρώτα τη μία πτέρυγα και θα την πουλήσει, προτού προχωρήσει στην κατασκευή του άλλου μισού. Μια μεγάλη εταιρεία θα προτιμήσει να επενδύσει σε πολλές μικρές οικοδομές παρά σε μια πολύ μεγάλη. Αυτό –σε συνδυασμό με το γεγονός ότι είναι σχετικά φτηνό να μπεις στη μπίτζνα των οικοδομών– σημαίνει ότι υπάρχουν πολλοί μικροί εργολάβοι που ανταγωνίζονται πλάι στα μεγαλύτερα ψάρια.

Η καθυστέρηση της βιομηχανίας των κατασκευών μπορεί να είναι κάτι κακό

με βάση την οπτική των αφεντικών, αλλά όχι απαραίτητα και για εμάς. Το γεγονός ότι σπανίως υπάρχουν τυποποιημένα σχέδια, σημαίνει πως πρέπει να πάρουμε πάνω μας τη συναρμολόγηση, πολλές φορές αυτοσχεδιάζοντας, γεγονός που αφήνει ελεύθερο χώρο να ρυθμίσουμε το πώς κάνουμε τη δουλειά μας. Οι αρχιτέκτονες δεν το πετυχαίνουν σχεδόν ποτέ σωστά με την πρώτη. Τα σχέδια για τον εξαιρισμό, τις σωληνώσεις, τα κουφώματα και τους τοίχους, πολλές φορές δεν κουμπώνουν σωστά. Χρειάζεται να σκεφτούμε και όχι απλά να εκτελέσουμε χειρωνακτική εργασία. Η περιορισμένη χρήση μηχανημάτων και το γεγονός ότι οι κατασκευές γίνονται σε μια σειρά διασκορπισμένων σημείων, σημαίνει πως κάθε εργάτης χρειάζεται να μάθει να κάνει διάφορες ετερόκλητες δουλειές. Μια δουλειά, απ' την αρχή μέχρι το τέλος της, μπορεί να πάρει μήνες και σε κάθε στάδιο της μπορεί να χρειαστεί να κάνουμε διαφορετικά πράγματα. Η καθυστέρηση της εργασιακής διαδικασίας σημαίνει πως η δουλειά απαιτεί μια πληθώρα δεξιοτήτων και ένα σημαντικό κομμάτι πρωτοβουλίας και αποφάσεων απ' την πλευρά μας. Σε αυτό το κομμάτι, η δουλειά του εξειδικευμένου εργάτη οικοδομών θυμίζει περισσότερο τη δουλειά ενός δασκάλου, παρά τη δουλειά σε μια αυτοκινητοβιομηχανία. Το να έχεις κατά νου το πώς ένα κτίριο πρέπει να «δέσει» σα σύνολο και το να χρησιμοποιείς τη σκέψη και το ταλέντο σου στη δουλειά, κάνει τη δουλειά ένα κλικ λιγότερο βαρετή. Δεν αλλάζει το γεγονός πως οτιδήποτε κάνουμε καταλήγει στην τσέπη του αφε-

ντικού. Και όταν το κεφάλαιο καταφέρει να παράξει σπίτια με τον ίδιο τρόπο που παράγει αμάξια, θα το κάνει.

Σε αντίθεση με τις πιο εξειδικευμένες δουλειές «λευκού κολάρου», χρειάζεται να μάθουμε τις περισσότερες δεξιότητές μας στη δουλειά. Ακόμη και σε πιο τυπικές μαθητείες, μπορεί να απαιτείται κάποιος χρόνος σε μια αίθουσα διδασκαλίας, αλλά συνήθως αυτός είναι λίγος μπροστά στον χρόνο που μαθαίνεις δουλεύοντας. Αυτό πρακτικά σημαίνει πως σε κάθε οικοδομή, σε κάθε ειδικότητα, συναντάμε εργάτες με πολλή εμπειρία, πλάι σε νεαρούς μαθητευόμενους. Η δεξιότητα και η εμπειρία είναι σημαντικά στοιχεία στο πώς αλληλοεπιδράμε μεταξύ μας. Η πρώτη ερώτηση που θα κάνει ο καινούργιος στους παλιούς είναι «πόσο καιρό είσαι στο κουρμπέτι» και σύντομα θα καταλάβει ποιος έχει και ποιος δεν έχει εμπειρία. Σε κάποιους κλάδους η εμπειρία κατοχυρώνεται με «πιστοποιήσεις». Μαζεύοντας κάποιες συγκεκριμένες ώρες προϋπηρεσίας και παίρνοντας κάποια τυπική πιστοποίηση, ο τεχνίτης αναγνωρίζεται και νομικά ως «εξειδικευμένος». Αυτό συνήθως σημαίνει μεγαλύτερο μισθό, αλλά και ότι ο λόγος του μετράει παραπάνω στο εργοτάξιο.

Το αφεντικό αναγκαστικά βασίζεται πολύ στους εξειδικευμένους εργάτες του. Η ταχύτητα και η ποιότητα της δουλειάς εξαρτάται από πολλές ατομικές αποφάσεις, σε σχέση με τη χρήση των εργαλείων και τον τρόπο που θα βγει μια δουλειά. Συχνά δουλεύουμε με ελάχιστη επίβλεψη. Το αφεντικό ή ο εργοδηγός του θα μας δώσουν μια δουλειά και θα

μας τσεκάρουν αργότερα για να δουν αν βγήκε. Σε πολλές εταιρείες, εξειδικευμένοι εργάτες θα τρέχουν το εργοτάξιο μόνοι τους, χωρίς εργοδηγό. Είναι φορές που διαλέγουμε και αγοράζουμε εμείς τα εργαλεία μας. Το αφεντικό μιας μεσαίας εργολαβικής εταιρείας δεν έχει εικόνα για το τι συμβαίνει σε κάθε ανοιχτή δουλειά της εταιρείας. Βγάζει κέρδος απ' την εργασία μας και μας πιέζει να κάνουμε περισσότερα και πιο γρήγορα, αλλά συνήθως μας δίνει αρκετό χώρο να οργανώσουμε την εργασία καταπώς μας βολεύει. Μας αρέσει αυτή η ελευθερία κινήσεων και μας «τη δίνει» όταν προσπαθούν να μας την περιορίσουν. Ο πιο σίγουρος τρόπος για να κάνεις τους εργάτες σου να σε μισήσουν, είναι να τους πεις πώς να κάνουν την δουλειά τους.

Αυτός ο έλεγχος επί της δουλειάς τείνει να δημιουργεί ένα είδος επαγγελματισμού σε κάποιους εξειδικευμένους εργάτες. Αναπτύσσουμε αρκετές δεξιότητες και μπορούμε να ξεχωρίσουμε ποιος από τους συναδέλφους μας ξέρει τι κάνει στην πραγματικότητα. Χτίζεις μια πολύ συγκεκριμένη περηφάνια όταν είσαι σε θέση να βγάλεις μια εξεζητημένη δουλειά. Μας αρέσει να χρησιμοποιούμε τα ταλέντα μας για να μαστορέψουμε κάτι στο σπίτι μας ή να βοηθήσουμε μια φίλη στο δικό της. Αυτή η επαγγελματική υπερηφάνια είναι ο κύριος τρόπος μέσω του οποίου η διεύθυνση προσπαθεί να τα βρει με τους εξειδικευμένους εργάτες. Προσπαθούν να χτίσουν ένα είδος κοινότητας γύρω από «την τέχνη». Όμως, αυτή τους η κοινότητα περιλαμβάνει το αφεντικό, τον εργοδηγό, τον εξειδικευμένο, αλλά όχι τον πιτσιρικά που τώρα μαθαίνει τη δουλειά (και σίγουρα όχι τους εργάτες σε ανειδίκευτες θέσεις ή σε θεωρούμενα χαμαλίκια όπως η καθαριότητα, το σκάψιμο κ.ά.). Είναι μια κοινότητα εργοδοτική. Σε αυτή τη βάση, η δουλειά αντιμετωπίζεται σαν κάτι που απλώς πρέπει «να βγει» και που οι εξειδικευμένοι καλούνται να επιβάλουν στους λιγότερο έμπειρους.

Οι δουλειές χωρίζονται περαιτέρω μεταξύ των εργατών. Οι χειρότερες σκατοδουλειές πάνε στους καινούργιους. Ένας μαθητευόμενος στα ηλεκτρολογικά ή τα υδραυλικά, μπορεί να περάσει τον πρώτο του χρόνο κουβαλώντας βαριά υλικά και εργαλεία, σκάβοντας κανάλια και τακτοποιώντας. Ο έμπειρος ηλεκτρολόγος

μπορεί να δουλεύει εξ ολοκλήρου σε ηλεκτρολογικούς πίνακες και να προσβληθεί άμα του ζητηθεί να βοηθήσει στο πέραςμα της ατσαλίνας και των καλωδίων – πόσω μάλλον άμα του πουν να βοηθήσει στο σκούπισμα. Οι εξειδικευμένοι πολλές φορές λειτουργούν σα μικρά αφεντικά, διατάζοντας τους μαθητευόμενους δεξιά κι αριστερά και αρνούμενοι να κάνουν κάτι άλλο πέρα από «τα σημαντικά». Αυτό γίνεται ακόμη χειρότερο όταν οι πραγματικές γνώσεις δε συνάδουν με τα χρόνια εμπειρίας. Για έναν μαθητευόμενο, δεν υπάρχει τίποτα χειρότερο απ' το να βγάζει τη χαμαλοδουλειά ενός εργοδηγού, που δεν ξέρει πού του παν' τα τέσσερα. Με μαγικό τρόπο όλα τα λάθη είναι πλέον δικά του λάθη, ακόμη κι αν το μόνο που έκανε είναι να σκουπίζει.

Ο διαχωρισμός μεταξύ εργασιών για έμπειρους και για καινούριους γίνεται ακόμη χειρότερος απ' το γεγονός ότι μεγάλο κομμάτι απ' τη διαφορά εμπειρίας είναι απλώς ένα ψέμα! Ο παλιός, που είχε πήξει σε σκατοδουλειές για χρόνια προτού μάθει την τέχνη, θα νοιώσει αδικημένος όταν μαθητευόμενοι πάνε να κάνουνε δουλειές «πάνω απ' το επίπεδό τους». Θα φουσκώσει τις διαφορές ανάμεσα σε δουλειές παλιών-νέων, και, προφανώς, θα «τη σπάει» στους καινούριους. Είναι λογικό πως κάποιος, την πρώτη μέρα της δουλειάς, δε θα ξέρει να καλωδιώνει ένα κτίριο. Αυτό, όμως, δε σημαίνει ότι

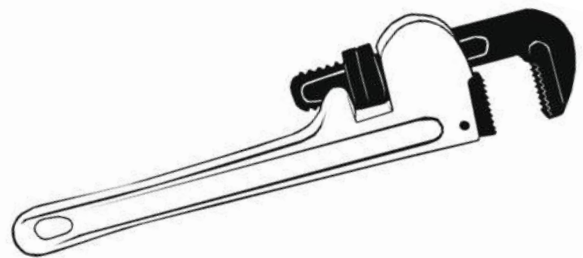
χρειάζεται να σκουπίζεις έναν χρόνο προτού αρχίσεις να περνάς καλώδια, ούτε ότι χρειάζεται να περνάς καλώδια έναν χρόνο προτού αρχίσεις να φτιάχνεις πίνακες. Αυτοί οι διαχωρισμοί δεν πατάνε στην πραγματικότητα, ούτε και βοηθάνε στο να βγει η δουλειά.

Είναι διαχωρισμοί που υπάρχουν κυρίως για να βάλουν τους εξειδικευμένους εργάτες να λειτουργήσουν με την οπτική του αφεντικού. Προφανώς, πάντα οι παλιοί θα έχουν τους νέους υπό κάποια επίβλεψη, ώστε να εξασφαλίσουν ότι ξέρουν τι κάνουν (και οι μαθητευόμενοι συνήθως εκτιμούν τον παλιό που θα ξοδέψει χρόνο να τους μάθει τη δουλειά). Όμως, ο «παλιός» που λειτουργεί σαν μικρό αφεντικό είναι άλλου παπά ευαγγέλιο. Είναι ένας μηχανισμός μείωσης κόστους. Από την πλευρά του αφεντικού, ο παλιός, που παράλληλα με τη δουλειά του θα έχει τους μαθητευόμενους στο τρέξιμο, είναι η φτηνότερη μορφή επιτήρησης, πολύ φτηνότερη από το να προσλάβει έναν επιστάτη μόνο για αυτό. Παράλληλα, καθώς οι παλιοί συνήθως καθορίζουν τον ρυθμό και την εργασιακή κουλτούρα σε ένα εργοτάξιο, ένας εξειδικευμένος εργάτης με υψηλό αίσθημα επαγγελματισμού, εξασφαλίζει ότι οι εργατικές ομάδες που συγκροτούνται εκεί είναι ακίνδυνες για το αφεντικό.

Αυτή η ταύτιση με τη δουλειά είναι γεγονός, χτισμένη πάνω στη χαλαρή επιτήρηση και την ελευθερία που απολαμβάνουν οι πιο εξειδικευμένοι να οργανώνουν οι ίδιοι τη δουλειά τους. Έχει όμως πολύ στενά όρια. Οι πρώτες ρωγμές εμφανίζονται όταν γίνεται εμφανές πως σε μια εταιρεία η εργασιακή εμπειρία και τα πρόνομια δεν ταυτίζονται. Ο τύπος με τα δύο χρόνια προϋπηρεσία θα πάρει εταιρικό αμάξι, ενώ αυτός με τα δέκα, όχι. Ο κουνιάδος του αφεντικού θα κάνει κουμάντο στο εργοτάξιο, προσπερνώντας πιο έμπειρους εργάτες. Η κατασκευαστική εταιρεία δεν είναι ένας οργανισμός που χτίζει σπίτια και διδάσκει κόσμο πώς να χτίζει σπίτια. Είναι ένας οργανισμός που ξεζουμίζει υπεραξία από εργάτες, εργάτες που απλώς βγάζουν έναν μισθό. Η κατασκευή σπιτιών και η εκμάθηση δεξιοτήτων είναι μάλλον δευτερεύοντα. Το αφεντικό δίνει εξουσία στους εργάτες που εμπιστεύεται, για να κρατάει τους

υπόλοιπους υπό έλεγχο. Το αφεντικό θέλει όλους τους εργάτες του (μαθητευόμενους και εξειδικευμένους) να δουλεύουν όσο το δυνατόν πιο σκληρά, για όσο το δυνατόν πιο λίγα. Ο επαγγελματισμός χάνει τη γοητεία του όταν ο εργοδηγός θα μας ζητήσει, ως ένας επαγγελματίας προς έναν άλλο, να δουλέψουμε το Σαββατοκύριακο για να βγει η δουλειά. Και τη χάνει ακόμη περισσότερο όταν το αφεντικό μας γκαρίζει να δουλέψουμε πιο γρήγορα αλλιώς θα μας απολύσει.

Οι διαφορές σε εμπειρία και δεξιότητες μπορούν να μας διχάσουν και να μας οδηγήσουν σε καυγάδες. Μπορεί, όμως, να είναι απλά το υπόβαθρο της δουλειάς ή, ακόμη καλύτερα, υλικό για χαβαλέ. Θα πειράξουμε τον «παλιό» που, μετά από τόσα χρόνια στο κουρμπέτι, θα πετάει τη γνώμη του για το καθετί, ανεξαρτήτως αν έχει σχέση με τη δουλειά ή όχι. Θα στείλουμε τον πιτσιρικά να φέρει ένα «κουτί Ωμς», ή έναν «αριστερόστροφο κάβουρα», ή κάποιο άλλο ανύπαρκτο εργαλείο. Μετά από μερικά αστεία σαν και αυτό, θα ενσωματωθεί στην εργασιακή κουλτούρα –που περιλαμβάνει το χασομέρι και τον χαβαλέ– και θα μάθει την απαραίτητη τεχνική ορολογία που χρειάζεται σε ένα εργοτάξιο.

Ο ΡΥΘΜΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

«Το να καταφέρεις το ακατόρθωτο, απλώς σημαίνει πως το αφεντικό σου θα το προσθέσει στα καθημερινά σου καθήκοντα.»

Doug Larson

Στην οικοδομή δεν υφίσταται κάποιος «αυτόματος» ρυθμός εργασίας. Δεν υπάρχει κάποια γραμμή παραγωγής για να την επιταχύνει το αφεντικό, ούτε πελάτες που θα σκάσουν όλοι ταυτόχρονα για μεσημεριανό – όπως στα εστιατόρια. Πέραν του τσιμέντου που στεγνώνει, τα υλικά και οι μηχανές με τα οποία δουλεύουμε δεν επιβάλλουν κάποιο ρυθμό στη δουλειά μας. Μας παίρνει να ξεκινάμε και να σταματάμε όποτε θέλουμε. Η εργασιακή διαδικασία είναι «τρύπια». Το κουβάλημα υλικών, το κάρφωμα και η τοποθέτηση σκαλωσιών, μπλέκονται με το άραγμα για τσιγάρο, τα ανέκδοτα ή απλώς το χάζεμα, καθώς περιμένουμε κάποιον να ξεμπλέξει το κουβάρι με τα καλώδια.

Το αφεντικό πρέπει να μας βάζει να δουλεύουμε όσο πιο σκληρά γίνεται και να βγάλει το μέγιστο από εμάς. Αν είμαστε σε μια μικρή εταιρεία όπου το αφεντικό δουλεύει μαζί μας, σημαίνει πως θα τριγυρνάει γκαρίζοντάς μας να βιαστούμε. Σε μια μεγάλη εταιρεία αυτός είναι ο ρόλος του εργοδηγού.

Καθώς, συνήθως, οι εργασίες μας αποτυπώνονται άμεσα στο κτίριο, η επιτήρηση δε χρειάζεται να είναι σφιχτή. Ο εργοδηγός μπορεί απλώς να περάσει και να δει πόση δουλειά «έχει βγει», ενώ το αφεντικό θα περάσει απ' το γιατί κάθε μία ή δύο βδομάδες για να τσεκάρει τους εργοδηγούς του.

Αυτή η χαλαρή επιτήρηση είναι καλύτερη από το να σε πρηζούν, αλλά έχει τα δικά της μειονεκτήματα. Υπάρχουν μια σειρά συγκυρίες που μπορούν να καθυστερήσουν τη δουλειά. Εργαλεία σπάνε. Χρειάζεται να περιμένουμε τον άνθρωπο που χειρίζεται το κλαρκ για να ανεβάσει

τα υλικά μας στον όροφο. Υπάρχουν παρατημένα σκουπίδια εκεί που κανονικά δουλεύουμε. Τα σχέδια αποδεικνύονται λάθος και η δουλειά δε βγαίνει εύκολα. Μια σειρά προβλημάτων, δηλαδή, «σκάνε» και εμείς πρέπει να βρούμε λύσεις. Όσο πιο χαλαρή είναι η επιτήρηση, τόσο πιο πολύ αυτά είναι δικά μας προβλήματα. Όταν το αφεντικό θέλει να μάθει γιατί δεν έχει βγει η δουλειά, του αραδιάζουμε αυτά τα τεχνικά προβλήματα, είτε είναι αυτός ο πραγματικός λόγος αργοπορίας, είτε όχι. Αυτό σημαίνει πως τα αφεντικά που ξεκίνησαν ως εργοδηγοί, είναι συχνά οι χειρότεροι. Ξέρουν πόσο πραγματικά χρειάζεται μια δουλειά για να γίνει και μπορεί να καταλάβει τι είναι πραγματικά σοβαρό πρόβλημα και τι απλώς δικαιολογία για να καλύψει το «ξύσιμό» μας.

Ένας άλλος τρόπος για να μας βάλουν να δουλεύουμε σκληρά, είναι η δουλειά «με το κομμάτι». Αυτό συνήθως εφαρμόζεται σε δουλειές στις οποίες η ποσότητα δουλειάς που βγαίνει είναι εύκολα μετρήσιμη. Οι γυψοσανιδάδες, για παράδειγμα, συχνά θα έχουν ένα μέρος του μισθού τους εξαρτημένο απ' το πόσα πάνελ θα βάλουν. Αυτό λειτουργεί σαν κίνητρο για να δουλεύουν πιο γρήγορα. Εκεί που κάποιοι δουλεύουν «με το κομμάτι» και κάποιοι «με την ώρα», δημιουργείται ένα εμφανές χάσμα. Κάποιοι θα θέλουν να δουλέψουν γρήγορα και κάποιοι θα προσπαθούν να πηγαίνουν με το πάσο τους. Αντί να δέχονται απευθείας πίεση, οι εργάτες που δουλεύουν με το κομμάτι έχουν ένα κίνητρο να πιέσουν τους εαυτούς τους (και τους συναδέλφους τους) να πάνε πιο γρήγορα.

Η δουλειά γίνεται πιο αγχωτική καθώς το βάρος της επιλογής ρυθμού εργασίας πέφτει στις πλάτες μας. Αυτό δε σημαίνει πως είμαστε αφεντικά του εαυτού μας. Και ούτε κάνει τη δουλειά λιγότερο βαρετή. Απλώς αλλάζει τον τρόπο με τον οποίο πιεζόμαστε να δουλέψουμε σκληρότερα και γρηγορότερα.

Όσο λιγότερα διαλείμματα κάνουμε, όσο γρηγορότερα δουλεύουμε και όσο περισσότερη δουλειά βγάλουμε μέσα στη μέρα, τόσο περισσότερη υπεραξία βγάζει η εταιρεία από εμάς. Όσο πιο γρήγορα δουλεύουμε, τόσο πιο πιθανό είναι να μας συμβεί κάποιο εργατικό ατύχημα και να τραυματιστούμε. Όσο πιο σκληρά δουλεύουμε, τόσο πιο πιθανό είναι η δουλειά να μας τρώει και τον ελεύθερο χρόνο. Είναι όλες εκείνες οι φορές που γυρνάμε σπίτι υπερβολικά χώμα για να κάνουμε οτιδήποτε πέρα από το να μπούμε για μπάνιο. Όσο λιγότερο χρόνο σπαταλάμε μιλώντας με τους συναδέλφους, τόσο πιο βαρετή γίνεται η δουλειά. Συνειδητά και υποσυνείδητα, πιέζουμε προς την ακριβώς αντίθετη κατεύθυνση από αυτήν της εταιρείας. Προσπαθούμε διαρκώς να επιβραδύνουμε τον ρυθμό εργασίας.

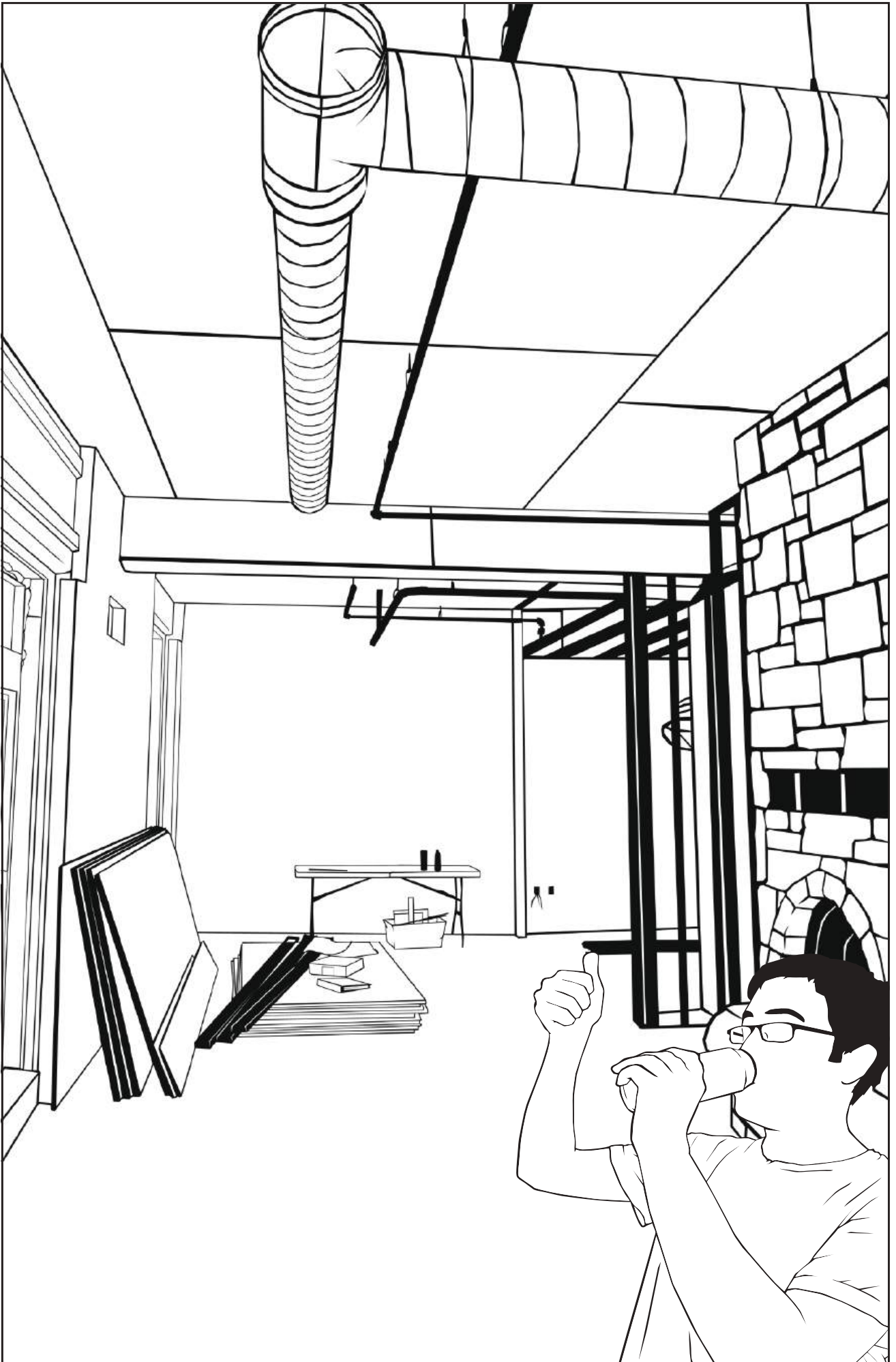
Αυτό απαιτεί αρκετό συντονισμό. Πρέπει να εφευρίσκουμε τρόπους, ώστε να επιβραδύνουμε ακόμη και τους εργάτες που «τα έχουν κάνει πλακάκια» με το αφεντικό, ή τους καινούργιους που δεν τους ξέρουμε και ακόμη δε μπορούμε να τους εμπιστευτούμε. Αν ο εργοδηγός δει κάποιον να δουλεύει πιο αργά από τους υπόλοιπους, θα του τα ψάλει και αν αυτό

συνεχίσει να συμβαίνει, θα απολυθεί. Καθώς δουλεύουμε σε χαλαρά επιτηρούμενες ομάδες, ο εργοδηγός δεν ξέρει ποιος δουλεύει σκληρά και ποιος όχι. Αν ένας εργάτης αρχίσει να τρομπάρει, θα εκνευρίσει τους υπόλοιπους στην ομάδα, οι οποίοι θα χρειαστεί να κουβαλήσουν και το δικό του εργασιακό φορτίο. Κανείς δε γουστάρει τον τεμπέλη ατομιστή. Το συντονισμένο συλλογικό χασομέρι είναι πολύ καλύτερο!

Συνήθως αυτό συμβαίνει χωρίς πολλή σκέψη. Μια εργάτρια με περισσότερη εμπειρία θα βρει διάφορα μικρά λαθάκια στη δουλειά του πιτσιρικά που έχει «πλακωθεί» στα energy drinks και δουλεύει σε διπλάσιο ρυθμό απ' τους υπόλοιπους. Αυτό θα τον επιβραδύνει σε έναν συλλογικά αποδεκτό ρυθμό. Η εργασιακή κουλτούρα δημιουργεί ένα στάνταρ για το πόσος χρόνος αναλογεί στη δουλειά και πόσος στο κάπνισμα, την κουβέντα και το χασομέρι. Ένας συγκεκριμένος ρυθμός εγκαθιδρύεται μεταξύ των εργατών στο εργοτάξιο, είτε λέγοντας ρητά ένα «Άντε, άραξε! Χαλάρωσε!», είτε όχι. Όσο πιο δεμένες και ισχυρές είναι οι άτυπες εργατικές ομάδες, τόσο πιο διεκδικητικές μπορούν να είναι πάνω στο ζήτημα του ρυθμού εργασίας. Σε μια δουλειά με πολλούς εργάτες, που έχουν αναπτύξει δεσμούς εμπιστοσύνης και δυνατότητα συνειδητού σχεδιασμού, μπορούμε να επιβραδύνουμε σε ακραίο βαθμό και να κάνουμε αδύνατο για το αφεντικό να στοχοποιήσει κάποιον μεμονωμένο σαν τεμπέλη ή ταραχοποιό.

Αναλόγως τον συσχετισμό δυνάμεων, ο

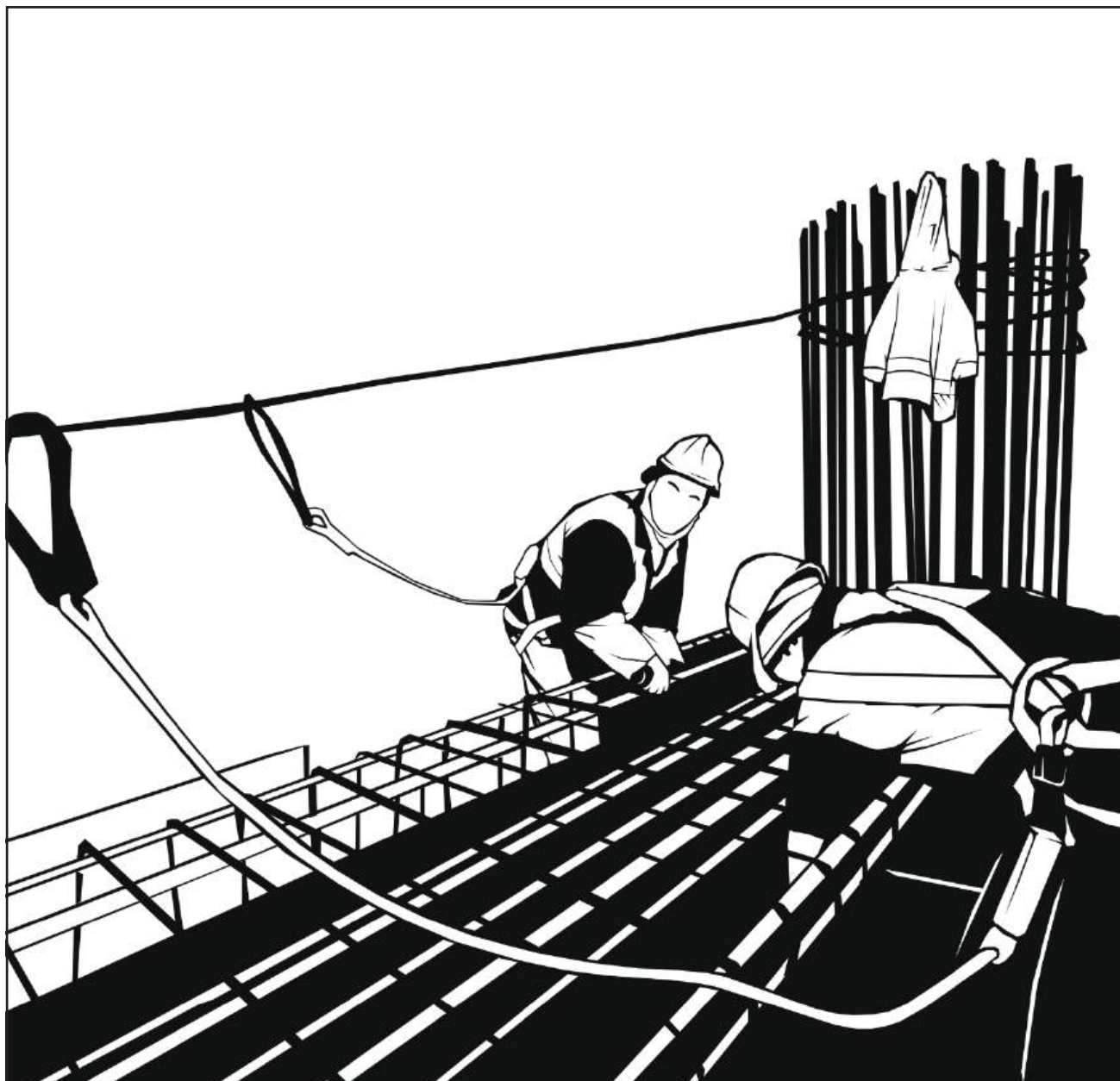
ρυθμός της δουλειάς σε ένα γιατί μπαλα-ντζάρει ανάμεσα στον γρήγορο και αγχω-τικό, ή τον αργό και εξαντλητικά βαρετό.

Ανεξαρτήτως, πάντως, του ρυθμού, πα-ραμένουμε στη δουλειά. Κάποιες φορές, όταν είμαστε τελείως χωρίς επίβλεψη, μπορούμε να «ρίξουμε πιστόλα» μερικές ώρες νωρίτερα και να πούμε ότι βγάλαμε θωρο. Συνήθως, όμως, είμαστε κολλημέ-νοι εκεί στην κωλοδουλειά, φτιάχνοντας πράγματα για κάποιον άλλον όλη μέρα. Μια ηλιόλουστη μέρα στο γιατί, χωρίς προβλήματα και με κουβεντούλα, περ-νάει προτού καν το καταλάβουμε. Είναι, όμως, και εκείνες οι μέρες που όλα πάνε στραβά και μοιάζουν με αιώνα. Όποια απ' τις δύο μέρες και να είναι, είναι το κομμάτι των ζωών μας που θέλουμε να τελειώνει. Πολλές φορές, η επιβράδυνση της δουλειάς δεν κάνει τον χρόνο να περ-

νάει πιο γρήγορα. Σε πιάνει βαρεμάρα. Οι νέοι οικοδόμοι πολύ γρήγορα αποκτούν το συνήθειο να μιλάνε στον εαυτό τους. Στην αρχή είναι απλώς ένας τρόπος να σκεφτείς όταν γύρω σου γίνεται ο κακός χαμός από σκαφτικά οχήματα και μηχα-νήματα που καρφώνουν πρόκες. Αλλά πολύ σύντομα απλώς τραγουδάμε μό-νοι, κάνουμε περιεργές φωνές και απο-μιμήσεις του αφεντικού μας ή διαφόρων ανθυποσελέμπριτι, για να γεμίσει ο χρό-νος και να ξεορκίσουμε τη βαρεμάρα.

ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΑΥΤΟΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

*«Δεν έχω διαβάσει το Κεφάλαιο του Μαρξ,
αλλά έχω τα σημάδια του κεφαλαίου πάνω
μου.»*

Bill Haywood

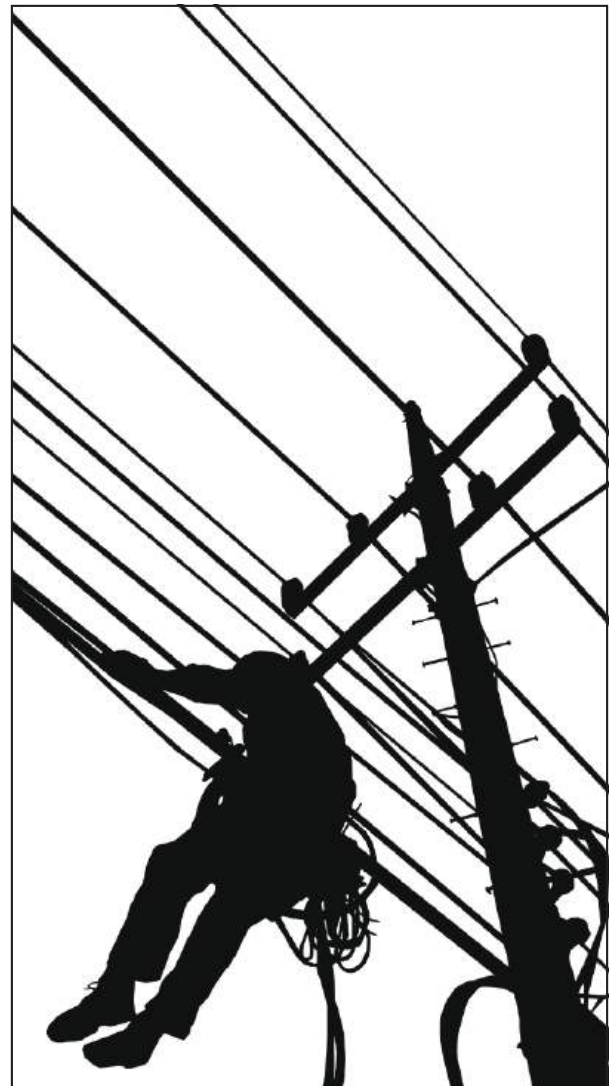
Μια οικοδομή είναι επικίνδυνο μέρος. Δουλεύουμε με κοφτερά εργαλεία, στο χείλος των ταρατσών, κάτω από βαριά υλικά, δίπλα σε σωλήνες γκαζιού και ηλεκτρικά καλώδια, γύρω από βαριά μηχανήματα και οχήματα. Οι οικοδόμοι τραυματίζονται, θανάσιμα ή όχι, στη δουλειά, το ίδιο συχνά με τους ανθρακωρύχους, τους ξυλοκόπους, ή τις εκδιδόμενες γυναίκες.

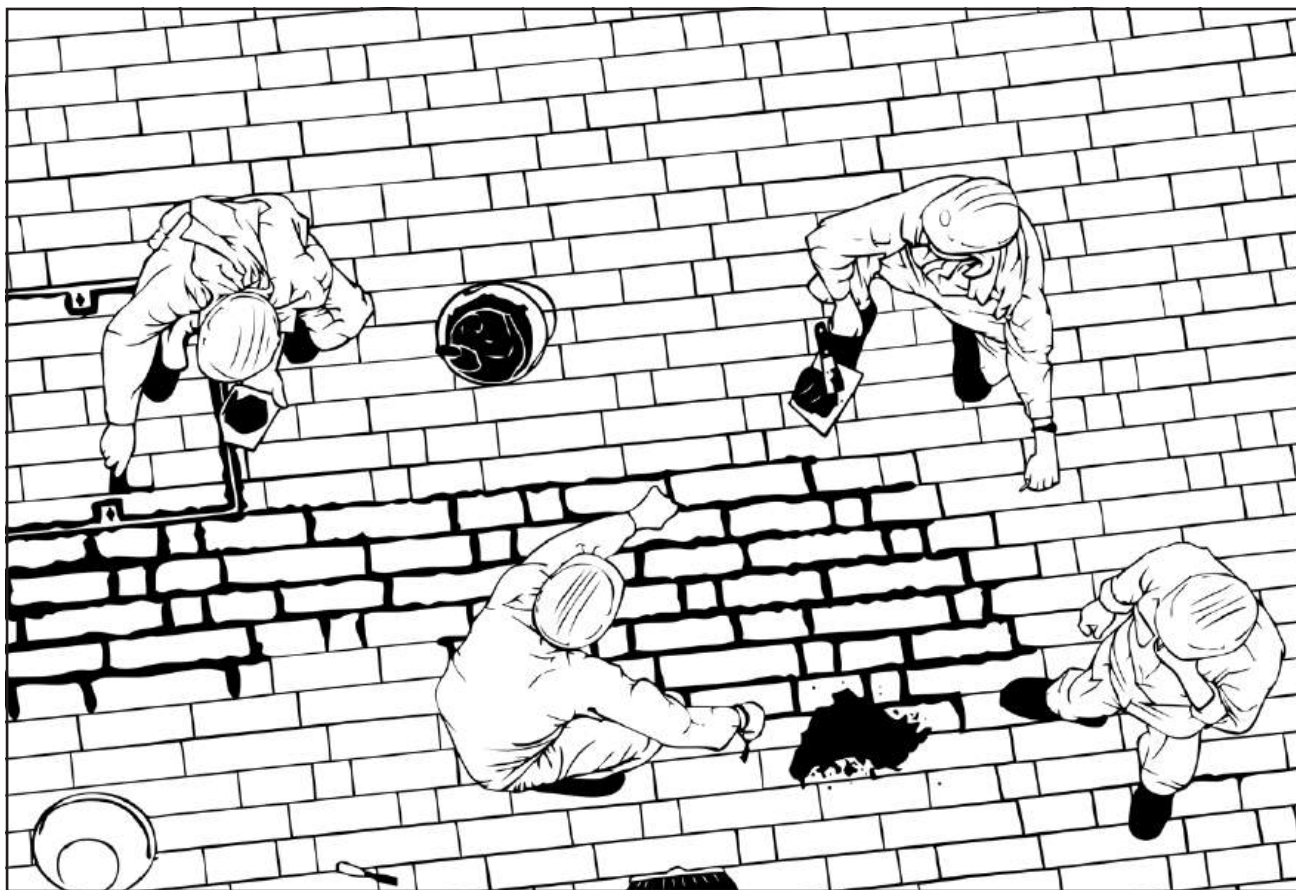
Η ασφάλεια κοστίζει χρήματα. Όσοι εργάζονται στις στέγες θα πρέπει να πληρώνονται για τον χρόνο που χρειάζεται να προετοιμαστούν και να φορέσουν τον εξοπλισμό ασφαλείας τους, όπως πληρώνονται για να βάζουν την πίσσα και τα μαδέρια. Οι ιμάντες ασφαλείας, οι γάντζοι, τα σκοινιά, τα σκληρά καπέλα και τα προστατευτικά γυαλιά, κοστίζουν. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχει πίεση για μειώσεις στα μέτρα ασφαλείας, έτσι ώστε να εξοικονομηθούν χρήματα για την εταιρεία. Η πρακτική αυτή οδηγεί απευθείας σε ατυχήματα και θανάτους. Οι εργαζόμενοι στις στέγες πέφτουν και σκοτώνονται γιατί το αφεντικό τους ήταν πολύ τσιγκούνης για να αγοράσει ιμάντες ασφαλείας. Τμήματα του κτιρίου πέφτουν και σκοτώνουν εργάτες που βρίσκονται μέσα, επειδή το αφεντικό έκανε περικοπές στα έξοδα και χρησιμοποιούσε φθηνά υλικά.

Σε κάθε περίπτωση, το να σκοτώνεις τους εργαζόμενους σου –ειδικά τους δυσεύρετους και έμπειρους– δεν είναι συνήθως ένα βιώσιμο επιχειρηματικό πλάνο. Για το καλό της βιομηχανίας (και κάτω από την πίεση των εργατών και των ενώσεων καταναλωτών), το κράτος επιβάλλει κανόνες ασφαλείας και ελέγχους στις κατασκευαστικές εταιρείες. Υπάρχει ένα μεγάλο σώμα νόμων και κανονισμών

που καθορίζει με ποιόν τρόπο και πού μπορούν να χρησιμοποιηθούν τα διάφορα υλικά, έτσι ώστε να αποφεύγονται πυρκαγιές, ηλεκτροπληξία, ή κατάρρευση. Ο νόμος, επίσης, θέτει κανόνες σχετικά με τη διεξαγωγή της δουλειάς, ποιος εξοπλισμός χρησιμοποιείται και σε ποιες εργασίες. Τα κτίρια πρέπει να ελέγχονται επανειλημμένα από επιθεωρητές της υπηρεσίας δόμησης σε κάθε στάδιο της κατασκευής. Οι εταιρείες που πιάνονται με σοβαρές παραβιάσεις των κανόνων ασφαλείας, τρώνε μεγάλα πρόστιμα ή μπορεί ακόμα και να κλείσουν, πράγμα το οποίο δημιουργεί ένα αντίβαρο στην τάση που έχουν να τσιγκουνεύονται στην ασφάλεια για να βγάλουν περισσότερα. Κάποιοι γενικοί εργολάβοι εφαρμόζουν σκληρότερους κανόνες από αυτούς που επιβάλλει η νομοθεσία.

Ωστόσο, άλλο πράγμα η νομοθεσία και άλλο η πραγματικότητα. Οι μικροί εργολάβοι που δουλεύουν σε μεμονωμένα σπίτια, σπάνια βλέπουν επιθεωρητές και έτσι τείνουν να έχουν χαμηλά στάνταρ

ασφαλείας. Οι μεγαλοεργολάβοι, συχνά, έχουν σχέσεις με τους επιθεωρητές των οικοδομών· έτσι, ένας επιθεωρητής που γνωρίζει έναν εργολάβο, κάποιες φορές θα βάλει υπογραφή για ένα κτίριο χωρίς καν να το δει. Θα προτιμήσει να κάθεται άπραγος ή να πάει να πιει έναν καφέ, παρά να σπαταλήσει μια ώρα να επιθεωρήσει προσεκτικά το γιαπί. Οι κανόνες ασφαλείας εφαρμόζονται στενά όταν η εταιρεία είχε ατυχήματα στο παρελθόν. Η πίεση για τις περικοπές στην ασφάλεια δεν είναι κάτι που εύκολα θεσμοθετείται.

Ένας γενικός εργολάβος που χτίζει έναν ουρανοξύστη, θα απαιτήσει απ' όλους τους εργαζόμενους να παρίστανται στις εβδομαδιαίες συναντήσεις ασφαλείας. Θα θέσει αυστηρούς κανόνες, θα μοιράσει (ή θα πουλήσει) προστατευτικά κράνη και γυαλιά σε όποιον τα χρειάζεται και θα πει σε όλους να αναφέρουν όσες παραβιάσεις ασφαλείας πέσουν στην αντίληψή τους. Μετά, θα πάρει τηλέφωνο στην εταιρεία που βάζει τον οπλισμό και θα τους πει να βιαστούν, αλλιώς ο σκελετός του κτιρίου δεν θα είναι έτοιμος στην ώρα του. Το αφεντικό της εταιρείας θα κατέβει την επόμενη μέρα στην οικοδομή και θα πει στον εργοδηγό του ότι

δεν κάνει καλά τη δουλειά του και ότι θα πρέπει να πιέσει περισσότερο τους ανθρώπους του. Ο εργοδηγός με τη σειρά του, θα πει στους σιδεράδες να μη χρησιμοποιούν πια τους ιμάντες ασφαλείας όταν περπατάνε πάνω στα δοκάρια γιατί καθυστερούν και θα τους ζητάει να δουλέψουν υπερωρίες κάθε μέρα για μια βδομάδα. Ένα μάτσο άπτηνοι σιδεράδες θα πηγαينوέρχονται πάνω σε λεπτά δοκάρια που βρίσκονται έξι ορόφους ψηλά χωρίς ιμάντες ασφαλείας. Εάν ο εργολάβος έκανε εβδομαδιαίες συναντήσεις για την ασφάλεια και είχε πινακίδες με αυστηρούς κανονισμούς ασφαλείας μέσα στο εργοτάξιο, δεν θα είναι σε τόσο δυσμενή θέση όταν γίνουν μηνύσεις από τους συγγενείς του σιδερά που έπεσε και σκοτώθηκε. Ανεξάρτητα από τις προθέσεις του κάθε μεμονωμένου καπιταλιστή που επενδύει τα λεφτά του στην οικοδομή, η ανάγκη να μειωθούν τα κόστη, αυξάνοντας ταυτόχρονα τον ρυθμό της δουλειάς, πάντα θα υπονομεύει την ασφάλεια των εργατών.

Αλλά δεν είναι μόνο το αφεντικό που σπάει τους κανόνες ασφαλείας. Όταν ο εργοδηγός μας πιέζει για να γίνουν τα πράγματα πιο γρήγορα, είναι συχνά πιο

εύκολο να κοπούν οι διαδικασίες ασφαλείας από το να δουλέψουμε σκληρότερα. Θα σκύψουμε επικίνδυνα έξω από ένα παράθυρο αντί να χρονοτριβήσουμε βάζοντας ιμάντες. Πολλοί κανονισμοί ασφαλείας δεν έχουν κανένα απολύτως νόημα. Λόγω εμπειρίας, ξέρουμε καλύτερα από αυτούς που φτιάχνουν τους κανονισμούς αυτούς. Τις περισσότερες φορές βλέπουμε τους κανόνες ασφαλείας περισσότερο σαν όχληση παρά σα βοήθεια και μισούμε τον εργολάβο όταν μας βρίζει επειδή βγάλαμε το κράνος για να κάνουμε ένα τσιγάρο δίπλα στην οικοδομή.

Επίσης, οι κανόνες ασφαλείας δεν απευθύνονται μόνο στο αφεντικό. Αν ένας επιθεωρητής δει έναν εργάτη χωρίς ιμάντα ασφαλείας και η εταιρεία θα πρέπει να πληρώσει πρόστιμο, αλλά και ο εργάτης (ίσο με μεροκάματα κάποιων ημερών, ίσως και μιας βδομάδας). Εάν πιαστεί έχοντας κάνει μικρές παραβάσεις, ίσως τον στείλουν σπίτι του για τη μέρα. Αυτό σημαίνει ότι στις περισσότερες οικοδομές οι εργάτες, οι εργοδηγοί κι οι εργολάβοι, όλοι μαζί από διαφορετικό μετερίζι ο καθένας, προσπαθούμε να ξεφύγουμε από τους κανόνες ασφαλείας. Θα ειδοποιη-

σουμε ο ένας τον άλλον αν δούμε έναν επιθεωρητή ασφαλείας και προσωρινά θα ακολουθήσουμε όλους τους κανόνες μέχρι να φύγει.

Ανθρωποι πεθαίνουν, δάχτυλα κόβονται, πόδια σπάνε, μάτια βγαίνουν κατά τη διάρκεια θεαματικών ατυχημάτων. Ωστόσο, συνήθως η καταστροφή των σωμάτων μας συμβαίνει με αργούς ρυθμούς. Συχνά η ασφάλεια δεν είναι το κύριο μέλημά μας.

Η οικοδομή είναι σκληρή για το κορμί. Αναπνέουμε αναθυμιάσεις από κόλλες, μπογιές και πίσσα, μαζί με σκόνη από τσιμέντα, ροκανίδια, μούχλα και μονώσεις. Μελανιάζουμε, γρατζουνιζόμαστε, κοβόμαστε, καιγόμαστε και γεμίζουμε σκλήθρες σχεδόν καθημερινά. Όσο πιο επαναλαμβανόμενη είναι η εργασία, τόσο περισσότεροι είναι και οι επαναλαμβανόμενοι τραυματισμοί από την καταπόνηση. Όταν δουλεύουμε όλη μέρα πάνω σε μια σκάλα πονάνε τα πόδια μας. Όταν τρυπάμε όλη μέρα ή δουλεύουμε κομπρεσέρ έχουμε διαπεραστικούς πόνους και μούδιασμα στα δάχτυλα. Όταν δουλεύουμε χαμηλά στο έδαφος ο πόνος επικεντρώνεται στα γόνατα και την πλάτη. Σε μια οικοδομή οι πόνοι πολλαπλασιάζονται με τους ίδιους ρυθμούς όπως οι τοίχοι. Η εργασία, ακόμη και η πιο εξειδικευμένη, απαιτεί μεγάλη σωματική προσπάθεια – και όχι το είδος που σε κρατάει σε φόρμα. Είναι το είδος που αποσυνθέτει σιγά σιγά το κορμί. Ο καθένας μπορεί να δει πόσο δύσκολη είναι η δουλειά, απλά παρατηρώντας τις διαφορές ανάμεσα σε έναν τύπο που δουλεύει οικοδομή για δέκα χρόνια και σ' έναν απλό μεροκαματιάρη για το ίδιο χρονικό διάστημα.

Ο πόνος έρχεται και κάθετα πάνω από τη βαρεμάρα ή το στρες και οι άνθρωποι έχουν διαφορετικούς τρόπους να την παλεύουν. Παίρνουμε αντιφλεγμονώδη με τις χούφτες με κάθε ευκαιρία. Πίνουμε στη ζούλα μια-δυο μπύρες στα διαλείμματα της δουλειάς, ή καπνίζουμε χόρτο μέσα από κούφια άλεν. Κάτι τέτοιο είναι επίσημα καταδικαστέο για λόγους ασφαλείας. Εργάτες που πιάνονται μεθυσμένοι ή μαστουρωμένοι στη δουλειά συχνά απολύονται. Εάν πάθουμε κάποιο σοβαρό ατύχημα και αποδειχτεί ότι ήμασταν μαστουρωμένοι ή μεθυσμένοι, υπάρχει σοβαρή πιθανότητα να μην πάρουμε αποζημίωση.

Ωστόσο, τα ναρκωτικά γίνονται ανεκτά πολύ συχνά ανεπίσημα. Ο εργολάβος κάνει πως δε βλέπει το φλασκί στην τσέπη του οδηγού του κλαρκ, επειδή γνωρίζει ότι χωρίς αυτό τα χέρια του τρέμουν. Το αφεντικό παίρνει στην άκρη έναν από τους εργάτες του που καπνίζει χόρτο και του λέει: «Δεν με νοιάζει εμένα, αλλά αν σε πιάσουν είσαι μόνος σου». Μερικές φορές τα ναρκωτικά βοηθάνε να γίνει γρηγορότερα η δουλειά. Μια ομάδα γυψοσανιδάδων μπορεί να έρθει π.χ. για δουλειά το Σαββατοκύριακο, να πάρουν ecstasy και να βγάλουν όλη τη δουλειά τριπάροντας. Όταν οι σιδεράδες πρέπει να δουλέψουν υπερωρία, ο εργοδηγός δίνει σε όλους μια-δυο γραμμές κόκα προκειμένου να τους κρατήσει ξύπνιους και να τους δώσει κίνητρα.

Η προσθήκη του αλκοόλ, της μαριχουάνας ή άλλων ναρκωτικών, στον ήδη επικίνδυνο συνδυασμό των βαριών εργαλείων, του ύψους και της έλλειψης ύπνου, αυξάνει τον κίνδυνο ενός σοβαρού ατυχήματος, ενώ, την ίδια στιγμή, ελαττώνει τον πόνο και τη βαρεμάρα. Τα ναρκωτικά βοηθούν στη δημιουργία μιας απόστασης από τους εαυτούς μας, καθώς τα κορμιά μας ταλαιπωρούνται σταδιακά.

Αυτού του είδους η αυτοκαταστροφή δεν είναι κάτι που κάποιος σκέφτεται διεξοδικά· παρ' όλα αυτά έχει μια συγκεκριμένη λογική. Η πραγματική φρίκη αυτής της λογικής μπορεί να ιδωθεί, όταν οι εργάτες τραυματίζονται οικειοθελώς για να πάρουν αποζημίωση. Παρ' όλο που κάτι τέτοιο είναι αρκετά σπάνιο, το αφεντικό συχνά το υποψιάζεται. Είναι σύνηθες όταν έχουμε στο πίσω μέρος του μυαλού μας, πως αν τραυματιστούμε θα λάβουμε μια αξιοπρεπή αποζημίωση ή επίδομα αναπηρίας, να παίρνουμε περισσότερα ρίσκα στη δουλειά. Η δραστηριότητά μας στη δουλειά είναι τόσο μίζερη που η αυτοκαταστροφή μοιάζει ως διέξοδος. Συχνότερα, βέβαια, απλά προσπαθούμε να προσποιηθούμε ότι είμαστε τραυματίες ή άρρωστοι για να πάρουμε μερικές

μέρες άδεια.

Αυτοί οι τραυματισμοί και τα ατυχήματα φέρνουν στην επιφάνεια την αιχμηρή και εξοργιστική αντίφαση των ταξικών σχέσεων. Όταν παλιές και σκουριασμένες σκαλωσιές γκρεμίζονται και πεθαίνει ένας εργάτης, είναι ξεκάθαρο ότι η πίεση της εταιρείας να περιορίσει τα κόστη της του στοίχισε τη ζωή. Αλλά ούτε είναι καλύτερα όταν η εταιρεία διαθέτει καινούργιες σκαλωσιές ή τον καλύτερο εξοπλισμό ασφαλείας. Δεν πέφτουν οι διευθυντές από τις οροφές. Εμείς πέφτουμε. Ακόμη και οι καλύτεροι εργάτες δεν τη γλυτώνουν. Δούλευε σκληρά, γύριζε τη βίδα ξανά και ξανά για τριάντα συναπτά χρόνια, έβγαλε ένα σωρό κέρδη για την εταιρεία και δεν είχε ποτέ κανένα σοβαρό ατύχημα στη ζωή του. Ένα πρωί κάνει έτσι να πιάσει τον καφέ του και ο αγκώνας του απλά τα παίζει – δεν πρόκειται να δουλέψει σωστά ξανά.

Ανεξάρτητα από το αν τα κορμιά μας έχουν εξαντληθεί αργά ή γρήγορα, ανεξάρτητα από το αν το αφεντικό μας είναι ένα «καλό παιδί» που προσπαθεί να τηρεί τους κανόνες ασφαλείας ή είναι ένα άπληστο καθίκι που δεν του καίγεται καρφί για τους εργάτες του, το γεγονός που παραμένει είναι ένα: ότι εμείς είμαστε αυτοί που καταλήγουμε τραυματισμένοι και με προβλήματα υγείας, ενώ αυτοί καταλήγουν να τσεπώνουν τα κέρδη.

ΜΑΤΣΟ ΜΑΛΑΚΙΕΣ

«Η υιοθέτηση του ενός ρόλου μετά τον άλλο, με την προϋπόθεση ότι μιμείται τα στερεότυπα με επιτυχία, τον ερεθίζει. Έτσι, η απόλαυση που προκύπτει από έναν καλά παιγμένο ρόλο, είναι σε ευθεία αναλογία με την απόσταση από τον εαυτό του, με την αυταπάρνηση και την αυτοθυσία.»

Ραούλ Βανεγκέμ

Ο μάτσο οικοδόμος είναι ένα ευρέως αναγνωρισμένο κλισέ. Η οικοδομή συχνά αναφέρεται (και αποδοκιμάζεται) ως ένας κατεχοχόν σεξιστικός χώρος εργασίας. Το αν οι οικοδόμοι είναι περισσότερο προκατειλημμένοι από άλλους άνδρες που δουλεύουν σε νοσοκομεία, πανεπιστήμια ή μάντρες με μεταχειρισμένα αμάξια, είναι μια ανοιχτή ερώτηση που μένει να απαντηθεί – μια ερώτηση που χάνει την ουσία του θέματος.

Η οικοδομή παραμένει αρσενική. Παρ' όλη την αύξηση του αριθμού των γυναικών που κάνουν οικοδομικές εργασίες, οι γυναίκες αποτελούν ακόμη ένα μικρό ποσοστό των οικοδόμων, ενώ είναι αρκετά συνηθισμένο να μην υπάρχουν καθόλου γυναίκες σε μια δεδομένη δουλειά.

Χωρίς καθόλου γυναίκες, οι οικοδομές μοιάζουν κάποιες φορές με αποδυτήρια αγοριών στην εφηβεία. Πράγματα για τα οποία θα σε επέπλητταν στις περισσότερες δουλειές (για τα οποία θα σε λίντσαρσαν σ' ένα πανεπιστήμιο) είναι συνηθισμένα στην οικοδομή.

Φυσικά είναι δύσκολο να γίνεις ένα από τ' αγόρια, αν είσαι γυναίκα. Εκεί όπου η εργατική κουλτούρα είναι γεμάτη με μάτσο μαλακίες, οι ζωές των εργατριών μπορούν να γίνουν τελείως μίζερες. Συχνά, η εικόνα της σεξιστικής οικοδομής είναι αρκετή για να αποτρέψει μια γυναίκα ακόμη και απ' το να σκεφτεί να δουλέψει εκεί. Η εικόνα αυτή ενισχύει τις συνθήκες από τις οποίες προκύπτει.

Όταν ένας αριθμός αντρών μαζεύονται στο ίδιο μέρος, συχνά το πρώτο πράγμα για το οποίο μιλούν είναι οι γυναίκες. Η γνωριμία με τον καινούργιο στη δουλειά είναι σύνηθες να ξεκινά με μια ερώτηση σχετικά με τη γυναίκα του. Όλοι θέλουν να δουν φωτογραφίες των γυναικών και των φιλενάδων των άλλων – κατά προτίμηση γυμνές. Το να μιλάς για γυναίκες είναι ένας εύκολος τρόπος για κοινωνικοποίηση, επειδή όλοι έχουν να πουν κάτι (οι ανοιχτά γκέι οικοδόμοι είναι κάτι τρομερά σπάνιο, αλλά το παλιό κλισέ, ότι ο πιο ανοιχτά ομοφοβικός τύπος είναι μια καταπιεσμένη αδερφή, είναι συχνά αληθινό).

Το να είσαι απλά ένας από τ' αγόρια είναι ένας τρόπος να σχηματίσεις μια κοινότητα, αλλά επίσης κάτι τέτοιο δίνει και μορφή στην κοινότητα. Η περιορισμένη χρήση μηχανών που θα αντικαθιστού-

σαν δουλειές που γίνονται από εργάτες, σημαίνει ότι η δουλειά απαιτεί μεγάλη σωματική δύναμη από τον εργάτη. Πρέπει να είσαι σκληρός για να κάνεις αυτή τη δουλειά και το γεγονός ότι κανείς δε νοιάζεται αν εμφανιστεί στη δουλειά αξύριστος ή με το 'να μάτι μαυρισμένο, προσθέτει πόντους στην εικόνα της σκληρότητας. Συχνά, ένα σημαντικό κομμάτι του να αποκτήσεις τον σεβασμό των άλλων εργατών, είναι να αποδείξεις ότι είσαι αρκετά άνδρας για να κάνεις αυτή τη δουλειά. Το να είσαι μάτσο γίνεται κομμάτι της δουλειάς – και το να είσαι ικανός να κάνεις αυτή τη δουλειά σε κάνει έναν από τ' αγόρια. Αυτό συμβαίνει περισσότερο με τις ειδικότητες που είναι πιο επικίνδυνες και σωματικές, όπως του σιδερά, αλλά συμβαίνει και με κάθε άλλη δουλειά στην οικοδομή.

Το να είσαι απλά ένα από τ' αγόρια έχει τις χρήσεις του και είναι ελκυστικό. Κάθε φορά που μια ευρέως αποδεκτά όμορφη γυναίκα περνά απ' την οικοδομή, παρουσιάζεται μια ευκαιρία για διάλειμμα και για καμάκι. Ο χρόνος που περνάει μιλώντας ή κοζάροντας κορίτσια, είναι χρόνος που δεν δουλεύεις.

Όπως στις φυλετικές και τις πολιτισμικές κοινότητες, έτσι η αναγνώριση που βασίζεται στον ρόλο του μάτσο οικοδόμου δημιουργεί μια κοινότητα που περιλαμβάνει και τους εργάτες και το αφεντικό. Σε αντίθεση, όμως, με τις φυλετικές και τις πολιτισμικές κοινότητες, δε λειτουργεί στην οικοδομή με στόχο τον διαχωρισμό των εργατών, για τον απλό λόγο ότι στην οικοδομή υπάρχουν πολύ λίγες γυναίκες εργάτριες. Δουλεύει, αλλά όχι με το να στρέφει τους άνδρες απέναντι στις γυναίκες.

Το να είσαι σκληρός δεν έγκειται κυρίως στο ότι θαυμάζεις τα βυζιά της βοηθού γραμματέας, ή ότι μιλάς για το με

ποια απ' τα κορίτσια που δουλεύουν στο μπαρ θες να γαμηθείς. Το να είσαι σκληρός σημαίνει ότι δουλεύεις σε γυμνά ηλεκτρικά καλώδια (αντί να κατέβεις κάτω και να κλείσεις το ρεύμα). Σημαίνει ότι δεν σε νοιάζει να φοράς εξοπλισμό ασφαλείας. Σημαίνει ότι δουλεύεις υπερωρίες όταν σε χρειάζεται τ' αφεντικό. Σημαίνει ότι συνεχίζεις να δουλεύεις τραυματισμένος χωρίς να παραπονιέσαι. Σημαίνει ότι σηκώνεις μόνος βαριά αντικείμενα αντί να φωνάξεις κάποιον να σε βοηθήσει. Οι μάτσο μαλακίες είναι επικερδείς. Κάνουμε πράγματα που βγάζουν περισσότερα λεφτά στο αφεντικό και είναι ξεκάθαρα ενάντια στα συμφέροντά μας. Αυτό που παίρνουμε ως αντάλλαγμα είναι ο σεβασμός ότι είμαστε «σκληροί καριόληδες».

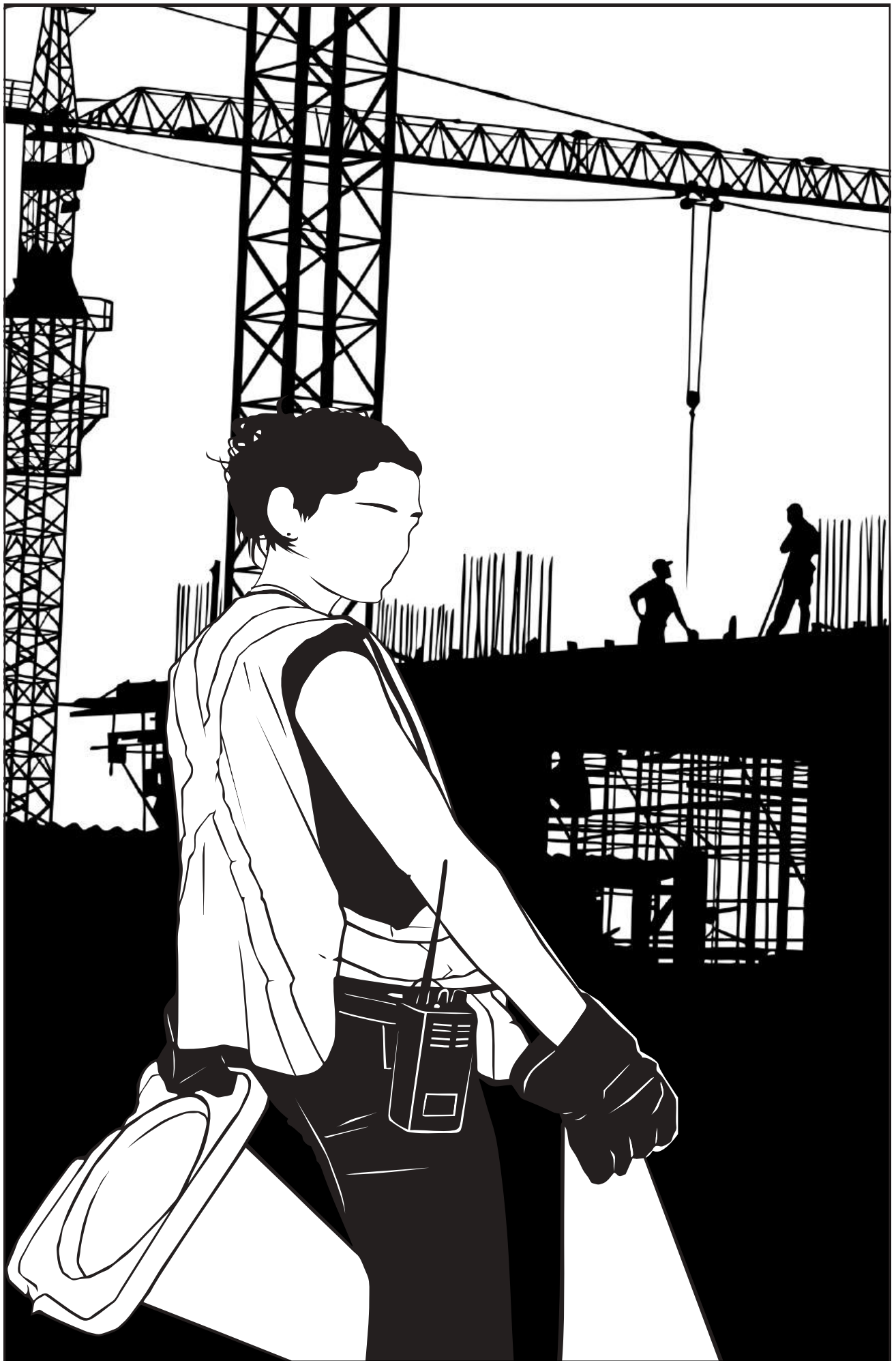
Ο κατά φαντασίαν σεβασμός αποζημιώνει την πραγματική έλλειψη σεβασμού και το αντριλίκι γίνεται ιδεολογία.

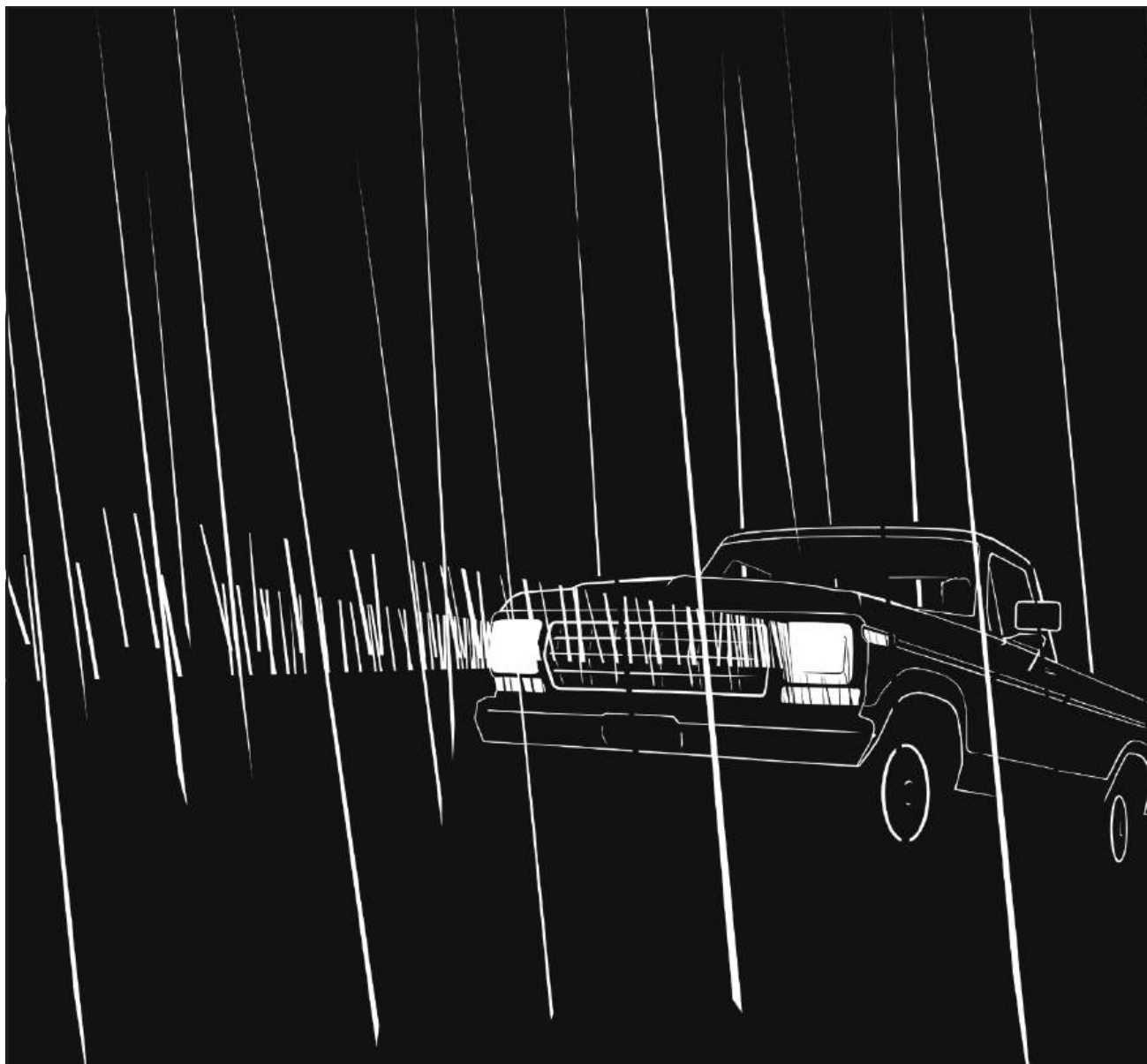
Παρόλο που μπορεί να γίνει πολύ χρήσιμο για το αφεντικό, η μάτσο ατμόσφαιρα δεν επικρατεί σε όλες τις οικοδομές. Γιατί για να κρατηθούν μέσα στα πράγματα και να ανήκουν και αυτοί στα αγόρια, αφεντικό και επιστάτης πρέπει να πάνε με τα νερά των υπολοίπων. Αυτό σημαίνει να σηκώνουν βαριές μαλακίες και να κάνουν επικίνδυνα πράγματα οι ίδιοι, αντί να βάζουν πάντα εμάς να το κάνουμε – προφανώς μια καθόλου ελκυστική προοπτική.

Επίσης, σε εταιρείες όπου άντρες και γυναίκες δουλεύουν μαζί και κάνουν τις ίδιες δουλειές, αυτού του είδους το αντριλίκι χάνει τη συνάφειά του. Η ικανότητα του να κάνεις τη δουλειά δεν είναι πια σημάδι ενός «πραγματικού άντρα» και το κοινωνικό κομμάτι, αυτό μιας ομάδας αντρών που μιλάνε για κορίτσια, χάνει τη σύνδεση με τη σκληρή εργασία και το αντριλίκι – σταματά να είναι επικερδές. Το αντριλίκι που περιλαμβάνει γυναίκες δεν είναι απίθανο, απλά είναι ιδεολογικά ασθενέστερο.

Οικοδομικές εταιρείες που να προσλαμβάνουν πολλές γυναίκες είναι ακόμη σπάνιες κι έτσι το να είσαι οικοδόμος συνεχίζει να σημαίνει ότι είσαι ένας από τ' αγόρια. Σ' αυτήν τη συνθήκη, οι γυναίκες που εργάζονται για μεγάλο χρονικό διάστημα στην κατασκευή, τείνουν να γίνονται σκληρές, ικανές και να έχουν κότσια.

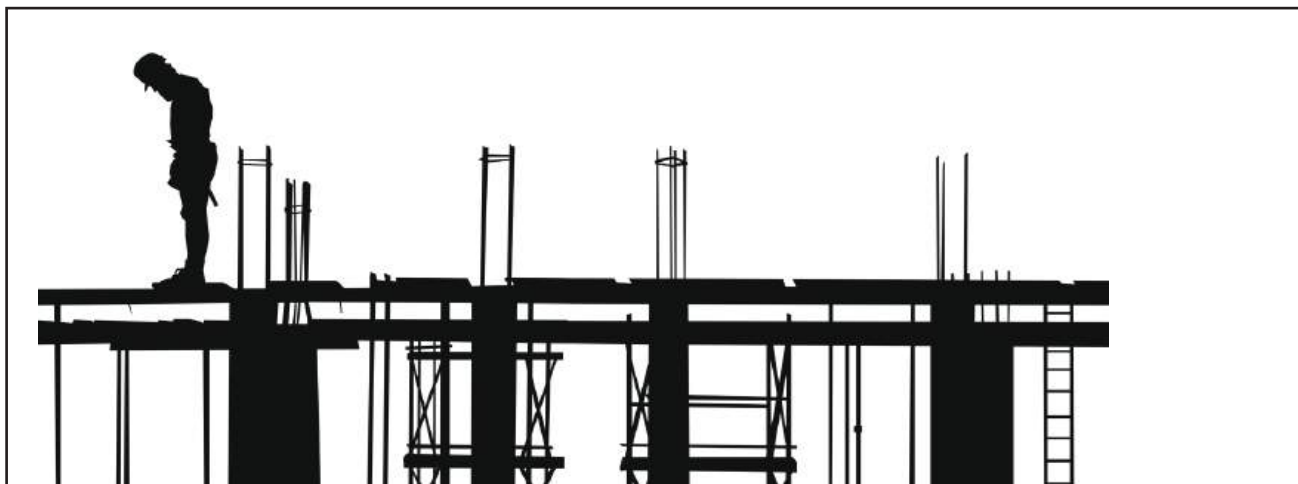

ΤΑ ΜΠΛΟΥΖ ΤΟΥ ΜΠΛΕ ΚΟΛΑΡΟΥ

«Είναι τεράστια δουλειά απλά να τα φέρνεις βόλτα με εννιά παιδιά και μια γυναίκα, αλλά όλη μου τη ζωή ήμουν ένας εργάτης και θα συνεχίζω να δουλεύω, όσο με κρατάν τα χέρια μου. Θα πίνω τη μπύρα μου στην ταβέρνα και που και που θα τραγουδώ τα μπλουζ του εργάτη.»

Μέρλι Χόγκαρντ
(από το "Working Man Blues")

Από τη στιγμή που δεν έχουμε τίποτα άλλο να πουλήσουμε παρά μόνο την ικανότητά μας για εργασία, είμαστε εξαρτημένοι από το να βρίσκουμε έναν αγοραστή. Δε μπορούμε να διαχωριστούμε από την εργασιακή μας ικανότητα, εφόσον αυτή πουλάμε. Πρέπει, δυστυχώς, να είμαστε εκεί, παρ' όλο που ο χρόνος δεν είναι πια δικός μας. Η δραστηριότητα στην εργασία δεν είναι μια έκφραση της ζωής μας, αλλά είναι κάτι ξέχωρο από αυτήν. Μισούμε αλλά και έχουμε ανάγκη τη δουλειά ταυτόχρονα.

Για να διαχειριστούμε αυτήν την αντίφαση βρίσκουμε όλων των ειδών τους τρόπους.

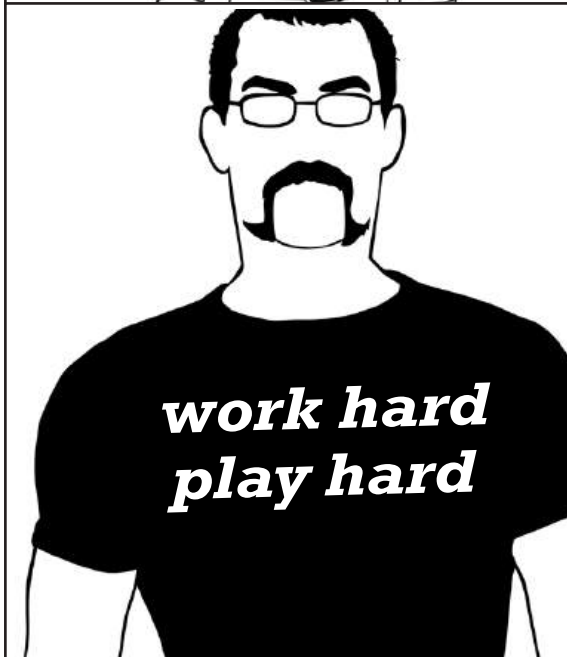
Αφού η δουλειά μας τρώει τον περισσότερο χρόνο, προσπαθούμε να στριμώξουμε όσο περισσότερα μπορούμε στον ελεύθερό μας χρόνο. Θα γίνουμε τελείως τυφλά την Παρασκευή μετά τη δουλειά, θα πάμε σινεμά, θα βγούμε για φαΐ, θα πάμε στο ματσάκι, θα προσπαθήσουμε να εξαντλήσουμε τον εαυτό μας όσο το δυνατόν περισσότερο. Παρ' όλο που η εργασία είναι διαχωρισμένη από την υπόλοιπη ζωή μας, η ανάγκη του να γεμίσεις το χρόνο της δουλειάς με όσο το δυνατόν περισσότερη δουλειά, δημιουργεί από την άλλη μια ανάγκη να γεμίσουμε τον ελεύθερό μας χρόνο με όσο το δυνατόν περισσότερα πράγματα. Και φυσικά, όσο ακριβότερα είναι τα πράγματα που κάνουμε στον ελεύθερό μας χρόνο, τόσο περισσότερο θα πρέπει να δουλέψουμε για να τα αποκτήσουμε. Νιώθουμε εξαπατημένοι αν απλά αράξουμε το Σαββατοκύριακο. Ακόμη κι όταν δεν περνάμε πολλή ώρα στη συγκοινωνία για τη δουλειά ή πλένοντας τα ρούχα της δουλειάς, ο εργασιακός χρόνος δίνει μορφή στον ελεύθερο χρόνο, παρ' όλο που οι δύο χρόνοι

μπορούν να υπάρξουν σε αντίθεση ο ένας με τον άλλο. Όταν είμαστε άνεργοι αυτή η ανάγκη να περάσουμε τον ελεύθερό μας χρόνο χάνεται και τείνουμε να γινόμαστε νωχελικοί – μερικώς γιατί δεν έχουμε λεφτά για να βγούμε έξω, αλλά και γιατί δεν υπάρχει πια η αντίθεση.

Ένας άλλος τρόπος για να την παλέψουμε, είναι να προσπαθήσουμε να πείσουμε τους εαυτούς μας ότι δε μας νοιάζει η δουλειά. Μια ωραία καλοκαιρινή μέρα, ενόσω είμαστε καλυμμένοι στη λάσπη και το μονωτικό, λέμε στον εαυτό μας: «τουλάχιστον δεν είμαι κολλημένος σε κάνα γραφείο». Όταν ο επιστάτης φωνάζει θα πούμε «τουλάχιστον δεν έχω να κάνω με πελάτες».

Μερικές φορές δουλεύουν κάτι τέτοια. Οποιοσδήποτε κάνει την ίδια δουλειά για πολύ καιρό, είτε βρίσκει ένα ενδιαφέρον σε αυτήν, είτε τρελαίνεται. Είμαστε υπερήφανοι για τις ικανότητές μας, ακόμα κι αν σπαταλιούνται με ανούσιους τρόπους.

Αυτή η περηφάνια ή η προσκόλληση στη δουλειά μας μπορεί να είναι η βάση για μια θετική, σχεδόν αξιολάτρευτη, ταυτότητα. Παρ' όλο που επίσημα ο καθένας μπορεί να γίνει ροκ σταρ ή πολιτικός, ανεπίσημα όλοι γνωρίζουν ότι κάτι τέτοιο είναι ψέμα. Η συντριπτική πλειοψηφία από εμάς θα περάσει τη ζωή της ανταλλάσσοντάς τη για έναν μισθό. Το μόνο κεφάλαιο που έχουμε είναι η ικανότητά μας για εργασία και αναπτύσσουμε μια εικόνα του εαυτού μας βασιζόμενοι σε αυτό. Κατά τη διάρκεια των εκλογών έχει πέραση όταν οι πολιτικοί μιλάνε για τον μέσο εργαζόμενο, πόσο σκληρά δουλεύει, πόσο δύσκολο είναι να κερδίσει τον σεβασμό, γι' αυτό και πόσο δύσκολο είναι να τα βγάλει πέρα.

Όσο η εργατική τάξη αναγνωρίζεται επίσημα, τόσο γίνεται ένα στερεότυπο η ίδια. Ο εργάτης είναι χειρώνακτας, θρήσκος, βλέπει τσόντες, μπάλα, πίνει σκατένιες μπύρες και τρώει ανθυγιεινά. Για την εργάτρια ισχύει το ίδιο, αλλά αυτή είναι μάνα κλεισμένη στο σπίτι, δουλεύει σερβιτόρα, κομμώτρια, ή γραμματέας και της αρέσουν τα γυναικεία περιοδικά και οι ρομαντικές κομεντί αντί για τις τσόντες και τη μπάλα. Αυτές οι εικόνες απορρέουν απ' την πραγματικότητα αλλά επιβάλλονται και σ' αυτήν. Η εργατική τάξη γίνεται μια κοινωνιολογική κατηγορία (ή περισσότερες), καθορισμένη απ' το εισόδημα και τις lifestyle επιλογές, η οποία έπειτα εμπορευματοποιείται απ' τις εταιρείες και ικανοποιείται απ' τους πολιτικούς.

Δε σημαίνει ότι μια περισσότερο συμπεριληπτική εικόνα του τι είναι εργατική τάξη θα ήταν λιγότερο εκμεταλλεύσιμη – μια γυναίκα (ή μια τρανς) οικοδόμος που τρώει βιολογικά και είναι χορτοφάγος, μπορεί το ίδιο εύκολα να πατηθεί στη δουλειά και να της ρουφήξουν την υπεραξία, με έναν άνδρα εργάτη που τρώει μπέργκερ όλη μέρα. Το κεφάλαιο μπορεί να ανεχτεί μια πληθώρα ταυτοτήτων και lifestyle και να βγάλει λεφτά από αυτά. Δεν είναι οι αναπαραστάσεις per se το πρόβλημα. Όλοι αναπτύσσουν κάποιου είδους εικόνες για τη ζωή τους και τη δουλειά τους. Χωρίς εικόνες και αναπαρα-

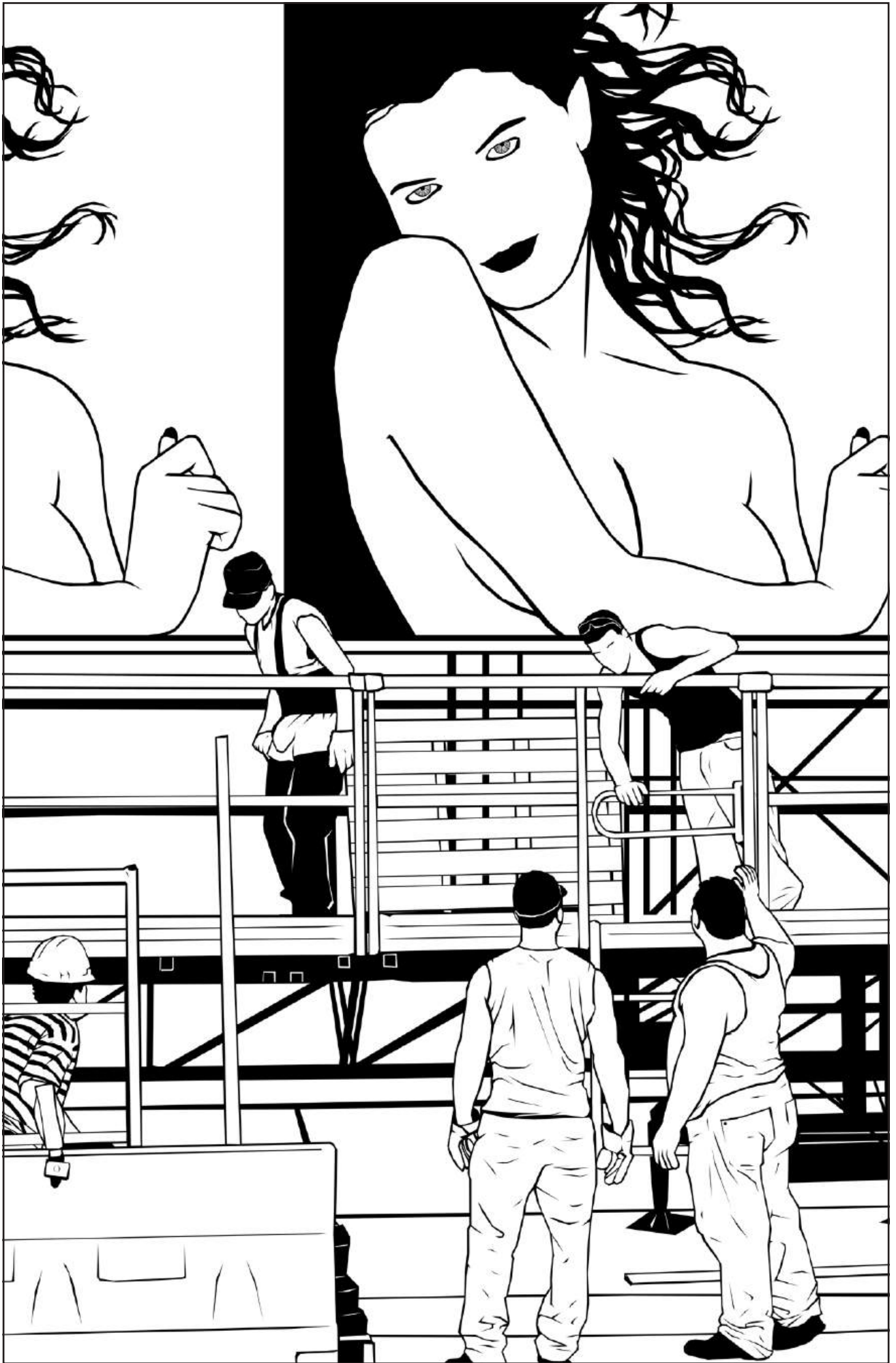
στάσεις του τι σημαίνει να είσαι κομμάτι της εργατικής τάξης, όλοι θα νιώθαμε αποτυχημένοι επειδή δεν είμαστε σταρ του σινεμά, επαγγελματίες αθλητές, σουπερ μοντέλα και διευθυντές.

Η ταυτότητα του μπλε κολλάρου θεσμοθετεί μια κάποια πικρία προς τους πλούσιους. Ο φτωχός εργάτης κάνει όλη τη δουλειά ενόσω οι πλούσιοι αποκομίζουν τα τεράστια κέρδη. Ο καθημερινός αγώνας για επιβίωση εξιδανικεύεται. Είναι μια θετική ταυτότητα που βασίζεται στο κύριο πράγμα το οποίο μισούμε: το γεγονός ότι εξαναγκάζομαστε στη μισθωτή εργασία. Η πολιτική που χτίζεται πάνω σε

αυτήν την ταυτότητα (όπως όλες οι πολιτικές ταυτότητας) είναι εγγενώς συντηρητική. Μια αξιοθρήνητη ηθική υπεροχή και μνησικακία αντικαθιστούν την ικανότητά μας να αλλάξουμε την κατάσταση μας. Είναι η ιδεολογία του μισθωτού εργάτη, που δεν του επιτρέπει να βρει μια διέξοδο απ' τη μισθωτή εργασία.

Αλλά η ιδεολογία και η πράξη δεν είναι το ίδιο πράγμα. Ανεξάρτητα από το πόσο μοιρολάτρες ή κοινοτοποί γινόμαστε, το μίσος για τη δουλειά και η επιθυμία να γλιτώσουμε από αυτή, βγαίνουν στην επιφάνεια. Ένας παλιός εργάτης είναι κάπως περήφανος όταν εξηγεί κάτι σε έναν

νεότερο. Την ίδια στιγμή, του λέει να πάει να ψάξει μια διαφορετική, καλύτερη δουλειά.

Συχνά πρέπει να πούμε ψέματα, να κάνουμε παζάρια και να διαπραγματευτούμε με τον εαυτό μας για να σηκωθούμε το πρωί απ' το κρεβάτι. Αυτός που παραπονιέται ότι χρειάζεται παραπάνω λεφτά, στην τελική κάνει υπερωρίες και δουλεύει όλο το Σαββατοκύριακο. Όμως, μετά απ' αυτό, αυθόρμητα δηλώνει άρρωστος τη Δευτέρα και την Τρίτη, ακυρώνοντας σχεδόν όλη την υπερωρία.

Δεν είναι η περηφάνια του μπλε κολλάρου που μας κάνει να πηγαίνουμε στη δουλειά κάθε μέρα. Η τάξη είναι μια κοινωνική σχέση, όχι μια ταυτότητα. Κάθε

μέρα δουλεύουμε, φτιάχνουμε σπίτια ταυτόχρονα, όμως, αναπαράγουμε αυτή τη σχέση. Η εταιρεία βγάζει κέρδος και το αφεντικό πρέπει να μας προσλάβει για να κρατήσει το κεφάλαιό του σε κίνηση. Καταλήγουμε, έτσι, με έναν μισθό και πάλι χωρίς κανέναν τρόπο να βγάλουμε λεφτά, πέρα απ' το να πουλήσουμε την ικανότητά μας για εργασία σε κάποιον άλλο. Κατασκευαζόμαστε εκ νέου ως εργάτες. Αυτή η ταξική σχέση είναι η αφετηρία και το τέλος της καπιταλιστικής παραγωγής. Διαφορετικές εικόνες σχετίζονται με διαφορετικά είδη μισθωτής εργασίας. Θέλουμε να πάψουμε να είμαστε εργατική τάξη.

Η ΓΕΙΤΟΝΙΑ

«Η πείνα είναι πείνα, αλλά η πείνα που ικανοποιείται με το μαγειρεμένο κρέας το οποίο τρώγεται με μαχαίρι και πιρούνι, είναι διαφορετική από την πείνα που χλαπακιάζει ωμό κρέας με τη βοήθεια του χεριού, του νυχιού και του δοντιού. Η Παραγωγή με αυτόν τον τρόπο παράγει όχι μόνο το αντικείμενο αλλά και τον τρόπο της κατανάλωσης...»

Karl Marx

ΔΑΝΕΙΑ

«Όταν τα μεγαλύτερα, πλουσιότερα, πιο γυάλινα κτίρια σε μια πόλη είναι οι τράπεζες, τότε καταλαβαίνεις ότι αυτή η πόλη έχει μπλεξίματα.»

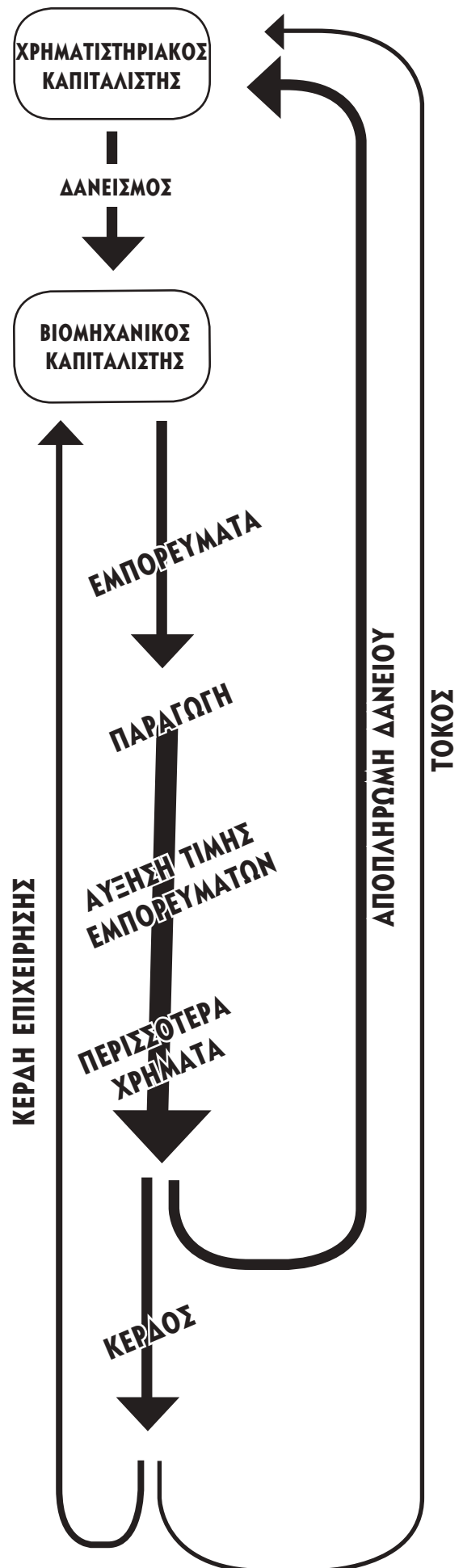
Edward Abbey

Τα σπίτια παράγονται από τους εργολάβους, στις οικοδομές, για το κέρδος. Ωστόσο, οι εργολάβοι δεν είναι οι μόνοι -ούτε οι πιο σημαντικοί- επιχειρηματίες, που εμπλέκονται στον κατασκευαστικό τομέα. Συχνά ο εργολάβος δανείζεται χρήματα για να καλύψει τα έξοδά του κι έτσι ένας καπιταλιστής, που εμπλέκεται με τα δάνεια, έρχεται στο προσκήνιο.

Ο εργολάβος δανείζεται χρήματα - από μια τράπεζα, για παράδειγμα. Τα χρησιμοποιεί για να αγοράσει υλικά, μηχανές και για να προσλάβει εργάτες. Τα μηχανήματα και τα υλικά καταναλώνονται (αργά ή γρήγορα, μεταφέροντας την αξία τους στο σπίτι) και η δουλειά μας προσθέτει μεγαλύτερη αξία στο σπίτι από αυτήν που πληρώνεται σε μισθούς. Ο εργολάβος το πουλάει για περισσότερα από όσα έχει επενδύσει και έτσι βγάζει κέρδος. Το κέρδος τότε χωρίζεται σε δύο μέρη. Το ένα το καρπώνεται, ενώ το άλλο πηγαίνει πίσω στην τράπεζα με τη μορφή τόκων.

Ο διαχωρισμός των κερδών ανάμεσα στο κέρδος του καπιταλιστή από την πραγματική λειτουργία της επιχείρησης και στους τόκους των δανείων, συμβαίνει σύμφωνα με τα τρέχοντα επιτόκια παρόμοιων δανείων στην αγορά. Όσο μεγαλύτερο ρίσκο παρουσιάζει ένα δάνειο τόσο υψηλότερο είναι και το επιτόκιό του, τόσο περισσότερα κέρδη εμφανίζει για τον δανειστή. Τα επιτόκια δανεισμού κυμαίνονται ανάλογα με τις συνθήκες που επικρατούν στην ευρύτερη οικονομία και στο ισοζύγιο προσφοράς και ζήτησης των δανείων.

Ο δανεισμός δεν παράγει αξία αλλά είναι χρήσιμος για τις επιχειρήσεις που δανείζουν. Η πίστωση επιτρέπει τον έγκαιρο διαχωρισμό αγοράς-πώλησης. Ένας εργολάβος μπορεί να αγοράσει πρώτες ύλες με πίστωση και να τις αποπληρώσει αργότερα, αφού τις έχει χρησιμοποιήσει για να βγάλει κέρδος. Αυτό σημαίνει ότι ένας εργολάβος δε χρειάζεται να περιμένει να πληρωθεί την τελευταία του δουλειά, ώστε να ξεκινήσει την επόμενη. Το κεφάλαιό του μπορεί να βρίσκεται συνεχώς σε κίνηση και έτσι μειώνεται ο χρόνος που ο εξοπλισμός κάθεται και σκουριάζει. Το κύκλωμα του κεφαλαίου μπορεί να επιταχυνθεί.

Η ύπαρξη του δανεισμού σημαίνει επίσης ότι άνθρωποι με καλές ιδέες που έχουν στόχο την απόσπαση υπεραξίας από εμάς, αλλά δεν έχουν αρκετό κεφάλαιο για να ξεκινήσουν, βρίσκουν τρόπο να δοκιμάσουν τις ιδέες αυτές. Οι τράπεζες δε δίνουν μόνο δάνεια αλλά δανείζονται κι αυτές οι ίδιες. Δανείζονται χρήματα η μία από την άλλη και κάθε φορά που κάποιος καταθέτει χρήματα είναι σαν να δανείζει χρήματα στην τράπεζα. Οι τράπεζες βγάζουν χρήματα πληρώνοντας μικρότερους τόκους από αυτούς που χρεώνουν οι ίδιες. Ταυτόχρονα, διοχετεύουν χρήματα απ' τις καταθέσεις στις επιχειρήσεις μέσω του δανεισμού – μετατρέποντας, έτσι, τις αποταμιεύσεις σε κεφάλαιο.

Όταν η τράπεζα δανείζει χρήματα σε έναν εργολάβο, αυτά μπορούν να χρησιμοποιηθούν από αυτόν σαν πραγματικό κεφάλαιο, ώστε να αγοραστούν οικοδομικά υλικά, να προσληφθούν εργάτες και να παραχθούν σπίτια προς πώληση. Η τράπεζα παίρνει ως αντάλλαγμα το δικαίωμα της αποπληρωμής του δανείου απ' τον εργολάβο με τόκο. Αυτό το δικαίωμα είναι ένα αρχείο σε έναν υπολογιστή (πιθανότατα με ένα backup σε χαρτί). Η τράπεζα δεν έρχεται σε επαφή με καμία οικοδομή. Η τράπεζα δε μπορεί να προσλάβει έναν σωρό εργάτες για να δημιουργήσει περισσότερα δικαιώματα απ' τα οποία να αντλεί τόκο. Η αξία αυτή δε μπορεί να βασιστεί στις εργατώρες που απαιτούνται για τη δημιουργία της. Θα πρέπει να

βρεθούν άλλοι τρόποι τιμολόγησης, αν είναι η αξία αυτή να αντιμετωπιστεί ως κεφάλαιο και να πουληθεί. Αυτό συμβαίνει όταν διαιρούνται οι τόκοι¹ με το επιτόκιο. Αν μια τράπεζα λαμβάνει \$50.000 τον χρόνο σε τόκους για ένα πακέτο δανείων και το ετήσιο επιτόκιο είναι 5%, ο λογιστής της τράπεζας θα αντιμετωπίσει αυτή τη ροή χρημάτων ως επιτόκιο σε ένα κεφάλαιο που αξίζει \$1.000.000. (Με τις ίδιες πληρωμές αλλά με επιτόκιο 10% τα δάνεια θα τιμολογούνταν στις \$500.000). Τα κεφαλαιοποιημένα δάνεια μπορούν να πωληθούν και να ανταλλαχθούν στην αγορά. Έχουν μια τιμή, αλλά η αξία τους είναι φανταστική. Δεν είναι πραγματικά εμπορεύματα που έχουν παραχθεί παρά μόνο μια αξίωση σε ένα μερίδιο μελλοντικών κερδών της εταιρείας που πήρε αρχικά το δάνειο. Οι κινήσεις των χρηματιστηρίων που ακούμε κάθε μέρα στο ράδιο ή βλέπουμε να περνάνε στο κάτω μέρος της οθόνης κατά τη διάρκεια των ειδήσεων, είναι κινήσεις αυτού του φανταστικού κεφαλαίου.

Για τον καπιταλιστή που έχει μια κατασκευαστική, το να αυξάνει το κεφάλαιό του σημαίνει να χτίζει περισσότερα σπίτια. Από την πλευρά του καπιταλιστή που δανείζει, κάθε δουλειά είναι το ίδιο καλή με την επόμενη. Δανείζει λεφτά και παίρνει πίσω περισσότερα λεφτά. Το μόνο που τον νοιάζει είναι το επιτόκιο. Παρ' όλο που το κέρδος του βασίζεται εξολοκλήρου στην παραγωγή αξίας έχει χάσει

ΤΟΚΟΙ

ΕΠΙΤΟΚΙΟ

≡ ΤΙΜΗ ΔΑΝΕΙΟΥ

1. Πληρωμές των τόκων (interest payment).

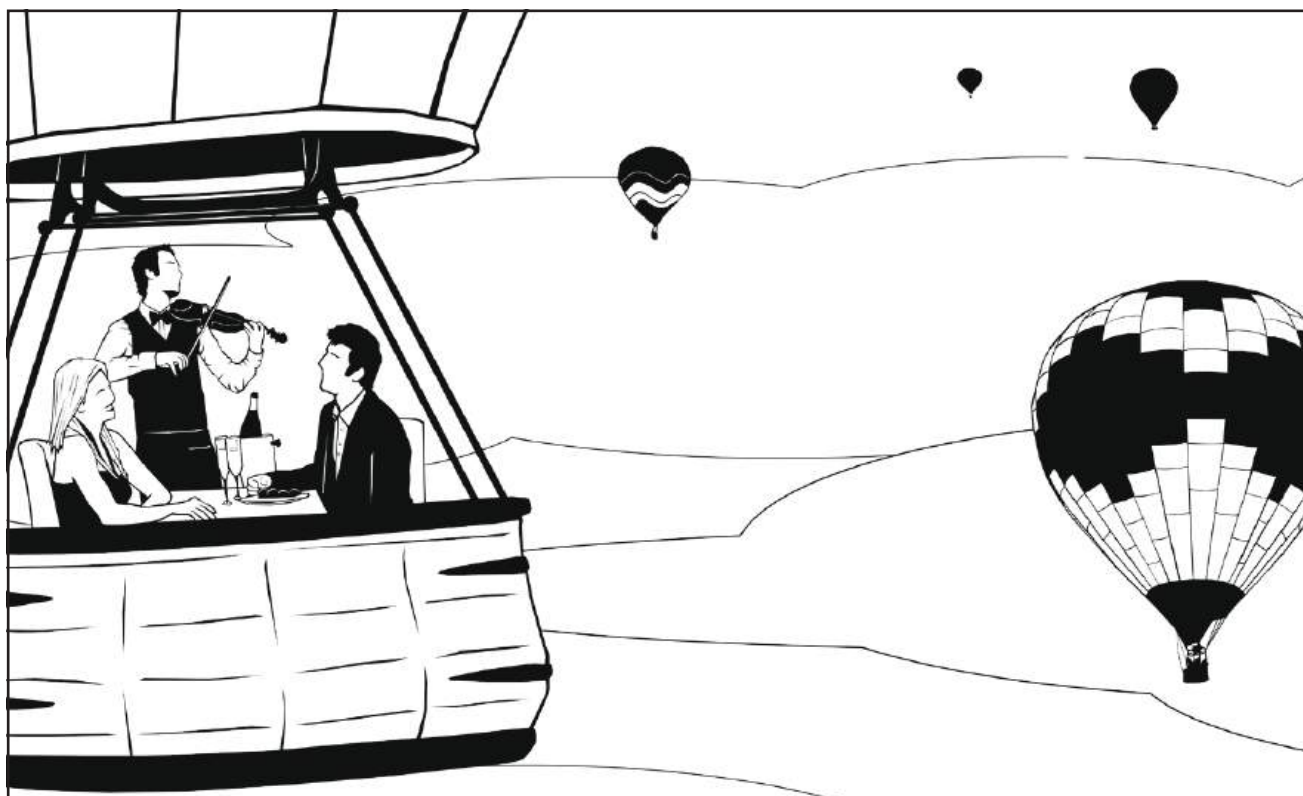
την σύνδεσή του με τα αληθινά πράγματα που παράγονται και πωλούνται. Το κεφάλαιο μοιάζει με χρήμα που αναπαράγει τον εαυτό του και κάθε χρηματική ροή αντιμετωπίζεται ως τόκος πάνω σε ένα ποσοστό κεφαλαίου. Όσο είναι σίγουρος ότι θα πάρει πίσω τα λεφτά του με τόκο, ο τραπεζίτης δεν ενδιαφέρεται εάν τα χρήματα που δανείζει χρησιμοποιούνται από μια επιχείρηση που φτιάχνει πραγματικά εμπορεύματα, αν χρησιμοποιούνται για να αγοραστεί ένα σπίτι, ένα γιοτ, πυροτεχνήματα, ή για την αποπληρωμή παλαιότερων δανείων.

Από τη στιγμή που οι μετοχές, ως κεφαλαιοποιημένα δάνεια, είναι αξιώσεις πάνω σε μελλοντικές αξίες (και δεν έχουν καμία αξία οι ίδιες), οποιοσδήποτε τις αγοράζει πρέπει να αναμένει, να μαντεύει, να στοιχηματίζει, να κερδοσκοπεί, σχετικά με τη μελλοντική αξία των εταιρειών που αυτές αντιπροσωπεύουν. Το τι αξίζει ένα άτομο, μια τράπεζα ή μια επιχείρηση, γίνεται ζήτημα υποκειμενικής γνώμης. Η τιμή της μετοχής ξεκινά να περιλαμβάνει όλες τις υποθέσεις για το μέλλον τις εταιρείας (και του κόσμου μέσα στον οποίο αυτή λειτουργεί). Αυτού του είδους οι εικασίες βοηθούν το κεφάλαιο να κινείται γρήγορα από εταιρείες των οποίων οι δουλειές μοιάζουν να είναι αδύναμες, σε άλλες που

μοιάζουν πιο επικερδείς, ή σε τελείως διαφορετικούς βιομηχανικούς τομείς. Γίνεται κομβικής σημασίας για τις μεγάλες επιχειρήσεις να μοιάζουν όσο το δυνατόν πιο συμπαγείς γίνεται. Τα κεντρικά γραφεία μια τράπεζας δεν είναι απλά ένα μέρος όπου ταμίες επεξεργάζονται συναλλαγές και σεκιουριτάδες στέκονται βαριεστημένοι. Είναι ένα τεκμήριο του πόσο οικονομικά υγιής είναι η ίδια η τράπεζα.

Έτσι, όσο οι επιχειρήσεις επεκτείνονται σταθερά, τόσο πιο εύκολα μπορούν να πληρώνουν τα δάνειά τους. Το φανταστικό κεφάλαιο συσσωρεύεται και βοηθά το πραγματικό κεφάλαιο να συγκεντρωθεί. Οι τράπεζες δανείζουν χρήματα πρόθυμα και τα επιτόκια βρίσκονται εντός ορίων. Οι κερδοσκόποι «χτυπάνε»² τις τιμές των μετοχών, στοιχηματίζοντας ότι η οικονομία θα συνεχίσει να επεκτείνεται (αυτό το κάνουν συχνά χρησιμοποιώντας δανεικά). Οι τιμές των εμπορευμάτων πάνω στα οποία γίνεται η κερδοσκοπία, φαίνεται να χάνουν τη σύνδεσή τους με το πόσες εργατοώρες χρειάζονται για να κατασκευαστούν. Το χρήμα πολλαπλασιάζεται και τα κέρδη μοιάζουν να εμφανίζονται από αέρα κοπανιστό. Η αγορά μοιάζει θαυματουργή.

Αλλά θαύματα δε γίνονται. Όταν η καταστροφή έρχεται αναπόφευκτα, η περισινή

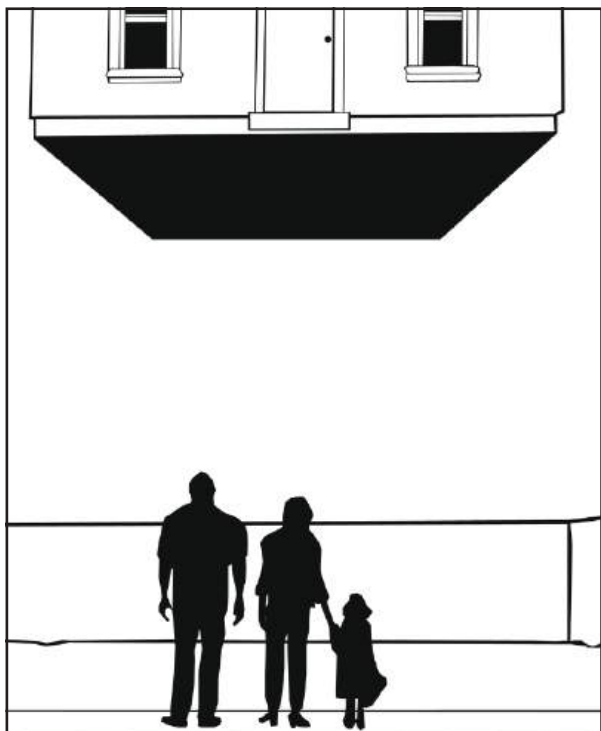
2. Bid up στο πρωτότυπο.

εμπιστοσύνη (ή της περασμένης εβδομάδας) μοιάζει με χαζομάρα. Οι τιμές οι οποίες περιείχαν μέσα τους υποθέσεις ενός επικερδούς μέλλοντος, σκάνε ή ξεφουσκώνουν σα μπαλόνια. Μια μικρή απώλεια για μια εταιρεία που κερδοσκοπούσε χρησιμοποιώντας δανεικά, πολύ εύκολα μπορεί να σημαίνει χρεοκοπία. Αδυναμίες πληρωμής δανείων κατακυλούν στο σύστημα. Οι επενδυτές ψάχνουν για τις πιο ασφαλείς επενδύσεις. Κανείς δε θέλει να δανείσει χρήματα, εκτός κι αν το επιτόκιο είναι πάρα πολύ υψηλό. Κανείς δεν θέλει να αγοράσει δικαιώματα μελλοντικών αξιών από εταιρείες που τώρα βρίσκονται σε μπελάδες, γεγονός που προκαλεί εκ νέου κατακύλα των μετοχών τους και άρα τις οδηγεί σε χειρότερα αδιέξοδα. Τα αυξανόμενα επιτόκια ρίχνουν τις τιμές των κεφαλαιοποιημένων δανείων. Μεγάλες ποσότητες φανταστικού κεφαλαίου απλά εξαφανίζονται. Στην πραγματική οικονομία το κεφάλαιο δυσκολεύεται να βρει τρόπο να κυκλοφορήσει μέσα απ' τα συνηθισμένα του κυκλώματα. Οι εταιρείες ανακαλύπτουν ότι δε μπορούν να πωλήσουν τα εμπορεύματά τους και κατ' επέκταση δε μπορούν να αποπληρώσουν τα δάνειά τους. Οι εταιρείες που χρειάζονται τακτική δανειοδότηση και πίστωση δεν μπορούν να την έχουν, εκτός κι αν έχουν τη δυνατότητα να πληρώσουν ασύμφορα

επιτόκια κι έτσι αναγκάζονται να μειώσουν τον κύκλο εργασιών τους, να απολύσουν εργάτες, ή να κλέψουν από τους μισθούς. Αυτή η μείωση στη ζήτηση χτυπά συνήθως εταιρείες πώλησης πρώτων υλών, εργαλείων και εξοπλισμού. Αυτές οι εταιρείες ανακαλύπτουν ότι έχουν παράξει υπερβολικά πολλά εμπορεύματα για την αγορά. Κομμάτι του κεφαλαίου τους βρίσκεται δεσμευμένο στα αδιάθετα εμπορεύματα, τα οποία μπορούν να πωληθούν μόνο αν πέσουν οι τιμές τους. Οι συνδέσεις που επιτρέπουν στο κεφάλαιο να κινηθεί και να συσσωρευθεί χάνονται.

Κατά τη διάρκεια μιας κρίσης, οι καπιταλιστές θυμούνται ότι η αξία είναι κάτι περισσότερο από το σημείο τομής των καμπυλών της προσφοράς και της ζήτησης - ότι εξαρτάται από την πραγματική εργασία πραγματικών ανθρώπων. Μια οικονομική κρίση είναι η κρίση αξίας της παραγωγής. Δεν είναι ότι πραγματικοί άνθρωποι δε χρειάζονται πραγματικά σπίτια. Υπάρχουν άστεγοι και άνθρωποι που μένουν στριμωγμένοι. Δεν είναι ότι δεν υπάρχουν αρκετοί άνθρωποι, με τα απαραίτητα προσόντα, για να χτίσουν σπίτια, ή ότι δεν υπάρχουν αρκετές πρώτες ύλες ή εξοπλισμός για να φτιαχτούν σπίτια. Οι οικοδόμοι είναι άνεργοι, ο εξοπλισμός σκουριάζει, τα καρφιά και τα μαδέρια κάθονται στις αποθήκες. Όλα αυτά δε συνδυάζονται διότι δε μπορούν

να συνδυαστούν επικερδώς – έτσι όπως θα συνδυάζονταν για να χτιστούν πράγματα για τα οποία δεν υπάρχει πραγματική ανάγκη (όπως οι διαφημιστικές ταμπέλες), εάν αυτό απέφερε κέρδος. Η οικονομία αναγνωρίζει ότι μόνο η αποτελεσματική ζήτηση χρειάζεται χρηματική στήριξη.

Με τις ασθενέστερες εταιρείες να αποχωρούν, μένει περισσότερος χώρος στην αγορά για τις πιο ισχυρές. Οι μειώσεις των μισθών ρίχνουν την τιμή της ικανότητάς μας για εργασία, ενώ η ανεργία αυξάνει την προσφορά εργασίας, κάνοντάς μας πιο πρόθυμους να δεχτούμε δουλειές για λιγότερα χρήματα. Τα περισευούμενα εμπορεύματα πωλούνται σε χαμηλότερες τιμές. Οι εταιρείες που επιβίωσαν της καταιγίδας είναι τώρα σε θέση να εκμεταλλευτούν αυτές τις ευκαιρίες για να παράγουν ξανά με κέρδος. Το κεφάλαιό τους κερδίζει εκ νέου μέρος της αξίας που είχε απωλέσει. Σταδιακά η εμπιστοσύνη ξεκινά να επανέρχεται, επενδύσεις και δάνεια επιστρέφουν, τα επιτόκια πέφτουν και η ανάκαμψη μπορεί να επιστρέψει. Ο κύκλος μπορεί να αρχίσει και πάλι.

Η πιστοληπτική ικανότητα, τα δάνεια, το φανταστικό κεφάλαιο και η κερδοσκοπία, απορρέουν από τις ανάγκες των επιχειρήσεων να παράγουν και να πωλούν πραγματικά εμπορεύματα. Ωστόσο, οι

ανάγκες αυτές εκπυρσοκροτούν και δημιουργούν στις εταιρείες προβλήματα, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια μια οικονομικής κρίσης. Από την οπτική γωνία ενός επιχειρηματία ο οποίος έχει δάνεια να αποπληρώσει, ο τραπεζίτης μπορεί να μοιάζει με ένα είδος παράσιτου. Ο διαχωρισμός των κερδών, ανάμεσα σε τόκους και κέρδη από τη λειτουργία μιας επιχείρησης, κάνει τον καπιταλιστή να αισθάνεται σαν εργάτης, συγκρινόμενος με τους επενδυτές και τους τραπεζίτες. Του φαίνεται σαν να βάζει αυτός όλη τη δουλειά (της εκμετάλλευσης των εργατών), ενώ ο τραπεζίτης και ο επενδυτής κάθονται και παίρνουν όλα τα λεφτά. Κάποιες φορές οι επιχειρηματίες θα ενθαρρύνουν (την ήδη διάχυτη) δυσαρέσκεια για τους τραπεζίτες και το χρηματιστήριο και θα προσπαθήσουν να κινητοποιήσουν το κοινό, έτσι ώστε να υποστηριχθούν ρυθμίσεις για τον περιορισμό της κερδοσκοπίας.

Ο κατασκευαστικός τομέας είναι ιδιαίτερα ευαίσθητος στους κύκλους της άνθισης και χρεοκοπίας της οικονομίας. Οι διακυμάνσεις των επιτοκίων επηρεάζουν τις τιμές των ακινήτων διπλά. Δεν παίρνουν δάνεια μόνο οι κατασκευαστές, όταν είναι να παράγουν σπίτια, αλλά όλοι -εκτός από τους εξαιρετικά πλούσιους- παίρνουν δάνειο, όταν θέλουν να αγοράσουν ένα σπίτι. Αυτό καθιστά την κατασκευαστική βιομηχανία εξαιρετικά ασταθή – παράγει πολύ γρήγορα όταν υπάρχει ανάπτυξη, ενώ διακόπτει απότομα στην αντίθετη περίπτωση. Κατά τη διάρκεια της οικονομικής άνθισης, οι οικοδόμοι μπορεί να δουλεύουν δωδεκάωρα καθημερινά. Μετά από μια κατάρρευση μπορεί να είμαστε άνεργοι για πολλούς μήνες κάθε φορά. Επίσης, εφόσον τα στεγαστικά δάνεια είναι τόσο διάχυτα, μια απλή υποθήκη είναι ένα σημαντικό κομμάτι των θεμελίων πάνω στο οποίο βασίζεται το διεθνές οικονομικό σύστημα.

ΓΗ

*«Αγοράστε γη, δεν τη φτιάχνουν
πια.»*

Mark Twain

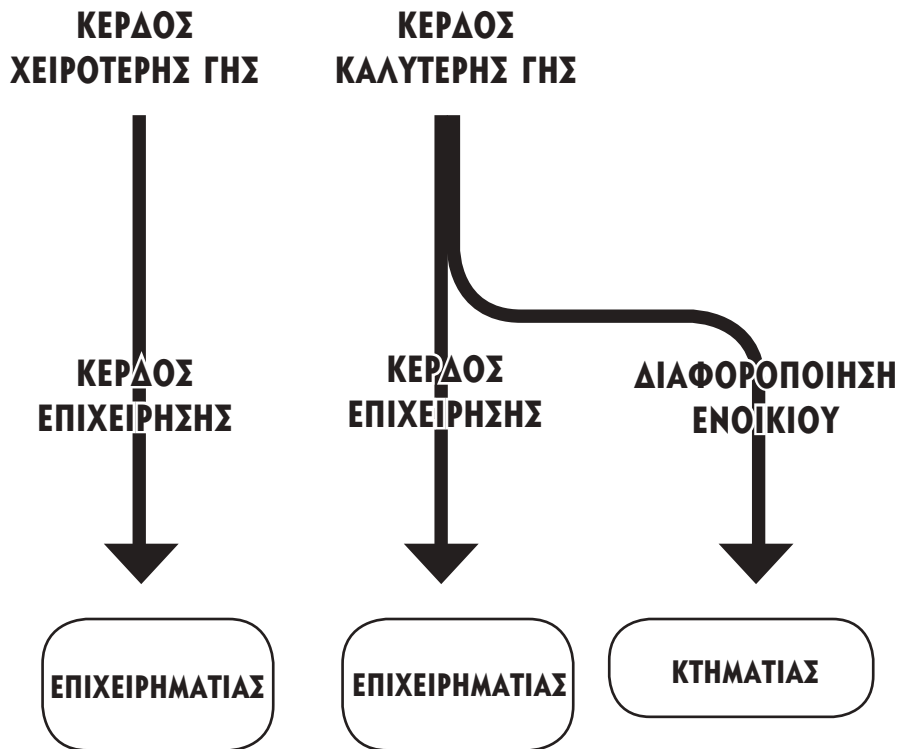
Για να λειτουργήσει μια επιχείρηση πρέπει να λειτουργήσει κάπου, πάνω σ' ένα κομμάτι γης. Αυτό σημαίνει ότι εμπλέκεται ένας καπιταλιστής που σχετίζεται με την αγορά, πώληση ή ενοικίαση γης. Εφόσον η κατασκευή ακινήτων λαμβάνει χώρα μόνο μια φορά πάνω σε κάθε σημείο και μετά πρέπει να μεταφερθεί κάπου αλλού, η τιμή της γης πάνω στην οποία χτίζεται ένα ακίνητο είναι πολύ σημαντική και ο ιδιοκτήτης ασκεί εξαιρετικά μεγάλη επιρροή στο πότε, πού και πώς χτίζονται τα σπίτια.

Ωστόσο, οι ιδιοκτήτες γης έχουν να κάνουν με όλων των ειδών τους επιχειρηματίες και όχι μόνο με αυτούς που έχουν κατασκευαστικές εταιρείες. Συγκρίνετε δυο μικρούς εμπόρους - ιδιοκτήτες ψιλικατζίδικων. Ξεκινούν με χρήματα (ή με ένα δάνειο), αγοράζουν πατατάκια, τσίχλες, αναψυκτικά, μπίρες, τσιγάρα και λαχεία και προσλαμβάνουν και δύο εργάτες ως ταμίες. Έπειτα πουλάνε αυτά τα προϊόντα για περισσότερα λεφτά. Οι ταμίες μπορεί να κάνουν κάποιες μικρές παραγωγικές δουλειές, όπως συντήρηση και μεταφορά πραγμάτων, αλλά την περισσότερη ώρα είναι μη παραγωγικοί. Δεν παράγουν ούτε μεταποιούν εμπορεύματα έτσι ώστε να προσθέσουν αξία σε αυτά· δουλεύουν απλά μεταφέροντας τους τίτλους ιδιοκτησίας (των διαφόρων εμπορευμάτων στο κατάστημα). Οι ψιλικατζήδες αγοράζουν φθηνότερα από την τιμή στην αγορά και καρπώνονται την υπεραξία που αποκτά το αναψυκτι-

κό όταν αυτό παράγεται, με τη μορφή του κέρδους που βγάζουν από τη μεταπώλησή του. Ως μεσάζοντες, αγοράζοντας το αναψυκτικό απ' το εργοστάσιο, βοηθούν τον εργοστασιάρχη να επενδύσει ξανά τα λεφτά του στην παραγωγή, χωρίς να χρειάζεται να περιμένει να πουλήσει όλα τα αναψυκτικά του. Τα ψιλικατζίδικα βοηθούν να επιταχυνθεί η κίνηση του κεφαλαίου που έχει επενδυθεί στην παραγωγή αναψυκτικών (ή μπίρας, τσιπς κ.λπ.), οπότε έτσι οι εργοστασιάρχες δε χρειάζεται να ανοίξουν τα δικά τους πρατήρια. Οι ταμίες των ψιλικατζίδικων έχουν την ίδια σχέση με τα αφεντικά τους την οποία θα είχε και ένας παραγωγικός εργάτης· όσο περισσότερο τους βάζει να δουλεύουν και όσο λιγότερο τους πληρώνει, τόσο περισσότερα λεφτά βγάζει ο ίδιος. Μέχρι στιγμής, τα δυο ψιλικατζίδικα είναι πανομοιότυπα.

Και για τα δύο μαγαζιά ένα σημαντικό έξοδο είναι η ενοικίαση της βιτρίνας. Ο ιδιοκτήτης του ακινήτου νοικιάζει στον μαγαζάτορα ένα κομμάτι γης με ένα κτίριο πάνω και περιμένει κάποια χρήματα ως αντίτιμο. Το ίδιο το κτίριο έχει μια αξία που προσδιορίζεται από τον χρόνο που πήρε για να κατασκευαστεί. Ο ιδιοκτήτης αναμένει μια τακτική αποζημίωση για τις φθορές που προκαλούνται στο κτίριο απ' τη χρήση, καθώς και ένα τακτικό ποσοστό κέρδους για την επένδυσή του. Αλλά πρέπει να πάρουμε υπόψη και την τιμή της ίδιας της γης. Εκτός από εξαιρετικές περιπτώσεις, η γη δεν κατασκευάζεται

και άρα οι τιμές γι' αυτή δεν καθορίζονται απ' τον χρόνο κατασκευής. Η τιμή της γης είναι συνήθως μακράν πιο σημαντική για τον καθορισμό του κόστους ενοικίασης μια βιτρίνας, απ' ότι είναι η τιμή του ακινήτου (στην πράξη, ωστόσο, είναι και οι δύο μέρη των τακτικών πληρωμών και δεν μπορούν να ιδωθούν ξεχωριστά).

Ας υποθέσουμε ότι το ένα ψιλικατζίδικο βρίσκεται στο χειρότερο δυνατό μέρος που μπορεί κανείς να ανοίξει ένα ψιλικατζίδικο και να 'χει κάποιο κέρδος και το άλλο βρίσκεται σε έναν πολυσύχναστο δρόμο μιας μεγάλης πόλης. Η πόλη έχει πανεπιστήμια, μουσεία, αθλητικά στάδια, νοσοκομεία, δουλειές, σύστημα ΜΜΜ, τουρισμό. Όλα αυτά σημαίνουν ότι θα περνάνε πολλοί περισσότεροι άνθρωποι απ' το ψιλικατζίδικο της μεγάλης πόλης συγκριτικά με αυτό που βρίσκεται στη χειρότερη τοποθεσία. Ο ιδιοκτήτης του πρώτου μαγαζιού θα πουλάει πιο γρήγορα τα εμπορεύματά του και άρα θα έχει ένα μεγαλύτερο ποσοστό κέρδους. Και μόνο το γεγονός ότι δουλεύει σε ένα διαφορετικό και καλύτερο μέρος, σημαίνει ότι έχει επιπλέον κέρδη. Ο ιδιοκτήτης μπορεί να καρπωθεί αυτά τα επιπλέον κέρδη με τη μορφή του ενοικίου.

Στον βαθμό που ο ιδιοκτήτης καρπώνεται μόνο αυτά τα κέρδη κι όχι παραπάνω, το να υπάρχει μια ξεχωριστή φράξια καπιταλιστών, που ασχολούνται με τη γη, είναι χρήσιμο για τις επιχειρήσεις εν γένει. Αν δεν υπήρχε το νοίκι το οποίο να μειώνει τα έξτρα κέρδη ανάλογα με τις τοποθεσίες, κανείς δεν θα επένδυε σε εταιρείες που βρίσκονται σε όχι και τόσο καλές περιοχές, ενώ οι επιχειρήσεις που θα βρίσκονταν στις καλές περιοχές δεν θα είχαν καμία πίεση απ' τον ανταγωνισμό κι έτσι θα είχαν πολύ εύκολο κέρδος. Με το να καρπώνονται τα επιπλέον κέρδη, οι ιδιοκτήτες γης αναγκάζουν τους υπόλοιπους καπιταλιστές να ανταγωνίζονται μεταξύ τους. Ένα καινούργιο μηχανήμα ή ένας νέος τρόπος οργάνωσης της δουλειάς, που κάνουν την αγορά και την πώληση πιο γρήγορες για το ψιλικατζίδικο στη χειρότερη τοποθεσία και άρα το καθιστούν πιο επικερδές από αυτό της μεγάλης πόλης, αναγκάζει όλα τα υπόλοιπα ψιλικατζίδικα να ξεκινήσουν να χρησιμοποιούν αυτή την καινοτομία.

Ωστόσο, δεν υπάρχει καμία εγγύηση ότι ο ιδιοκτήτης θα πάρει μόνο αυτά τα επιπλέον κέρδη (τα οποία προκύπτουν από τη διαφορά ανάμεσα στη γη που

νοικιάζει και μίας σε χειρότερη τοποθεσία). Ακόμη κι ο ιδιοκτήτης του χειρότερου κομματιού γης θα ζητήσει κι αυτός ένα νοίκι. Η αγορά γης είναι κι αυτή μια επιχείρηση και όχι φιλανθρωπία. Έχει, όμως, διαφορές από άλλες επιχειρήσεις. Αν υπάρχει μεγάλη ζήτηση για κασκόλ με ρίγες και υπάρχουν μόνο λίγα εργοστάσια που τα φτιάχνουν, η τιμή τους θα ανέβει. Όσα εργοστάσια κασκόλ με ρίγες υπάρχουν θα δουν τα ποσοστά των κερδών τους να αυξάνονται. Το κεφάλαιο θα μεταφερθεί από τη βιομηχανία με χαμηλό ποσοστό κέρδους (ξεκινώντας από τα εργοστάσια με τα μονόχρωμα κασκόλ) και θα επενδυθεί στην παραγωγή κασκόλ με ρίγες. Καθώς όλο και περισσότερο κεφάλαιο κινείται προς τη ριγέ παραγωγή, η προσφορά θα αυξηθεί και η τιμή θα πέσει, ρίχνοντας το ποσοστό κέρδους στον μέσο όρο. Αλλά η γη δεν μπορεί να παραχθεί όπως τα κασκόλ. Ένα επιχειρηματίας που θέλει να γίνει ιδιοκτήτης, δε μπορεί να παράγει νέα γη και να τη νοικιάσει. Υπάρχει γη

νη με τον μέσο όρο), είτε να προέρχεται από την αξία που παράγεται αλλού στην κοινωνία (αν το προϊόν που παράγεται στη γη πωλείται σε υψηλή μονοπωλιακή τιμή). Αυτό σημαίνει ότι τα συμφέροντα του ιδιοκτήτη και αυτά του καπιταλιστή που παράγει και πουλάει εμπορεύματα, μπορεί να έρχονται σε αντίθεση μεταξύ τους.

Η ιδιοκτησία της γης είναι ιδιοκτησία του δικαιώματος συλλογής ενοικίων γι' αυτή τη γη. Όταν ένας κτηματίας δανείζει τη γη του στον ιδιοκτήτη ενός ψιλικατζιδίκου, αναμένει ένα μερίδιο από τα μελλοντικά κέρδη του μαγαζάτορα. Αν χτιστεί μια καινούργια γραμμή μετρό και κάποια στάση βρίσκεται κοντά στο ψιλικατζιδικό, αυτό θα φέρει περισσότερο κόσμο στο μαγαζί κι έτσι ο κτηματίας θα αυξήσει το νοίκι. Εάν ένα νέο βιβλίο για την πόλη γίνει διεθνώς γνωστό και άνθρωποι από όλο τον κόσμο έρχονται να επισκεφτούν την πόλη (και επακολούθως περάσουν απ' το ψιλικατζιδικό), ο κτηματίας πάλι θα αυξήσει το νοίκι. Η ιδιωτική

και αυτή έχει ήδη ιδιοκτήτες. Η ιδιωτική ιδιοκτησία στη γη είναι μονοπώλιο. Είναι ένα όριο στην επένδυση, στην ελεύθερη κίνηση του κεφαλαίου. Αυτό σημαίνει ότι ακόμη κι οι ιδιοκτήτες των χειρότερων κομματιών γης θα πάρουν και αυτοί κάποιο νοίκι, και ένα κομμάτι αυτού του ενοικίου είναι άσχετο από τα πλεονεκτήματα που προσφέρει αυτό το κομμάτι γης. Η επιπλέον αξία που δίνεται στο νοίκι με αυτόν τον τρόπο, μπορεί είτε να παράγεται από την εταιρεία που χρησιμοποιεί τη γη (εάν η εταιρεία επενδύσει περισσότερα χρήματα στη ζωντανή εργασία απ' ό,τι στη νεκρή, συγκρινόμε-

ιδιοκτησία στη γη είναι μια κοινωνική σχέση ανάμεσα στον κτηματία και τους άλλους καπιταλιστές – ο κτηματίας κερδίζει από την ανάπτυξη και την εξέλιξη στην κοινωνία, χωρίς αυτός να χρειαστεί να κάνει τίποτα για να συνεισφέρει σε αυτό.

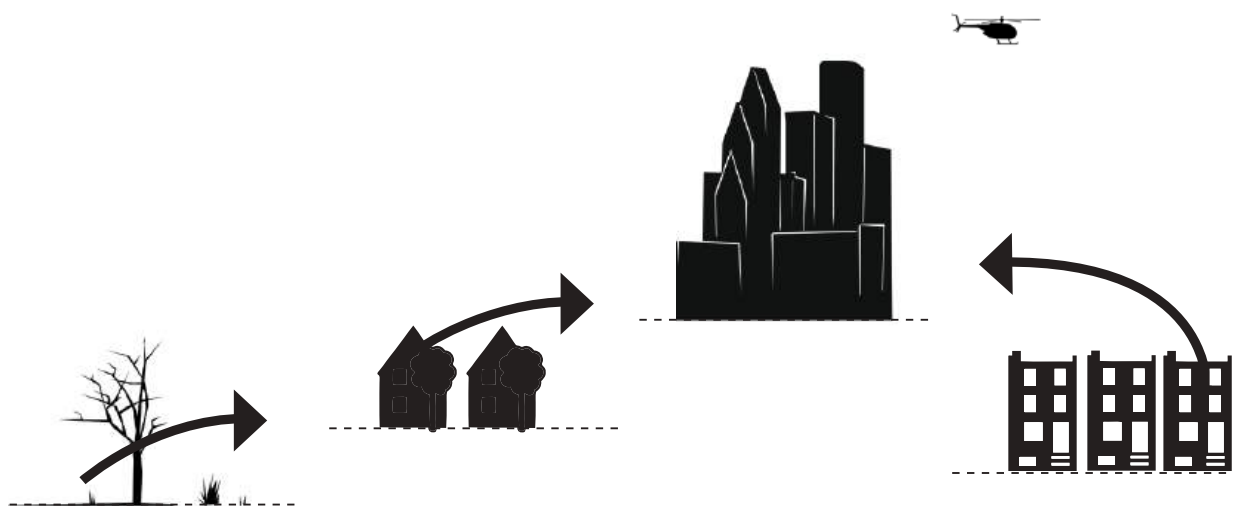
Όπως όλοι οι καλοί δανειστές, έτσι κι οι κτηματίες δε νοιάζονται για τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιείται το κεφάλαιο. Εφόσον αυτός είναι σίγουρος ότι θα παίρνει τακτικά τα νοίκια του, δεν τον νοιάζει αν ενοικιάζεται από μια επιχείρηση που παράγει και πουλάει αληθινά εμπορεύματα, από ένα πολιτικό κόμμα που χρειάζεται μια βιτρίνα ως έδρα, από

ένα συνδικάτο που χρειάζεται ένα μέρος για τις συναντήσεις του, από μια μπάντα που θέλει ένα χώρο για πρόβες, ή από μια οικογένεια που χρειάζεται ένα μέρος για να μείνει. Ανεξάρτητα από το αν η γη χρησιμοποιείται για να παράγει αξία, ο ιδιοκτήτης συμπεριφέρεται στο ενοίκιο σαν να είναι κέρδος του. Για να έχουμε μια στέγη πρέπει να την αγοράσουμε από έναν καπιταλιστή ιδιοκτήτη. Σε αυτή την περίπτωση η ίδια οικονομική διεύθυνση -πληρωμή ενοικίου- κρύβει μια διαφορετική κοινωνική σχέση. Η ιδιωτική ιδιοκτησία της γης σημαίνει ότι οι ιδιοκτήτες μας χρεώνουν ένα ποσό για το

θέσεις για τις χρήσεις που μπορούν να πάρουν, για το μέλλον της γειτονιάς, της πόλης και του κόσμου στον οποίο βρίσκονται. Οι κτηματαγορές βρίθουν από κερδοσκοπία και υποθέσεις.

Τα ενοίκια γης (και ως εκ τούτου οι τιμές της) είναι πολύ διαφορετικά ανάλογα με τη χρήση της. Η αγροτική γη είναι φθηνότερη από αυτή πάνω στην οποία χτίζονται σπίτια για τους φτωχούς. Η γη που χρησιμοποιείται για την ανοικοδόμηση πολυτελών κατοικιών είναι πιο ακριβή απ' τις δυο προηγούμενες, αλλά φθηνότερη από αυτήν πάνω στην οποία θα χτιστεί ένα ουρανοξύστης με γραφεία τραπεζών, δικη-

δικαίωμα του να ζεις στη γη.

Το δικαίωμα του να συλλέγεις νοίκια μπορεί να κεφαλαιοποιηθεί και να πωληθεί με τη μορφή δανείου. Εάν ένα κομμάτι γης σε κάποια διασταύρωση μιας πόλης αναμένεται ότι μπορεί να ενοικιαστεί για \$10.000 τον χρόνο και το ετήσιο επιτόκιο είναι 10%, ο ιδιοκτήτης θα αντιμετώπιζε αυτό το νοίκι ως τον τόκο από ένα κεφάλαιο \$100.000. Η αύξηση των ενοικίων οδηγεί στην αύξηση των τιμών γης. Αλλά το δικαίωμα στο ενοίκιο δεν έχει καμία αξία αυτό καθ' αυτό. Εάν αγοράζεται και πωλείται, είναι φανταστικό κεφάλαιο. Είναι το δικαίωμα σε μερίδιο επί των μελλοντικών κερδών που θα παραχθούν πάνω σε αυτό το κομμάτι γης. Αυτό σημαίνει ότι οι τιμές γης περιέχουν εγγενείς υπο-

γορικά γραφεία, ή ασφαλιστικές εταιρείες. Υπάρχουν, συνήθως, διατάξεις και νόμοι που ρυθμίζουν ποιο κομμάτι γης μπορεί να χρησιμοποιηθεί για καταστήματα, εργοστάσια, σπίτια, πάρκα, ή γεωργία. Όσο αυστηρότεροι είναι αυτοί οι νόμοι τόσο πιο διαχωρισμένες είναι οι διαφορετικές κτηματαγορές. Ωστόσο, όσο μεγαλύτερη είναι η διαφορά ανάμεσα στα ποσοστά των ενοικίων, τόσο μεγαλύτερη θα είναι και η πίεση να αλλάξουν οι νόμοι αυτοί.

Είναι προς συμφέρον του κτηματία να χρησιμοποιεί με τον πιο επικερδή τρόπο τη γη του, αλλά εάν η γη ανήκει στην εταιρεία που τη χρησιμοποιεί, τότε, συνήθως, δεν υπάρχει περιθώριο για νέες πιθανές χρήσεις. Ο επιχειρηματίας που έχει ένα φιλικατζίδικο και του ανήκει και το οικόπεδο που βρίσκεται το μαγαζί, μπορεί να πα-

ρατηρήσει ότι η γειτονιά μεγαλώνει και άνθρωποι με περισσότερα χρήματα μετακομίζουν σε αυτή. Μπορεί σε αυτή την περίπτωση να αποθηκεύσει μερικά καινούργια, πιο ακριβά εμπορεύματα. Δεν πρόκειται να πάει στο δημοτικό συμβούλιο για να επηρεάσει, με όποιον τρόπο μπορεί, την αλλαγή του νόμου έτσι ώστε να μπορεί να χτίσει πολυτελείς κατοικίες.

Μια διαφορετική ομάδα κερδοσκόπων είναι χρήσιμοι εδώ, διότι προωθούν την πιο επικερδή χρήση της γης. Προσφέρουν υψηλότερες τιμές για τη γη αναμένοντας τη μελλοντική χρήση της. Κτήματα καλαμποκιού στις παρυφές μιας επεκτεινόμενης πόλης ξεκινούν να ακριβαίνουν, επειδή υπάρχει η πρόβλεψη ότι ένα προάστιο μπορεί να χτιστεί εκεί. Ένα

πάρκινγκ στο κέντρο της πόλης πωλείται χρυσάφι, αφού ένας πύργος γραφείων θα μπορούσε να χτιστεί εκεί. Καθώς οι αυξημένες τιμές παίρνουν τα επιπλέον κέρδη που παράγονται από τα πλεονεκτήματα μιας συγκεκριμένης περιοχής, αυξάνουν τον ανταγωνισμό και κάνουν καλό στις δουλειές εν γένει. Στον βαθμό που δημιουργούν μονοπωλιακές τιμές, το κεφάλαιο γης γίνεται μια ρουφήχτρα για εμπορικό και βιομηχανικό κεφάλαιο.

Δεν είναι σπάνιο οι έμποροι πετρελαίου να χρηματοδοτούν τους βομβαρδισμούς των διυλιστηρίων για να δημιουργήσουν πολιτική αστάθεια και να αυξήσουν την αναμενόμενη μελλοντική του τιμή· οι κερδοσκόποι χρυσού δε βομβαρδίζουν το Φορτ Νοξ³ μόνο στις ταινίες και οι κερδοσκόποι ιδιοκτήτες γης σπάνια μένουν ευχαριστημένοι με το να κάθονται παθητικά και να εύχονται να αυξηθεί το νοίκι για τη γη που τους ανήκει. Παίζουν ενεργό ρόλο στην ανάπτυξη.

---

3. Θησαυροφυλάκιο όπου φυλάσσεται μεγάλο κομμάτι του αποθέματος χρυσού των ΗΠΑ.

ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΜΗ

*«Δεν τον ενδιαφέρει ποιός μένει στο
ρετιρέ: αρκεί να του ανήκει το κτίριο...»*

Christopher Logue

Ο κατασκευαστικός τομέας είναι στενά συνδεδεμένος με την ανάπτυξη στην ευρύτερη οικονομία. Για να παραχθούν και να πωληθούν σπίτια, τα επιτόκια των υποθηκών και των δανείων που παίρνουν οι εργολάβοι θα πρέπει να κρατηθούν υπό έλεγχο. Επιπλέον, εφόσον τα σπίτια δε φθείρονται τόσο γρήγορα, μεγάλο κομμάτι της ζήτησης θα πρέπει να προέλθει από μια διευρυνόμενη αγορά – και όχι από την αντικατάσταση των παλιών σπιτιών. Αλλά η διεύρυνση ή συστολή της κατασκευαστικής βιομηχανίας, δε σημαίνει απλά ότι τα εμπορεύματα είτε πωλούνται είτε στοιβάζονται σε αποθήκες κάπου. Η ανάπτυξη ή στασιμότητα του κατασκευαστικού τομέα είναι ορατές στην ανάπτυξη και στην παρακμή των γειτονιών στις οποίες μένουμε.

Αυτή η αναμόρφωση μια γειτονιάς προωθείται (και πολύ συχνά ελέγχεται εξολοκλήρου) από εταιρείες ανάπτυξης ακινήτων, όχι από τους εργολάβους ή τους υπεργολάβους. Οι εταιρείες αυτές αγοράζουν οικοπέδα για να χτίσουν, δανείζονται χρήματα για να χρηματοδοτήσουν την οικοδομή, παίρνουν οικοδομικές άδειες και αλλαγή χρήσεως από τα δημοτικά συμβούλια και οργανώνουν τη μελλοντική πώληση των σπιτιών για περισσότερα χρήματα. Οι διαφορετικοί τρόποι οργάνωσης των εταιρειών ανάπτυξης ακινήτων έχουν ως αποτέλεσμα διαφορετικές πρακτικές, όπως και διαφορετικά είδη γειτονιών.

Η οικονομική άνθιση στις ΗΠΑ μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, δημιούργη-

σε μια συνεχή ζήτηση για κατοικίες και επέτρεψε τη δημιουργία τεράστιων εταιρειών κατασκευής ακινήτων. Μια από τις μεγαλύτερες άνηκε στον William Levitt. Ήταν ταυτόχρονα κατασκευαστική και εταιρεία ανάπτυξης ακινήτων, είχε επίσης τα δικά της εργοστάσια παραγωγής τσιμέντου, καρφιών και τις δικές της αποθήκες ξυλείας. Η εν λόγω εταιρεία έκανε κατασκευές μεγάλης κλίμακας, αναπτύσσοντας ολόκληρες γειτονιές με μιας. Αυτό επέτρεπε την τυποποίηση και την προπαρασκευή. Τα διάφορα κομμάτια της οικοδομής κατασκευάζονταν εκ των προτέρων σε εργοστάσια, κόβονταν στο κατάλληλο μέγεθος και συσκευάζονταν μαζί. Μετά τη δημιουργία των δρόμων της γειτονιάς, τα πακέτα αφήνονταν ανά τακτικά χρονικά διαστήματα κατά μήκος των δρόμων. Οι εργάτες σκαπτικών εργαλείων κινούνταν στους δρόμους ρίχνοντας τα θεμέλια. Πίσω τους ακολουθούσαν οι εργάτες τσιμέντου, οι ξυλουργοί, οι υδραυλικοί, οι ηλεκτρολόγοι, οι μπογιατζήδες και άλλοι οικοδόμοι. Ο καθένας εκτελούσε κάποιες εργασίες στο κάθε σπίτι πριν προχωρήσει στο επόμενο. Αυτή η επαναληπτική, εργοστασιακή προσέγγιση, επέτρεψε στην εταιρεία να χρησιμοποιήσει αρκετό εξοπλισμό για να επισπεύσει τις εργασίες. Αυτό σήμαινε ότι κάθε σπίτι χρειαζόταν λιγότερη δουλειά για να φτιαχτεί και μπορούσε να πουληθεί για λιγότερα χρήματα. Ο Levitt έχτισε ολόκληρες κοινότητες στα προάστια με δεκάδες χιλιάδες σπίτια ταυτόχρονα – όλα πανομοιότυπα και όλα στην ίδια λογική τιμή.

Υπάρχουν διάφοροι τρόποι συνδυα-

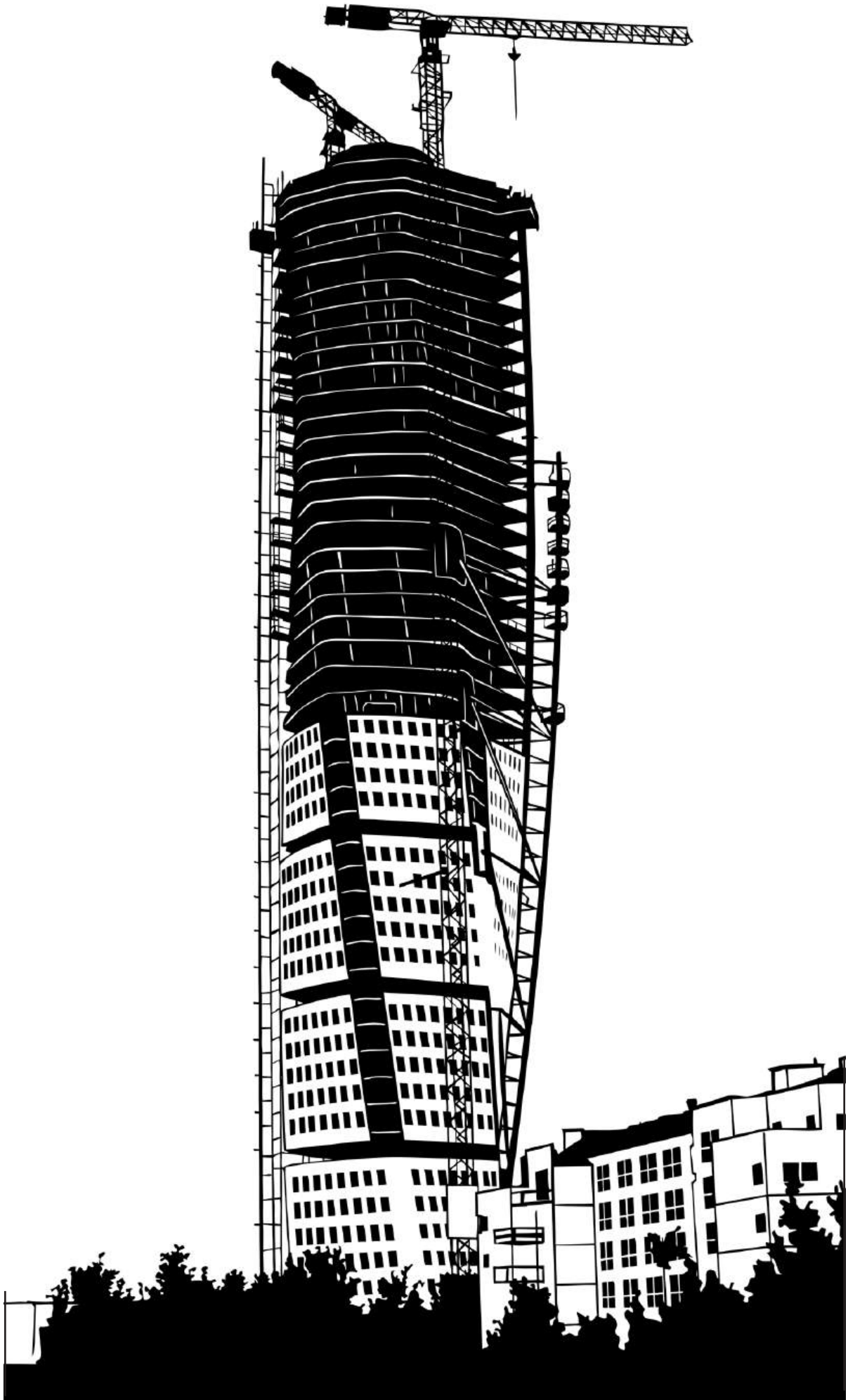
σμού χρηματοδότησης, κατασκευής και ανάπτυξης, αλλά τέτοια μεγάλης κλίμακας παραγωγή ήταν εξαίρεση. Οι εταιρείες ανάπτυξης ακινήτων συχνά δυσκολεύονται να πάρουν στα χέρια τους μια έκταση γης τόσο μεγάλη, ώστε να κάνουν την προσέγγιση της γραμμής παραγωγής εφικτή. Ακόμα κι όταν μπορούν, επιλέγουν να χτίσουν μικρά και γρήγορα, έτσι ώστε αν υπάρξει κάποια πτώση να μη μείνουν σπίτια τα οποία να μην μπορούν να διαθέσουν. Η ανάπτυξη είναι συχνά χαοτική και διεκπεραιώνεται από άτομα τα οποία αλλάζουν σπίτια. Αγοράζουν ένα ή δυο σπίτια σε μια αναπτυσσόμενη γειτονιά, κάνουν μερικές μικρές (συνήθως αισθητικές) ανακαινίσεις και τα πουλάνε έξι μήνες αργότερα για περισσότερα χρήματα. Είναι χρήσιμο για αυτούς να έχουν καλές επαφές με τοπικούς πολιτικούς καθώς και πρόσβαση σε φθηνά δάνεια, αλλά το μεγαλύτερο κομμάτι του κέρδους από την οικοδομή προέρχεται από την κερδοσκοπία επί της γης. Αυτή είναι πολύ μεγαλύτερη από την υπεραξία που δημιουργείται κατά τη διάρκεια της κατασκευής των σπιτιών καθ'αυτών. Αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχει πίεση να ανακαλυφθούν νέοι τρόποι εντατικοποίησης της εργασίας. Συνήθως, το κύριο μέλημα των εταιρειών αυτών είναι η προώθηση μιας πιο επικερδούς χρήσης της γης και να σιγουρέψουν την άνοδο των τιμών από τη στιγμή της αγοράς μέχρι τη στιγμή της πώλησης.

Η ανάπτυξη των κατοικιών ακολουθεί την οργάνωση της βιομηχανίας και της εργασίας. Όταν οι ναυτιλιακές εταιρείες

θέσπισαν τη χρήση τυποποιημένων κοντέινερ, τα οποία μπορούσαν να μεταφερθούν από τα πλοία κατευθείαν στα τρένα, στα φορτηγά και πίσω, ο αριθμός των ανθρώπων που δούλευαν στα λιμάνια έπεσε δραστικά. Μερικοί χειριστές γερανών αντικατέστησαν τους λιμενεργάτες οι οποίοι επιβιβάζονταν στα πλοία και κουβαλούσαν και έδεσαν το φορτίο (σε βαρέλια, κουτιά και σακίδια). Οι παλιές εργατικές γειτονιές, που ήταν κοντά στα λιμάνια, διαλύθηκαν και αντικαταστάθηκαν από μεγάλους αποθηκευτικούς τομείς στις παρυφές των πόλεων, ενώ πολλοί εργάτες μετακινήθηκαν στα προάστια. Τα σπίτια μας πρέπει να βρίσκονται κοντά στους χώρους εργασίας μας. Μεταξύ των ορίων που έχουν δημιουργηθεί από αυτές τις μακροπρόθεσμες κινήσεις, οι εταιρείες ανάπτυξης ακινήτων έχουν έναν ενεργό ρόλο στη δημιουργία της αγοράς ακινήτων.

Οι εταιρείες ανάπτυξης θα αγοράσουν γη σε μια γειτονιά της οποίας τα ακίνητα φαίνεται να μπορούν να χρησιμοποιηθούν με πιο επικερδή τρόπο. Ένα από τα πλεονεκτήματα του κεφαλαίου που είναι επενδυμένο στη γη, είναι ότι η καινούργια ανάπτυξη δε χρειάζεται να καταστρέψει τις παλιές επενδύσεις. Εάν ένα γραφείο επενδύσει σε καινούργιους, καλύτερους υπολογιστές, η επένδυση στους παλιούς υπολογιστές χάνεται. Εάν σε ένα παλιό κτίριο τοποθετηθούν οπτικές ίνες έτσι ώστε να νοικιαστεί σε μια εταιρεία λογισμικού, η αξία του κτιρίου παραμένει. Ακόμα καλύτερα, εάν η κυβέρνηση δίνει χρήματα για λεωφορεία ή για την επισκευή των πεζοδρομίων, αυτό κάνει πιο εύκολη την πρόσβαση των ανθρώπων σε αυτή τη γειτονιά. Αυτές οι βελτιώσεις δεν κοστίζουν τίποτα στην εταιρεία ανάπτυξης, ενώ ταυτόχρονα αυξάνουν τα νοίκια. Εφόσον οι υποδομές είναι ακριβές και οι εταιρείες ανάπτυξης κερδίζουν πάρα πολλά όταν χτίζουν νέες γειτονιές εκεί που μέχρι πρότινος δεν υπήρχαν, συχνά οι κυβερνήσεις απαιτούν από αυτές να πληρώσουν έστω ένα μέρος του κόστους για νέους δρόμους, αποχετεύσεις, ηλεκτρικό και τη φωταγωγή των δρόμων. Το ίδιο συχνά, η ανάπτυξη συμβαίνει και σε ήδη υπάρχουσες γειτονιές. Σε αυτή την περίπτωση, καθώς προωθείται μια πιο επικερδής χρήση των ακινήτων, συχνά σημαίνει ότι γειτονιές με προσιτές

κατοικίες μετατρέπονται σε γειτονιές για πλούσιους – απομακρύνονται οι κάτοικοι και αντικαθίστανται από άλλους που μπορούν να πληρώσουν μεγαλύτερο νοίκι. Η ανάπτυξη εξελίσσεται σε μια μάχη για ολόκληρη τη γειτονιά.

Σε αυτή τη μάχη, οι τοπικές κυβερνήσεις είναι ο πιο σημαντικός σύμμαχος των εταιρειών. Ο προϋπολογισμός της πόλης βασίζεται σε μεγάλο βαθμό από τους φόρους στην περιουσία· έτσι, μεγαλύτερες τιμές ακινήτων σημαίνουν περισσότερα έσοδα για την πόλη. Καθώς οι εταιρείες ανάπτυξης αγοράζουν γη σε μια γειτονιά, οι διοικητικές αρχές επακολούθως θα αυξήσουν την εκτιμώμενη τιμή της γης και στην υπόλοιπη γειτονιά και άρα θα αυξηθεί και η φορολογία αντίστοιχα. Μια τέτοια τάση παρέχει ώθηση και στους άλλους ιδιοκτήτες στη γειτονιά να στραφούν σε καινούργιες, υψηλότερες, από άποψη ενοικίου, χρήσεις. Οι επιλογές της πόλης σχετικά με το πώς θα διαρθρωθεί το σύστημα μαζικής μεταφοράς, μπορούν να παρέχουν μια ακόμη ώθηση. Οι κοινωνίες που ενώνουν μια αναπτυσσόμενη γειτονιά με το αεροδρόμιο ή το κέντρο, θα πολλαπλασιαστούν. Μια καινούργια

λεωφόρος θα αποκλείσει την αναπτυσσόμενη γειτονιά απ' τη διπλανή φτωχογειτονιά. Και φυσικά, πάντα υπάρχει κι η αστυνομία. Οι επιθετικές περιπολίες θα αυξηθούν κι οι άστεγοι και οι ζητιάνοι θα χτυπιούνται και θα συλλαμβάνονται.

Η σύντομη, κερδοσκοπική ανάπτυξη είναι μια προφανής επίθεση εναντίον μας. Τα μπαρ, τα καφέ και τα ψιλικατζίδικα από τα οποία συνηθίζαμε ν' αγοράζουμε διάφορα, αντικαθίστανται από πιο ακριβές βερσιόν των ίδιων πραγμάτων. Καινούργια, πολυτελή αυτοκίνητα και αυξημένη αστυνομική παρουσία είναι ορατά. Και το πιο φλέγον, τα νοίκια ανεβαίνουν. Πρέπει να δουλέψουμε περισσότερο για να πληρώσουμε το νοίκι, ή να μετακομίσουμε σε μια καινούργια γειτονιά σπαταλώντας περισσότερο χρόνο στον δρόμο για τη δουλειά. Το να μένεις σε μια γειτονιά στο στόχαστρο των εταιρειών ανάπτυξης είναι ανατριχιαστικό. Μπορείς να νιώσεις ότι οι εγγενείς υποθέσεις για τις τιμές γης σημαίνουν πως θα πρέπει να φύγουμε από τη γειτονιά. Αυτός ο εκτοπισμός, όμως, δημιουργεί αντιστάσεις. Θα χαράξουμε μια πόρσε παρκαρισμένη σε ένα στενάκι. Θα πετάξουμε ένα τούβλο στη βιτρίνα του καινούργιου κυριλέ εστιατορίου. Θα κοζάρουμε ή θα ενοχλούμε τους καινούργιους ένοικους των πολυτελών διαμερισμάτων και θα προσπαθήσουμε να τους κάνουμε να αισθανθούν όσο πιο ανεπιθύμητοι γίνεται. Γνωρίζουμε ότι απλά περιμένουν να φύγουμε από τη γειτονιά, έτσι ώστε να διακηρύξουν ότι επήλθε «αναγέννηση».

Ακόμη κι όταν οι σχεδιαστές των πόλεων και οι εταιρείες δεν προσπαθούν ενεργά να σπρώξουν τις τιμές προς τα πάνω, αυτές ανεβαίνουν εύκολα. Καθώς περισσότεροι άνθρωποι μετακομίζουν σε μια πόλη, ο πληθυσμός αυξάνεται. Καθώς περισσότερα χρήματα επενδύονται στις υποδομές, τα νοίκια ανεβαίνουν. Αυτές οι αργές κινήσεις της αγοράς ακινήτων είναι λιγότερο δραματικές· ωστόσο, έχουν παρόμοιες συνέπειες. Αναγκάζομαστε ή να δουλεύουμε περισσότερο για να πληρώσουμε το νοίκι, ή να φύγουμε. Μπορεί να χτιστεί μια παρόμοια αποστροφή προς τους καινούργιους ανθρώπους που μετακομίζουν στη γειτονιά, αλλά καθώς αυτό είναι μια αργή διαδικασία, αυτή η αποστροφή και ο φόβος έχει ως συνέπεια τη διάσπαση των ανθρώπων της ερ-

γατικής τάξης και τη μεταξύ τους αντιπαλότητα. Τα αισθήματα ενάντια στον εξευγενισμό μπορούν πολύ εύκολα να γίνουν εντελώς αντιδραστικά. Οι άνεργες ή οι υπό-απασχολούμενοι μισούν αυτούς που έχουν σταθερές δουλειές. Οι ανειδίκευτοί εργάτες μισούν τους πιο ειδικευμένους που πληρώνονται περισσότερο. Ωστόσο, συνήθως, οι καλύτερα πληρωμένοι εργάτες έχουν εκδιωχθεί από άλλες γειτονιές εξαιτίας της αύξησης των ενοικίων. Ο εργάτης ως καταναλωτής είναι τόσο αδύναμος, όσο ο εργάτης ως πολίτης.

Μια ακμάζουσα γειτονιά αναπτύσσεται ως προς τις ευκαιρίες επενδύσεων σε ακίνητα. Η ανάπτυξη και η παρακμή των κοινοτήτων είναι η ανάπτυξη ή η παρακμή της αποδοτικότητας σε μια κοινότητα. Ο πιο σίγουρος τρόπος για να σταματήσει η ανάπτυξη μιας γειτονιάς είναι η οικονομική κατάρρευση. Το φανταστικό κεφάλαιο της γης δεν είναι πολύ διαφορετικό από το φανταστικό κεφάλαιο των δανείων και μπορεί να εξαλειφθεί εντελώς από μια κρίση. Εάν μια τοπική οικονομία πέσει σε μια ολική ύφεση, κανείς δεν πρόκειται να αγοράσει ιδιοκτησία εκεί και τα νοίκια θα πέσουν. Σε μια παρακμάζουσα αγορά ακινήτων τελειώς καλά σπίτια δε θα ενοικιάζονται, αφού κάτι τέτοιο δε θα είναι επικερδές. Οι ιδιοκτήτες θα μπορούν να συντηρούν μόνο τις τρέχουσες νοικιασμένες ιδιοκτησίες τους ξοδεύοντας λιγότερα στη συντήρηση των κτιρίων τους. Τα κτίρια θα ρημάζουν. Η πόλη, αντίστοιχα, θα δίνει λιγότερα για τη συντήρηση των υποδομών. Καθώς η αγορά θα πιάνει πάτο, η πόλη θα καταλαμβάνει εγκαταλειμμένες ή φορολογικά μη-τακτοποιημένες ιδιοκτησίες και οι εταιρείες θα αγοράζουν γη σχεδόν για ψίχουλα και θα την κρατάνε. Οι τράπεζες θα αρνιούνται να δανείζουν για την αγορά ενός σπιτιού στη γειτονιά. Τα προβλήματα με τα ναρκωτικά και το έγκλημα θα χειροτερεύουν, μέχρις ότου οι εναπομείναντες άνθρωποι στη γειτονιά να παρακαλούν για κάποιου είδους σωτηρία. Τότε, οι εταιρείες ανάπτυξης μπορούν να έρθουν στο προσκήνιο και να ξεκινήσουν πάλι την «ανακύκλωση της γειτονιάς».

Η παρακμή και η ανάπτυξη μιας γειτονιάς είναι και οι δύο αυτόματες διαδικασίες της αγοράς και το αποτέλεσμα

συνειδητών δράσεων των πολεοδόμων και των εταιρειών. Τα ίδια πράγματα που μας κάνουν να θέλουμε να μείνουμε σε μια γειτονιά, είναι αυτά που την κάνουν θελκτική στις εταιρείες. Το κεφάλαιο δε νοιάζεται αν εμείς αισθανόμαστε κάπου οικεία⁴. Αυτό το αίσθημα είναι ένας φραγμός για τις επενδύσεις. Είναι μια καθόλου ανταγωνιστική χρήση της γης που κρατά φθηνές τις κατοικίες, εκεί όπου θα μπορούσαν να υπάρχουν πολυτελή ξενοδοχεία.

Οι επενδύσεις στη στέγαση μεγαλώνουν και μικραίνουν ανάλογα με την οικονομία της πόλης, της χώρας, του κόσμου. Οι κινήσεις του κεφαλαίου διαμορφώνουν το φυσικό μας περιβάλλον ως προς τις ανάγκες του. Είτε αναπτύσσεται είτε παρακμάζει, η οικονομία τείνει να το κάνει εις βάρος μας.

4. Σαν το σπίτι μας.

Η ΑΓΟΡΑ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΚΑΙ Η ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

*«Μπορείς να σκοτώσεις έναν άνθρωπο με ένα
διαμέρισμα, όσο εύκολα μπορείς να σκοτώσεις
με ένα τσεκούρι.»*

Heinrich Zille

Πουλάμε την ικανότητά μας για εργασία στην αγορά εργασίας. Υποθέτοντας ότι πετυχαίνουμε να βρούμε έναν αγοραστή, πηγαίνουμε να δουλέψουμε για κάποιο αφεντικό. Είτε δουλεύουμε φτιάχνοντας προϊόντα και προσφέροντας υπηρεσίες που το αφεντικό μπορεί να πουλήσει, είτε επιταχύνοντας την πώληση προϊόντων τα οποία το αφεντικό κατέχει ήδη, τα προϊόντα αυτά είναι περιουσία κάποιου άλλου. Ο καπιταλιστής βγάζει χρήματα για να ζησει και να επενδύσει εκ νέου στη δουλειά του. Εμείς παίρνουμε έναν μισθό και αγοράζουμε τα αναγκαία για την επιβίωσή μας. Στο τέλος της μέρας, είμαστε στην ίδια θέση. Εμείς ψάχνουμε έναν αγοραστή για να πουλήσουμε την ικανότητά μας για εργασία και ο καπιταλιστής ψάχνει να προσλάβει εργάτες. Η ικανότητα του καπιταλιστή να χρησιμοποιεί την περιουσία του για να βγάλει λεφτά, προϋποθέτει εργάτες χωρίς περιουσία· υποθέτει ότι δεν έχουμε καμία περιουσία για να βγάλουμε τα προς το ζην και άρα είμαστε αναγκασμένοι να πουλάμε την ικανότητά μας για εργασία στην αγορά εργασίας.

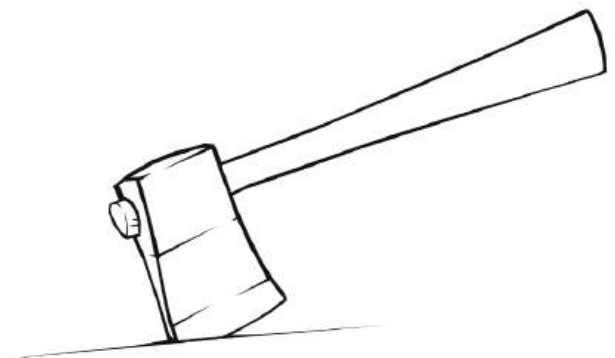
Για να μπορεί αυτή η κοινωνική σχέση να αυτοαναπαράγεται, θα πρέπει να πληρωνόμαστε επαρκώς ώστε να εμφανιζόμαστε σε καλή κατάσταση για δουλειά, αλλά όχι τόσα πολλά που να μειώνουν σημαντικά τα κέρδη του αφεντικού. Και πάλι, όσο περισσότερο μπορεί να πιέσει προς τα κάτω τους μισθούς μας, τόσο περισσότερο κέρδος μπορεί να βγάλει. Επιπλέον, όσο περισσότερο πιέζουν προς τα κάτω τους μισθούς οι ανταγωνιστές του, τόσο περισσότερη πίεση δημιουργείται σε αυτόν για μείωση των μισθών που δίνει. Όσο περισσότερο η εργασία χωρίζεται σε μικρότερα, επαναλαμβανόμενα μέρη, τόσο λιγότερο ειδικευμένος χρειάζεται να είναι ο εργάτης. Όσο λιγότερα τα προσόντα που χρειάζονται για να γίνει μια δουλειά, τόσο μικρότερος και ο μισθός – και τόσο περισσότεροι οι άνθρωποι που ανταγωνίζονται γι' αυτήν. Και, τέλος, όσο μεγαλύτερη η ανεργία, τόσο περισσότεροι άνθρωποι ανταγωνίζονται για μια δουλειά και τόσο περισσότερο πέφτουν οι μισθοί.

Αγοράζουμε καταλύματα απ' την αγορά κατοικίας. Εδώ έχουμε να κάνουμε με ένα διαφορετικό είδος επιχειρηματία – τον ιδιοκτήτη, τον μεσίτη και τον τραπεζίτη. Αυτοί καταλήγουν να τρώνε το μεγαλύτερο κομμάτι του μισθού μας από

οποιονδήποτε άλλο. Η κατοικία είναι κι αυτή ένα εμπόρευμα, όπως όλα όσα χρειαζόμαστε για να επιβιώσουμε. Σε αντίθεση, όμως, με τα άλλα εμπορεύματα, το δικαίωμα στη χρήση ενός σπιτιού αγοράζεται αργά, κατά τη διάρκεια μια μακράς περιόδου. Εάν χάσουμε τη δουλειά μας ή μας μειώσουν τις ώρες, μπορούμε εύκολα να κόψουμε το φαΐ έξω ή να αγοράσουμε μια πιο φθηνή μπύρα. Δεν μπορούμε, ωστόσο, να πάρουμε το ίδιο εύκολα σε ένα μικρότερο σπίτι ή σε κάποιο άλλο λίγο πιο μακριά. Το νοίκι ή οι δόσεις του δανείου είναι από τα κυριότερα πράγματα τα οποία μας κάνουν να πηγαίνουμε στη δουλειά κάθε μέρα. Το γεγονός ότι οι ιδιοκτήτες μας χρεώνουν χρήματα για το δικαίωμα να μένουμε κάπου, σημαίνει ότι πρέπει να πουλάμε τους εαυτούς μας στην αγορά εργασίας.

Οι τιμές των σπιτιών συμπεριλαμβάνουν το κέρδος των κατασκευαστικών εταιρειών, των μεσιτών και των ιδιοκτητών. Όλοι αυτοί έχουν συμφέρον να καρπωθούν όσο μεγαλύτερο μέρος των μισθών μας μπορούν. Όσο περισσότερα δίνουμε στο νοίκι, τόσο περισσότερα βγάζει ο ιδιοκτήτης. Όσο μικρότερο διαμέρισμα μπορεί να μας νοικιάσει για την ίδια τιμή, τόσο περισσότερα του μένουν να νοικιάζει και άρα τόσο περισσότερα χρήματα μπορεί να βγάλει. Όσο λιγότερες επισκευές κάνουν, τόσο περισσότερα βγάζουν. Όσο πιο εύκολα γίνονται εξώσεις, τόσο πιο εύκολα είναι για τους ιδιοκτήτες να νοικιάσουν τα κτίριά τους σε ενοικιαστές που μπορούν να πληρώσουν μεγαλύτερα νοίκια σε μια δεδομένη στιγμή. Και το κόστος της γης παράλληλα ανεβαίνει από τη συγκέντρωση στις πόλεις, τις νέες επενδύσεις σε υποδομές και την κερδοσκοπία.

Η τάση της αγοράς εργασίας είναι να πιέζει τους μισθούς προς τα κάτω. Η τάση της αγοράς κατοικίας είναι να πιέζει τις

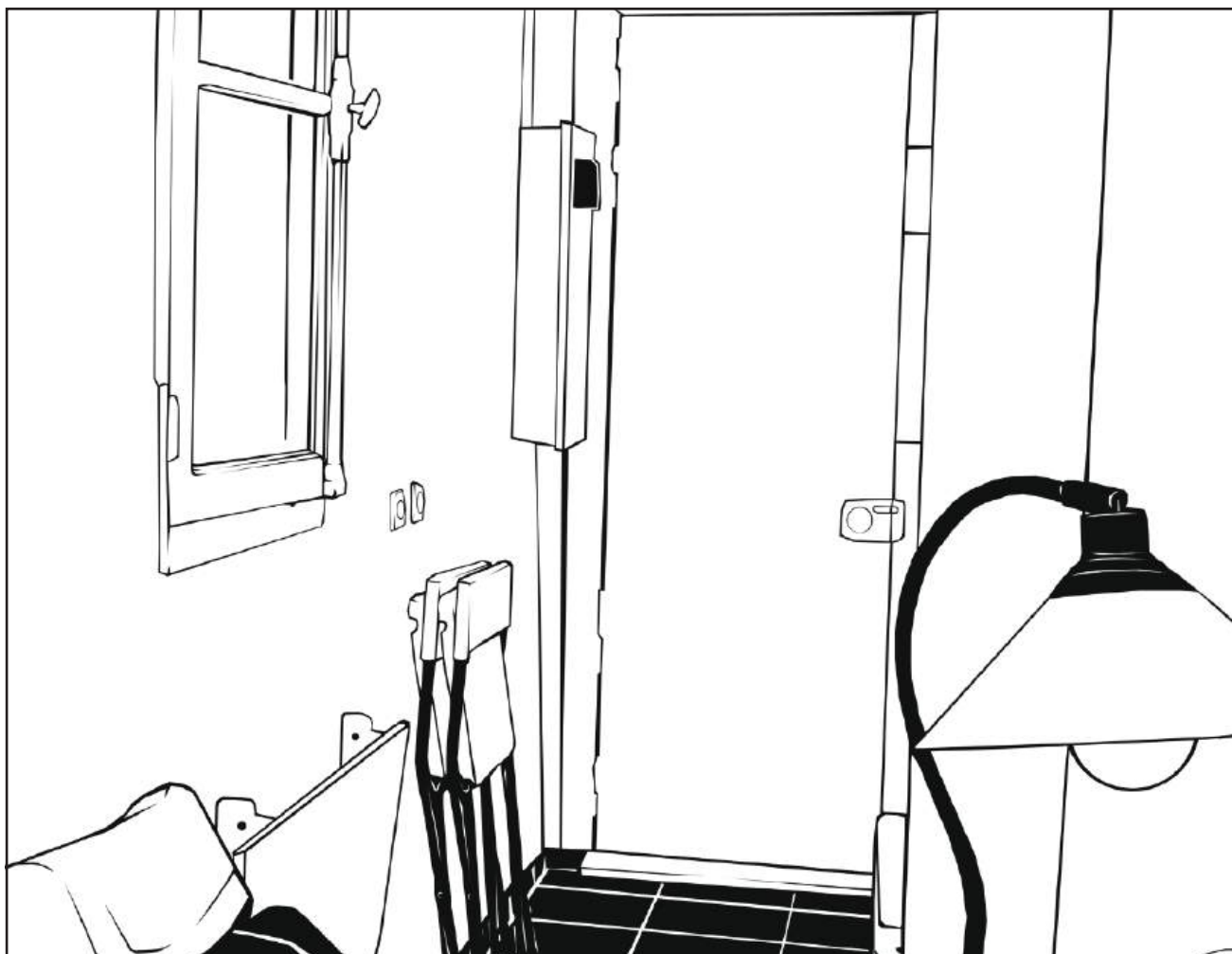

τιμές προς τα πάνω. Και αυτό για τους περισσότερους εργάτες –εκτός από τους πολύ ειδικευμένους– δημιουργεί ένα χάσμα ανάμεσα στο ποσοστό του μισθού που μπορεί να ξοδευτεί για στέγαση και στις τιμές των σπιτιών. Το αποτέλεσμα είναι να καταλήγουμε να μένουμε σε σπίτια τα οποία είναι τρύπες, σκοτεινά, χωρίς αέρα, με υγρασία, κρύα, μουχλιασμένα, ρηγμαγμένα και γεμάτα ποντίκια, κατσαρίδες ή κοριοούς. Όλες οι φιλανθρωπίες και ο εθελοντισμός των πλούσιων κυρίων, οι ηθικολογίες περί υγιεινής από τους ειδικούς, ή τα νέα σχέδια από προοδευτικούς αρχιτέκτονες, δεν έχουν καταφέρει να αντιμετωπίσουν το βασικό πρόβλημα. Η ελεύθερη αγορά ποτέ δεν κατάφερε να παρέχει αξιοπρεπή στέγαση για την τεράστια πλειοψηφία της εργατικής τάξης.

Όμως και η λύση των παραγκουπόλεων στο πρόβλημα της στέγασης, μπορεί να δημιουργεί προβλήματα στις επιχειρήσεις. Εάν οι εργάτες χάνουν τον ύπνο τους ή αρρωσταίνουν εξαιτίας των ανθυγιεινών συνθηκών διαβίωσης, δε θα πάνε για δουλειά ή θα είναι λιγότερο παραγωγικοί. Αυτό θα δημιουργήσει προβλήμα-

τα σε επιχειρήσεις των οποίων οι εργαζόμενοι δε δουλεύουν με ημερομίσθιο. Ως ένα σημείο, λοιπόν, είναι συμφέρον για τις επιχειρήσεις γενικά να βάλουν κάποιους περιορισμούς στα ενοίκια. Και το κράτος, ως εκπρόσωπος του κεφαλαίου γενικότερα, θα μεσολαβήσει.

Ωστόσο, η επίθεση σε ένα είδος ιδιοκτητών μπορεί πολύ εύκολα να ερμηνευτεί ως επίθεση στην ιδιοκτησία γενικότερα. Πήρε πολλές δεκαετίες εωσότου οι κυβερνήσεις στην Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική να παρέμβουν στην κατασκευή παραγκουπόλεων. Η μπουρζουαζία ήταν πλήρως ευχαριστημένη με το να αφήνει τους εργάτες να πεθαίνουν από φυματίωση και από ραχίτιδα (την οποία ονόμαζαν «αρρώστια των ενοικιαστών» στο Βερολίνο), εφόσον πέθαιναν ήσυχα στις παραγκουπόλεις και έκαναν αρκετά παιδιά, προσφέροντας μια σταθερά αυξανόμενη εργατική δύναμη. Αλλά το τεράστιο ξέσπασμα της χολέρας το 1860 και 1870, δεν έμεινε απομονωμένο στις γειτονιές της εργατικής τάξης. Η χολέρα μόλυνε την παροχή του νερού και σκότωνε πλούσιους και φτωχούς. Ο φόβος του θανάτου

πίεσε την μπουρζουαζία να ξεπεράσει τις αναστολές της και να επέμβει στην ιδιωτική ιδιοκτησία. Ως αντίδραση στην επιδημία, πέρασαν σε πολλές περιοχές οι πρώτοι νόμοι για την κατοικία, ως κομμάτι των νομοθετικών πράξεων που αφορούσαν τη δημόσια υγεία.

Αυτή η διαμάχη γύρω από τη στέγαση είναι εν μέρει μια διαμάχη ανάμεσα στους εργαζόμενους και τους ιδιοκτήτες. Ο ιδιοκτήτης θέλει το αφεντικό να μας πληρώνει έναν καλό μισθό, τον οποίο μετά μπορεί να καρπωθεί με τη μορφή του αποδιδόμενου ενοικίου. Οι ιδιοκτήτες βρίσκουν πάρα πολλούς τρόπους για να μας εξαπατήσουν - χρεώνουν παραπάνω για τα κοινόχρηστα, ζητάνε εγγυήσεις, ή απαιτούν λεφτά για τ' αντικλείδια. Με το να πωλούν σπίτια σε μονοπωλιακές τιμές, ρίχνουν την πραγματική αξία των μισθών μας και καρπώνονται τα παραπάνω. Ακόμη κι αν όλα αυτά δε φτάνουν για να μας κάνουν να χάσουμε τον ύπνο μας, να αρρωστήσουμε ή να πεθάνουμε από άθλιες συνθήκες διαβίωσης, δημιουργούν ένα πρόβλημα στους εργοδότες μας. Οι εργοδότες είναι αγοραστές στην αγορά ερ-

γασίας και χρειάζεται να ανταγωνιστούν -σε έναν βαθμό- με άλλους εργοδότες. Αν οι εργάτες μπορούν να βρουν την ίδια δουλειά, με τον ίδιο μισθό, σε δύο διαφορετικές πόλεις, αλλά στη μία το κόστος ζωής είναι διπλάσιο, οι εταιρείες σε αυτή την πόλη θα δυσκολεύονται να προσελκύσουν εργατικό δυναμικό. Θα πρέπει να αυξήσουν τους μισθούς ανάλογα με το κόστος ζωής. Και οι υψηλότεροι μισθοί θα τις δυσκολέψουν στον ανταγωνισμό με αυτές που βρίσκονται στη φθηνότερη πόλη. Οι εργοδότες, επομένως, έχουν συμφέρον στο να κρατήσουν το κόστος της στέγασης υπό έλεγχο.

Οι ιδιοκτήτες και τα αφεντικά μπορεί να παλεύουν μεταξύ τους μέσω των μισθών και του κόστους στέγασης· ωστόσο, αυτή είναι μια διαμάχη για το πως θα διανεμηθεί η υπεραξία. Το μόνο που θέλει ο ιδιοκτήτης είναι να ανέβουν οι μισθοί, έτσι ώστε να μπορεί να μας ανεβάσει το νοίκι. Το μόνο που θέλει το αφεντικό είναι να μειωθεί το κόστος στέγασης, έτσι ώστε να μας πληρώνει μικρότερους μισθούς. Και τους δυο τους συμφέρει να συνεχίζουμε εμείς να πηγαίνουμε στη

δουλειά και το επίπεδο διαβίωσής μας να παραμένει όσο χαμηλότερο γίνεται. Η διαμάχη γύρω από τους πραγματικούς μισθούς δε λαμβάνει χώρα μόνο ανάμεσα στα αφεντικά και τους εργάτες. Διαδραματίζεται μεταξύ της εργατικής τάξης και της τάξης των καπιταλιστών (συμπεριλαμβανομένων και των ιδιοκτητών).

Οι καπιταλιστές έχουν καταλάβει εδώ και πολύ καιρό ότι ο πληθωρισμός είναι ένας εξίσου καλός τρόπος για να μειωθούν οι μισθοί, όσο και το να μας πληρώνουν λιγότερα – ειδικά αν τους ενδιαφέρει να μην προκληθούν πολλές αντιστάσεις. Για εμάς είναι το ίδιο χάλια να πληρωνόμαστε έναν αξιοπρεπή μισθό και να χρειάζεται να τα δίνουμε στα νοίκια και τις υποθήκες, με το να πληρωνόμαστε ψίχουλα και πάλι να μας τρώνε τα νοίκια κι οι υποθήκες. Είναι το ίδιο χάλια να πονάει ο λαιμός μας από τη μούχλα και την τοξική μόνωση που έχουν οι τοίχοι στο σπίτι μας, με το να πονάει ο λαιμός μας αφού έχουμε εισπνεύσει μούχλα και τοξική μόνωση στη δουλειά. Οι ανάγκες μας συγκρούονται με τις ανάγκες των καπιταλιστών για τους οποίους δουλεύουμε, αλλά και με αυτές των καπιταλιστών απ' τους οποίους αγοράζουμε τα σπίτια μας. Ο ιδιοκτήτης θέλει να μας χρεώσει περισσότερο. Θέλει να μπορεί να μας κάνει έξωση οποτεδήποτε βρει έναν επικερδέστερο ενοικιαστή. Εμείς θέλουμε ασφάλεια και μονιμότητα. Αυτός θέλει να κλέψει από τις επισκευές στο σπίτι και να προσθέσει όσες περισσότερες χρεώσεις μπορεί. Εμείς θέλουμε το σπίτι να είναι

αξιοπρεπώς συντηρημένο χωρίς έξτρα χρεώσεις.

Η τάση του κεφαλαίου για επέκταση και δημιουργία ιδανικών συνθηκών για περαιτέρω αύξηση συγκρούεται με τις δικές μας ανάγκες ξανά και ξανά. Στη δουλειά, στο σπίτι, στο σχολείο, στις δημόσιες συγκοινωνίες, στο μανάβικο, στο πεδίο της μάχης – η ταξική σύγκρουση μπορεί να συμβεί παντού. Αλλά τα διαφορετικά μέρη στα οποία συμβαίνει αυτή η σύγκρουση, δημιουργούν διαφορετικά εμπόδια και ευκαιρίες. Οι χώροι εργασίας και η γειτονιά είναι πολύ διαφορετικά εδάφη.

Στους περισσότερους χώρους εργασίας η δουλειά απαιτεί τη συνεργασία των εργατών. Η ίδια η διαδικασία της δουλειάς μας φέρνει κοντά. Αυτό μπορεί να είναι μεγάλο εμπόδιο όταν δεν τα πηγαίνουμε καλά, αλλά και ένα πολύ καλό εφελτήριο για τον αγώνα ενάντια στο αφεντικό. Μπορεί ν' αναγνωρίζουμε τους ανθρώπους που μένουν στην ίδια πολυκατοικία με εμάς και ν' ανταλλάζουμε ένα γεια όταν συναντιόμαστε στον δρόμο, αλλά δεν υπάρχει εξαναγκαστική κοινωνικοποίηση (εκτός από την πιο στριμωγμένη παραγκούπολη). Η φυσική τάση είναι ο διαχωρισμός και η ιδιωτικότητα – μια τάση που φτάνει στα άκρα στις αποκεντρωμένες γειτονιές των προαστίων, όπου οι κάτοικοί τους φοβούνται ακόμη και να περπατήσουν έξω.

Στη δουλειά κάνουμε ό,τι θέλει το αφεντικό. Μας πιέζει προσπαθώντας να πά-

ρει όσο το δυνατόν περισσότερα από εμάς. Οποιαδήποτε κι αν είναι η κοσμοαντίληψή μας, τα πράγματα που κάνουμε στη δουλειά για να μην «τα παίξουμε» ή να μην τρελαθούμε, είναι σε αντίθεση με την κερδοσκοπία της εταιρείας. Στο σπίτι έχουμε τον προσωπικό μας χρόνο. Ο χρόνος που περνάμε μοιράζοντας φυλλάδια πόρτα-πόρτα, ή διαμαρτυρόμενες ενάντια στους ιδιοκτήτες, είναι λιγότερο ελεύθερος χρόνος. Και συχνά είμαστε πολύ κουρασμένοι μετά τη δουλειά για να κάνουμε οτιδήποτε άλλο πέρα από το να πιούμε μια μπύρα και να ακούσουμε λίγη μουσική (ή ίσως να διαβάσουμε ένα εικονογραφημένο μανιφέστο).

Σχεδόν σε κάθε χώρο εργασίας, οι εργαζόμενοι βρίζουν την εταιρεία. Τις πιο πολλές φορές αυτές οι κουβέντες «εκτοξεύονται» πριν, μετά, ή κατά τη διάρκεια της δουλειάς. Οι αγώνες γειτονιάς πρέπει να σπάσουν αμέσως την απομόνωση του «καθενός που κοιτάει τη δουλειά του»· η αρχική επικοινωνία, η κοινωνικοποίηση και η κοινότητα που δημιουργείται, είναι προφανώς συνδεδεμένη με τον αγώνα. Όταν έχουμε φτάσει στο σημείο να χτυπάμε τις πόρτες των διαμερισμάτων στην πολυκατοικία μας για να ρωτήσουμε τους άλλους ενοικιαστές αν και οι δικοί τους ιδιοκτήτες προσπαθούν να τους τη φέρουν, αυτό δεν είναι κουτσομπολιό. Το ότι οι αγώνες για την κατοικία προϋποθέτουν συνειδητή δράση μπορεί να είναι και το πλεονέκτημά τους.

Επιπλέον, οι ιδιοκτήτες δεν έχουν τη δυνατότητα να σπάσουν αυτή την οργάνωση πριν ξεκινήσει. Αν καθόμαστε και μιλάμε με τους συναδέλφους στη δουλειά, η πρώτη αντίδραση του αφεντικού θα είναι: «Διαλύστε το και πίσω στη δουλειά!». Εφόσον η οργάνωση για τους στεγαστικούς αγώνες γίνεται στον δικό μας χρόνο, δεν έχουμε αυτό το πρόβλημα. Συνήθως, οι ιδιοκτήτες δε μας παρακολουθούν τόσο στενά ώστε να δουν ποιος

μιλάει με ποιαν και να το σταματήσουν.

Όταν δρούμε μαζί, όταν είμαστε καλά οργανωμένοι και μαχητικές, μπορούμε να αλλάξουμε την ισορροπία των δυνάμεων. Μπορούμε να κερδίσουμε αυξήσεις στους μισθούς, με το κόστος κατοικίας να παραμένει το ίδιο, ή μπορούμε να πιέσουμε τους ιδιοκτήτες να παρέχουν καλύτερες κατοικίες για τις ίδιες τιμές. Μπορούμε να αυξήσουμε την αξία της εργατικής μας δύναμης και να ανεβάσουμε το βιοτικό μας επίπεδο.

Ωστόσο, το βασικό βιοτικό επίπεδο της εργατικής τάξης βρίσκεται συνεχώς υπό απειλή. Ο ορισμός ποικίλει ανάλογα με τον χρόνο και το μέρος αλλά, ανεξάρτητα από τον ορισμό, η συνδυασμένη δράση της αγοράς εργασίας και της αγοράς ακινήτων τείνουν να την υπονομεύουν. Τα σημερινά υπερτιμημένα, σκοτεινά, μουχλιασμένα, γεμάτα κατσαρίδες, υπόγεια διαμερίσματα, μπορούν άνετα να έχουν φούρνους μικροκυμάτων και γρήγορο internet.

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΚΑΙ ΤΑΞΗ

«Κανείς ιδιοκτήτης σπιτιού και οικοπέδου δεν μπορεί να είναι κομμουνιστής»

William Levitt

Όταν ο ιδιοκτήτης και ο εργοδότης είναι το ίδιο πρόσωπο, γίνεται προφανές πως το κόστος στέγασης και ο μισθός είναι δύο σημεία ισορροπίας του συσχετισμού δύναμης μεταξύ των τάξεων. Οι εργοδότες προσφέρουν κατοικία στους/στις εργαζομένους τους επειδή οι επιχειρήσεις τους λειτουργούν σε εναλλασσόμενες περιοχές, επειδή προσλαμβάνουν εργαζόμενες από μακρινές περιοχές ή με μικρής διάρκειας συμβάσεις, επειδή θέλουν να έχουν τον έλεγχο του κόστους στέγασης, ή επειδή θέλουν καλύτερο έλεγχο του προσωπικού της επιχείρησής τους. Είτε μας παίρνουν το ενοίκιο πριν, είτε μετά από την πληρωμή μας, η σχέση είναι καθαρή: είναι η σύμβαση εργασίας που καθορίζει και τον μισθό και το ενοίκιο.

Η εταιρική κατοικία δεν αποτελεί μια λύση καθ' αυτή στα προβλήματα που προκαλούνται από την αλληλεπίδραση της αγοράς ακινήτων και της αγοράς εργασίας. Καθώς η εταιρική κατοικία είτε είναι υπερκοστολογημένη (με τον ίδιο ακριβώς τρόπο με τις κατοικίες που διατίθενται ούτως ή άλλως στην περιοχή), είτε οι στεγαστικές επιχειρήσεις της εταιρείας καθορίζουν το ύψος του κέρδους τους εκτός του ανταγωνισμού (στην περίπτωση αυτή, το στεγαστικό σκέλος της εταιρείας χρηματοδοτεί την κανονική επιχειρηματική δραστηριότητα). Πολύ συχνά, βέβαια, οι στεγαστικές υποχρεώσεις των εταιρειών εξαντλούνται στο να προσφέρουν εταιρική στέγη στους πλέον ειδικευμένους εργαζόμενους, ο μισθός των οποίων είναι ούτως ή άλλως αρκετά υψηλός ώστε να μπορεί να καλύψει μια ικανοποιητική κατοικία και αφήνουν το υπόλοιπο προσωπικό της εταιρείας στο έλεος της αγοράς κατοικίας.

Οι εργαζόμενες που ζουν σε εταιρικές κατοικίες (όπως και οι εργαζόμενοι που εξαρτώνται από τα σχέδια της εταιρικής ασφάλειας υγείας), βρίσκονται διπλά δεμένες με την εταιρεία. Αν παρατήσουμε τη δουλειά μας ή κάνουμε απεργία, όχι μόνο δε θα πληρωθούμε, αλλά θα βρεθούμε την ίδια στιγμή ενώπιον της έξωσης. Με τον τρόπο αυτόν, οι επιχειρήσεις ελαττώνουν το turnover⁵ των εργαζομέ-

νων και δημιουργούν πιέσεις ώστε να μη δημιουργούν προβλήματα. Σε αρκετές περιπτώσεις, οι εταιρείες χρησιμοποιούν αυτή τη διπλή εξουσία ώστε να αποφεύγουν τα προβλήματα και να απολύουν ή να απειλούν με έξωση τους οργανωτές απεργιών, τις κομμουνίστριες, ή άλλους πιθανούς ταραχοποιούς. Τα προγράμματα εταιρικής κατοικίας έχουν τα πλεονεκτήματά τους. Η διοίκησή τους, όμως, στο περιθώριο των βασικών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων μιας εταιρείας, αποτελεί μια επιπλέον δυσκολία. Έτσι, στις περισσότερες περιπτώσεις, οι εργοδότες δεν ασχολούνται με την προσφορά στέγης για τις εργαζόμενες τους.

Όταν οι εργάτες νοικιάζουν σπίτι από έναν ιδιώτη-ιδιοκτήτη, η ταξική σχέση είναι η ίδια, απλά έχουμε να κάνουμε με δύο διαφορετικούς καπιταλιστές. Για τον ιδιοκτήτη, η κατοικία είναι η επιχείρησή του και θέλει να είναι όσο περισσότερο κερδοφόρα γίνεται. Ο ιδιοκτήτης βλέπει το σπίτι ως ανταλλακτική αξία. Αυτό που εμείς βλέπουμε στο σπίτι, είναι η χρησιμότητά του. Δε μας απασχολεί το πόσο κοστίζει - θέλουμε καταφύγιο, ιδιωτικότητα, ένα μέρος να τρώμε και να κοιμόμαστε. Αν η αντικειμενική αξία της γειτονιάς ανέβει, ο ιδιοκτήτης θα ανεβάσει το ενοίκιο. Καθώς ο ιδιοκτήτης προσπαθεί να κερδίσει όσο περισσότερα γίνεται από την επένδυσή του, μας επιβάλλει την κίνηση της αγοράς ακινήτων.

Ο ιδιοκτήτης μπορεί να διαπραγματευτεί κατευθείαν με εμάς ή μέσω κάποιου υπεύθυνου διαχείρισης της ιδιοκτησίας του. Μια μεγάλη εταιρεία διαχείρισης της ακίνητης περιουσίας προστατεύει τον ιδιοκτήτη από πιθανά προβλήματα με τον ενοικιαστή, του αφαιρεί όμως και ένα ποσοστό από το κέρδος του. Συχνά, οι ιδιοκτήτες δίνουν χωρίς ενοίκιο ένα από τα διαμερίσματα μιας πολυκατοικίας σε

5. Ο όρος turnover αναφέρεται στην τακτική των εργαζομένων να μετακινούνται από δουλειά σε δουλειά με κίνητρο τον υψηλότερο μισθό, αδιαφορώντας για τα προβλήματα που δημιουργούν έτσι στις επιχειρήσεις.

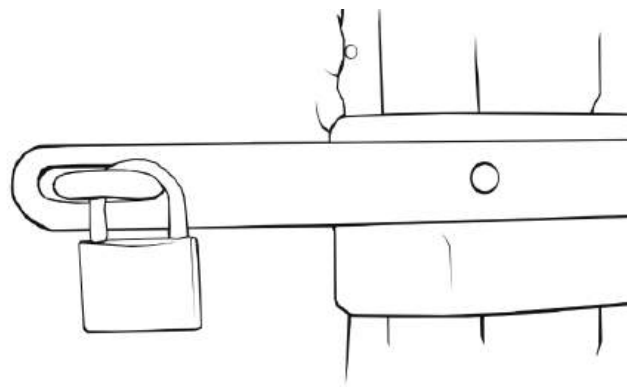

μία εταιρεία, προκείμενου αυτή να κάνει επιδιορθώσεις και να συλλέγει τα ενοίκια. Σε αυτή την περίπτωση, ο διαχειριστής δουλεύει part-time για τον ιδιοκτήτη και συχνά κάνει και μια ακόμα part-time δουλειά. Βρίσκεται στην αντιφατική θέση του να παλεύει να επιβιώσει, την ίδια στιγμή που λειτουργεί ως εκπρόσωπος ενός ιδιοκτήτη που προσπαθεί να κερδίσει όσο το δυνατόν περισσότερο από την επένδυσή του.

Αν τα μικρά αφεντικά είναι συχνά χειρότερα από τα μεγάλα, είναι γιατί οι εταιρείες μπορούν να λειτουργούν σε μια κλίμακα που τους επιτρέπει να χρησιμοποιούν ανεπτυγμένο μηχανικό εξοπλισμό και να παράγουν σε υψηλό επίπεδο απόδοσης, την ίδια στιγμή που τα μικρά αφεντικά αντισταθμίζουν την αναποτελεσματικότητά τους μέσω του δικού μας ξεζουμισματος. Αντίθετα, οι ατομικοί ιδιοκτήτες είναι συχνά καλύτεροι από τους μεγαλοϊδιοκτήτες, καθώς τείνουν να θέλουν να ελαχιστοποιήσουν το turnover περισσότερο από το να θέλουν να μεγιστοποιήσουν τα κέρδη από το ενοίκιο. Αν ανεβάσουν την τιμή του ενοικίου ως άμεση ανταπόκριση στις αλλαγές της αγοράς ακινήτων, παίρνουν το ρίσκο του να φύγει η ενοικιάστρια αφήνοντας το σπίτι κενό για έναν ή δύο μήνες. Το ρίσκο ενός άδειου σπιτιού είναι πολύ σημαντικότερο από το κέρδος του αυξημένου ενοικίου για έναν ιδιοκτήτη που νοικιάζει τρία ή τέσσερα σπίτια, σε αντίθεση με έναν που νοικιάζει τριακόσια ή τετρακόσια. Φυσικά, ένας ατομικός ιδιοκτήτης είναι πιο πιθανό να ζει κοντά, να περιφέρεται γύρω μας και να μας κατασκοπεύει.

Σε κάθε περίπτωση, για έναν εργάτη που είναι επίσης ενοικιαστής είναι το ίδιο πιθανό να έρθει σε σύγκρουση με τον ιδιοκτήτη του σπιτιού του, όσο και με το αφεντικό του. Άλλωστε, δεν αποτελεί μια απλή σύμπτωση που ο slumlord είναι ένας δαίμονας που συναντάμε συχνά στη λαϊκή κουλτούρα.

Υπάρχει ένα μεγάλο εύρος κατοικιών προς ενοικίαση, με μια αντίστοιχη ποικιλία ασφαλειών. Η χαμηλής ποιότητας ασφάλεια είναι συνήθως για τις ανειδίκευτες εργαζόμενες, για αυτές που δεν έχουν κανονική δουλειά με σταθερό μεροκάματο, για περιστασιακά εργαζόμενους, ή για όσους ζουν από την πρόνοια. Καθώς τα πιο φτωχά τμήματα της εργα-

τικής τάξης δε μπορούν να πληρώσουν προκαταβολές ή εγγυήσεις, θεωρούνται επιλογές υψηλού ρίσκου για τους ιδιοκτήτες, γι' αυτό καμία φορά πληρώνουν εβδομαδιαίο ενοίκιο. Μένουν σε φτωχικά ξενοδοχεία, τα οποία -όχι σπάνια- βρίσκονται σε άθλια κατάσταση και οι εργάτες που ζουν εκεί, καταλήγουν συχνά να πληρώνουν περισσότερα για τη στέγη από αυτούς που ζουν σε πιο ασφαλείς κατοικίες. Η ακραία φτώχεια είναι ακραία επικερδής.

Ακόμα κι αν οι ιδιοκτήτες δεν ανησυχούν μήπως οι εργάτες μετακομίσουν από τα σπίτια τους στη μέση της νύχτας, προκείμενου να αποφύγουν να πληρώσουν το ενοίκιο (π.χ. επειδή έχουν ήδη πληρώσει τον πρώτο και τον τελευταίο μήνα), προτιμούν τους λιγότερο επικινδύνους ενοικιαστές. Άλλες φορές, ίσως ζητήσουν ακόμα και απόδειξη για το αν εργαζόμαστε, αποδείξεις για το πιστωτικό μας υπόλοιπο, ή συστατική επιστολή από τον προηγούμενο ιδιοκτήτη. Συνήθως, όταν περνάμε από συνέντευξη για την ενοικίαση ενός σπιτιού, πρέπει να δείχνουμε όσο πιο μικροαστές γίνεται, καθώς ξέρουμε πως ερχόμαστε αντιμέτωπες με όλες τις προκαταλήψεις των ιδιοκτητών (ορθολογικές και ανορθολογικές) σχετικά με το τι σε κάνει μια καλή ενοικιάστρια. Όταν αρκετοί άνθρωποι θέλουν να νοικιάσουν ένα σπίτι και να ζήσουν μαζί, στέλνουμε πάντα αυτόν ή αυτή με την πιο καλή και αξιοπρεπή δουλειά για να συναντήσει τον ιδιοκτήτη και να υπογράψει το συμβόλαιο.

Στις πόλεις που τα δικαιώματα των ενοικιαστών είναι ισχυρά, το να νοικιάζεις είναι περισσότερο ασφαλές και μπορούμε να πάρουμε την πρωτοβουλία να βάψουμε τους τοίχους, ή να κάνουμε μικρές επισκευές ή βελτιώσεις μόνοι μας. Αντίθετα, στις περιοχές όπου οι ιδιοκτή-

τες μπορούν ανά πάσα στιγμή να σου κάνουν έξωση, για τον οποιονδήποτε λόγο, το να βελτιώνεις το διαμέρισμα μοιάζει με απλήρωτη εργασία για τον ιδιοκτήτη. Όποια κι αν είναι η ποιότητα της ενοικιαζόμενης κατοικίας, το σπίτι είναι ιδιοκτησία κάποιου άλλου. Η ιδιοκτησία της γης είναι το δικαίωμα να συλλέγεις ενοίκιο από τη γη. Αν δεν μπορούν να αποσπάσουν το ενοίκιο, θα πρέπει να φύγουμε. Ή θα μας κάνουν έξωση, ή θα ανεβάσουν το ενοίκιο και θα εξαναγκαστούμε να φύγουμε. Η ενοικιαζόμενη κατοικία είναι επισφαλής κατοικία. Γι' αυτό και οι ενοικιάστριες που σχεδιάζουν να μείνουν στο ίδιο μέρος, προτιμούν συνήθως την αγορά από την ενοικίαση.

Στην ελεύθερη αγορά των στεγαστικών

δανείων, μόνο οι εργαζόμενοι με καλούς μισθούς μπορούν να δανειστούν χρήματα για να αγοράσουν σπίτι. Από την οπτική γωνία του τραπεζίτη, η πλειοψηφία των εργαζομένων είναι πολύ ριψοκίνδυνη επιλογή. Οι χαμηλοί μισθοί σημαίνουν μικρές αποταμιεύσεις. Δε μπορούμε να πληρώσουμε υψηλές προκαταβολές και χρειαζόμαστε μεγάλης διάρκειας δίκαια δάνεια. Συν τοις άλλοις, δεν έχουμε περιουσιακά στοιχεία αξίας για να μας κατασχέσει η τράπεζα πέρα από το ίδιο το σπίτι. Η μόνη εγγύηση πως θα αποπληρώσουμε το δάνειο είναι η δουλειά μας - και οι δουλειές χάνονται εύκολα. Για να αξίζει το ρίσκο του δανείου, η τράπεζα πρέπει να ορίσει ένα επιτόκιο δανεισμού τόσο υψηλό που δε μπορούμε να το κα-

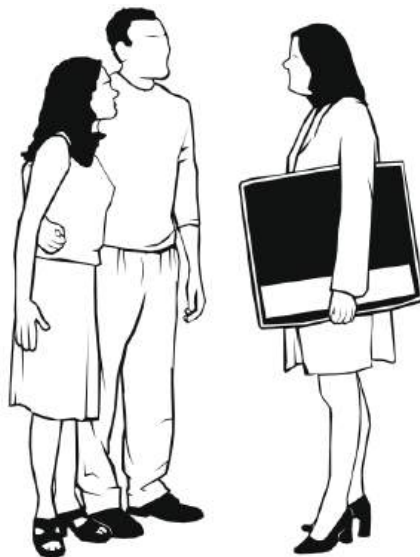

λύψουμε· έτσι, η ιδιοκτησία σπιτιού γίνεται απλησίαστη για την πλειοψηφία της εργατικής τάξης.

Σπάνια όμως υπάρχει ελεύθερη αγορά στα στεγαστικά δάνεια. Τα κράτη ξοδεύουν εκατομμύρια προκειμένου να τα εξασφαλίσουν. Κι αυτό σημαίνει πως οι τράπεζες γνωρίζουν ότι θα πάρουν πίσω τα χρήματά τους, ακόμα κι αν εμείς δε μπορούμε να τα πληρώσουμε. Τα κράτη αναλαμβάνουν τελικά το ρίσκο, κάνοντας τα στεγαστικά δάνεια αρκετά ασφαλή για τις τράπεζες. Έτσι, δανειζουν με χαμηλότερα επιτόκια, μικρότερες προκαταβολές και για μεγαλύτερες περιόδους. Η ανατροφοδοτούμενη ζήτηση για στεγαστικά δάνεια στις ΗΠΑ δημιουργήθηκε, ανάμεσα σε άλλες αιτίες, κι από τη Servicemen's Readjustment Act, γνωστή και ως G. I. Bill, η οποία, μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, προσέφερε δάνεια στους βετεράνους του πολέμου, προκειμένου να αποκτήσουν σπίτια χωρίς προκαταβολή. Εκτός από τις σχετικές με τα δάνεια εγγυήσεις, δίνει κάθε είδους φοροαπαλλαγή στους ιδιοκτήτες σπιτιών. Αυτές οι κρατικές επιχορηγήσεις μπορούν να ανεβάσουν την ποιότητα των κατοικιών που είναι διαθέσιμες για την εργατική τάξη, ενώ την ίδια στιγμή προωθούν την ιδιοκτησία σπιτιού (έναντι του ενοικίου).

Η ιδιοκτησία σπιτιού σημαίνει πολλά περισσότερα απ' το ότι στέλνουμε μηνιαία τσεκ στους ιδιοκτήτες ή στους τραπεζίτες. Είναι ένας θεσμός της κουλτούρας μας. Η ιδιοκτησία σπιτιού υποτίθεται πως σε οδηγεί στην αναγνώριση ως μέλος της κοινότητας της γειτονιάς και σε ενθαρρύνει στη συμμετοχή στην κοινωνία των πολιτών. Παρ' ότι έχει αρθεί η ιδιοκτησία ως προϋπόθεση για ψήφο εδώ και χρόνια, οι ιδιοκτήτες ακόμα ψηφίζουν και συμμετέχουν σε πολιτικά κόμματα σε πολύ μεγαλύτερο ποσοστό από τις ενοικιάστριες. Η ιδιοκτησία σπιτιού δεν είναι ασφαλής δείκτης για το εισόδημα. Συνήθως, όμως, ιδιοκτήτες σπιτιών γίνονται τα πιο καλά αμειβόμενα και με σταθερές δουλειές, κομμάτια της εργατικής τάξης. Αρκετές φορές, αυτοί οι εργάτες μπορούν να δουν τους εαυτούς τους ως ευπρεπή μέλη της καπιταλιστικής κοινωνίας. Με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, όταν επενδύεις στη δυνατότητα του εργάτη να αγοράσει σπίτι, το κάνεις να μοιάζει με προϊόν της σκληρής δουλειάς του. Η ιδιοκτησία σπιτιού προωθεί τον ατομι-

σμό και είναι ένα σημαντικό κομμάτι της δημιουργίας μιας μεσαίας τάξης, διαφορετικής από το υπόλοιπο της εργατικής τάξης.

Καθώς η γη ανήκει στους ιδιοκτήτες σπιτιού, αυτοί ωφελούνται από την αυξημένη αξία της. Η αγορά ενός σπιτιού στα καλύτερα χρόνια της εργαζόμενης ζωής, η αναμονή να ανέβει η αξία του ώστε να πωληθεί μετά και να αντικατασταθεί από ένα μικρότερο τη στιγμή που τα παιδιά θα έχουν μεγαλώσει, είναι σε κάποιες χώρες ο πιο αποτελεσματικός τρόπος για να εξασφαλίσει καμιά χρήματα για την περίοδο της συνταξιοδότησής της. Με τον τρόπο αυτό, ο εργάτης που γίνεται ιδιοκτήτης σπιτιού, γίνεται την ίδια στιγμή ένας μικρός κερδοσκόπος των αξιών γης. Κι έτσι προσδένεται στα συμφέροντα της συσσώρευσης του κεφαλαίου. Οι ιδιοκτήτες σπιτιών μπορεί να αντιδρούν με διαφορετικό τρόπο απ' ότι οι ενοικιαστές, στην ανάπτυξη ή την παρακμή μιας γειτονιάς. Οι εργάτες ιδιοκτήτες, σε αρκετές περιπτώσεις, κινητοποιούνται πίσω από τα συμφέροντα των παραδοσιακών ιδιοκτητών και των εξευγενιστών στο να κρατήσουν μακριά από τις γειτονιές τις μετανάστριες και τους φτωχούς (καθώς μπορεί να οδηγήσουν στην πτώση των αξιών), ή στην υποστήριξη της αστυνομικής βίας ενάντια στους άστεγους, ώστε να «καθαρίσουν οι γειτονιές» (δείχνοντας, έτσι, τον τρόπο για να ανέβουν οι αξίες).

Οι ιδιοκτήτες σπιτιών είναι αντιφατικοί. Από τη μια πλευρά, σχετίζεσαι με το σπίτι ως το μέρος που ζεις. Η ιδιοκτησία σημαίνει το να μπορείς να βάψεις το σπίτι, να το ξανασχεδιάσεις, να χτίσεις προσθή-

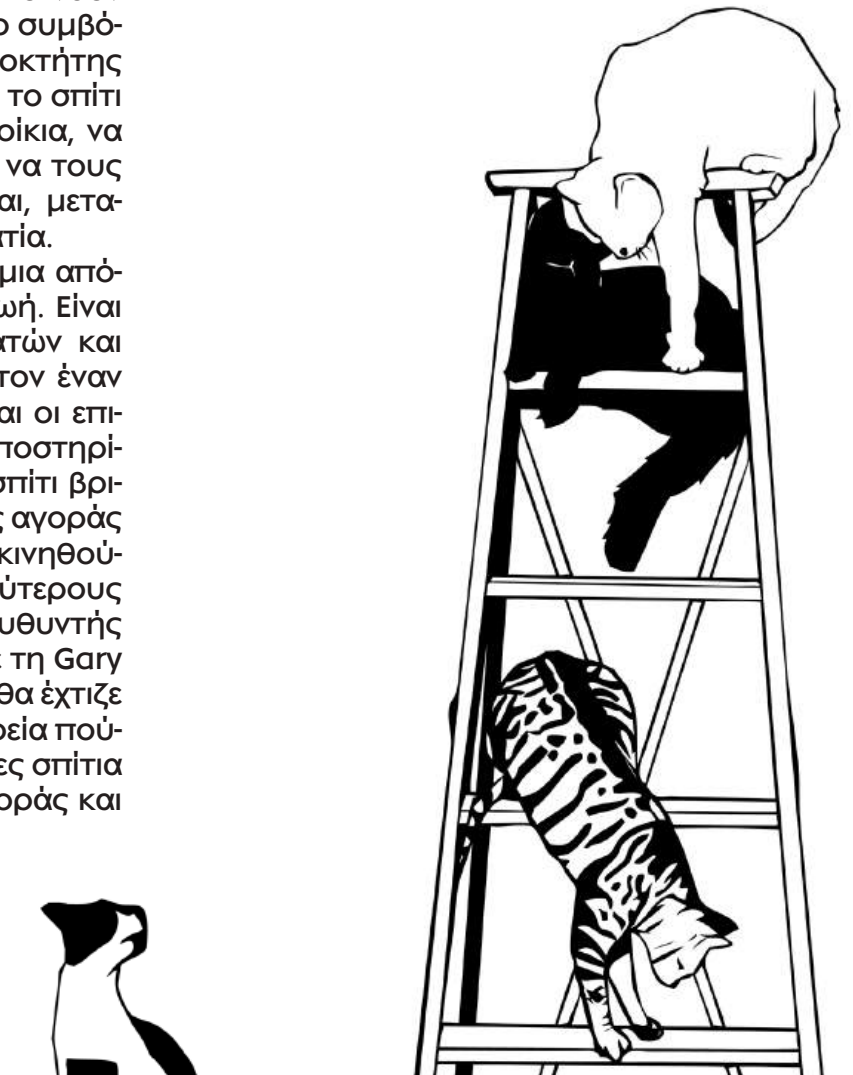
κες και να το αναβαθμίσεις. Σημαίνει το να μην περιφέρεται γύρω σου ένας ιδιοκτήτης που ψάχνει δικαιολογίες για να σου κάνει έξωση και να μετατρέψει το σπίτι σε πολυκατοικία, για να εισπράττει περισσότερα ενοίκια. Από την άλλη, σχετίζεσαι με το σπίτι ως επένδυση. Πρέπει να το διατηρείς σε καλή κατάσταση, ώστε να μπορεί να μεταπωληθεί όταν οι τιμές ανέβουν. Δεν υπάρχει επιλογή. Καθώς μένεις σε ένα σπίτι, σχετίζεσαι μαζί του σαν να είναι απλά κάτι χρήσιμο. Αν έχεις ένα σπίτι στην κατοχή σου, σχετίζεσαι μαζί του σαν να είναι μια ποσότητα αξίας - και οι φόροι ιδιοκτησίας σε πιέζουν να κάνεις την πιο επικερδή χρήση της ιδιοκτησίας σου. Η ιδιοκτησία σπιτιού δεν είναι ένας τρόπος να ξεφύγεις από τον ιδιοκτήτη και την αγορά ακινήτων. Σημαίνει πως, απλά, γίνεσαι ο ιδιοκτήτης του εαυτού σου και πρέπει πλέον εσύ ο ίδιος να παρακολουθείς την αγορά ακινήτων.

Υπάρχουν φορές που οι ιδιοκτήτες ενός σπιτιού βρίσκουν κάποιον ενοικιαστή, ώστε να καλύψουν το στεγαστικό τους δάνειο. Η κατάσταση αυτή δε διαφέρει συχνά από τους συγκάτοικους που μοιράζονται ένα διαμέρισμα και στέλνουν την πιο σοβαρή να υπογράψει το συμβόλαιο. Από τη στιγμή που ο ιδιοκτήτης σπιτιού ξεκινάει να αντιμετωπίζει το σπίτι σαν επιχείρηση, να ζει από τα νοίκια, να στριμώχνει τους ενοικιαστές και να τους χρεώνει όσο περισσότερο γίνεται, μετατρέπεται σε έναν μικρό εισοδηματία.

Η ιδιοκτησία σπιτιού δεν είναι μια απόδραση από την προλεταριακή ζωή. Είναι ένας τρόπος ελέγχου των εργατών και ένας τρόπος να μας στρέφουν τον έναν ενάντια στην άλλη. Το κράτος και οι επιχειρήσεις έχουν λόγο που τον υποστηρίζουν. Αν μας ανήκει κάπου ένα σπίτι βρισκόμαστε, στο έλεος της τοπικής αγοράς εργασίας. Δεν μπορούμε να μετακινηθούμε σε μια άλλη πόλη που έχει καλύτερους μισθούς. Όταν ο Elbert Gary, διευθυντής της US Steel Corporation, ίδρυσε τη Gary στην Indiana ως τον τόπο όπου θα έχτιζε το νέο χαλυβουργείο του, η εταιρεία πούλησε στους ειδικευμένους εργάτες σπίτια σε τιμές κάτω από αυτές της αγοράς και

συμβόλαια στεγαστικών δανείων. Ήταν ένας εξαιρετικός τρόπος για να αποτρέψει τους εργάτες από το να φύγουν από την πόλη, να τους κρατήσει προσδεμένους στην εταιρεία και φυσικά να τους αποτρέψει από το να δημιουργήσουν προβλήματα.

Ενώ ο ιδιοκτήτης είναι πιο ασφαλής από τον ενοικιαστή, οι υπόλοιπες διαστάσεις της στεγαστικής συνθήκης μπορεί να είναι το ίδιο κακές. Στην επαρχία, ακόμα και οι πιο φτωχοί έχουν συχνά τα δικά τους σπίτια, τροχόσπιτα, ή παραπήγματα. Τι κι αν νοικιάζεις, τι κι αν είσαι ιδιοκτήτης, τα σπίτια των εργατών θα είναι αυτά που θα βρίσκονται κοντά σε χωματερές, ή θα είναι εκτεθειμένα σε κάποιο διυλιστήριο, ή χημικό εργοστάσιο. Το να δουλεύεις ακατάπαυστα για να πληρώσεις το στεγαστικό δάνειο, δε διαφέρει και πολύ από το να δουλεύεις ακατάπαυστα για να πληρώσεις το νοίκι. Το να μην πληρώνεις το δάνειο σε οδηγεί στην κατάσχεση με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που το να μην πληρώνεις το νοίκι σε οδηγεί στην έξωση. Σε περιόδους ταχείας ανόδου της τι-

μής της γης, ο εργάτης-ιδιοκτήτης μπορεί να θεωρήσει την ατομική επένδυση στην ιδιοκτησία ως τον καλύτερο τρόπο για να υπερασπιστεί τα συμφέροντά του από τον κοινό ταξικό αγώνα. Ακόμα κι αν η άνοδος των τιμών γης σημαίνει και την άνοδο των φόρων περιουσίας. Οι φόροι, τελικά, πιέζουν τους ιδιοκτήτες στο να μετακομίσουν κάπου αλλού, ώστε η περιουσία τους να αξιοποιηθεί με τον πλέον κερδοφόρο τρόπο. Όταν οι φούσκες της αγοράς ακινήτων σκάνε, δεν εξαντλούν απλά τις αποταμιεύσεις των ιδιοκτητών, αλλά και τη μεσοαστική εικόνα που είχαν φιλοτεχνήσει για τον εαυτό τους.

Από τη μια πλευρά, η ιδιοκτησία κατοικίας, συνδυασμένη με ειδικευμένη δουλειά, είναι ικανή να δημιουργήσει μια μεσαία τάξη διαφορετική από την υπόλοιπη εργατική τάξη. Από την άλλη όμως, οι παραγκουπόλεις, τα εργατικά μπλοκ και η αστεγία, συνδυασμένες με τη μετανάστευση και τον ρατσισμό, μπορούν να δημιουργήσουν ένα ξεχωριστό υπό-προλεταριάτο. Το να είσαι άστεγος είναι κάτι περισσότερο από το να μην έχεις σπίτι. Συνεπάγεται να είσαι αποκλεισμένος, οριακά να μην είσαι μέλος της καπιταλιστικής κοινωνίας, να είσαι άσωτος, περιπλανώμενος, τεμπέλης. Είναι δύσκολο να βρεις δουλειά ή να μπεις στο ταμείο ανεργίας, αν δεν έχεις σταθερή διεύθυνση. Το να είσαι άστεγος σημαίνει να μένεις έξω, να κοιμάσαι στα παγκάκια του πάρκου ή σε κάποιο στενό και φυσικά να σε κακοποιεί διαρκώς η αστυνομία.

Η αστεγία, όπως και η ανεργία, δεν αποτελούν κάποια δυσλειτουργία του συστήματος. Είναι ο τρόπος που το σύστημα δουλεύει. Από τη μια, είναι ένα απλό ζήτημα προσφοράς και ζήτησης - τα σπίτια δε νοικιάζονται σε ανθρώπους που δεν έχουν αρκετά για να πληρώσουν το ενοίκιο. Η αστεγία είναι, όμως, και μια υπενθύμιση για τις υπόλοιπες εργάτριες πως υπάρχουν και χειρότερα. Αν οι πολιτικές ισορροπίες δεν είναι κατά κάποιο τρόπο στραμμένες προς το μέρος μας, οι κρατικές κατοικίες δεν παρεμβαίνουν καθόλου στην παραπάνω λειτουργία της ακραίας φτώχειας. Οι ξενώνες για τους άστεγους έχουν συγκεκριμένα ωράρια εισόδου-εξόδου, αυστηρούς περιορισμούς και ελάχιστη ιδιωτικότητα. Τα κρατικά επιδόματα κόβονται γρήγορα, αν οι ιδιοκτήτες κάνουν παράπονα για τον ενοικιαστή. Οι

κρατικές κατοικίες είναι συνήθως ετοιμόρροπες και καθόλου ασφαλείς. Όπως και τα φτωχοκομεία του 19ου αιώνα, πρέπει να είναι μίζερες και εξευτελιστικές για τις ενοίκους. Πρέπει να στιγματίζουν και όχι να καταπαύουν την ανθρώπινη δυστυχία. Με αυτή την έννοια, οι εργαζόμενοι στην πρόνοια που διαφημίζουν την αθλιότητα των φτωχών (όπως οι ακτιβιστές που διαρκώς γκρινιάζουν για το πώς είναι δυνατό οι κάμερες ασφαλείας να είναι παντού), κάνουν ό,τι μπορούν προκειμένου να διευρύνουν τον έλεγχο της κοινωνίας, την ίδια στιγμή που προσπαθούν να κάνουν τα πράγματα καλύτερα. Ένα σύστημα κοινωνικής κατοικίας που προσφέρει ικανοποιητικά σπίτια και είναι εύκολα προσβάσιμο σε όσους το έχουν ανάγκη, είναι ένα «δυσλειτουργικό» σύστημα κοινωνικής κατοικίας.

Τα σπίτια μένουν άδεια και η γη δε χρησιμοποιείται για να χτιστούν άλλα, γιατί κάτι τέτοιο δεν είναι επικερδές. Την ίδια στιγμή, μάλιστα, που υπάρχουν άνθρωποι χωρίς καθόλου σπίτι, ή άλλες που ζουν σε σπίτια συνωστισμένα με υπερβολικά πολλούς ενοίκους. Το δικαίωμα του να χρησιμοποιείς ένα σπίτι ως καταφύγιο δεν παρέχεται, γιατί έρχεται αντιμέτωπο με το δικαίωμα του να κερδοφορείς πάνω σε ένα καταφύγιο. Σε αυτή τη συνθήκη, υπάρχει μόνο μια προφανής απάντηση: να παρανομήσεις - κατάληψη!

Θα μπορούμε σε εγκαταλελειμμένα κτήρια, θα τα φτιάξουμε και θα συνδέσουμε παράνομα το ρεύμα και το νερό. Η αναμενόμενη απάντηση του ιδιοκτήτη θα είναι να καλέσει την αστυνομία να εκκε-

νώσει τις καταλήψεις, ώστε να αποκαταστήσει τη σχέση ανάμεσα στη χρήση και την κερδοφορία του σπιτιού. Αν δε μας ανακαλύψουν ή αν δεν υπάρχει η πιθανότητα το σπίτι να φέρει άμεσα κέρδος, ο ιδιοκτήτης μπορεί να μη μπει στον κόπο να μας πετάξει έξω και να ζήσουμε για αρκετό καιρό σε ένα κατειλημμένο σπίτι. Ειδικά σε εκτάσεις γης που ανήκουν στο κράτος, σε συνθήκες άσκησης πολιτικής πίεσης στην κυβέρνηση, η κατάληψη μπορεί να γίνει αρκετά ασφαλής, τόσο ώστε οι καταληψίες να μπορούν να χτίσουν τα σπίτια τους μέσα στις εκτάσεις που έχουν καταλάβει. Η ανοχή στις διάσπαρτες καταλήψεις είναι ουσιαστικά ένα πρόγραμμα κοινωνικής στέγασης που χρησιμοποιείται από τα κράτη, από το Μουμπάι και τη Μανίλα ως την Πόλη του Μεξικό, από το Κάιρο και το Κέιπ Τάουν ως το Καράκας - ένα έμμεσο πρόγραμμα κοινωνικής στέγης που ανά πάσα στιγμή μπορεί να διακοπεί.

Δεν είναι αποκλειστικά η κρατική ισχύς που επιβάλλει πως η γη και τα σπίτια πρέπει να χρησιμοποιούνται μόνο αν φέρνουν κέρδος. Τα σπίτια είναι εμπορεύματα, πωλούνται, αγοράζονται, νοικιάζονται, ανταλλάσσονται, έχουν αξία, συμμετέχουν στην οικονομία. Τα κράτη διατηρούν την ειρήνη, διαμεσολαβούν, υπερασπίζονται την ιδιοκτησία, εγγυώνται τα συμβόλαια, και υποστηρίζουν την οικονομία. Η οικονομία, όμως, δεν είναι παρά οι αλλοτριωμένες κοινωνικές σχέσεις των ανθρώπων. Όταν ένα κατειλημμένο οίκημα παραμένει για καιρό υπό κατάληψη και το κράτος στο οποίο τυπικά ανήκει δείχνει πως δεν ενδιαφέρεται να ασκήσει το δικαίωμα στην ιδιοκτησία του, οι άνθρωποι που ζουν εκεί, συνήθως ξεκινούν να συμπεριφέρονται σαν να

είναι ιδιοκτήτες. Τα σπίτια αγοράζονται και πωλούνται. Η μισθωμένη κατοικία εμφανίζεται ξανά στην αγορά. Η μαύρη αγορά για τα ακίνητα αναπτύσσεται. Οι τίτλοι ιδιοκτησίας ακινήτων στη μαύρη αγορά δεν υποστηρίζονται επίσημα από το κράτος. Χρειάζονται, όμως, κάποιου είδους ημι-κρατική ή παρακρατική ισχύ που να τα υποστηρίζει και να διατηρεί την ισορροπία. Συμμορίες, μαφίες, παραστρατιωτικές οργανώσεις, κόμματα, αδελφότητες, ή θρησκευτικά κινήματα, αναλαμβάνουν αυτόν τον ρόλο. Η τάξη και η ιδιοκτησία δεν είναι νόμιμες υποθέσεις.

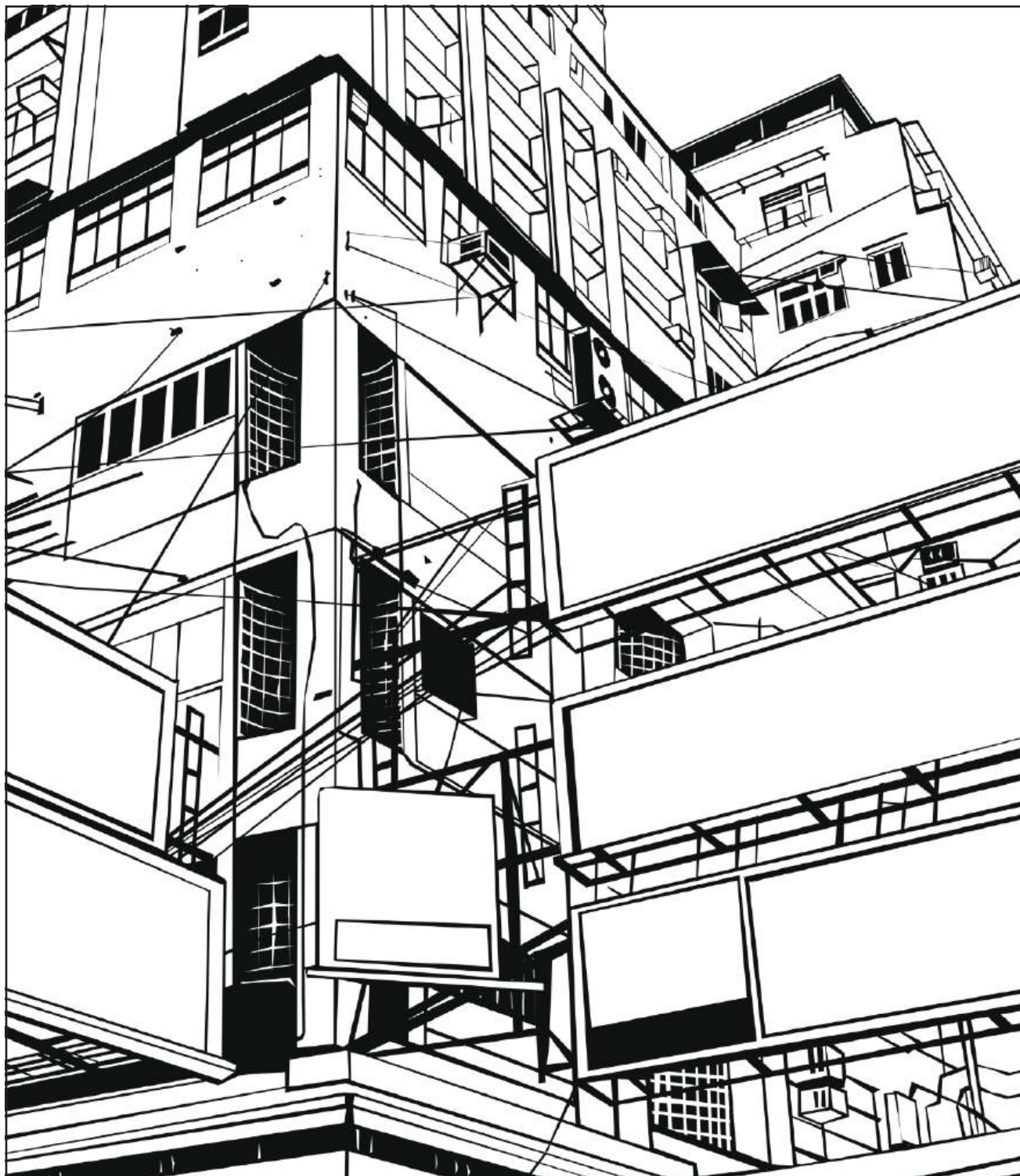
Στις εταιρικές πόλεις του 19ου αιώνα, οι ειδικευμένοι εργάτες έπαιρναν δάνεια για να αγοράσουν σπίτια που κατασκεύαζε η ίδια η εταιρεία τους. Οι ανειδίκευτοι εργάτες ζούσαν έξω από την πόλη νοικιάζοντας παράγκες από τους εκεί ιδιοκτήτες γης, ή ζούσαν σε αντίσκηνα ή τέντες. Όλοι δούλευαν για την εταιρεία, έκαναν όμως διαφορετικές δουλειές. Ο καταμερισμός της εργασίας και διαφορετικές συνθήκες στέγασης αλληλοενισχύονταν δημιουργώντας διακρίσεις ανάμεσα στους εργάτες. Περπατούσαν όλοι του ίδιους, κατασκευασμένους από την εταιρεία, δρόμους για να πάνε στη δουλειά, πήγαιναν στις ίδιες εκκλησίες, επισκέπτονταν τους ίδιους εταιρικούς γιατρούς, αγόραζαν φαγητό από το κατάστημα της εταιρείας, έπαιρναν βιβλία από τη βιβλιοθήκη που άνηκε στην εταιρεία, έβλεπαν παραστάσεις στο θέατρο της εταιρείας, διάβαζαν εφημερίδες που χρηματοδοτούνταν από την εταιρεία, εφημερίδες που αποτύπωναν τη γνώμη της εταιρείας και όταν απεργούσαν έτρωγαν ξύλο ή σφαίρες από την ιδιωτική αστυνομία της εταιρείας.

Σήμερα, ο εργάτης που υφίσταται τις φωνές του εργοδηγού και παλεύει για να καλύψει το στεγαστικό του δάνειο, έχει σχεδόν πάντα διαφορετικό αφεντικό από αυτή που υφίσταται τα ουρλιαχτά των πελατών και παλεύει για να πληρώσει το ενοίκιό της. Οι διακρίσεις της αγοράς εργασίας και της αγοράς ακινήτων ενισχύουν ακόμα η μία την άλλη. Μπορεί να υπάρχουν διαφορετικές επιχειρήσεις που μας πουλάνε μια ποικιλία τρόπων να έχουμε ενημέρωση, φαγητό, μετακι-

νηση προς τη δουλειά, τη θρησκεία και τη διασκέδασή μας. Αλλά οι δύο τάξεις που θρέφει η καπιταλιστική κοινωνία είναι ίδιες, από τον 19ο αιώνα έως σήμερα. Κάθε πόλη είναι μια εταιρική πόλη.

ΕΝΑΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΣ ΧΩΡΟΣ

«Είμαι μια εξαιρετική οικονόμος. Όποτε παρατάω έναν άντρα, 'κονομάω το σπίτι του.»

Zsa Zsa Gabor

Δεν είναι όλες οι σχέσεις της καπιταλιστικής κοινωνίας, σχέσεις που διαμεσολαβούνται από την αξία. Η κατασκευή και η πώληση εμπορευμάτων προϋποθέτουν και αλληλεπιδρούν με σχέσεις που δε μοιάζουν με την «παραγωγή με σκοπό την ανταλλαγή». Η οικονομία αναπτύσσεται πάνω από αυτές τις σχέσεις, δημιουργώντας το πλαίσιο εντός του οποίου πρέπει να αναπτυχθούν και τις πιέζουν να αναπτυχθούν με συγκεκριμένους τρόπους. Στο σπίτι, αυτές οι δυο διαφορετικού είδους σχέσεις, εμφανίζονται μαζί.

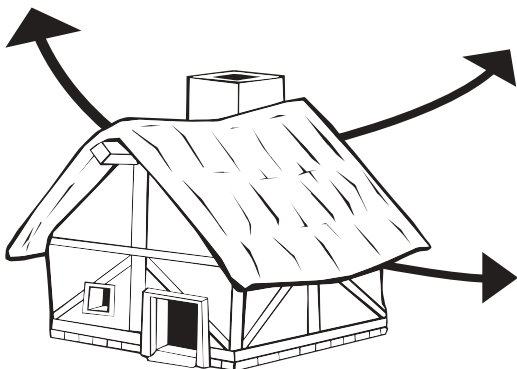
Στη μεσαιωνική Ευρώπη, το νοικοκυριό ήταν κάτι πολύ διαφορετικό από αυτό που εννοούμε σήμερα. Οι περισσότεροι άνθρωποι ήταν αγρότες που ζούσαν κοντά στη γη που καλλιεργούσαν και παρήγαγαν στο σπίτι τα περισσότερα είδη ανάγκης τους. Οι μάστορες στις πόλεις ζούσαν, συνήθως, πάνω από τα εργαστήριά τους. Οι έμποροι και οι μαθητευόμενοι ζούσαν μαζί και ήταν κομμάτια του νοικοκυριού του μάστορα. Τα νοικοκυριά των αριστοκρατών ήταν πολύ μεγαλύτερα. Ήταν στημένα γύρω από μια οικογένεια ευγενών, αλλά συμπεριλάμβαναν όλα τα τμήματα του νοικοκυριού: τους μάγειρες, τις πλύστρες, τους ιπποκόμους, τις καμαριέρες και ένα σύνολο εσωτερικών υπηρετριών. Υπήρχαν αγορές, χρηματομεσίτες, έμποροι και εργάτες που δούλευαν με μισθό. Αλλά η παραγωγή δεν καθοδηγούνταν από την αγορά και δεν είχε μετατραπεί σε «παραγωγή με σκοπό την ανταλλαγή». Η βασική παραγωγική μονάδα ήταν το νοικοκυριό. Το σπίτι και ο χώρος εργασίας ήταν συνήθως το ίδιο μέρος.

Η μεσαιωνική Ευρώπη ήταν πατριαρχική. Οι άνδρες ήταν οι υπεύθυνοι του νοικοκυριού και οι γυναίκες είχαν περιορισμένη ιδιοκτησία, πρόσβαση στην κλη-

ρονομιά και νόμιμα δικαιώματα. Επειδή, όμως, η παραγωγή είχε ως επίκεντρο το νοικοκυριό, οι γυναίκες συμμετείχαν στην παραγωγική δραστηριότητα. Οι γυναίκες της αριστοκρατίας βρίσκονταν συνήθως υπό τον έλεγχο των συζύγων και των πατεράδων τους και σε αρκετές περιπτώσεις παντρεύονταν για πολιτικούς σκοπούς. Είχαν, ωστόσο, σημαντικό ρόλο στη διαχείριση του νοικοκυριού και των υπηρετιών. Οι σύζυγοι και οι κόρες των μαστόρων αποκλείονταν συνήθως από τα καθήκοντα της δουλειάς. Αυτό όμως συνέβαινε, ώστε να μπορούν να ασκήσουν τις χειρωνακτικές εργασίες του νοικοκυριού (σε αρκετές περιπτώσεις οι γυναίκες, μετά τον θάνατο του συζύγου τους, αναλάμβαναν τη δουλειά συνολικά). Οι αγρότισσες μπορεί να μην αναλάμβαναν τις βαριές δουλειές στα χωράφια· αναλάμβαναν, όμως, όλα τα άλλα καθήκοντα - αναλάμβαναν τα φυτά και τα λαχανικά στους κήπους, τα πουλερικά, το ξύρισμα των προβάτων, το άρμεγμα των αγελάδων, των κατσικιών, την παραγωγή του τυριού, του βουτύρου, του ψωμιού, της μπίρας, το ράφιμο και το μπάλωμα των ρούχων και την αγορά κάθε-τι απαραίτητου από την αγορά. Η γυναικεία εργασία συμπλήρωνε και υποστήριζε την παραγωγική δραστηριότητα μέσω του νοικοκυριού.

Καθώς αναπτύχθηκε ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής, όλα τα παραπάνω άλλαξαν. Όλο και περισσότερο τα πράγματα συνέβαιναν εκτός του σπιτιού. Αντί για τις αγρότισσες που χρησιμοποιούσαν την ανέμη τους στο σπίτι και τις ράφτρες που χρησιμοποιούσαν τον χειροκίνητο αργαλειό για την οικοτεχνία τους, η διαδικασία ύφανσης των ρούχων έσπασε σε

διαφορετικά κομμάτια και το καθένα υλοποιούταν από διαφορετική ράφτρα στις βιομηχανίες με τη χρήση μηχανικών εργαλείων - υδροκίνητων ή ατμοκίνητων. Η παραγωγή γινόταν όλο και περισσότερο παραγωγή για την αναπτυσσόμενη αγορά - παραγωγή αξίας. Οι παραδοσιακές σχέσεις μεταξύ των αγροτών, των υπηρετριών και των αρχόντων τους, μεταξύ των καλφάδων, των μικροεμπόρων και των αρχιμαστόρων, απονεκρώθηκαν από τη διεύρυνση της αγοράς. Η παραγωγική δραστηριότητα ξέμπλεξε από τις υπόλοιπες δραστηριότητες και η εργασιακή δυνατότητα έγινε παντού εμπόρευμα. Μια νέα ταξική σχέση δημιουργήθηκε - η σχέση μεταξύ των μισθωτών εργατών και των καπιταλιστών. Όπου κι αν επιβλήθηκε ο καπιταλισμός δημιούργησε τις ίδιες σχέσεις. Η εργασία διαχωρίστηκε ως χώρος και χρόνος από την υπόλοιπη ζωή. Οι άνθρωποι με τους οποίους τρως το βραδινό σου γεύμα δεν είναι οι συναδέλφισσές σου· το φαγητό και η δουλειά γίνονται σε διαφορετικά μέρη.

Διαχωρίζοντας τον εργασιακό χώρο από το σπίτι, ο καπιταλισμός επινόησε τη μετακίνηση προς τη δουλειά. Καθώς η τιμή της ιδιοκτησίας στις νέες βιομηχανικές πόλεις σκαρφάλωσε στα ύψη, οι εργάτριες αναγκάζονταν να περπατάνε όλο και περισσότερο για να πάνε στη δουλειά.

Η πρώιμη εταιρική κατοικία ήταν μια πρώτη απάντηση σε αυτό. Αγοράζοντας γήυρω από το εργοστάσιο ώστε να στεγαστούν εκεί οι εργάτες, οι καπιταλιστές τους επέτρεπαν να περνάνε τον χρόνο τους δουλεύοντας και όχι περπατώντας προς τη δουλειά. Δημιουργήθηκε, επίσης, το κρατικά χρηματοδοτούμενο σύστημα μέσων μαζικής μεταφοράς.

Αυτοκίνητα και μετρό μετέφεραν τους μισθωτούς εργαζόμενους από το σπίτι στη δουλειά και πίσω. Το γεγονός αυτό μείωσε την ανάγκη για εργατικές κατοικίες και διεύρυνε την απόσταση ανάμεσα στη δουλειά και στο σπίτι. Η μαζική παραγωγή ιδιωτικών αυτοκινήτων προώθησε τη διαδικασία ακόμα περισσότερο.

Για χιλιάδες χρόνια, οι γυναίκες στον δυτικό πολιτισμό δεν είχαν ισότιμη σχέση με τους άντρες στην κοινωνία. Η θέση της γυναίκας ήταν στο σπίτι. Όσο η βασική μονάδα παραγωγής ήταν το νοικοκυριό, οι γυναίκες συμμετείχαν στην παραγωγή και η ανισότητα ελαττωνόταν. Από τη στιγμή που ολοένα και περισσότερα προϊόντα κατασκευάζονται εκτός σπιτιού, η καπιταλιστική επιχείρηση αντικαθιστά το νοικοκυριό ως βασική παραγωγική μονάδα. Το νοικοκυριό μένει κενό από την παραγωγική του διαδικασία. Μια αυστηρή διαχωριστική γραμμή μπαίνει ανάμεσα στη δουλειά και τη δουλειά στο σπίτι. Ένα νέο καπιταλιστικό νοικοκυριό ξεκινά να σχηματίζεται. Στον βαθμό που οι γυναίκες μένουν κολλημένες στο σπίτι και δε συμμετέχουν στη μισθωτή εργασία ή στη διοίκηση μιας επιχείρησης, μένουν απομονωμένες σε μια διαρκώς πιο ανισότιμη κατάσταση και αποκομμένες από την κοινωνική ζωή.

Το καπιταλιστικό νοικοκυριό είναι μια μονάδα κατανάλωσης. Εμπορεύματα που έχουν παραχθεί και αγοραστεί αλλού, έρχονται στο σπίτι για να καταναλωθούν μαζί κι αυτή η διαδικασία είναι το νοικοκυριό. Το ίδιο το σπίτι είναι κι αυτό ένα εμπόρευμα που καταναλώνεται συλλογικά από το νοικοκυριό. Η εργασία στο σπίτι μπορεί να είναι ατομική, μοναχική, σκληρή, κουραστική· είναι όμως

και άμεση. Όταν ένα γεύμα μαγειρεύεται για την οικογένεια, πηγαίνει από τους ανθρώπους που το ετοιμάζουν σε αυτές που το χρειάζονται χωρίς να είναι απαραίτητη κάποια συναλλαγή⁶. Δεν έχουν αξία. Το μαγείρεμα, η καθαριότητα, το πλύσιμο των ρούχων ή των πιάτων, γίνονται απλά για αυτό που παράγουν, δε γίνονται για να δημιουργηθεί υπεραξία και κέρδος. Το να σερβίρεις ένα γεύμα στους προσκεκλημένους του σπιτιού σου, είναι σα να σερβίρεις τους πελάτες ενός εστιατορίου μόνο σε πρώτο επίπεδο - με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο το να ταιριάζεις ένα ζευγάρι κάλτσες για ένα μέλος της οικογένειάς σου, μοιάζει με το να δουλεύεις σε ένα εργοστάσιο με κάλτσες που λειτουργεί με έξυπνες μηχανές συνταιριάσματος. Η δουλειά στο σπίτι είναι από τη φύση της μη-παραγωγική στον καπιταλισμό. Δεν παράγει αξία και κανείς δεν έχει κέρδος απ' αυτήν.

Ο καπιταλισμός δημιουργεί διαχωρισμούς ανάμεσα στη διανοητική και τη χειρωνακτική εργασία, ανάμεσα στην ειδικευμένη και την ανειδίκευτη, την αγροτική, τη χειροτεχνία και τη δουλειά στις υπηρεσίες, ανάμεσα στη δουλειά και την άμισθη δραστηριότητα. Αυτοί οι διαχωρισμοί αλληλεπιδρούν με όλες τις ήδη υπάρχουσες κοινωνικές διαφορές. Διαφορετικές δουλειές συνδέονται με διαφορετικούς ανθρώπους βασισμένες στο φύλο, την εθνικότητα, την ιθαγένεια κ.λπ. Το γεγονός αυτό, δημιουργεί συμπεριφορές ανωτερότητας, φόβου, μνησικακίας και οργής, οι οποίες στρέφουν τους εργαζόμενους τον έναν εναντίον στον άλλη. Στον βαθμό που το να είσαι γυναίκα σημαίνει το να μένεις σπίτι και να εξειδικεύεσαι σε μια άμισθη δραστηριότητα, το ρήγμα μεταξύ σπιτιού και εργασίας γίνεται η βάση της ανισότητας. Καθώς ολοένα και περισσότερες δραστηριότητες απομακρύνονται από το νοικοκυριό, το να μένεις αποκλεισμένη στο σπίτι γίνεται

ολοένα πιο καταπιεστικό και παραλυτικό.

Όπως πολλά από τα ιδεώδη που κυκλοφορούν στην καπιταλιστική κοινωνία, οι «παραδοσιακές» οικογενειακές αξίες υποβαθμίζονται συστηματικά από την κυκλοφορία της αξίας. Κάτω από τον καπιταλισμό, η οικογενειακή ζωή είναι ακριβή. Όσο περισσότερα παιδιά είχε μια συνηθισμένη οικογένεια στον Μεσαίωνα, τόσο περισσότερα χέρια είχε για βοήθεια στις αγροτικές δουλειές ή μαθητευόμενους για να βοηθούν εδώ και εκεί. Μια μισθωτή εργάτρια παίρνει τα παιδιά μαζί στη δουλειά, προκειμένου να ελαττώσει τη δουλειά που έχει αναλάβει να κάνει η ίδια. Για τον σύγχρονο εργάτη, τα παιδιά και η σύζυγος σημαίνουν περισσότερα στόματα που πρέπει να τραφούν. Αυτοί που δουλεύουν τρεις δουλειές και ψάχνουν διαρκώς υπερωρίες, είναι σίγουρα αυτοί που έχουν μεγάλες οικογένειες. Το να υποστηρίζεις μια σύζυγο-νοικοκυρά είναι κάποιου είδους πρόνομο και όσο πιο χαμηλά βρίσκεσαι στην κλίμακα των εισοδημάτων, τόσο πιο δύσκολο είναι αυτό να συμβεί. Οι χαμηλοί μισθοί και τα μεγάλα ωράρια μπορούν εύκολα να οδηγήσουν στη διάλυση μιας οικογένειας. Οι πιο φτωχοί, άστεγοι γονείς, μπορεί να χάσουν τα παιδιά τους από τις υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας, απλά και μόνο για οικονομικούς λόγους. Οι «παραδοσιακές» οικογενειακές αξίες συντηρούν την ανισότητα, αλλά είναι δημοφιλείς μόνο και μόνο γιατί δέχονται επίθεση από το κεφάλαιο.

Η εξουσία της κεφαλής του νοικοκυριού δεν είναι πλέον απαραίτητη για το σύστημα. Πλέον είναι οι εργάτες στη δουλειά που πρέπει να τεθούν υπό έλεγχο. Η πλούσια και η φτωχή γυναίκα μπορεί να υποφέρουν εξίσου από την απομόνωση και τον αποκλεισμό, αλλά δεν είναι αδερφές. Οι γυναίκες της εργατικής τάξης έπρεπε πάντοτε να δουλεύουν -συνήθως με χαμηλότερους μισθούς- και είχαν, επί-

---

6. Ο συγγραφέας, εδώ, εξετάζει την εργασία εντός της οικογένειας χωρίς να υπολογίζει το συνολικό υπαρξιακό και ψυχολογικό κόστος της φροντίδας. Και, φυσικά, απουσιάζει η σημασία της φροντίδας για τον σχηματισμό λειτουργικών -με καπιταλιστικούς όρους- υποκειμένων. Τα δωμάτια της αναπαραγωγής δε σχηματίζονται απλά από τις έμφυλες μικροεξουσίες. Το νοικοκυριό δεν είναι μια απλή μονάδα κατανάλωσης εμπορευμάτων, είναι ένα μικροεργαστήριο εκ νέου μετασχηματισμού των εμπορευμάτων, με τρόπο που τα καθιστά χρήσιμα κι αυτό δεν είναι μια δουλειά που κοιτάζει απλά στην πλήρωση των αναγκών, αλλά μια διαδικασία προετοιμασίας της εργασιακής δύναμης -του σημαντικότερου των εμπορευμάτων- ώστε αυτή να είναι παραγωγική. Η εργασία αυτή είναι φυσικά έμφυλα κατανεμημένη.

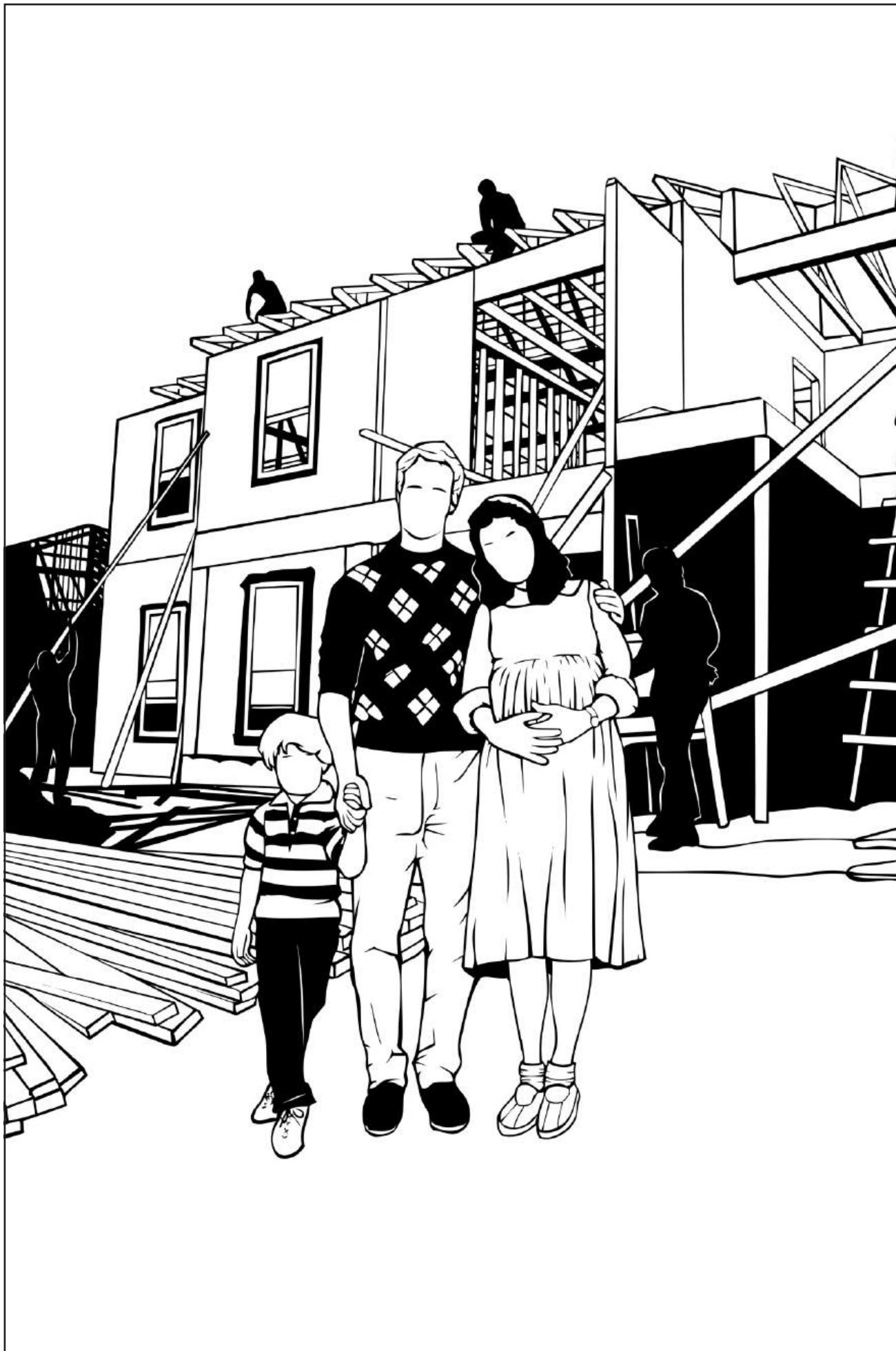
σης, συχνά, να αντιμετωπίσουν και το νοικοκυριό μετά τη δουλειά. Για τις πλούσιες, οι δουλειές του σπιτιού μπορεί να ανατεθούν σε επί πληρωμής βοήθεια. Η θέση των πλουσίων γυναικών και η θέση των εργατριών δε βελτιώνεται από τα ίδια πράγματα. Μόνο οι πιο στενόμυαλες φεμινίστριες πιστεύουν πως η αύξηση των γυναικών σε διευθυντικές θέσεις ή των γυναικών πολιτικών, μπορεί να βελτιώσει την κατάσταση των εργατριών. Η περιορισμένη πρόσβαση στη συμμετοχή στην εκμετάλλευση είναι ένας τελείως διαφορετικός αποκλεισμός από την εκμετάλλευση από τους χαμηλούς μισθούς. Η Μ. Θάτσερ δε σήμανε την ανατίμηση των εργατριών στην Αγγλία.

Η αγορά πρέπει συνεχώς να εξαπλώνεται. Οι αδιαμεσολάβητες σχέσεις πρέπει να εμπορευματοποιούνται. Η νοικοκυρά που είχε συνηθίσει να φτιάχνει ψωμί, προτιμά πλέον να το αγοράζει από τον φούρνο. Τα πιο ακριβά φασόλια σε κονσέρβα έχουν αντικαταστήσει τα ξερά φασόλια που απαιτούσαν πολύωρο μαγείρεμα. Με τα εστιατόρια, η μαγειρική έφυγε τελείως εκτός του σπιτιού. Αυτό που ήταν κάποτε το νοικοκυριό, τώρα έχει γίνει κάποιας η δουλειά. Παραγωγική εργασία είναι αυτή που εξάγει υπεραξία για ένα αφεντικό - αποτελεί μια διαρκή πί-

εση ώστε όλα να γίνουν πιο παραγωγικά. Οι άνθρωποι, με εξαίρεση την περιπτωση ατυχήματος, δε γεννιούνται και δεν πεθαίνουν στο σπίτι. Μόνο κάποιοι εκκεντρικοί χίπηδες ή χριστιανοί φονταμενταλιστές εκπαιδεύουν τα παιδιά τους στο σπίτι. Η δουλειά ξαναμπαίνει μέσα στο σπίτι μονάχα ως εισβολή. Οι γυναίκες που φτιάχνουν παιχνίδια στο σπίτι ή οι εργαζόμενες στη βιομηχανία του διαδικτυακού σεξ, δεν κάνουν δουλειές του σπιτιού.

Θα ήταν μια απλή ασυναρτησία αν αντιπαραβάλαμε τις σχέσεις που συγκροτούνται με βάση την αξία και τις σχέσεις του νοικοκυριού ως ολότητες. Η ιδιωτικότητα, η οικειότητα και η απομόνωση του νοικοκυριού, υπάρχουν μόνο στην αντίθεσή τους με τις δημόσιες, απρόσωπες επαφές της αγοράς. Όταν ξεκινήσουμε να πολεμάμε για τα ταξικά μας συμφέροντα, θα έρθουμε σε αντίθεση και με τους δύο αυτούς κόσμους.

Η ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΟ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑ

*«Είμαι μέσα για ό,τι σε φτιάχνει τη νύχτα,
πες το προσευχή, ηρεμιστικά, ή ένα
μπουκάλι ούισκι.»*

Φρανκ Σινάτρα

Όταν περπατάμε -ακόμα κι όταν οδηγούμε- μέσα σε μια γειτονιά, αποκτούμε μια συγκεκριμένη αίσθηση γι' αυτήν. Τα διαφορετικά μεγέθη των δρόμων, η κίνηση στα πεζοδρόμια, τα μέσα μαζικής μεταφοράς που τσιρίζουν στους δρόμους, τα είδη των δέντρων, τα κτίρια και τα αυτοκίνητα, τα διαφορετικά στυλ των ανθρώπων, τα εστιατόρια, τα καφέ, ο καιρός, τα μαγαζιά, οι διαφημιστικές ταμπέλες, τα γκραφίτι, οι πολυκαιρισμένες αφίσες, οι γλώσσες που μιλιούνται, η όψη των ανθρώπων όταν περνάς δίπλα τους, η μυρωδιά ενός φούρνου μπλεγμένη με καυσαέριο, η μουσική από τα αυτοκίνητα που διασχίζουν τον δρόμο ή κάποιου πλανόδιου μουσικού στην άκρη του δρόμου, - όλα αυτά αποκρυσταλλώνονται μαζί στην ιδέα που σχηματίζουμε για την ταυτότητα μιας γειτονιάς. Το πού μένουμε μπορεί να είναι το ίδιο σημαντικό με το τί πιστεύουμε για τους εαυτούς μας ή με το τι δουλειά κάνουμε.

Αλλά το να μένουμε κοντά δε μας κάνει αυτόματα κοινότητα. Αν δεν υφίσταται κάποιους είδους άμεση σχέση, παραμένουμε το ίδιο απομονωμένοι από τους

ανθρώπους που μένουν στη διπλανή πόρτα, διασχίζουν τον δρόμο, ή περνάνε μπροστά μας με το αυτοκίνητο, όσο είμαστε από αυτούς που ζουν στην άλλη άκρη του πλανήτη.

Ερχόμαστε καθημερινά σε επαφή με ανθρώπους στη γειτονιά, αλλά αυτό συμβαίνει στην αγορά. Ανταλλάζουμε καθημέρες την ίδια στιγμή που ανταλλάζουμε χρήματα ή εμπορεύματα, οι ανθρώπινες σχέσεις εμφανίζονται σαν μια υποσημείωση της συναλλαγής. Αυτό που κάνουμε κατά βάση είναι να δουλεύουμε. Και η εργασία διαφορετικών ανθρώπων συνδέεται μόνο μέσα από εμπορεύματα. Η δραστηριότητά μας στη δουλειά χάνει το νόημά της και μετατρέπεται στην εργασία που επιτρέπει στο αφεντικό να διευρύνει το κεφάλαιό του. Είναι εμφανές πως το κορίτσι που δουλεύει στο καφέ της εταιρείας δείχνει έντονο ενδιαφέρον για το πώς ήταν η μέρα μας, γιατί έτσι επιβάλλει η πολιτική της εταιρείας. Ακόμα και η καθημερινή φιλική συζήτηση με τον τύπο που δουλεύει στο ταμείο του γειτονικού μας μίνι μάρκετ θα διακοπεί, αν ένα μίνι μάρκετ λίγα τετράγωνα πιο

κάτω ξεκινήσει να πουλάει το τυρί πιο φτηνά.

Καθώς ολοένα και περισσότερες δραστηριότητες βγαίνουν εκτός σπιτιού, γίνονται εμπορεύματα. Ολοένα και περισσότερο οι επαφές μας με τους ανθρώπους γίνονται μέσω της ανταλλαγής εμπορευμάτων. Τους μιλάμε ενώ δουλεύουμε και ταυτόχρονα αγοράζουμε κάτι (ή το αντίστροφο). Γι' αυτήν που δουλεύει σε ένα μαγαζί, η επαφή με τους πελάτες είναι κομμάτι της δουλειάς -ένας τρόπος να βγάλει λεφτά και να επιβιώσει-, δεν είναι καθ' αυτή ενδιαφέρουσα. Για τον πελάτη το μαγαζί είναι ένα μέρος για να αγοράσει πράγματα που χρειάζεται. Το εμπόρευμα πάντα τείνει προς τον διαχωρισμό, τον περιορισμό, την απομόνωση και τη μοναξιά.

Η καταστροφή των κοινοτήτων επηρεάζει στον ίδιο βαθμό τους φτωχούς και τους πλούσιους. Η μόνη διαφορά είναι πως οι πλούσιοι κάποια στιγμή συνειδητοποιούν πως μπορούν να εξαγοράσουν τη διαφυγή τους. Θα θεωρήσουν φλερτ την απόπειρα της σερβιτόρας να κερδίσει τιπς. Θα θεωρήσουν έναν μπάρμαν ή μια καθαρίστρια που τους μιλάει φίλη τους. Θα αγοράσουν την υπηρεσία μιας στρίπερ στα dark rooms ενός strip club και θα καταλήξουν να την αγκαλιάζουν και να κλαίνε. Οι φυγόκεντρες δυνάμεις της κοινωνίας της αγοράς είναι τρομα-

κτικές και δημιουργούν τη διαρκή επιθυμία για κάποιου είδους κοινότητα.

Κάθε έντονη επιθυμία είναι ευκαιρία για την αγορά. Πλέον τα πάντα αποκαλούνται κοινότητες: «η μαύρη κοινότητα», «η μεταναστευτική κοινότητα», «η gay κοινότητα», «η αναπηρική κοινότητα», «η χρηματοπιστωτική κοινότητα», «η κοινότητα της δίκαιης συναλλαγής καφέ», «η αναρχική κοινότητα». Δεν πειράζει που οι άνθρωποι που δημιουργούν αυτές τις κοινότητες δεν έχουν καμία σχέση μεταξύ τους. Καθώς το κεφάλαιο δε μπορεί να δημιουργήσει πραγματικές κοινότητες, δημιουργεί φανταστικές. Αλλά το να είσαι μέλος μιας φανταστικής κοινότητας δε σε κάνει λιγότερο απομονωμένη. Η ανάγκη για κάποιο είδος πραγματικής κοινότητας βρίσκεται εκεί έξω.

Αυτή είναι η πραγματική βάση της θρησκείας στον καπιταλισμό. Κανένας ποτέ δε βρήκε τον θεό, επειδή πείστηκε με λογικά επιχειρήματα για το ότι η θεωρία της εξέλιξης είναι λάθος και ότι η γη έχει ηλικία μόνο 6.000 χρόνων. Η καθαρά ορθολογική κριτική της θρησκείας είναι ελιπίστικη, γιατί η θρησκεία είναι ζήτημα κοινότητας, όχι ορθολογικότητας. Απομονωμένοι στο σπίτι, ερχόμενοι κοντά μόνο κάτω από τον έλεγχο του αφεντικού, οι δραστηριότητες στην εκκλησία, το τζαμί, ή τον ναό, είναι μοναδική ευκαιρία να είναι κανείς μέλος μιας μεγάλης

κοινότητας. Από τα Απαλάχια όρη ως τα προάστια της Βηρυτού, οι θρησκευτικές οργανώσεις ρυθμίζουν τις κοινωνικές σχέσεις έξω από τη δουλειά. Αυτές οι κοινότητες κατευθύνονται από θρησκευτικούς ηγέτες, αλλά είναι πολύ διαφορετικές από τη δικτατορία της εργασίας. Η θρησκεία είναι τόσο δημοφιλής, γιατί οι δυνάμεις της αγοράς υποβαθμίζουν και επιτίθενται άμεσα στις αδιαμεσολάβητες κοινωνικές σχέσεις.

Οι άνθρωποι που πάνε σε μια τοπική εκκλησία έχουν άμεσες σχέσεις. Το ίδιο κι αυτές που συναντιούνται στο πάρκο για να παίξουν ποδόσφαιρο ή σκάκι. Η εικόνα μιας κοινότητας στη γειτονιά χτίζεται πάνω σε τέτοιες πραγματικές σχέσεις. Σχέσεις που γεννιούνται από την πραγματική ιστορία της γειτονιάς, την αρχιτεκτονική και την αίσθησή της. Καθώς, όμως, αναγνωρίζονται από το κράτος και γίνονται ένα στερεότυπο του εαυτού τους, επιστρέφουν στην κοινότητα ως καταναγκασμός.

Η εικόνα της γειτονιάς μπορεί σε τέτοιες περιπτώσεις να κινητοποιήσει τους κατοίκους (σε αριστερή ή δεξιά κατεύθυνση) απέναντι σε όποιον μετακομίζει στη γειτονιά και δεν παίρνει μέρος στις ήδη υπάρχουσες κοινότητες (και με τον τρόπο αυτό υποβαθμίζει την εξουσία των παραδοσιακών αρχηγών των κοινοτήτων). Για το gentrification μπορούν να

κατηγορηθούν οι gay στο Σαν Φρανσίσκο, οι λευκοί στη Φιλαδέλφεια και οι αγγλόφωνοι στο Μόντρεαλ. Για την πτώση της αξίας της ιδιοκτησίας μπορούν να κατηγορηθούν οι μαύροι, οι μετανάστες και οι άνθρωποι που ζουν στα μπλοκ των κοινωνικής κατοικίας. Αυτή η διαδικασία είναι αποτελεσματική στο να μας βάζει να πολεμάμε μεταξύ μας, αλλά καθόλου αποτελεσματική στο να διατηρεί τον χαρακτήρα της γειτονιάς.

Μια γειτονιά μπορεί να διατηρείται σε μια συγκεκριμένη μορφή εξαιτίας της αλληλεπίδρασης της αγοράς ακινήτων, της αγοράς εργασίας, τα αναπτυξιακά σχέδια της τοπικής αυτοδιοίκησης και της κίνη-

σης του κεφαλαίου στο χρηματιστήριο. Αν συμβεί κάποια αλλαγή σε αυτά τα πεδία και κάποια διαφορετική προοπτική για τη γειτονιά μοιάζει να είναι περισσότερο επικερδής ή οι τρέχουσες χρήσεις της γειτονίας δεν είναι καθόλου επικερδείς, η γειτονιά θα ξεκινήσει είτε να αναπτύσσεται είτε να αποσαθρώνεται. Μπορεί να διατηρήσει την εικόνα που έχει για τον εαυτό της, αλλά η πραγματική της κατάσταση πρέπει να αλλάξει.

Σε κάποιες περιπτώσεις, η εικόνα της κοινότητας της γειτονιάς γίνεται απλά ένα σύνθημα που στοχεύει στους τουρίστες. Πραγματικές, αυθεντικές, παραδοσιακές κοινότητες είναι ένα ακριβό εμπόρευμα, το οποίο καθώς ετοιμάζεται για να πουληθεί, χάνει την ουσία και την αυθεντικότητά του.

Ο πραγματικός έλεγχος που ασκούν οι θρησκευτικοί ή άλλοι αρχηγοί κοινοτήτων πάνω στις κοινότητές τους, υποστηρίζει και πραγματοποιεί τη φαντασιακή κοινότητα της γειτονιάς. Οι επιτυχημένοι πολιτικοί χτίζουν την καριέρα τους έχοντας καλές σχέσεις με τους αρχηγούς κοινοτήτων σε κάθε γειτονιά. Κάθε γειτονιά, όπως και κάθε χώρα, είναι ένα μίγμα αντιτιθέμενων συμφερόντων. Οι εργαζόμενοι στο τοπικό καφενείο δεν έχουν τα ίδια συμφέροντα με τον ιδιοκτήτη του καφενείου. Οι άνθρωποι που πάνε στα συσσίτια της εκκλησίας δεν έχουν τα ίδια

συμφέροντα με τους πολιτικούς που τα χρηματοδοτούν. Κάθε φορά που ξεκινάμε να αγωνιζόμαστε για τα συμφέροντά μας, βρίσκουμε απέναντί μας τους αρχηγούς των περισσότερων κοινοτήτων, φαντασιακών ή πραγματικών, που υπάρχουν σε μια γειτονιά.

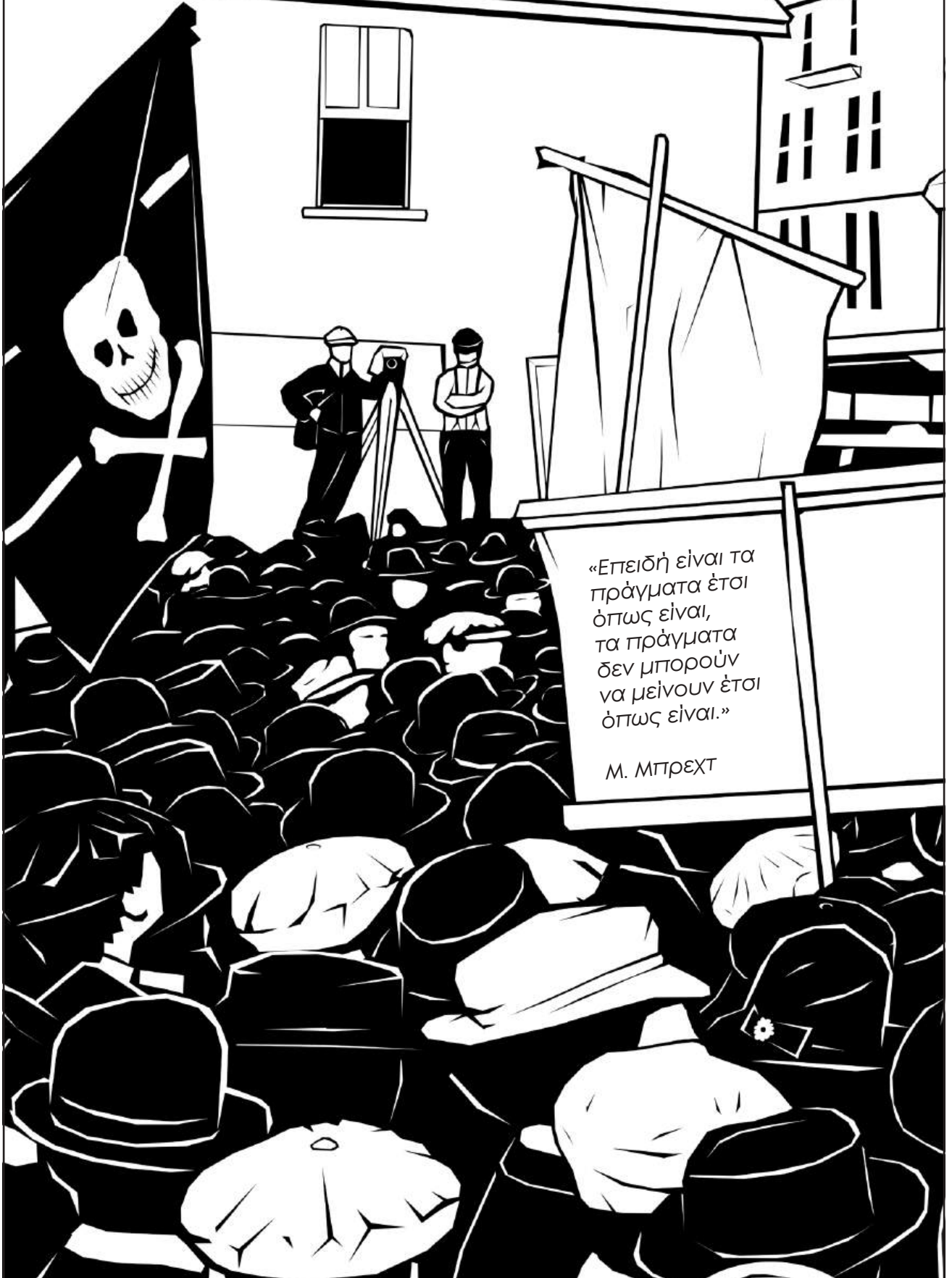
Το κεφάλαιο, είτε επενδύεται στην κατασκευή κατοικιών είτε κάποιου άλλου εμπορεύματος, πρέπει να κινείται και να επεκτείνεται. Ο γενικός υπεύθυνος ενός έργου, οι μικρότεροι εργολάβοι, ο σχεδιαστής του, ο τραπεζίτης, ο επενδυτής, ο ιδιοκτήτης, ο περιπτεράς και ο καφετζής, επιδιώκουν το μεγαλύτερο δυνατό κέρδος από τις επιχειρήσεις τους. Κι αυτό σημαίνει το δικό μας ξεζούμισμα, την εκμετάλλευση, τον εμπαιγμό και, φυσικά, την κλοπή του χρόνου μας. Η νεκρή εργασία πρέπει να συνεχίσει να συσσωρεύεται κι αυτό μπορεί να γίνει μονό σε βάρος μας.

ΕΤΣΙ ΕΙΝΑΙ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΑΞΙΚΗ ΠΑΛΗ

«Μπορεί να με εμπνεύσει αυτό που μου μοιάζει δίκαιο και συνετό, αλλά η πάλη των τάξεων θα με βρει στην πλευρά της μορφωμένης αστικής τάξης.»

Τ. Μ. Κέυνς

Ένας εργάτης που έχει πόνους στη μέση από την ανύψωση βάρους και μια εργάτρια που έχει πόνους στη μέση από το γεγονός ότι κάθεται όλη μέρα σε μια καρέκλα, δεν αναγνωρίζουν εύκολα τον εαυτό τους ο ένας στην άλλη. Η εργάτρια που δε μπορεί να ταξιδέψει επειδή δουλεύει συνέχεια και ο εργάτης που δε μπορεί να ταξιδέψει επειδή δεν έχει δουλειά -συνεπώς και λεφτά, νιώθουν πως έχουν διαφορετικά προβλήματα.

Εκεί που η ταξική πάλη δεν είναι προφανής, η τάξη καθ' αυτή μοιάζει μια περίεργη υπόθεση. Όλοι μοιάζουμε με έναν πωλητή ατομικού εμπορεύματος που το ανταλλάσσει στην αγορά, ή με έναν πολίτη με ίσα δικαιώματα στις πολιτικές διεργασίες. Ο μόνος τρόπος για να αλλάξει κάτι, μοιάζει να είναι το να διεκδικήσουμε πιο δίκαια και περισσότερο διευρυμένα δικαιώματα. Οι πραγματικές κοινωνικές σχέσεις στη βάση της κοινωνίας είναι αόρατες, λαμβάνονται ως δεδομένες, δεν κατανοούνται σωστά, ή θεωρούνται απλά άχρηστες.

Από την οπτική γωνία μιας διαφημιστικής εταιρείας ή ενός πολιτικού που προσπαθεί να περάσει το μήνυμά του, δε γίνονται και δε χρειάζεται να γίνουν αντιληπτές. Η κοινωνία είναι τεμαχισμένη σε δημογραφικές φέτες, βασισμένες στις πολιτικές πεποιθήσεις ή στην καταναλωτική δύναμη. Ένας κοινωνιολόγος ή γλωσσολόγος που μελετά τα προφορικά μοτίβα σε σχέση με το εισόδημα, μπορεί να εντοπίσει στην κοινωνία εφτά ή οκτώ τάξεις.

Όμως, μια συνθήκη μηδενικού αγώνα είναι αδύνατη στον καπιταλισμό. Το κεφάλαιο πρέπει να αναπτύσσεται ή να πεθαίνει. Οι επιχειρήσεις πρέπει να είναι κερδοφόρες και ανταγωνιστικές. Πρέπει να μας πιέζουν να δουλεύουμε περισσότερο, με λιγότερα χρήματα. Πρέπει να επιτίθενται στο επίπεδο ζωής μας. Όλα πρέπει να σχηματίζονται και να ξανασχηματίζονται για τις ανάγκες της συσσώρευσης του κεφαλαίου και ενάντια στο πιθανό βάλτωμα της οικονομίας.

Η καθημερινότητά μας είναι ένας αγώνας για επιβίωση, για να γίνει η δουλειά περισσότερο ανώδυνη, για να συγκρατήσουμε τις ορέξεις του κεφαλαίου για κάθε ημέρα της ζωής μας.

Όταν ξεκινάμε να παλεύουμε για τα δικά μας συμφέροντα, μια αντίθεση γίνεται

αμέσως ορατή - η αντίθεση ανάμεσα στις δικές μας ανάγκες και τις ανάγκες της συσσώρευσης του κεφαλαίου. Καθώς συμβαίνει αυτό, ερχόμαστε σε σύγκρουση με αυτούς που ωφελούνται από την καπιταλιστική συσσώρευση: τους καπιταλιστές.

Καθώς η ταξική πάλη βαθιάνει, αναπτύσσεται και εντείνεται, γίνεται σαφές ποιος είναι με την πλευρά μας.

Κάποιοι από τους εργάτες μιας κατασκευαστικής εταιρείας μπορεί να είχαν μιλήσει με το αφεντικό τους και να τους είχε φανεί ωραίος τύπος, αλλά η χαρούμενη ατμόσφαιρα διακόπηκε όταν το αφεντικό ξεκίνησε να τους πιέζει να δουλεύουν πιο γρήγορα. Όταν γίνεται απεργία ή εμφανίζεται κάποια σύγκρουση, ο διευθυντής, ο εργοδηγός ή ο υπεύθυνος που πληρώνεται μόνο λίγο περισσότερο από τους υπόλοιπους εργαζόμενους, αναγκάζεται να διαλέξει πλευρά. Οι οδηγοί ταξί, οι οδηγοί φορτηγού, ή οι νοσοκόμες που ταξινομούνται ως εξωτερικοί συνεργάτες, απεργούν. Ο αστυνομικός με τον οποίο μπορεί να είχαμε και μια φιλική συζήτηση σε κάποιο μπαρ, καλείται να εκκενώσει καταλήψεις, να πυροβολήσει διαδηλωτές, ή να διαλύσει τις παράνομες πικετοφορίες των απεργών. Η αφανής ταξική σχέση γίνεται, σιγά-σιγά, καθαρή. Σιγά-σιγά, δε μοιάζει να είναι καθόλου απλουστευτικό το να δεις την κοινωνία χωρισμένη ανάμεσα σε αυτούς που γεμίζουν τα όπλα τους και σε αυτούς που σκάβουν.

Δουλεύοντας ήσυχα, όντας αποκομμένη στο διαμέρισμά σου, είναι αδύνατο να

σίας. Μια κατάληψη μπορεί να είναι μια άμεση εναντίωση των αναγκών μας στις ανάγκες του κεφαλαίου που έχει επενδυθεί εκεί. Μπορεί να είναι, όμως, και μια οριοθετημένη και ασυνήθιστη περιπέτεια για κάποια περίεργα παιδιά. Μια ήττα μπορεί να ρίξει το ηθικό και να καταστρέψει ένα κίνημα, μπορεί όμως να οδηγήσει στην επανασταλέχωσή του, τη διεύρυσή του, και τελικά την ενδυνάμωσή του. Μια νίκη μπορεί να οδηγήσει έναν αγώνα αρκετά βήματα μπροστά, μπορεί να σημαίνει όμως και την ενσωμάτωση και τη διάσπασή του. Η νίκη και η ήττα δεν είναι προφανείς από την αρχή.

Όποτε ξεκινάμε να αγωνιζόμαστε για τα συμφέροντά μας, εμφανίζονται άμεσα πιέσεις που προσπαθούν να μας κάνουν να δούμε τα πράγματα από τη σκοπιά του κεφαλαίου και να θέσουμε αιτήματα που δεν δημιουργούν προβλήματα.

Πολλές φορές από μόνοι μας θέτουμε αιτήματα που είναι αδύναμα, διχαστικά ή ηττοπαθή - αιτήματα για πιο αυστηρή μεταναστευτική πολιτική ή περισσότε-

μη νιώθεις μόνη και αδύναμη. Όταν όμως ερχόμαστε ο ένας δίπλα στην άλλη και παλεύουμε για τα συμφέροντά μας, σχηματίζεται μια διαφορετική κοινότητα. Οι προκαταλήψεις αποδυναμώνονται ή καταρρέουν. Η ταξική σύγκρουση έρχεται από τη βάση της καπιταλιστικής κοινωνίας και όταν εμφανίζεται διαπερνά όλες τις άλλες κοινότητες. Όσο πιο δυνατή είναι η κοινότητα των εργατών μέσα στον αγώνα, τόσο πιο αδύναμες και αρχαϊκές γίνονται οι θρησκευτικές, φυλετικές, εθνικές και επαγγελματικές κοινότητες.

Όταν είμαστε δυνατές, ενωμένοι, οργανωμένες, στρατευμένοι, μπορούμε να παλέψουμε πιο αποτελεσματικά για τα συμφέροντά μας και να κερδίσουμε περισσότερα προνόμια. Ο ταξικός πόλεμος δεν είναι ίδιος με έναν συμβατικό πόλεμο. Οι δύο πλευρές δε συναντιούνται στο πεδίο της μάχης και κερδίζουν ή χάνουν, εκεί, έδαφος. Τα συμφέροντα, τα όπλα, οι στόχοι και τα όρια μιας κοινότητας εργατριών δεν τίθενται από την αρχή.

Η απεργία μπορεί να είναι η έκφραση της εξουσίας της εργατικής τάξης. Μπορεί, όμως, και να είναι μια από «τα πάνω» κίνηση ενός γραφειοκρατικού σωματείου που προσπαθεί να αναχαιτίσει κάθε απόπειρα έκφρασης της παραπάνω εξου-

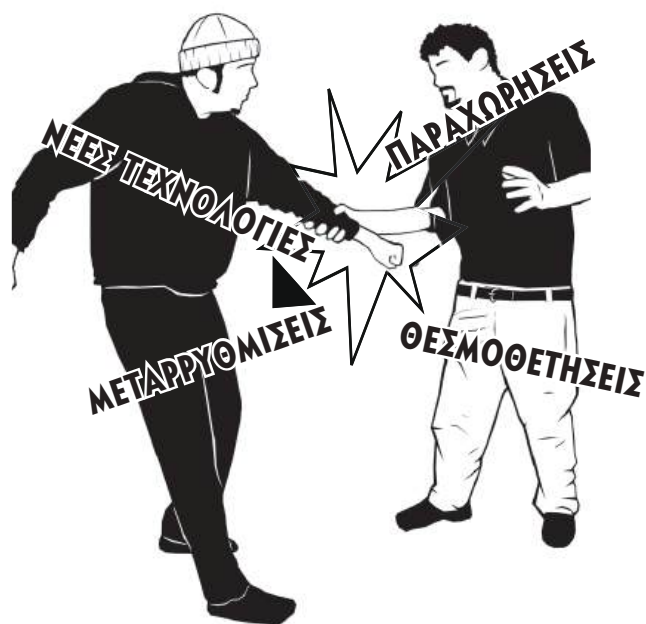

ρους φραγμούς για να μπει κανείς σε μια δουλειά, αιτήματα για διαχωρισμό του προσωπικού ανάλογα με τη μόρφωσή του, τις ικανότητες ή την εμπειρία του, αιτήματα που συνδέουν με διάφορους τρόπους την αμοιβή μας με την κερδοφορία των επιχειρήσεων που δουλεύουμε. Πολύ συχνά, επίσης, οι αρχηγοί των κοινοτήτων, οι γραφειοκράτες των σωματείων, ή οι πολιτικοί, θέτουν τέτοια αιτήματα στο όνομά μας. Όταν παίρνουμε ως δεδομένο την κερδοφορία και τις «ανάγκες της οικονομίας», συνήθως έχουμε ηττηθεί πριν ξεκινήσουμε τη μάχη.

Κάθε κράτος ή πολιτικό σύστημα βασίζεται σε συμβιβασμούς ανάμεσα στους καπιταλιστές των διαφορετικών βιομηχανιών, στους διάφορους πολιτικούς, στους αρχηγούς κοινοτήτων και στα διάφορα τμήματα της εργατικής τάξης. Αυτοί οι συμβιβασμοί βασίζονται στο επίπεδο της εκμετάλλευσης και στη διανομή της αξίας/υπεραξίας. Η οικονομική κρίση και οι πιέσεις των ανταγωνιστικών δυνάμεων ώθησαν τους καπιταλιστές να διαπραγματευτούν τους μεταξύ τους συμβιβασμούς και να επιτεθούν στο βιοτικό μας επίπεδο. Οι αγώνες της εργατικής τάξης τείνουν να αμφισβητούν αυτούς τους συμβιβασμούς και να τους εξωθούν σε μια αντίθετη κατεύθυνση. Ο ταξικός πόλεμος επιστρέφει.

Αντιμέτωποι με τη σοβαρή απειλή της εργατικής τάξης, οι καπιταλιστές κάθε χώρας θα απαντήσουν με ένα μίγμα καταστολής και μεταρρυθμίσεων, εκλογών και νέων περιορισμών. Δεν τους απασχολεί πολύ το τι ζητάμε ή το αν ζητάμε κάτι. Ο στόχος τους είναι να σταματήσει η αμφισβήτηση που έχουν προκαλέσει οι αγώνες. Το ζήτημα γι' αυτούς είναι το ποιες μεταρρυθμίσεις θα διατηρήσουν το καθεστώς του ελέγχου. Θέλουν να διασπάσουν την κοινότητα που σχηματίσαμε κατά τη διάρκεια του αγώνα, ή να τη χειραγωγήσουν για τα συμφέροντα της συσσώρευσης του κεφαλαίου. Θα συμβιβαστούν με το ένα μέρος του κινήματος και θα καταστείλουν το άλλο. Θα νομιμοποιήσουν το ένα μέρος και θα ποινικοποιήσουν το άλλο. Θα προβιβάσουν κάποιες και θα απολύσουν κάποιες άλλες.

Αν είμαστε αρκετά δυνατές και ενωμένοι μπορούμε να εξωθήσουμε σε μεταρρυθμίσεις που θα εναντιώνονται στην κερδοφορία του κεφαλαίου. Μπορούμε

ποιείται. Η πρόοδος του καπιταλισμού επιτυγχάνεται στην πλάτη των ταξικών αγώνων που αποτυγχάνουν.

Την επόμενη φορά που θα κληθούμε να συμπίεσουμε τις ανάγκες ενάντια στις «ανάγκες της οικονομίας», οι μορφές και η στρατηγική της κοινότητας των εργατών θα πρέπει να προσαρμοστούν στη νέα κατάσταση. Πρέπει να ασκήσουμε κριτική και στις «ήττες» και στις «νίκες» των προηγούμενων κινημάτων, αλλιώς θα ηττηθούμε πολύ γρήγορα.

Ο καπιταλισμός μπορεί να λυγίσει, όχι όμως να μετατραπεί σε κάθε σχήμα, να στραφεί προς κάθε κατεύθυνση. Όσο περισσότερο πιέζουμε, τόσο πιο καθαρά μπορούμε να δούμε τη μορφή των κοινωνικών σχέσεων του καπιταλισμού: τι είναι ουσιαστικό και τι όχι, πως τα πράγματα σχετίζονται μεταξύ τους. Κάποια αιτήματα και μεταρρυθμίσεις δεν ενσωματώνονται εύκολα, ή ξεκινούν αμέσως να υπονομεύονται. Ο καπιταλισμός μπορεί να εξωθείται σε τέτοιες κατευθύνσεις, γρήγορα όμως επιστρέφει στη κανονική του κατάσταση. Ο καπιταλισμός στηρίζεται στην ταξική πάλη, στηρίζεται εκεί όμως αν είναι εκείνος στην πλευρά που πάντοτε θα κερδίζει.

να εξαναγκάσουμε αλλαγές που δεν έχουν γίνει ξανά και σπρώχνουν το σύστημα σε νέες κατευθύνσεις. Αυτού του είδους τις μεταρρυθμίσεις οι καπιταλιστές τις πολεμούν σκληρά...

Ακόμα, όμως, ο καπιταλισμός είναι προσαρμοστικός. Οι κυβερνήσεις πέφτουν και οι νόμοι αλλάζουν. Σημαντικές μεταρρυθμίσεις είναι εφικτές. Οι μεταρρυθμίσεις που αναγκάζουν τον καπιταλισμό να προσαρμοστεί και να προοδεύσει, μπορεί να αποτελέσουν διαρκές κομμάτι του συστήματος. Η ισορροπία των δυνάμεων καθορίζεται ξανά. Η κοινότητα των εργατριών που παλεύουν διασπάται και η εκμετάλλευση παίρνει διαφορετική μορφή. Οι οργανώσεις, οι ομάδες κι οι συμπεριφορές που αντιμετώπιζονταν στο παρελθόν ως εχθρός του συστήματος, απενεργοποιούνται και γίνονται κομμάτι του συστήματος. Το έδαφος της ταξικής πάλης μετατοπίζεται. Οι νίκες γίνονται ήττες. Οι παλιές κοινότητες και οι προκαταλήψεις τους επανέρχονται... Και κάποιες καινούργιες σχηματίζονται. Η κοινότητα των αγωνιζόμενων εργατών περιθωριο-

ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΖΩΗ

«Από τα κοινόχρηστα πλυντήρια μέχρι τη σοσιαλιστική κατοικία, είναι μακρύς ο δρόμος.»

Karel Teige

Κοιτώντας τη σαρωτική απομόνωση της σύγχρονης στέγασης στα προάστια, εκατοντάδων ατομικότητων και οικογενειών που μαγειρεύουν, βάζουν πλυντήριο, βλέπουν τηλεόραση και κολλάνε στους υπολογιστές για ώρες, είναι εύκολο να νιώσεις νοσταλγία για έναν τρόπο ζωής περισσότερο κοινοτικό. Αλλά η σύγχρονη ιδιωτικότητα και ο διαχωρισμός δεν έχει αντικαταστήσει την οικογενειακή ζωή – δουλεύει στον ύψιστο βαθμό. Οι ίδιες πόλεις όπου τα άτομα ζουν μόνα τους στα προάστια, περιλαμβάνουν και ανθρώπους που ζουν με τους γονείς τους μέχρι να κάνουν δικά τους παιδιά -ή και για ακόμα περισσότερο καιρό- και τρεις ή τέσσερις γενιές ζουν μαζί στο ίδιο σπίτι. Αυτή είναι μια αληθινή κοινότητα - αληθινή κοινότητα που τείνει να επιβάλει την κοινωνική συμμόρφωση του να είσαι συντηρητικός και να συμπίπτεις με την αυστηρή και περιοριστική θρησκεία. Η απομόνωση της αγοράς, ο κατακερματισμός και η συντηρητική κοινότητα, τοποθετούνται απέναντι η μία απ' την άλλη. Η έφηβη θέλει να φύγει από το σπίτι των γονιών της όσο το δυνατόν γρηγορότερα. Ο μεσήλικας παντρεύεται μόνο και μόνο για να μην είναι μόνος του. Το να είσαι ολοκληρωμένος ενήλικας σημαίνει να είσαι μόνος – ή μόνος με οικογένεια. Η συλλογική ζωή εκτός οικογένειας θεωρείται συνήθως κάτι που αντιστοιχεί σε φοιτητές, ή ίσως σε νέες που μόλις ξεκινάνε τη ζωή τους, αλλά δε θεωρείται μια ιδιαίτερα καλή ιδέα.

Στο οικογενειακό νοικοκυριό, το μαγειρέμα, το καθάρισμα, η ψυχαγωγία και άλλες καθημερινές δραστηριότητες, είναι άμεσες και αφορούν στη μικρή κοινότητα της οικογένειας. Για το άτομο που μένει μόνο του, οι δραστηριότητες αυτές τείνουν να λαμβάνουν χώρα ως μέρος

μιας μεγαλύτερης ομάδας –οικοδομικό τετράγωνο, γειτονιά, πόλη– αλλά δεν είναι πλέον άμεσες. Η κοινότητα έχει χαθεί και τείνουν να είναι απλές συναλλαγές αγοράς - αυτόματο πλυντήριο, εστιατόριο, μπαρ, σινεμά.

Από την εποχή του πρώιμου καπιταλισμού, οι εργάτες στριμώνχονταν σε μικρά σπίτια και μοιράζονταν το νοίκι. Μπορεί ακόμα να ήλπιζαν ότι κάποια μέρα θα είχαν ένα όμορφο μικρό σπίτι με γυναίκα, παιδιά και κήπο, αλλά οι πρακτικές αντιδράσεις στην κατάσταση τους όδευαν προς μια διαφορετική κατεύθυνση. Οι δυνάμεις της αγοράς συνέχισαν να υπονομεύουν την οικογενειακή ζωή και η αντίδραση εναντίον της –εναντίον της «παραδοσιακής» οικογένειας- έδειχνε να είναι περιοριστική και συντηρητική. Η προφανής απάντηση ήταν να ψάξουμε για κάποιου άλλου είδους οργανωμένη συλλογική ζωή.

Οι ενώσεις, τα σοσιαλιστικά κόμματα, οι προοδευτικοί αρχιτέκτονες, οι λειτουργοί στη δημόσια υγεία, οι πρώτες φεμινίστριες και οι καλλιτέχνες, εφηύραν διαφόρων μορφών ιδέες προς μια συλλογική ζωή για την εργατική τάξη. Για τους πιο φιλόδοξους, ο ιδιωτικός και οικογενειακός χώρος ζωής περιορίστηκε και ολόκληρες πολυκατοικίες συμπεριέλαβαν συλλογικές κουζίνες, κήπους, πλυντήρια, αθλητικές εγκαταστάσεις και μαθήματα αυτοάμυνας, βιβλιοθήκες, φροντίδα των παιδιών και σχολεία.

Αυτά κατάφεραν κάποιες σημαντικές κοινωνικές μεταβολές. Το ότι το νοικοκυριό γινόταν ολοένα και πιο συλλογικό και κεντρικό, σήμαινε ότι είχες λιγότερα πράγματα να κάνεις και αυτά μπορούσαν να γίνουν όλα με τη μία από λιγότερους ανθρώπους. Το γεγονός αυτό, μαζί με τη συλλογική φροντίδα των παιδιών

και τα σχολεία, αποδέσμευσαν τις γυναίκες ώστε να μπορούν να δουλεύουν, να αθλούνται και να συμμετέχουν σε πολιτικές δραστηριότητες. Όπου ήταν εφικτό, η πυκνή αρχιτεκτονική ενίσχυσε την κοινοτική ατμόσφαιρα και τα κοινά γεύματα, ενώ διάφορες δραστηριότητες δημιουργούσαν ζωντανές κοινότητες γύρω από αυτές τις συλλογικές πολυκατοικίες.

Οι κοινότητες αυτές αποδοκιμάζονταν, προφανώς, από παντού. Το να ζουν άγαμες γυναίκες σε ένα κτίριο με άντρες χωρίς να υπάρχει κάποια σχέση αναμεταξύ τους, ήταν «αμφιβόλου ηθικής». Το να υπάρχει συλλογική φροντίδα των παιδιών ήταν «αφύσικο». Τα συλλογικά σχολεία (τα οποία συχνά τα «έτρεχαν» σοσιαλιστές) ήταν κάτι «ανήθικο». Το συλλογικό φαγητό, το κοινό πλυντήριο, ακόμα και οι κεντρικές είσοδοι ήταν «επίθεση στο άτομο» και επικίνδυνα «σοσιαλιστικό». Απέναντι σ' αυτές τις επιθέσεις, η συλλογική ζωή μπορούσε να ιδωθεί ως ένα μοντέλο με προσδοκίες για μια μελλοντική κοινωνία όπου οι άνθρωποι θα ζουν και θα δουλεύουν σε κολεκτίβες και οι δυνάμεις της αγοράς θα έχουν τιθασευτεί και κοινωνικοποιηθεί.

Αλλά ακριβώς όπως η δημοκρατική ατομική διαχείριση μιας επιχείρησης δεν την αποδεσμεύει από την ανάγκη για ανταγωνισμό και εκμετάλλευση των υπαλλήλων της, έτσι και η συλλογική ζωή δεν απελευθερώνει τους κατοίκους από την ανάγκη να αγοράσουν ή να νοικιάσουν γη και κτίρια. Χτίζοντας πυκνά και έχοντας συλλογικές εγκαταστάσεις, αποταμιεύθηκαν κάποια χρήματα. Τα παραδείγματα αυτά, όμως, δεν έφταναν για να εξαλειφθεί το χάσμα μεταξύ του τι μπορούσε να υποστηρίξει οικονομικά ένας εργάτης και της τιμής ενός αξιοπρεπούς σπιτιού.

Χωρίς επιδοτήσεις, η συλλογική στέγαση είναι ελάχιστα πιο προσιτή από την ελεύθερη αγορά της στέγασης και τείνει να γεμίζει μόνο με τους πιο καλοπληρωμένους εργάτες. Όταν οι ενοικιαστές μοιράζονται το κόστος στέγασης σύμφωνα με τις ανάγκες, υπάρχει το κίνητρο να ψάχνουν μόνο για καινούριους ενοικιαστές με οικονομική δυνατότητα για υψηλό νοίκι, προκειμένου να καλυφθεί έτσι μέρος από το νοίκι των υπόλοιπων ενοικιαστών. Εναλλακτικά, τα έξοδα στέγασης μπορεί να μειωθούν βάζοντας τους ενοικιαστές

να κάνουν απλήρωτη εργασία στην οικοδομή - στρατηγική που εύκολα μπορεί να φέρει τη συλλογική στέγαση σε σύγκρουση με τους εργάτες στην οικοδομή και με τα σωματεία των οικοδόμων. Όσες φορές οι καταστάσεις της συλλογικής ζωής έχουν όντως ευδοκιμήσει και έχουν στεγάσει λίγο περισσότερο από ένα ελάχιστο κομμάτι της εργατικής τάξης, αυτό δε γίνεται διαμέσου αυτοενίσχυσης και αλληλοβοήθειας, αλλά με μεγάλες επιδοτήσεις και ενίσχυση από κυβερνήσεις σοσιαλιστικών κομμάτων με ιδεολογική δέσμευση στη συλλογική ζωή.

Σήμερα, τα σοσιαλιστικά κόμματα ούτε καν προσποιούνται πια ότι αντιτίθενται στον καπιταλισμό και η κρατική παρέμβαση στην οικονομία γίνεται αποδεκτή σε όλο το πολιτικό φάσμα. Όταν το κράτος ξοδεύει χρήματα για τη στέγαση, είναι περισσότερο πιθανό να στηρίξει την οικογενειακή ιδιοκτησία, παρά κάποια συλλογική μορφή ή συνεταιρισμό. Το μόνο απομεινάρι μιας κάποιας ιδεολογικής δέσμευσης στη συλλογική ζωή έγκειται στην ημιαναρχική νεολαία, στα συλλογικά σπίτια των οποίων το τίμημα για ένα φθηνό νοίκι είναι να υπομένουν βασανιστικές συνελεύσεις, προκειμένου να παίρνονται αποφάσεις με γενική συναίνεση, ή να τρώνε σχεδόν μουχλιασμένο φαγητό.

Όποιος υποστηρίζει πλέον ότι οι πολυκατοικίες οδηγούν σε μια σοσιαλιστική νοοτροπία, ακούγεται γραφικός. Τα μπλοκ μαζικής στέγασης από μπρετόν στο Νοβί Βεογκράντ, πωλούνται και αγοράζονται ακριβώς όπως και οι σχετικά λιγότερο μαζικοί ουρανοξύστες από μπρετόν στη νότια πλευρά του Chicago. Ακόμα και οι πλούσιοι έλκονται καμιά φορά από τη συλλογική ζωή. Οι περιφραγμένες κοινότητες των προαστίων αναπτύσσονται γύρω από μια τεχνητή μικρή λίμνη και έχουν γραφικά μονοπάτια που τις συνδέουν μεταξύ τους. Οι πολυκατοικίες στο

ΓΙΝΕ Η ΑΛΛΑΓΗ!

κέντρο της πόλης, από την άλλη, χρησιμοποιούν την κοινότητα που υποτίθεται ότι διαμορφώνεται γύρω από την πισίνα στο υπόγειο, την κοινή αίθουσα γυμναστικής, ή τα μαθήματα γιόγκα, ως πλεονεκτικό χαρακτηριστικό προς πώληση.

Απομόνωση και συντηρητισμός· η παραδοσιακή κοινότητα εκφράζει ακόμα

την «κανονικότητα», αλλά η συλλογική ζωή δεν αντιμετωπίζεται πλέον ως απειλή. Αποκομμένη από ένα μαχητικό κίνημα εργατών, η συλλογική στέγαση εύκολα γίνεται ένα περιθωριοποιημένο αγαθό. Το να μένεις απλώς διαφορετικά είναι μια αποτυχημένη στρατηγική.

ΤΑ ΣΩΜΑΤΕΙΑ

«Ένα συμβόλαιο CIO αποτελεί επαρκή προστασία απέναντι στις καθιστικές διαμαρτυρίες (sit-down), τη λούφα (lie-down), ή οποιαδήποτε άλλη μορφή απεργίας.»

John L. Lewis

Περιστασιακά, τα σωματεία απαιτούν από τις κυβερνήσεις ή τα αφεντικά καλύτερες συνθήκες στέγασης. Από την άλλη, οι μεταρρυθμίσεις στη στέγαση έχουν συχνά ιδωθεί ως παραχωρήσεις για το ξεπέταγμα, προορισμένες να αποσπάσουν την προσοχή από τα βασικά ζητήματα των μισθών, των ωρών και των συνθηκών εργασίας. Παρ' όλο που έχουν υπάρξει σωματεία τα οποία έχουν χτίσει σπίτια για τα μέλη τους, συχνά καταλήγουν να θεωρούν αυτή την πρακτική μια επικίνδυνη επένδυση. Αν κατέβουν σε απεργία, όχι μόνο δε λαμβάνουν τα συνηθισμένα πληρωτέα από τους εργάτες απεργούς, αλλά παράλληλα δε λαμβάνουν ούτε τα συνηθισμένα ενοίκια. Γι' αυτούς τους λόγους (με εξαίρεση τα σωματεία που έχουν ενσωματωθεί πλήρως στο κράτος), τα σωματεία έχουν επίδραση κυρίως στις σχέσεις μεταξύ όσων χτίζουν τα σπίτια - δηλαδή στην πλευρά της κατασκευής και όχι στην καταναλωτική πλευρά του τέρατος της στέγασης.

Η φύση της κατασκευαστικής βιομηχανίας δίνει στους οικοδόμους κάποια βασικά πλεονεκτήματα. Ακριβώς επειδή η κατασκευή ενός σπιτιού συνεχίζει να εξαρτάται από τη γνώση και τις αποφάσεις ειδικευμένων εργατών, είναι πιο δύσκολο να μας αντικαταστήσουν και βρισκόμαστε, επομένως, σε καλύτερη διαπραγματευτική θέση. Επιπλέον, τα σπίτια ακόμα δεν μπορούν -συνήθως- να κατασκευαστούν σε ένα μέρος και να αποσταλούν κάπου αλλού, όπου υπάρχει ζήτηση. Αυτό σημαίνει ότι οι κατασκευα-

στικές εταιρείες δε μπορούν να πάρουν τις εγκαταστάσεις και να μεταφερθούν στο σημείο του πλανήτη με το πιο φθηνό εργατικό δυναμικό οικοδόμων. Σημαίνει, επίσης, ότι η αγορά της στέγασης είναι σε μεγάλο βαθμό τοπική ή περιφερειακή, άρα οι κατασκευαστικές εταιρείες μπορούν να ενδώσουν σε αυξήσεις μισθών χωρίς να χρειάζεται να ανησυχούν για τον ανταγωνισμό με κατασκευαστές χαμηλού κόστους χιλιάδες μίλια μακριά. (Παρ' όλα αυτά, αν υπάρχει κάποια κοντινή υποβαθμισμένη αγροτική περιοχή ή γειτονική χώρα με φθηνότερους εργάτες, είναι πιθανόν να μεταφέρονται αυτοί στο εργοτάξιο για εργασία σε καθημερινή ή εβδομαδιαία βάση).

Η δομή της κατασκευαστικής βιομηχανίας, επίσης, δημιουργεί προβλήματα για εμάς. Οι εργάτες διαχωρίζονται κατά μήκος της γραμμής κατασκευής (craft line) και δουλεύουν για διαφορετικά αφεντικά ή υπεργολάβους. Επιπλέον και μέσα στην ίδια εργασία, αλλά και ανάμεσα στις διάφορες χειρωνακτικές εργασίες, υπάρχουν σημαντικοί διαχωρισμοί (στον μισθό και τις εργασιακές συνθήκες) ανάμεσα στους ειδικευμένους και τους ανειδίκευτους εργάτες. Αυτό καθιστά λιγότερο πιθανό διαφορετικοί εργάτες να έχουν τις ίδιες εμπειρίες, προβλήματα και απαιτήσεις και να ταυτίζονται αναμεταξύ τους, γεγονός που κάνει ακόμα πιο δύσκολη την οργάνωση και την ανάληψη δράσης από κοινού.

Οι οικοδόμοι ήταν από τους πρώτους εργάτες που έφτιαξαν οργανώσεις για

να παλέψουν για τα συμφέροντά τους. Αυτά τα «σωματεία» -οι «αδελφότητες», οι «ενώσεις», οι «φιλικές κοινωνίες», οι «συνωμοσίες»- ήταν ποικιλόμορφα. Καλούσαν σε απεργίες, έκαναν σαμποτάζ σε εργοτάξια, πλάκωναν στο ξύλο τους απεργοσπάστες, διαπραγματεύονταν με τα αφεντικά, καλούσαν σοσιαλιστές ομιλητές σε εκδηλώσεις, διοργάνωναν χοροεσπερίδες, διαχειρίζονταν βιβλιοθήκες, έδιναν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και ταμεία που υποστήριζαν τα άνεργα μέλη τους, πλήρωναν τα έξοδα κηδείας εργατών που σκοτώθηκαν σε εργατικά ατυχήματα ή σε απεργίες και γενικά προσπαθούσαν να εκπροσωπούν τον εργάτη.

Με τον καιρό, μία μίξη μαχητικών απεργιών, οικονομικής και πολιτικής κρίσης και ο φόβος της επανάστασης, ανάγκασαν τα αφεντικά να διαπραγματευτούν με τα σωματεία και να κάνουν μια σειρά από μεταρρυθμίσεις. Οι αντιπρόσωποι των σωματείων αναγνωρίζονταν νομικά. Οι διαδικασίες διαπραγματεύσεως εγγράφηκαν σε νόμους. Για τους εργάτες που οργανώνονταν στη δουλειά τους, δόθηκε νομικός ορισμός και κάποιες νομικές προστασίες. Η σημασία του σωματείου περιορίστηκε.

Μία από τις πιο σημαντικές μεταρρυθμίσεις που κερδήθηκε από οικοδόμους, ήταν το κέντρο προσλήψεων του σωματείου. Αντί να δουλεύουν απευθείας για έναν εργολάβο, πολλοί οικοδόμοι βρίσκουν δουλειά μέσω του σωματείου τους. Οι εργολάβοι ενημερώνουν τα σωματεία πόσους και τι είδους εργάτες χρειάζονται και τα σωματεία στέλνουν τους αντίστοιχους εργάτες - συνήθως με σειρά παλαιότητας, τους εργάτες που μείναν άνεργοι τον περισσότερο καιρό και που εμφανίστηκαν στο κέντρο προσλήψεων εκείνη την ημέρα. Αυτή είναι μια μεγάλη αναδιάρθρωση στην ισορροπία δυνάμεων μεταξύ αφεντικού και εργαζόμενου.

Το αφεντικό δεν μπορεί να μας μετακινεί πέρα-δωθε, από δουλειά σε δουλειά, αποτρέποντάς μας, έτσι, απ' το να μιλάμε μεταξύ μας. Ο εργάτης που μπλέκει σε έναν αγώνα με τον εργοδηγό της εταιρείας, μπορεί να παραιτηθεί επί τόπου και να του ανατεθεί εκ νέου καινούρια δουλειά την επόμενη μέρα. Οι μαλακίες που είμαστε αναγκασμένοι να δεχόμαστε από τα αφεντικά, έχουν περιοριστεί

σε μεγάλο βαθμό. Τα κέντρα πρόσληψης μας δίνουν μεγαλύτερη ευελιξία και καθιστούν πιο εύκολο το να πάρεις άδεια.

Τα κέντρα πρόσληψης είναι ένα σημαντικό όριο στην εξουσία του αφεντικού πάνω στους εργαζομένους του, αλλά έχει και πλεονεκτήματα για τη στρατηγική της διαχείρισης επίσης. Είναι δύσκολο να βρεις και να αντικαταστήσεις ειδικευμένους εργάτες. Πηγαίνοντας σε ένα κέντρο πρόσληψης, το αφεντικό μπορεί να βρει οποιονδήποτε τύπο εργάτη χρειάζεται, χωρίς να σπαταλάει τον χρόνο και τα λεφτά του δημοσιεύοντας αγγελίες και παίρνοντας συνεντεύξεις. Συχνά, τα σωματεία, μαζί με τις ενώσεις των εργολάβων, αναλαμβάνουν τα εκπαιδευτικά προγράμματα και την περίοδο μαθητείας. Αυτό σημαίνει ότι η δεξαμενή διαθέσιμων εργατών μέσω του σωματείου έχει τυποποιημένες δεξιότητες και άρα οι εργολάβοι δεν είναι αναγκασμένοι να ξοδέψουν χρόνο εκπαιδεύοντας καινούργιους εργαζόμενους.

Μεταρρυθμίσεις όπως αυτές που αφορούν τα κέντρα πρόσληψης, είτε αποτελούν σημείο διαμάχης, είτε γίνονται αποδεκτοί από τους εργοδότες - ή πρώτα τους αντιπαλεύονται και μετά τους αποδέχονται. Υπάρχει μια μίξη από πραγματοποιούμενες μεταρρυθμίσεις και αδρανείς μεταρρυθμίσεις που δε μπορούν να γίνουν λειτουργικές για το κεφάλαιο. Συχνά, το γεγονός αυτό δημιουργεί καταμερισμό της αγοράς εργασίας. Οι πιο ειδικευμένοι εργάτες, οι πιο καλοπληρωμένοι και οι πιο δύσκολα αντικαταστάσιμοι, οργανώνονται σε σωματεία και δου-

λεύουν σε εμπορικές, κυβερνητικές και μεγάλης κλίμακας στεγαστικά έργα. Οι λιγότερο ειδικευμένοι, το πιο φθηνό εργατικό δυναμικό, κάνει μικρότερες, μη κυβερνητικές δουλειές και δε συμμετέχει σε σωματεία. Τέλος, στο άκρο της αγοράς εργασίας, οι επισκευές, οι ανακαινίσεις και οι προσθήκες μικρής κλίμακας, γίνονται από αυτοαπασχολούμενους εργάτες στον κατασκευαστικό κλάδο, ή από εργάτες που απασχολούνται και σε άλλες δουλειές.

Τα κέντρα πρόσληψης των σωματείων τείνουν να κάνουν την ταξική σχέση λιγότερο προσωπική. Δεν την αλλάζουν. Περισσότεροι κανόνες εργασίας τείνουν να γίνονται αντικείμενο διαπραγμάτευσης μεταξύ των γραφειοκρατών του σωματείου και των ενώσεων των εργολάβων, αντί να γίνονται επιτόπου μεταξύ του αφεντικού και του εργάτη (παρ' όλο που το πώς ακολουθούνται και επιβάλλονται στην πραγματικότητα οι κανόνες είναι ένα άλλο θέμα). Σε κάθε περίπτωση, εμείς ακόμα πρέπει κάθε μέρα να ξυπνάμε και να δουλεύουμε γι' αυτούς.

Τα σωματεία στον κατασκευαστικό τομέα που διαχειρίζονται τα κέντρα πρό-

σληψης, τείνουν να γίνουν ουσιαστικά μεσίτες της εργασίας. Προσπαθούν να ελέγξουν όσο περισσότερο γίνεται την εργατική δύναμη, μέσω αποκλειστικών συμφωνιών με τα αφεντικά και ελέγχοντας τα προγράμματα μαθητείας. Προσπαθούν να είναι απαραίτητοι ως μεσολαβητές, ώστε οι εργάτες να χρειάζεται να πάνε σ' αυτούς για να βρουν δουλειά και τα αφεντικά να χρειάζεται να πάνε σ' αυτούς για να βρουν εργάτες. Όταν η ηγεσία του σωματείου και οι εργάτες συγκρούονται, αυτός ο έλεγχος πάνω στην πρόσβαση στην εργασία μπορεί να χρησιμοποιηθεί εναντίον μας και οι μαχητικοί εργάτες, αλλά και όσοι προκαλούν ταραχές, μπορεί να μη βρουν δουλειά.

Όποιες και να είναι οι διεκδικήσεις των σοσιαλιστών στο εργατικό κίνημα, τα σωματεία δεν είναι αμυντικοί οργανισμοί της εργατικής τάξης. Η εστίασή τους είναι αρκετά πιο περιορισμένη. Τα σωματεία ασχολούνται με τα μέλη τους που είναι εργάτες σε μια συγκεκριμένη εταιρεία (ή σε έναν συγκεκριμένο χώρο εργασίας σε μια συγκεκριμένη περιοχή). Αυτό το όριο μπορεί να ξεκίνησε ως ένα απλό στρατηγικό σημείο εκκίνησης, αλλά σημαίνει ότι

«Ναι, μπορούμε.»

εργάτες από διαφορετικά σωματεία, ή εργάτες σε σωματεία και εργάτες που δεν ανήκουν σε σωματεία, μπορεί να έρθουν σε αντιπαράθεση μεταξύ τους. Τα σωματεία στον κατασκευαστικό τομέα είναι από τα χειρότερα, γιατί οργανώνονται σε μια περιορισμένη τεχνική βάση. Οι εργάτες σε ένα συγκεκριμένο εργοτάξιο μπορούν εύκολα να ανήκουν σε δεκάδες διαφορετικά σωματεία. Αυτό περιορίζει την πίεση που μπορούν να ασκήσουν οι εργάτες στους εργολάβους, πτόσω μάλλον σε έναν υπεύθυνο. Αφού τα σωματεία έχουν νομική αναγνώριση, αυτός ο επαγγελματικός διαχωρισμός ενισχύεται, συχνά με νόμους εναντίον της αλληλεγγύης μεταξύ των εργατών στα διαφορετικά σωματεία. Αυτό εύκολα μπορεί να σημαίνει ότι τα σωματεία έχουν ως προαπαιτούμενο να διασφαλίζουν ότι οι εργάτες τους δε θα στηρίζουν τις απεργίες άλλων σωματείων.

Τα σωματεία μπορεί να μην αντιμάχονται ενεργά αναμεταξύ τους για την επικράτηση, ή να βλάπτουν τα συμφέροντα όσων εργατών δεν είναι μέλη. Μπορεί να μην το φτάνουν τόσο μακριά όσο οι Ενωμένοι Αγρότες Εργάτες Αμερικής (United Farm Workers of America) υπό τον Cesar Chavez (ο οποίος οργάνωνε περιπολίες στα σύνορα Ηνωμένων Πολιτειών-Μεξικού ώστε να αποτρέψει την είσοδο εργατών χωρίς χαρτιά, που μπορεί να ανταγωνίζονταν τα μέλη τους στην εύρεση εργασίας ή να χρησιμοποιούνταν ως απεργοσπαστές). Αλλά το σίγουρο είναι

ότι δεν υπερασπίζονται τα συμφέροντα της εργατικής τάξης γενικά.

Και τα σωματεία δεν υπερασπίζονται απλώς ούτε τα συμφέροντα των μελών τους. Οι εργάτες σε ένα σωματείο δεν είναι το σωματείο, όπως αντίστοιχα οι πολίτες μιας χώρας δεν είναι η κυβέρνηση. Τα σωματεία έχουν τα δικά τους συμφέροντα, που μπορεί και να συμπίπτουν με τα συμφέροντα των εργατών που αντιπροσωπεύουν κάποια χρονική στιγμή, μπορεί και όχι.

Οι ηγέτες των σωματείων εκτελούν μια δύσκολη πράξη ισορροπίας. Η δουλειά τους βασίζεται στο να μας κινητοποιούν. Χρειάζονται να φαίνονται ως η κεφαλή ενός κινήματος, οι νόμιμοι αντιπρόσωποι. Για να το κάνουν αυτό, πρέπει να προσφέρουν κάτι στα μέλη τους – καλύτερους μισθούς, καλύτερες συνθήκες, πιο σταθερή εργασία. Μπορεί ακόμα και να ξεκινήσουν αγώνες ορισμένου τύπου, ή να υποστηρίξουν μαχητικές ή παράνομες δράσεις εργατών, ώστε να διατηρήσουν τη θέση τους. Απ' την άλλη πλευρά, χρειάζονται την αναγνώριση από τα αφεντικά, ώστε να συνάψουν κάποιο συμβόλαιο. Αυτό που έχουν να προσφέρουν στα αφεντικά είναι ένα εργατικό δυναμικό έτοιμο να εργαστεί. Η βάση του συμβολαίου του σωματείου είναι ο εξής συμβιβασμός: τα αφεντικά ενδίδουν στην αναγνώριση των σωματείων (ίσως και σε άλλες μεταρρυθμίσεις) και το σωματείο συμφωνεί να κρατά τα μέλη του υπό έλεγχο – να αποτρέπει απεργίες και αναταραχές εναντίον της κερδοσκοπίας, για όσο διαρκεί το συμβόλαιο.

Υπάρχει ένα τόξο στη δημιουργία σωματείου. Κατά την πρώιμη περίοδο της δημιουργίας σωματείου, ειδικά όπου εταιρείες και κυβέρνηση είναι ενάντια στον συνδικαλισμό, τα συμφέροντα των ηγετών των σωματείων και τα συμφέροντα των μελών τους φαίνεται να ταυτίζονται. Τα σωματεία μπορεί να είναι μαχητικά και αδιάλλακτα. Μπορεί να φτιαχτεί μια αληθινή κοινότητα εργατών που μάχονται τα αφεντικά στο όνομα ενός σωματείου. Αυτή η κοινότητα φτιάχνεται διαμέσου του αγώνα. Τα σωματεία αποτελούν τη μερική έκφραση αυτού του αγώνα σε έναν οργανισμό. Αλλά η δύναμή μας στον χώρο εργασίας δεν προέρχεται απ' το ότι είμαστε οργανωμένοι, αλλά από το ότι προκαλούμε ταραχές. Όσο τα

σωματεία κερδίζουν συμβόλαια και γίνονται αποδεκτά ως διαπραγματευτές, ο αγώνας πρέπει να λήξει. Αν θέλουν συμβόλαια, τα σωματεία πρέπει να λάβουν αυστηρότερα μέτρα κατά των ταραχών. Πρέπει να κάνουν προτάσεις για το πώς θα πρέπει να λειτουργούν οι επιχειρήσεις και να αναπτύξουν ένα πνεύμα συμβιβασμού. Ακόμα και όταν δε μας ξεπουλάνε εντελώς, οι διαπραγματεύσεις τους αφορούν στο πως θα πρέπει να γίνεται η διαχείριση της συσσώρευσης κεφαλαίου. Εκ των πραγμάτων, αυτό διογκώνει την απόσταση μεταξύ αυτών και ημών. Όταν τα σωματεία ενσωματώνονται απόλυτα στη διαχείριση της καπιταλιστικής κοινωνίας (σε μια χώρα, μια πόλη ή σε μια συγκεκριμένη επιχείρηση), καταλήγουν να ξοδεύουν πολύ χρόνο επιβάλλοντας το συμβόλαιο στους δικούς τους εργάτες. Αυτό σημαίνει εκτροπή, περιθωριοποίηση, παράκαμψη και υπονόμηση οποιασδήποτε μορφής μαχητικότητας των απλών μελών.

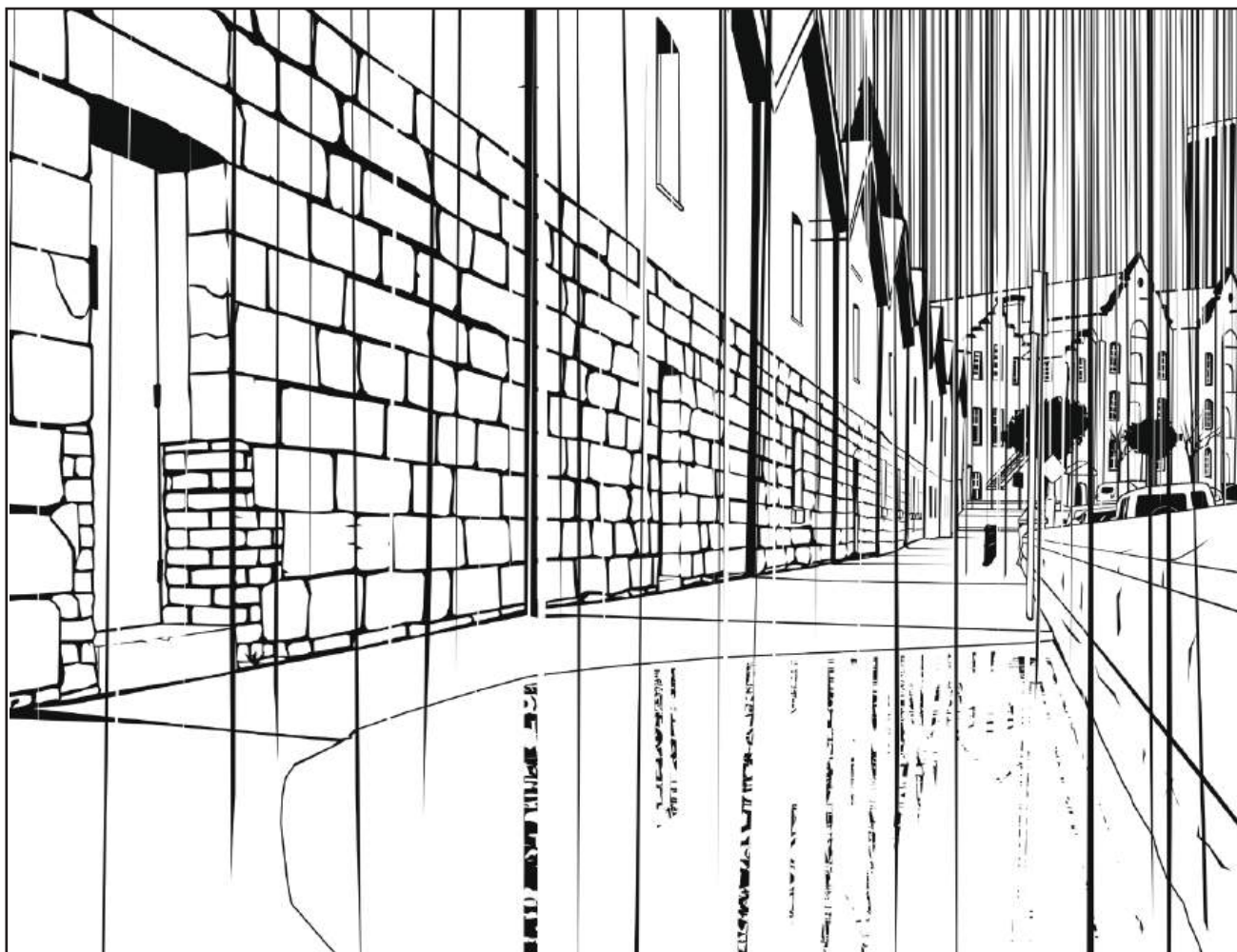
Δεν είναι ότι τα σωματεία μας ξεπουλάνε και προσπαθούν να σπάσουν τη μαχητικότητα γιατί δεν είναι δημοκρατικά, ή γιατί ελέγχονται από πολιτικούς ή από επικεφαλής γραφειοκράτες. Ο διαχωρισμός μεταξύ «κεφαλιών» του σωματείου και μελών του σωματείου, εντοπίζεται στον ίδιο λόγο που αναπτύσσεται και ο διαχωρισμός μεταξύ εργατών και αφεντικών. Οι επιχειρήσεις πρέπει να είναι ανταγωνιστικές. Πρέπει να κρατάνε το κόστος σε χαμηλό επίπεδο. Πρέπει να μας κάνουν να δουλεύουμε πιο σκληρά για λιγότερα χρήματα. Τα συμφέροντα του κεφαλαίου και της εργασίας είναι θεμελιωδώς αντιθετικά. Οποιοδήποτε είδους οργάνωση των εργατών βρίσκεται εν καιρώ μπροστά σε μία επιλογή: να παλέψει για τα συμφέροντά μας, ή να είναι ένα υπεύθυνο κομμάτι της διαχείρισης κεφαλαίου. Ακόμα και η πιο δημοκρατική οργάνωση που αντιλαμβάνεται τους εργάτες στη δουλειά ως το «α» και το «ω», θα αναγκαστεί στο τέλος να υποστηρίξει επιλογές που είναι ενάντια στα συμφέροντά τους.

Με ή χωρίς σωματεία, η βασική ταξική σχέση σημαίνει ότι οι εργάτες στην οικονομία πρέπει να συνεχίσουν να πουλάνε την εργατική τους δύναμη στην αγορά εργασίας. Σε καθημερινή βάση τείνουμε να είμαστε αποστασιοποιημένοι και πραγματιστές σχετικά με το αν θα συμ-

μετέχουμε σε σωματείο ή όχι. Ξέρουμε ότι συχνά έχεις καλύτερο μισθό και περισσότερες παροχές όντας σε ένα σωματείο και ότι το να δουλεύεις μέσω αυτού, συνήθως σημαίνει ότι ο ρυθμός ή η δουλειά δε θα είναι εξευτελιστικά γρήγορη, ενώ είναι λιγότερο πιθανό να έχεις δουλειά με το κομμάτι. Την ίδια στιγμή, τα σωματεία έχουν, συχνά, προγράμματα μαθητείας μακράς διάρκειας και ίσως κάνουν πιο δύσκολη τη μετακίνηση σε μια καινούρια περιοχή και την αναγνώριση των προσόντων. Επίσης, μπορεί να μην υπάρχει τόση δουλειά μέσω των κέντρων πρόσληψης των σωματειών, όσο μέσω ιδιωτικών εργοδοτών και, επιπλέον, τα σωματεία θα απαιτούν από εμάς να δουλεύουμε αποκλειστικά διαμέσου αυτών.

Όταν δε συμβαίνουν αγώνες μεγάλης κλίμακας τείνουμε να αντιμετωπίζουμε τα σωματεία περίπου με τον ίδιο τρόπο, όπως το να δουλεύουμε για ένα αφεντικό που είναι καλός τύπος. Αντίθετα, όταν έχουμε μαζικούς αγώνες, πρέπει να υπερβούμε γρήγορα τον έλεγχο του σωματείου ειδικά το κίνημα θα μετριάσει, θα διαλυθεί και θα ηττηθεί.

ΕΛΕΓΧΟΣ ΕΝΟΙΚΙΟΥ ΚΑΙ ΚΡΑΤΙΚΗ ΣΤΕΓΑΣΗ

«Μόνο οι Σοσιαλδημοκράτες θα μπορούσαν να κατευνάσουν τους ανέργους, να καθοδηγήσουν the Volkswehr και να συγκρατήσουν τους εργάτες από τον πειρασμό του να ξεκινήσουν επαναστατικά εγχειρήματα...»

Otto Bauer

Η ελεύθερη αγορά στη στέγαση υποστηρίζεται και ρυθμίζεται από το κράτος. Διάφορα θεσμικά όργανα επιβάλλουν κάθε είδους ρυθμίσεις όσον αφορά την υγεία και την ασφάλεια, κτιριοδομικούς κανονισμούς, επιδοτήσεις, φόρους, φοροελαφρύνσεις, εγγυήσεις δανείων και νόμους για ζώνες χρήσεων γης που επηρεάζουν τη στέγαση. Το κράτος δεν παρεμβαίνει υπέρ των φτωχών, ούτε παρεμβαίνει στις επιχειρήσεις των πλουσίων. Προσπαθεί να σταθεροποιήσει και να ομογενοποιήσει μια κοινωνία που τείνει προς τον διαχωρισμό, τον κατακερματισμό και την κρίση. Ισορροπεί τις απαιτήσεις των επενδυτών, των χρηματοοικονομικών συμβούλων, των εργολάβων, των ιδιοκτητών και του «λαού» - τις απαιτήσεις του επενδυμένου κεφαλαίου σε γη και την υπόλοιπη καπιταλιστική κοινωνία.

Συνήθως, το μόνο συμφέρον του κράτους στον έλεγχο των ενοικίων έγκειται στο να ρυθμίζει, ώστε τα υψηλά ενοίκια να μην ασκούν πάρα πολλή πίεση στα αφεντικά για αύξηση μισθών. Οι πολιτικοί συχνά επιβάλλουν έλεγχο ενοικίων σε ένα ελάχιστο μόνο κομμάτι του στεγαστικού αποθέματος, ή βάζουν πολύ χαλαρά όρια στις αυξήσεις ενοικίου ώστε να

δείξουν ότι κάνουν κάτι για τον εργάτη. Χωρίς απειλή από τα κάτω, η κατάσταση τείνει να είναι είτε χαμηλοί μισθοί και χαμηλά ενοίκια, είτε επαρκείς μισθοί και υψηλά ενοίκια.

Όταν όμως υπάρχει απειλή, είναι άλλη ιστορία. Οι ταραχές, οι απεργίες, οι ανταρσίες, οι εξεγέρσεις και οι επαναστάσεις που διαδραματίστηκαν κατά τη διάρκεια και με το πέρασ του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, απαντήθηκαν με όλων των ειδών τις μεταρρυθμίσεις. Αυτό ήταν το ξεκίνημα του σοβαρού ελέγχου ενοικίου.

Στη Νέα Υόρκη, για παράδειγμα, οι ιδιοκτήτες εκμεταλλεύτηκαν τις ελλείψεις κατά την περίοδο του πολέμου για να ανεβάσουν τα νοίκια των διαμερισμάτων σε όλη την πόλη. Το 1918 και το 1919, χιλιάδες ενοικιαστές προχώρησαν σε απεργία ενοικίου, στάθηκαν αλληλέγγυοι στις απεργίες πείνας και πήραν μέρος στους ολοένα αυξανόμενους συνδέσμους ενοικιαστών στην πόλη. Οι δράσεις κατάφεραν να σταματήσουν ορισμένες αυξήσεις ενοικίων και εξώσεις. Το 1920, πλέον, υπήρχε ο φόβος ότι ήταν τόσοι πολλοί οι ενοικιαστές οι οποίοι θα αρνούσαν να πληρώσουν το νοίκι, που η αστυνομία και η εθνοφρουρά απλά δεν θα μπορούσαν να κάνουν έξωση σε όλους· συνεπακόλουθα, η Νέα Υόρκη πέρασε νόμους περί προστασίας των ενοικιαστών, συμπεριλαμβανομένων κάποιων ορίων στις αυξήσεις ενοικίου.

Το 1915 στη Γλασκόβη, οι ενοικιαστές της εργατικής τάξης απάντησαν στις αυξήσεις ενοικίου πληρώνοντας μόνο το παλιό ποσό του ενοικίου, ή μην πληρώνοντας καθόλου νοίκι. Οι μαζικές διαδηλώσεις απέτρεψαν την αστυνομία από το να προχωρήσει σε εξώσεις ενοικιαστών, επειδή δεν είχαν πληρώσει το νοίκι. Η κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, φοβούμενη ότι οι απεργίες ενοικίου θα οδηγούσαν σε απεργίες στα εργοστάσια πυρομαχικών στη Γλασκόβη, έθεσε σε εφαρμογή τον εθνικό έλεγχο ενοικίου.

Η προστασία των ενοικιαστών κατοχυρώνεται νομικά για την προστασία του κράτους απέναντι στα κινήματα ενοικιαστών. Ο έλεγχος ενοικίου κατοχυρώνεται για να ελέγξει τους ενοικιαστές της εργατικής τάξης.

Αλλά οι κινήσεις του κεφαλαίου δεν είναι απλά ένα θέμα κυβερνητικής νομοθεσίας. Τα όρια που μπαίνουν στο δικαίωμα του ιδιοκτήτη να κάνει έξωση στους ενοι-

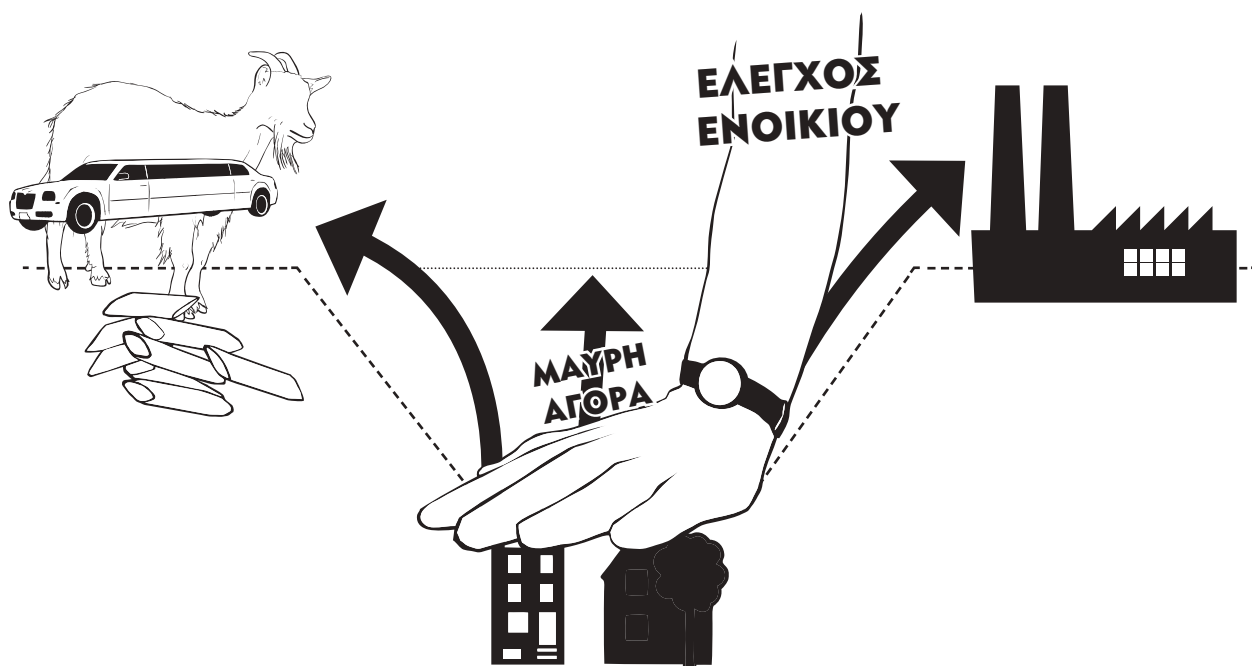

κιαστές, και σε άλλες καταχρήσεις, όπως η παρακράτηση χρημάτων για το κλειδί και οι εγγυήσεις, είναι όντως κέρδος, αλλά δε βλάπτουν απαραίτητα το κεφάλαιο που έχει επενδυθεί στην ενοικίαση των σπιτιών. Ειδικά όταν η αγορά είναι σταθερή, ο ιδιοκτήτης δεν έχει ανάγκη να κάνει συνεχώς εξώσεις στους ενοικιαστές και συνήθως υπάρχουν τρόποι να παραβλέψεις τους νόμους (όπως το να μετακομίσει στο διαμέρισμα για κάποιους μήνες ένα μέλος της οικογένειας). Ο αποτελεσματικός έλεγχος ενοικίου είναι κάτι διαφορετικό. Εξ ορισμού, ο αποτελεσματικός έλεγχος ενοικίου πρέπει να περιορίζει τα κέρδη των ιδιοκτητών. Αφού το να είναι κανείς ιδιοκτήτης έχει ως στόχο το κέρδος –όπως δηλαδή και οποιαδήποτε άλλη επιχείρηση-, ο αποτελεσματικός έλεγχος ενοικίου κάνει την ενοικίαση σπιτιών λιγότερο ανταγωνιστική επιχείρηση. Με μια πρώτη ματιά, αυτό μπορεί απλά να σημαίνει ότι οι ιδιοκτήτες προσπαθούν να αντισταθμίσουν τη διαφορά ξεοδεύοντας λιγότερα σε επιδιορθώσεις και συντήρηση. Όσο περισσότερο κρατάει ο έλεγχος ενοικίου, τόσο μεγαλώνει το κίνητρο για τους ιδιοκτήτες να βάλουν το κεφάλαιό τους σε μια άλλη επιχείρηση. Ο αυστηρός έλεγχος ενοικίου με μεγάλη διάρκεια καταλήγει αναγκαστικά σε αποεπένδυση στη στέγαση.

Ο έλεγχος ενοικίου είναι η νόμιμη ανώτατη τιμή σε κάποιο αγαθό. Σπρώχνει τις ροές της αξίας, καθώς οι διαφορετικές επιχειρήσεις ανταγωνίζονται στις επεν-

δύσεις. Συνήθως, μια βιομηχανία, της οποίας το προϊόν βρίσκεται σε υψηλή ζήτηση, μπορεί να αυξήσει τις τιμές της προσελκύοντας έτσι περισσότερο κεφάλαιο. Όπου υπάρχει αυστηρός έλεγχος ενοικίου, η πραγματική ζήτηση για σπίτια θα κινηθεί πέρα από την προσφορά, αλλά οι τιμές δε μπορούν να ανέβουν. Είτε ο έλεγχος ενοικίου θα αποσυρθεί, είτε θα αναπτυχθεί η μαύρη αγορά όπου η στέγη θα νοικιάζεται σε επίπεδα πάνω από τα νόμιμα, γεγονός που υπονομεύει την αποτελεσματικότητα του ελέγχου του ενοικίου. Εάν παρθούν αυστηρότερα μέτρα εναντίον της μαύρης αγοράς και τα ενοίκια κρατηθούν αυστηρά στα επίπεδα του ελέγχου του ενοικίου, δε θα είναι μόνο η επιχείρηση του ιδιοκτήτη που θα γίνει μη-ανταγωνιστική. Καθώς το κεφάλαιο φεύγει από τον κλάδο της ενοικίασης σπιτιών, η αγορά της στέγασης συρρικνώνεται. Οι κατασκευαστικές εταιρείες και οι εταιρείες ανάπτυξης ακινήτων βλέπουν τα κέρδη τους να συμπιέζονται· η συνθήκη αυτή οδηγεί στην αποεπένδυση, στην κατασκευή σπιτιών γενικότερα. Με τον καιρό, αυτό προκαλεί έλλειψη στη στέγαση. Το κράτος, τότε, έρχεται αντιμέτωπο με ένα δίλημμα: να ανακαλέσει τον έλεγχο ενοικίου, να αντιμετωπίσει μια κρίση στη στέγαση, ή να αναλάβει το ίδιο την επιχείρηση του ιδιοκτήτη.

Υπάρχει ένα είδος κρατικής στέγασης που προορίζεται μόνο για τους πολύ φτωχούς. Συχνά παρουσιάζει σοβαρές φθορές και έχει περιοριστικούς ή ταπει-

νωτικούς κανόνες. Η είσπραξη του ενοικίου μπορεί να συνδυάζεται με επιθεώρηση στο διαμέρισμα. Μπορεί να υπάρχουν όρια ή περιορισμοί στους επισκέπτες. Μπορεί να απευθύνεται μόνο σε τυπικές οικογένειες - παντρεμένα ζευγάρια με παιδιά. Η ιδιωτικότητα των ενοικιαστών σπάνια γίνεται σεβαστή. Αυτού του είδους η κρατική στέγαση λειτουργεί ως συνεχής υπενθύμιση για την υπόλοιπη εργατική τάξη - ότι θα μπορούσαμε να είμαστε σε χειρότερη μοίρα. Σταματάει να λειτουργεί κατ' αυτόν τον τρόπο, απ' τη στιγμή που γίνεται ένα επιθυμητό μέρος για να ζήσει ο οποιοσδήποτε εκτός από τους ακραία φτωχούς· τη στιγμή που αρχίζει να ανταγωνίζεται τους ιδιωτικούς ιδιοκτήτες.

Συνήθως, η συνθήκη όπου το κράτος είναι περισσότερο πρόθυμο να ανταγωνιστεί τους ιδιώτες ιδιοκτήτες, είναι όταν έχει ταυτόχρονα και ρόλο εργοδότη. Σ' αυτή την περίπτωση, έχει άμεσο ενδιαφέρον στο να «συγκρατεί» τα νοίκια απ' το να βάζουν περαιτέρω πίεση στους μισθούς. Το πρώτο είδος στέγασης που έφτιαξε το κράτος προοριζόταν για τους στρατιώτες του και για τους εργάτες σε κρατικοποιημένες βιομηχανίες-κλειδιά. Όταν προχωρά πέρα από αυτό, όταν η κυβέρνηση αρχίζει να χτίζει για την εργατική τάξη γενικά, όταν η κυβερνητική στέγαση ανταγωνίζεται πράγματι με ιδιωτικούς ιδιοκτήτες, το κάνει μόνο και μόνο ως απάντηση σε μια σοβαρή κρίση και σε δυναμικά κινήματα της εργατικής τάξης που πρέπει να οικειοποιηθούν.

Το κράτος θα δράσει ως ιδιοκτήτης, αλλά εξακολουθεί να αγοράζει τη γη από ιδιωτικούς ιδιοκτήτες (πληρώνει κεφαλαιοποιημένα νοίκια), προσλαμβάνει ιδιωτικούς εργολάβους για την κατασκευή και δανείζεται τα λεφτά από τράπεζες ή με την μορφή ομολόγων (οπότε πρέπει να πληρώνει τόκους). Όταν η κυβέρνηση έχει στην κατοχή της αρκετή έκταση γης, ή έχει αρκετά αυστηρούς νόμους περί της χρήσης γης, η κερδοσκοπία γης μπορεί να περιοριστεί σε μεγάλο βαθμό. Υποθέτοντας ότι η κρατική στέγαση δε λειτουργεί με σκοπό το κέρδος, η τιμή της στέγασης μπορεί να μειωθεί. Σ' αυτή την περίπτωση, ο ιδιοκτήτης έχει θυσιαστεί για το καλό της καπιταλιστικής κοινωνίας γενικά.

Επιπλέον, το κράτος μπορεί να παρέχει επιδοτήσεις μειώνοντας ακόμα περισ-

σότερο την τιμή της στέγασης. Αυτές οι επιδοτήσεις, εάν είναι σταθερές και τακτικές, είναι ουσιαστικά μια συλλογικοποιημένη μορφή αύξησης του μισθού. Αντί να πληρώνονται απ' ευθείας με μισθό οι εργαζόμενοι για τη δουλειά τους, τα λεφτά πληρώνονται στο κράτος (μέσω υψηλότερης φορολογίας), το οποίο μετά τα διαμοιράζει σε κοινωνικά προνόμια. Αυτό είναι ένα πραγματικό, υλικό κέρδος, ακριβώς όπως είναι οι επιδοτήσεις για τη μείωση των εξόδων των δημόσιων μεταφορών, ή για τη δωρεάν κυβερνητική ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. Ακριβώς όπως μία αύξηση στον μισθό μπορεί να βελτιώσει την ποιότητα της στέγασης που είναι μέσα στις οικονομικές μας δυνατότητες. Εφόσον η κοινωνική στέγαση δίνεται στον κόσμο ισότιμα (οι ειδικευμένοι εργάτες συνήθως δεν έχουν καλύτερη κρατική στέγαση από τους ανειδίκευτους), τείνει να μειώνει τις διαφορές μεταξύ πλούσιων και φτωχών γειτονιών και επιβραδύνει τη δημιουργία φτωχογειτονιών και γκέτο.

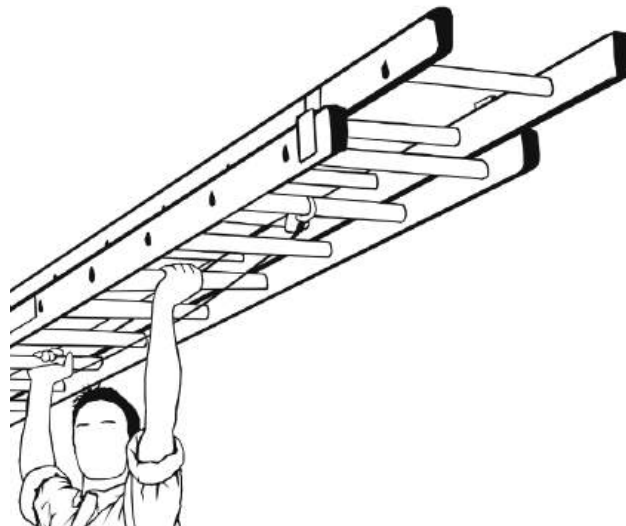
Παρ' όλα αυτά, το να πληρώνει το κράτος μέρος του ενοικίου μας, κοστίζει. Οι αρχές μπορεί να υποκύψουν όταν αισθάνονται ότι απειλούνται. Όταν ένα κίνημα βρίσκεται υπό πίεση και θεσμοποιείται, η απειλή χάνεται. Οι επιδοτήσεις σταματάνε. Οι ιδιώτες ιδιοκτήτες επανεμφανίζονται. Η κρατική στέγαση παρακμάζει και αρχίζει για άλλη μια φορά να γίνεται αντιληπτή ως απευθυνόμενη αποκλειστικά στους πολύ φτωχούς.

Απ' την άλλη μεριά, η κρατική στέγαση μπορεί να γίνει ένα κανονικό κομμάτι της λειτουργίας της καπιταλιστικής κοινωνίας. Οι ενώσεις ενοικιαστών μπορούν να πάρουν κρατικές χρηματοδοτήσεις και να γίνουν ένα σεβαστό κομμάτι της δια-

χείρισης του στεγαστικού αποθέματος διαπραγματευόμενοι τα νοίκια με την κυβέρνηση. Όταν το κράτος λειτουργεί ως μη κερδοσκοπικός ιδιοκτήτης, μέρος του κέρδους των μειωμένων ενοικίων μπορεί να «επιστρέψει» στους εργοδότες με τη μορφή μειωμένων μισθών. Ορισμένες φορές οι επιχειρήσεις έχουν υποστηρίξει την κρατική στέγαση ως έναν τρόπο να κρατούνται χαμηλοί οι μισθοί - ειδικά οι επιχειρήσεις που παράγουν για εξαγωγές. Κατά τον ίδιο τρόπο, μια επιχείρηση μπορεί να υποστηρίξει την κυβερνητική ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, έτσι ώστε να βρίσκεται σε πλεονεκτική θέση όταν ανταγωνίζεται με επιχειρήσεις σε χώρες όπου η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη πληρώνεται από τους εργοδότες. Ένα κομμάτι του κεφαλαίου επωφελείται από τα προβλήματα του άλλου.

Επίσης, απλά και μόνο επειδή το κράτος δε βγάζει κάποιο κέρδος, δε σημαίνει ότι το κεφάλαιο γης έχει εξαλειφθεί. Εν μέσω ανάπτυξης και αύξησης των στεγαστικών τιμών, τα οφέλη των ενοικιαστών της εργατικής τάξης συρρικνώνονται. Όταν το κράτος πληρώνει στις ιδιωτικές εταιρείες τα έξοδά τους συν ένα «δίκαιο κέρδος», έχουν κίνητρο να ανεβάσουν τις τιμές τους ώστε να έχουν παραπάνω κέρδος. Ενώ το κράτος μπορεί απλά να αυξάνει τα νοίκια για να καλύψει τα έξοδά του, το αυξημένο ενοίκιο πάει στους εργολάβους του κατασκευαστικού τομέα, ή στους παραγωγούς των υλικών κατασκευής, ή στις τράπεζες και τους επενδυτές (με τη μορφή αυξημένου ενδιαφέροντος στα δάνεια).

Η κρατική στέγαση ενέχει προβλήματα που δεν έχει η ιδιωτική στέγαση. Για να συμπεριληφθούμε στην κρατική στέγαση, χρειάζεται συνήθως να αποδείξουμε ότι το εισόδημά μας είναι κάτω από ένα συγκεκριμένο επίπεδο και συχνά πρέπει να περιμένουμε σε μια λίστα μέχρι να απελευθερωθεί διαμέρισμα. Μόλις βρούμε ένα κατά πάσα πιθανότητα δεν θα απειλούμαστε με έξωση -εκτός και αν σταματήσουμε να πληρώνουμε το νοίκι, αλλά εάν φύγουμε μάλλον θα πρέπει να περιμένουμε πολύ καιρό μέχρι να βρούμε ένα καινούριο μέρος. Οι άνθρωποι τείνουν να μένουν στην κοινωνική στέγαση όσο περισσότερο γίνεται. Ακόμα και αν έχουν τη δυνατότητα να αλλάζουν σπίτια με άλλους ενοικιαστές στην κοινωνική στέγαση, ή να πάρουν κάποιου είδους

κυβερνητική πιστοποίηση επείγουσας ανάγκης που να επιτρέπει σε ενοικιαστές που βρίσκονται σε άσχημη κατάσταση να ανέβουν στην λίστα προς εύρεση καινούριου σπιτιού, δεν αλλάζει το γεγονός ότι η κρατική στέγαση τείνει να μειώνει την κινητικότητα των ενοικιαστών. Και η μειωμένη κινητικότητα πάει χέρι-χέρι με τους μειωμένους μισθούς, αφού δε μπορούμε να μετακινηθούμε σε νέα μέρη για καινούριες εργασιακές ευκαιρίες. Όταν η κρατική στέγαση πάει πακέτο με τη συμπίεση των μισθών (συρρικνώνοντας τη διαφορά μεταξύ του χαμηλότερου και υψηλότερου μισθού των εργατών), αυτή η μειωμένη κινητικότητα βοηθάει στο να αποτρέψει τους ειδικευμένους εργάτες να μετακομίσουν κάπου αλλού για υψηλότερο μισθό - και άρα βοηθάει τους εργοδότες στη μείωση του κόστους εργασίας.

Δεν είναι και τόσο πιθανό το κράτος να συμπεριφερθεί σαν ένας εκδικητικός ιδιοκτήτης ή να απαιτήσει τεράστιες αυξήσεις ενοικίου, αλλά δε μας δίνει στέγαση δωρεάν. Είτε πληρώνουμε νοίκι στην τοπική κυβέρνηση, είτε σε κάποιον ιδιοκτήτη ιδιώτη, η στέγαση παραμένει εμπόρευμα. Το σπίτι αγοράζεται με λεφτά και η ανάγκη να βρεις τα λεφτά για το νοίκι είναι ένας σημαντικός παράγοντας που μας πιέζει να πηγαίνουμε για δουλειά κάθε μέρα.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΚΟΣΜΟΣ (THE SECOND WORLD)

«Ο ρωσικός καπιταλισμός, ως αποτέλεσμα της αργοπορίας του, την έλλειψη ανεξαρτησίας του και τα επακόλουθα παρασιτικά χαρακτηριστικά του, είχε τεχνικά πολύ λιγότερο χρόνο από τον ευρωπαϊκό καπιταλισμό να μορφώσει τις εργατικές μάζες, να τις εκπαιδεύσει και να τις πειθαρχήσει για την παραγωγή. Αυτό το πρόβλημα έχει πλέον επιβληθεί, στην ολότητά του, στις βιομηχανικές οργανώσεις του προλεταριάτου.»

Leon Trotsky

Τον Φλεβάρη του 1917, οι Ρώσοι εργάτες ανέτρεψαν τον τσάρο. Μαζικές απεργίες έλαβαν χώρα στο Petrograd. Η εξέγερση κράτησε αρκετές μέρες. Έγινε πλιάτσικο στα κεντρικά της αστυνομίας και οι εργάτες αρματώθηκαν. Όταν κλήθηκε ο στρατός να καταστείλει τους εργάτες απεργούς, έγινε επανάσταση. Οι εργάτες άρχισαν να οργανώνουν επιτροπές στα εργοστάσια. Οι στρατιώτες άρχισαν να εγκαταλείπουν τη θέση τους μαζικά. Η κυβέρνηση του τσάρου κατέρρευσε και στην εξουσία ανέβηκε μια κοινοβουλευτική κυβέρνηση. Θεσπίστηκε το οχτάωρο στην εργασία. Τα σωματεία νομιμοποιήθηκαν. Η κυβέρνηση, όμως, ήταν αδύναμη. Υπήρχε μια ασταθής κατάσταση όπου δυναμικές, ένοπλες ομάδες εργατών συνυπήρχαν και ανταγωνίζονταν με την κυβέρνηση· κανένα από τα δύο στρατόπεδα δεν είχε τον απόλυτο έλεγχο της κατάστασης.

Τον Οκτώβρη, η κοινοβουλευτική κυβέρνηση ανετράπη και οι μπολσεβίκοι κατέλαβαν την εξουσία, με την ευρεία υποστήριξη των εργατών. Η Ρωσία αποσύρθηκε από τον πόλεμο. Κτίρια, εργοστάσια, μηχανήματα και γη, τα οποία βρίσκονταν στην ιδιοκτησία ιδιωτικών επιχειρήσεων, καταλήφθηκαν από τους εργάτες. Πολλοί καπιταλιστές τράπηκαν σε φυγή από τη χώρα, αφήνοντας τους εργάτες να αναλάβουν την κατάσταση. Υπήρχε πραγματική ελπίδα για έναν καινούριο κόσμο χωρίς τάξεις και εκμετάλλευση.

Μέχρι το καλοκαίρι του 1921 αυτή η ελπίδα είχε εξανεμιστεί. Η δύναμη των εργατών είχε παταχθεί και το καινούριο κράτος είχε εδραιώσει την κυριαρχία του. Η πειθαρχία στον στρατό είχε αποκατασταθεί. Οι επιτροπές στα εργοστάσια είχαν αντικατασταθεί από σωματεία ελεγχόμενα από το κράτος. Οι απεργίες ήταν παράνομες και οι απεργοί είτε φυλακίζονταν, είτε τους πυροβολούσαν, ή δεν είχαν πρόσβαση στη διανομή φαγητού. Το κομμουνιστικό κόμμα διαχειριζόταν μία περίεργη μορφή καπιταλισμού.

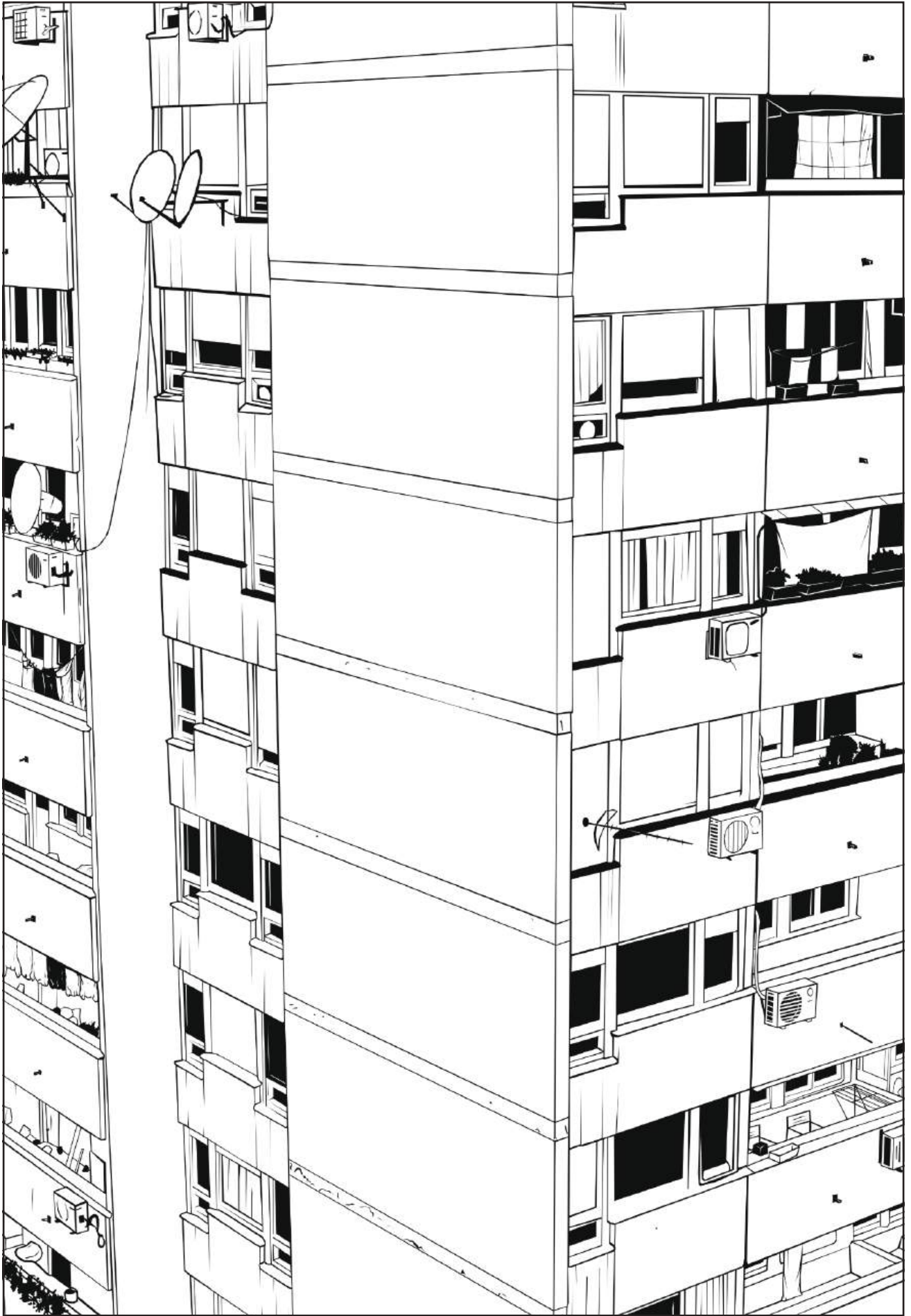
Δεν υπήρχε χρηματιστήριο και οι τράπεζες είχαν κρατικοποιηθεί. Αφού η γη είχε καταληφθεί από τους εργάτες και αργότερα από το κράτος, η κερδοσκοπία γης δεν είχε εξαλειφθεί· ελάχιστοι νοίκιαζαν σπίτια από ιδιώτες ιδιοκτήτες. Η παραγωγή καταλήφθηκε από μεγάλες κρατικές επιχειρήσεις. Οι στόχοι της πα-

ραγωγής ορίζονταν από τα κεντρικά σχέδια της κυβέρνησης. Οι τιμές δεν καθορίζονταν διαμέσου του ανταγωνισμού της ελεύθερης αγοράς, αλλά επιβλήθηκαν από το ίδιο το κράτος. Η κυβέρνηση παρέμεινε στην εξουσία με μία μίξη παραχωρήσεων στην εργατική τάξη και ακραίας αστυνομικής καταστολής.

Με τη λήψη αυστηρών μέτρων για τις ατομικές επενδύσεις και την κερδοσκοπία, ο «συνηθισμένος» επιχειρηματικός κύκλος διαταράχθηκε και το κεντρικό πλάνο εγγυούταν μία συνεχή πηγή

ζήτησης σχετικά με τη στέγαση. Αυτό επέτρεψε στις κατασκευαστικές εταιρείες να κάνουν τις απαραίτητες μεγάλες επενδύσεις, ώστε να εκβιομηχανιστεί η παραγωγή σπιτιών. Οι εργοστασιακές τσιμεντένιες πλάκες συναρμολογήθηκαν σε πολυκατοικίες - αρκετών οικοδομικών τετραγώνων κάποιες φορές. Αυτό σήμαινε ότι σπίτια, που άλλοτε έκαναν πάνω από χρόνο να χτιστούν, πλέον μπορούσαν να είναι έτοιμα εντός ολίγων μηνών. Σήμαινε, επίσης, ότι ήταν απαραίτητοι λιγότεροι ειδικευμένοι εργάτες. Αυτές οι προκάτ πολυκατοικίες από μπετόν μπορεί να μην ήταν ωραίες, αλλά έριχναν το κόστος στέγασης.

Ακόμα και έτσι, το νοίκι με το οποίο χρεώνονταν συνήθως οι ενοικιαστές, δεν κάλυπτε ούτε καν τα κόστη συντήρησης των κτιρίων, πόσω μάλλον τα κόστη κατασκευής. Το κράτος επιδοτούσε μαζικά τη στέγαση. Αυτό σήμαινε ότι η ΕΣΣΔ, συνήθως, είχε τα πιο φθηνά ενοίκια στον κόσμο, με τους εργάτες να πληρώνουν συνήθως λιγότερο από ένα 5% του εισοδήματός τους στο νοίκι.

Οι εργάτες στη Σοβιετική Ένωση, λάμβαναν ένα μεγάλο κομμάτι του μισθού τους σε κοινωνικές παροχές - δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, δωρεάν εκπαίδευση, επιδοτούμενη μεταφορά και στέγαση. Αυτό που απέμενε από τον ατομικό ωριαίο μισθό, αποτελούσε ένα λιγότερο δυνατό κίνητρο στο να συνεχίζουν να δουλεύουν σκληρά. Επιπλέον, η κυβέρνηση είχε δεσμευτεί σε μια πολιτική πλήρους εργατικού δυναμικού, δεν υπήρχε άνεργος πληθυσμός που να ανταγωνίζεται με όσους είχαν δουλειά και υπήρχαν διαρκείς ελλείψεις σε εργατικό δυναμικό. Αυτό σήμαινε ότι ο φόβος του να χάσεις την δουλειά σου ήταν ένας λιγότερο αποτελεσματικός τρόπος για να κάνει τους εργάτες να δουλεύουν πιο σκληρά. Οι μάνατζερ των κρατικών επιχειρήσεων έπρεπε να βρουν εναλλακτικούς τρόπους πίεσης των εργατών.

Η στέγαση ήταν χρήσιμη σ' αυτό το σημείο. Για όσους δούλευαν στην κρατικοποιημένη βαριά βιομηχανία, η κρατική στέγαση κατανεμόταν συνήθως διαμέσου του εργοδότη. Λειτουργούσε σαν εταιρική στέγαση. Οι ειδικευμένοι εργάτες προσελκύνονταν και συνέχιζαν να δουλεύουν για μια επιχείρηση με την υπόσχεση μιας καλής στέγασης. Οι απεργοί, οι εργάτες που λούφαραν και όσοι προκαλούσαν προβλήματα, μπορούσαν όχι μόνο να απολυθούν, αλλά να τους γίνει και έξωση. Οι εργάτες που δεν έπαιρναν τη στέγαση από τον εργοδότη τους, πολύ συχνά την έπαιρναν διαμέσου των δημοτικών σοβιετικών κυβερνήσεων. Αλλά και σ' αυτή την περίπτωση, τους εργάτες που εκδιώχνονταν από την εταιρική στέγαση λόγω παράβασης της «εργασιακής πειθαρχίας», δεν τους δέχονταν σε άλλες μορφές κρατικής στέγασης. Και στα δύο είδη κρατικής στέγασης, υπήρχαν συχνά μεγάλες λίστες αναμονής για να βρεις διαμέρισμα. Αυτό έδινε κίνητρο για να μένεις στο ίδιο διαμέρισμα και βοήθησε στη

μείωση του turnover των ειδικευμένων εργατών.

Όμως, η στέγαση στο σύνολό της δε διευθυνόταν απ' ευθείας από το κράτος. Πολλοί άνθρωποι είχαν στην ιδιοκτησία τους τα δικά τους ιδιωτικά σπίτια και οι κρατικές τράπεζες συχνά παρείχαν δάνεια με χαμηλό επιτόκιο σε όσους ήθελαν να χτίσουν σπίτια για τους ίδιους. Ακόμη, το κράτος παρείχε δάνεια για συνεταιριστικές κατασκευές, όπου οι άνθρωποι συγκέντρωναν τις οικονομίες τους, έχτιζαν σπίτια και μετά ήταν ιδιοκτήτες του δικού τους σπιτιού στο κτίριο. Ο ατομικός ιδιοκτήτης ποτέ δεν εξαλείφθηκε παντελώς.

Πάντα υπήρχαν ιδιοκτήτες που νοίκιαζαν δωμάτια ή ολόκληρα σπίτια, είτε νόμιμα είτε παράνομα.

Το να είσαι ιδιοκτήτης αποδοκιμαζόταν συστηματικά στις εφημερίδες. Η νόρμα ήταν η κρατική στέγαση. Οι συνεταιρισμοί ήταν πολύ πιο ακριβοί και θεωρού-

νταν σύμβολο συγκεκριμένου στάτους. Κάποιος που πλήρωνε τα παραπάνω λεφτά για έναν συνεταιρισμό, το έκανε για να έχει ο ίδιος στέγη και αποδέσμευε κρατικά χρήματα για την οικοδόμηση του σοσιαλισμού. Συνήθως, ανήκαν σε ειδικευμένους εργάτες και κομματικούς γραφειοκράτες. Η ατομική ιδιοκτησία σπιτιού συνήθως συσχετιζόταν με τον αγροτικό πληθυσμό ή με ανειδίκευτους εργάτες που ζούσαν στα προάστια της πόλης και ήθελαν να έχουν τον δικό τους κήπο. Τα διαφορετικά είδη στέγασης νοούνταν πολύ διαφορετικά απ' ό τι στον «ελεύθερο κόσμο». Οι διαφορές στα καθεστώτα γαιοκτησίας αλληλεπικαλύπτονταν και ενίσχυαν τις διαφορές στην εργασία.

Και στην εργασία, η Ρωσία έμοιαζε ακόμα περισσότερο με την Αμερική. Οι εργάτες πουλούσαν την εργατική τους δύναμη σε κάποιον εργοδότη. Οι επιχειρήσεις πουλούσαν τα πράγματα που παρήγαγαν οι εργάτες και επανεπένδυαν τα λεφτά τους για να αυξήσουν την παραγωγή. Οι εργάτες έπαιρναν τόσα, ώστε να επιβιώσουν και να συνεχίσουν να δουλεύουν. Η ταξική σχέση ήταν η ίδια και η δουλειά ήταν εξίσου αποξενωτική και μίζερη. Οι εργάτες δεν είχαν πλέον κίνητρο να δουλεύουν σκληρά, γιατί η διοίκηση ισχυριζόταν ότι ήταν σοσιαλιστική και

τα εργοστάσια ήταν βαμμένα με κόκκινα αστέρια. Η νεκρή εργασία έπρεπε να κινείται και να επεκτείνεται, και αυτό μπορούσε να γίνει μόνο μέσω της εκμετάλλευσης των εργατών. Η διοίκηση των εργοστασίων στη Ρωσία, χρησιμοποιούσε πολλές ίδιες στρατηγικές με τους αμερικάνους επιχειρηματίες, προκειμένου να παράξει υπεραξία από τους εργάτες - δουλειά με το κομμάτι, έρευνες επί του χρόνου και της κινητικότητας.

Η διαφορά ήταν ότι πριν την επανάσταση η Ρωσία βρισκόταν στο όριο της παγκόσμιας οικονομίας, αναπτυσσόμενη ως βοηθητική στον αμερικανικό καπιταλισμό και τον καπιταλισμό της Δυτικής Ευρώπης. Παρότι τα κομμουνιστικά στοιχεία της επανάστασης καταστράφηκαν γρήγορα (κατά κύριο λόγο από το κομμουνιστικό κόμμα), η επανάσταση είχε καταστρέψει τη δύναμη των ιδιωτικών επενδυτών, των τραπεζών και των ιδιοκτητών εργοστασίων. Το ρωσικό κράτος τότε, υιοθέτησε με όλο του το εί-

ναι την οπτική γωνία της επένδυσης του κεφαλαίου στην παραγωγή. Όλα ήταν οργανωμένα γύρω από τον στόχο της γρήγορα αναπτυσσόμενης βιομηχανίας, ιδιαίτερα της βαριάς βιομηχανίας. Η Σοβιετική Ένωση έγινε το υπόδειγμα της ραγδαίας βιομηχανοποίησης. Κάποιες φορές ήταν ελκυστική και σε εθνικιστές στα όρια του παγκόσμιου καπιταλισμού, από τη Λατινική Αμερική μέχρι την Ανατολική Ασία. Ο Δεύτερος Κόσμος φαινόταν ως ο τρόπος να ξεφύγεις από τον Τρίτο Κόσμο.

Στη Ρωσία, μετά την Επανάσταση, εξακολουθούσε να υπάρχει μια ισχυρή δέσμευση στις συλλογικές μορφές ζωής. Οι πολυκατοικίες χτιζόνταν με κοινόχρηστα συνεργεία, καθαριστήρια και βρεφονηπιακές εγκαταστάσεις, τραπεζαρίες, ακόμα και κουζίνες. Αυτά, αλλά και καινούριοι νόμοι που έδιναν στις γυναίκες νομική ισότητα, σήμαιναν ότι οι γυναίκες ήταν πολύ πιο ελεύθερες να συμμετάσχουν στην εργασία και τις πολιτικές δραστηριότητες των κομμάτων. Η κοινωνική ζωή αναδιοργανωνόταν ριζικά, αλλά οι αλλαγές ήταν αποτέλεσμα περισσότερο της οικοδόμησης μιας σύγχρονης καπιταλιστικής κοινωνίας παρά της αποξήλωσής της.

Η αστικοποίηση έλαβε χώρα με τέτοια

ταχύτητα που αντίστοιχο δεν είχε ξαναγίνει στην παγκόσμια ιστορία. Ο αριθμός των ανθρώπων, ο χρόνος και η απόσταση που μετακινούνταν αυξάνονταν σταθερά. Οι διευρυμένες οικογένειες διασπάζτηκαν και οι άνθρωποι που ζούσαν σε πυρηνικές οικογένειες ολοένα και αυξάνονταν. Οι δουλειές του σπιτιού δεν εξαλείφθηκαν και το βάρος συνέχιζε να «πέφτει» κατά κύριο λόγο στις γυναίκες (κατά καιρούς η κομματική προπαγάνδα εκθειάζε τον ρόλο των σοβιετικών γυναικών ως μητέρα και νοικοκυρά). Το σπίτι και η δουλειά διαχωρίζονταν με ολοένα αυξανόμενο ρυθμό με τον καιρό. Το να έχεις «κολλήσει» στο σπίτι δεν ήταν λιγότερο απομονωτικό από τον «ελεύθερο κόσμο». Το να έχεις κέντρα προσλήψεων στο ισόγειο των πολυκατοικιών, δεν υπερνικούσε τις αντιθέσεις μεταξύ σπιτιού και δουλειάς, όπως και οι σημερινοί κινέζοι μετανάστες εργάτες στην οικοδομή δεν έχουν υπερνικήσει αυτές τις αντιθέσεις με το να κοιμούνται σε σκηνές στα εργοτάξια όπου δουλεύουν.

Η αξία υπήρχε ως κοινωνική σχέση στη Ρωσία (και όπου ακολουθήθηκε το ρωσικό μοντέλο). Τα πράγματα δεν πήγαιναν από τους ανθρώπους που τα παρήγαγαν σε όσους τα χρειαζόνταν, παρά μόνο μέσω της αγοράς και της πώλησης. Η

αξία εξακολουθούσε να συνδέει ξεχωριστές, ανταγωνιστικές αναμεταξύ τους επιχειρήσεις που παρήγαγαν εμπορεύματα. Οι εργάτες στα σοβιετικά εργοστάσια και τα ανθρακωρυχεία έβλεπαν τα όσα έφτιαχναν ως ιδιοκτησία κάποιου άλλου -των κρατικών εταιρειών- και όχι απλά ως χρήσιμα πράγματα. Ο ανταγωνισμός περιορίστηκε σε μεγάλο βαθμό, αλλά δε σταμάτησε.

Ο περιορισμένος ανταγωνισμός έδωσε χώρο στους κεντρικούς οργανωτές να προστατέψουν και να αναπτύξουν τη βιομηχανία, καθώς και να κάνουν κάποιες υλικές παραχωρήσεις στην εργατική τάξη. Το χρηματικό κεφάλαιο δεν επένδυε την υπεραξία από τη βιομηχανία και το ενδιαφέρον για τα κρατικά δάνεια ήταν χαμηλό. Η αξία πολλών αγαθών (όπως τα σπίτια) επιδοτούταν σε μεγάλο βαθμό. Οι τιμές επιβάλλονταν· δε σχηματιζόνταν από τον ανταγωνισμό της ελεύθερης αγοράς. Ένας, κατά κύριο λόγο, κοινωνικός μισθός και μια αγορά εργασίας που «πουλάει», έδωσε στους εργάτες μια κάποια δύναμη στον εργασιακό χώρο. Αυτό σήμαινε ότι η διοίκηση συχνά αντιμετώπιζε προβλήματα στο να επιβάλλει νέες παραγωγικές μεθόδους και να εντατικοποιεί έτσι τη δουλειά. Ανάμεσα στην εχθρικότητα των εργατών και των ποσοτώσεων στην παραγωγή από την κεντρική οργάνωση, η ποιότητα των εμπορευμάτων ήταν χαμηλή. Προβλήματα που προκαλούνταν από ελαττωματικά προϊόντα εμφανίζονταν στην αλυσίδα εφοδιασμού. Υπήρχαν ελλείψεις (ειδικά στα καταναλωτικά προϊόντα). Οι τιμές δε μπορούσαν να αυξηθούν, ώστε να συντονιστούν με την αυξανόμενη ζήτηση. Υπήρχε περιορισμένη διανομή με δελτία, μεγάλες ουρές στα σχεδόν άδεια μαγαζιά και μια διαδεδομένη μαύρη αγορά. Διαφορετικές εταιρείες προσπάθησαν να συγκεντρώσουν πόρους, ειδικευμένους εργάτες και κομμάτια γης που να βρίσκονται σε κεντρικά σημεία και έκαναν παζάρια αναμεταξύ τους και με τις τοπικές κυβερνήσεις προκειμένου να πάρουν τους πόρους που χρειαζόνταν. Η ΕΣΣΔ ήταν καπιταλιστική, αλλά λειτουργούσε ως δυσλειτουργικός καπιταλισμός. Και η πλειοψηφία του υπόλοιπου Δεύτερου Κόσμου ήταν λιγότερο φιλόδοξη απ' όσο υπήρξε η ΕΣΣΔ.

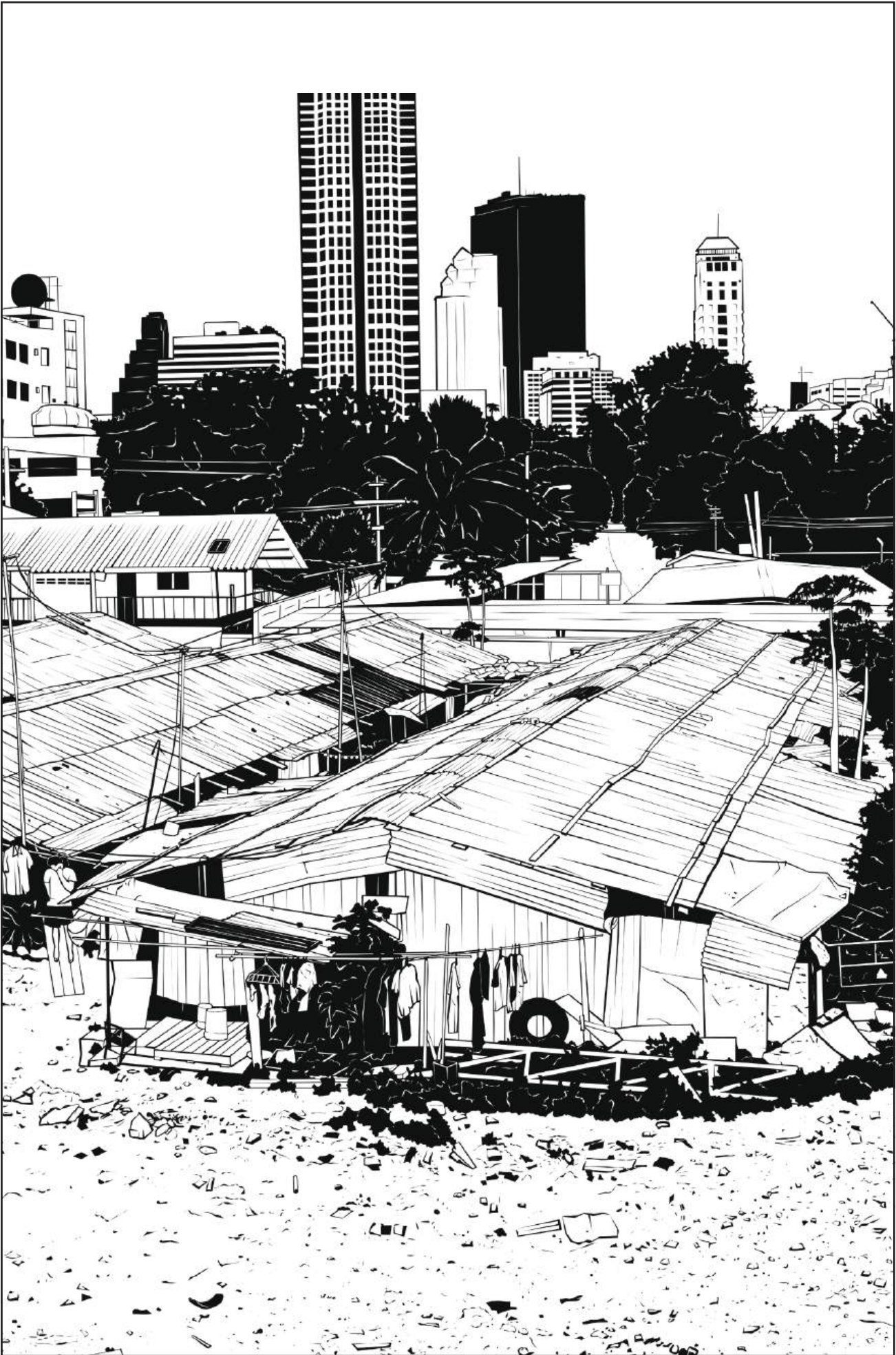
Η κεντρική ιδεολογία του Πρώτου Κό-

σμου ισχυρίζεται, ότι ένας επιχειρηματίας που πουλάει εμπορεύματα είναι το ίδιο με τον εργάτη που πουλάει τις περισσότερες από τις ώρες που είναι ξύπνιος. Η κυρίαρχη ιδεολογία του Δεύτερου Κόσμου ισχυρίζεται ότι είναι αταξική, επίσης. Αλλά οι αντιθέσεις μεταξύ των «αναγκών της οικονομίας» και των αναγκών των εργατών, είναι ακριβώς απ' όπου προέρχεται η τάξη.

Όταν το κουβανέζικο κράτος πλήρωνε στους εργαζόμενους των κρατικοποιημένων βιομηχανιών του τους κανονικούς μισθούς τους για να φτιάξουν σπίτια, τα οποία θα ενοικιάζονταν στους ίδιους με ποσοστά επιδότησης, το «πούλησε» όλο αυτό ως ένα σχέδιο να κάνει την ιδιοκτησία κοινωνική και να ωφελήσει τους εργάτες. Παράλληλα, οι υπόλοιποι εργάτες που παρέμειναν στην εργασία τους, έπρεπε να υπογράψουν συμφωνητικά ότι θα διατηρηθούν τα ίδια επίπεδα παραγωγής με λιγότερους εργάτες. Αρκετά χρόνια αργότερα η παραγωγικότητα στη βιομηχανία αυξήθηκε και η κυβέρνηση κατήργησε το παραπάνω σχέδιο κατασκευής -ονόματι "microbrigades" (οι συννηθισμένοι μισθοί των εργατών στην οικοδομή ήταν πιο χαμηλοί). Τα κέρδη δεν πήγαν στα χέρια ιδιωτών καπιταλιστών, αλλά ο πυρήνας του προβλήματος της οικονομίας παρέμεινε: πώς θα παραχθεί η μεγαλύτερη δυνατή υπεραξία από τους εργάτες;

ΝΑ ΤΕΛΕΙΩΝΟΥΜΕ ΜΕ ΤΑ ΤΕΡΑΤΑ

«Ο σύγχρονος άνθρωπος θέλει κρέας χωρίς αίμα, καπνό χωρίς νικοτίνη, αγαθά χωρίς λεκέδες από ιδρώτα, πόλεμο χωρίς πτώματα, αστυνομία χωρίς γκλομπ, γκλομπ χωρίς μελανιές, χρήματα χωρίς κερδοσκοπία.»

Gilles Dauve

Όταν νιώθουμε την ανάγκη για μια αληθινή κριτική στο σύστημα, πολλαπλασιάζονται οι διαστρεβλωμένες, αυτοκαταστροφικές ψευδοκριτικές.

Το να παραπονιέσαι για το παρασιτικό κερδοσκοπικό κεφάλαιο, είναι το να υποστηρίζεις το καλό, παραγωγικό, βιομηχανικό κεφάλαιο. Το να παραπονιέσαι για τα «αισχρά κέρδη» των μεγάλων εταιρειών, το μόνο που κάνει είναι να υποστηρίζει τα καθωσπρέπει κέρδη των μικρών επιχειρήσεων. Το να παραπονιέσαι για τους πλούσιους, λευκούς άντρες που είναι στην κυβέρνηση, είναι το να υπονοείς ότι η φτώχη, έγχρωμη γυναίκα (woman of color), αν μπει στην ίδια κατάσταση θα κάνει τα πράγματα διαφορετικά. Ο δισεκατομμυριούχος, του οποίου η εταιρεία εξαρτάται από το να υπάρχουν μάζες ανθρώπων τόσο φτωχών που να μην έχουν τίποτε άλλο να πουλήσουν πέρα από την εργατική τους δύναμη -και τους πληρώνει τόσο-όσο ώστε να παραμείνουν σ' αυτή τη θέση, κάνει δωρεά κάποια εκ των κερδών που έχει απομυζήσει από τους εργάτες για τη «μείωση της φτώχειας».

Όλες οι κριτικές για τους ανήθικους

επιχειρηματίες ή οι προσπάθειες να στηθούν ηθικές επιχειρήσεις, δεν κάνουν την αξία να ρέει διαμέσου της οικονομίας σύμφωνα με ηθικούς κανόνες. Η στερεοτυπική κριτική στον καπιταλισμό το μόνο που κάνει είναι να μετατρέπει την κριτική στον καπιταλισμό σε κλισέ.

Συνδυάζοντας αρκετή ηθικολογία, τέρατα εμφανίζονται παντού - σατανικοί καπιταλιστές βαρόνοι της βιομηχανίας, πολιτικοί που λένε ψέματα, άπληστοι κερδοσκόποι, μπάτσοι σαδιστές, παρανοϊκοί εγκληματίες πολέμου. Με το να αποκλείς κάτι τέρας, ουσιαστικά, παραδέχεσαι ότι δεν το καταλαβαίνεις. Υπάρχουν αρκετά αφεντικά, τραπεζίτες, ιδιοκτήτες και εργολάβοι που μάλλον θα έπρεπε να φάνε πολύ ξύλο σε κάποιο σοκάκι, αλλά το να τους δαιμονοποιούμε το μόνο που κάνει είναι να συγκαλύπτει πως το σύστημα συνεχώς αναπαράγει αστυνομία που καταστέλλει, μαλάκες αφεντικά και διπρόσωπους πολιτικούς, αλλά και αδύναμους, άτολμους, προκατειλημμένους και απομονωμένους εργάτες.

Και η μισή κριτική μπορεί εύκολα να μετατραπεί σε μια επικίνδυνη κατηγο-

"ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ, 1917."

"ΜΑΡΤΗΣ, 1921."

"ΙΟΥΛΙΟΣ, 1936."

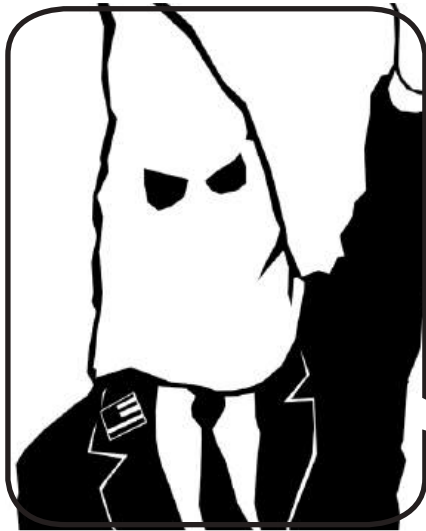
"1917 > 1936."

"1936 ... 1939."

"ΜΑΗΣ, 1937."

"4 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ, 1914."

ρία του εαυτού της. Η απάντηση των εφημερίδων στις απεργίες ενοικίου, τις εξεγέρσεις και τις πορείες της νεοϋορκέζικης εργατικής τάξης μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, ήταν να καταδικάσει τον κακό «Μπολσεβίκικο Ρώσο Εβραίο ιδιοκτήτη». Συνήθως, ωστόσο, οι αριστεροί που εξηγούν το σύστημα μόνο σύμφωνα με τις χειρότερες συνέπειές του, απλά μπαίνουν στο παιχνίδι των πολιτικών που καταδικάζουν αυτές τις συνέπειες στο όνομα του συστήματος.

Ένα σημαντικό βήμα στο να τελειώνουμε με τα τέρατα, είναι να σταματήσουμε να τα σκεφτόμαστε ως τέρατα.

Καπιταλισμός σημαίνει προάστια και παραγκουπόλεις, πολυκατοικίες και γκέτο. Σημαίνει εξώσεις και εγγυήσεις, κρύα, μouxλιασμένα, μολυσμένα διαμερίσματα και υψηλά ενοίκια. Σημαίνει επαναλαμβανόμενη, βαρετή, επικίνδυνη δουλειά, ανεργία και έλλειψη στέγης. Σημαίνει απομόνωση, πλασματική συντροφικότη-

τα και πραγματικές, συντηρητικές κοινότητες, προκατάληψη, ρατσισμός και πολιτική ορθότητα. Σημαίνει κερδοσκοπία και έλεγχος, ανάπτυξη και στασιμότητα, κρίση και πόλεμος. Σημαίνει ιδιοκτήτες και τοκογλύφοι, αστυνομία και πολιτικοί, γραφειοκράτες και αφεντικά.

Αλλά όλα αυτά συμβαίνουν, γιατί λειτουργούν. Πηγάζουν από τις βασικές καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις και τις ενισχύουν. Αυτές οι κοινωνικές σχέσεις δεν είναι κατ' επιλογήν. Αν θέλουμε φαγητό, στέγαση, ή οτιδήποτε άλλο, πρέπει να το αγοράσουμε και ο μόνος τρόπος να βγάλουμε λεφτά είναι να πουλήσουμε την εργατική μας δύναμη. Οι πιέσεις που βιώνουμε στην καθημερινότητά μας, είναι οι ίδιες που ξεσπάνε και οδηγούν στους πολέμους και τις κρίσεις που διαταράσσουν την καθημερινότητα. Η νεκρή εργασία πρέπει να συμπιέζει τη ζωντανή εργασία. Το κεφάλαιο πρέπει να κινείται και να επεκτείνεται. Η καθημερινή μας κινητικό-

τητα στρέφεται εναντίον μας και φαίνεται σα μια δύναμη της φύσης, ένα τέρας.

Όσο περισσότερο ελέγχονται οι ζωές μας από αφηρημένες δυνάμεις πέρα απ' τον έλεγχο μας, τόσο περισσότερο μεγαλώνει μία «αίρεση» προσωπικής ευθύνης. Όσο περισσότερο οι «ανάγκες της οικονομίας» μας επιβάλλουν επιλογές, τόσο περισσότερο η κοινωνική συμπεριφορά αντιμετωπίζεται ως ηθικό ζήτημα. Όσο πιο περίπλοκη είναι η πραγματικότητα, τόσο περισσότερο οι άνθρωποι αποζητούν απλές απαντήσεις. Ξεσπάμε σε οποιονδήποτε βρίσκεται κοντά. Το σύστημα δημιουργεί τη σύγκρουση, η οποία κάποιες φορές είναι αργή και υποσυνείδητη και άλλες θεαματική και έντονη. Αυτό το συνεχές χάος και η εσωτερική διαμάχη κάνει το σύστημα να δουλεύει.

Στον βαθμό που μπορούμε να αναγνωρίσουμε ποιοι είναι οι πραγματικοί μας εχθροί, μπορούμε να ενωθούμε και να παλέψουμε για τα συμφέροντά μας. Μια κοινότητα εργατών που αγωνίζεται μπορεί να υπονομεύσει τις εθνικές ή εθνικές κοινότητες και να καταρρίψει τους διαχωρισμούς και τις προκαταλήψεις. Αγωνιζόμενες δίπλα-δίπλα, μπορούμε να σχετιστούμε αναμεταξύ μας με καινούριους τρόπους, ανακαλύπτουμε δυνατότητες που δεν ξέραμε ότι είχαμε και αρχίζουμε,

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΣΥΝΘΛΙΒΕΙ ΤΟ ΑΤΟΜΟ

έτσι, να αντιλαμβανόμαστε τη δύναμή μας. Οι απαιτήσεις μας κερδίζονται (και συχνά υπονομεύονται). Για να μεγαλώσει και να εμβαθύνει ο αγώνας, πρέπει να ξεπεράσει τα προηγούμενα όριά του, να εμπλέξει καινούριους ανθρώπους και ν' αλλάξει στρατηγικές. Πρέπει να γίνει πιο ριζοσπαστικός, αλλιώς θα υπεισέλθει σε τέλμα.

Όσο οι αγώνες εξελίσσονται και εμβαθύνουν, όλο και περισσότερα πράγματα γίνονται εφικτά· διευρύνονται οι ορίζοντες. Στο σημείο όπου οι αγώνες των εργατριών ωθούν και πιέζουν προς το πιο κρίσιμο σημείο, η κριτική του συστήματος συνολικά είναι αναπόφευκτη. Σε τέτοιους επαναστατικούς καιρούς έχουν προκύψει παρόμοιες ιδέες για την κοινωνία του μέλλοντος.

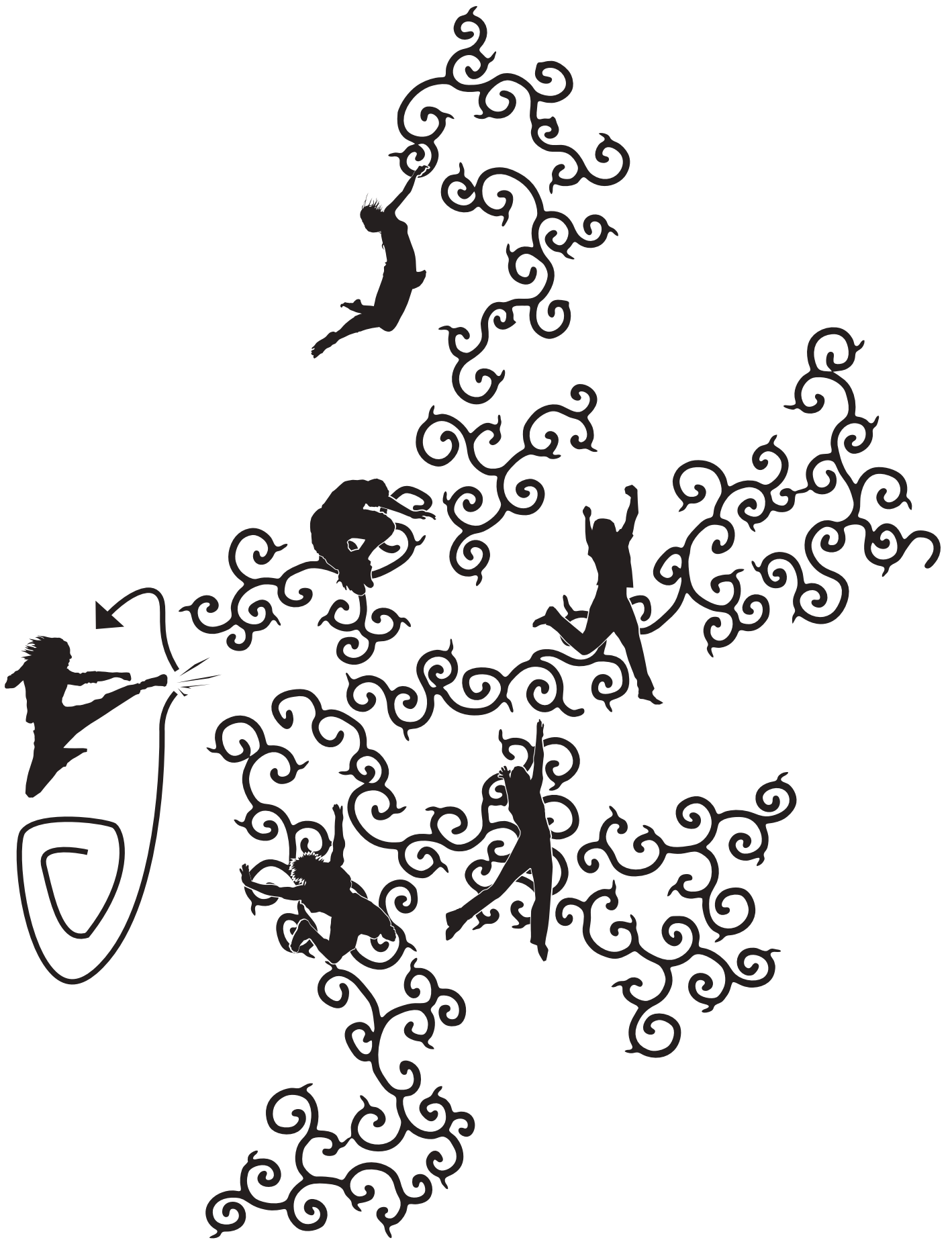
Σε μια κοινωνία που κανείς δε θα μπορούσε να έχει στην κατοχή του τα μέσα παραγωγής, όπου τα πράγματα θα ήταν διαθέσιμα προς χρήση δωρεάν, κανείς δε θα αναγκαζόταν να πουλήσει την εργατική του δύναμη σε κάποιον άλλον. Αυτή θα ήταν μια κοινωνία όπου δε θα υπήρχε ανάγκη να μετριέται η αξία των πραγμάτων, γιατί η αξία δε θα ήταν απαραίτητη για τη σύνδεση διαφορετικών παραγωγών εμπορευμάτων. Οι άνθρωποι θα έφτιαχναν πράγματα απευθείας ο ένας για την άλλη, χωρίς να πρέπει να υπάρχει κάποια μορφή αγοραπωλησίας ενδιάμεσα. Αυτό θα μπορούσε να συμβεί, μόνο εάν η παραγωγική δραστηριότητα επιλεγόταν ελεύθερα και αποτελούσε μία έκφραση των ζώνών μας και όχι όταν μας επιβάλλεται ως αντάλλαγμα για έναν μι-

σθό. Το να φτιάχνουμε και να κάνουμε χρήσιμα πράγματα, δε θα διαχωριζόταν στον χωροχρόνο από την υπόλοιπη ζωή μας και μετά να προσπαθούμε να τα πάρουμε υπό τον έλεγχο μας. Σε μια τέτοια κοινωνία, δε θα υπήρχε διαχωρισμένη οικονομία ή κυβέρνηση με τις δικές της ανάγκες και δε θα υπήρχε καμία ανάγκη για αφεντικά και αστυνομία για να επιβάλει αυτές τις ανάγκες. Δε θα ήταν απαραίτητη η διαρκής σύγκρουση για τη διαίρεση και τη διακυβέρνηση του πληθυσμού. Η κοινότητα θα ήταν εφικτή οπουδήποτε στην καθημερινότητα και όχι μόνο ως ένα αμυντικό κέλυφος στο οποίο οπισθοχωρείς. Αυτή η αντίληψη έχει εμφανιστεί ξανά και ξανά όπου τα κινήματα των εργατών έχουν φτάσει σ' ένα συγκεκριμένο σημείο.

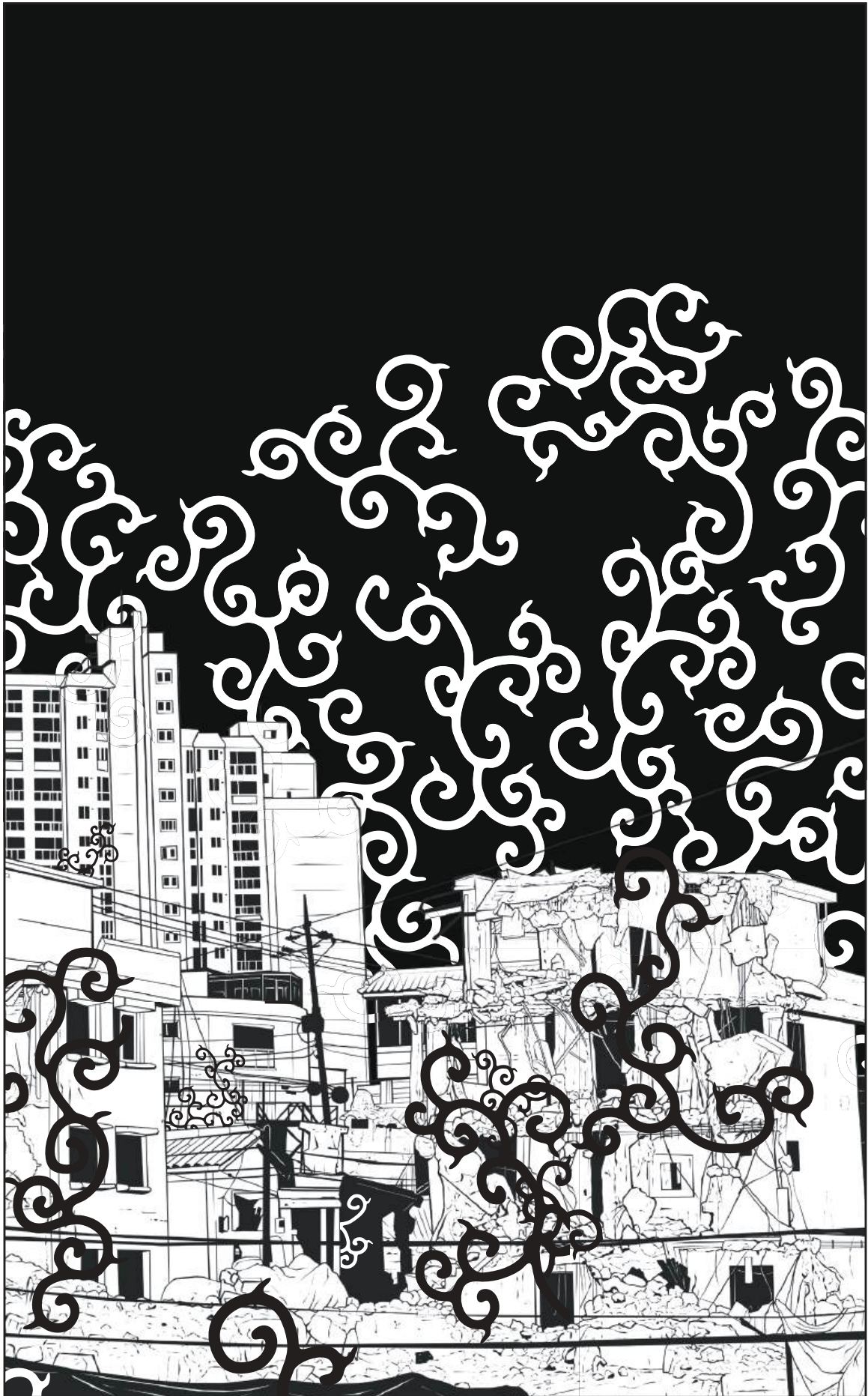
Όλα αυτά δεν αποσκοπούν στο να συγκρίνουμε το παρόν με ένα φανταστικό, αταξικό, χωρίς χρήμα μέλλον και να το βρούμε ανεπαρκές. Στοχεύουν στο να φανταστούμε τί θα χρειαζόταν ώστε να σταματήσουμε συλλογικά να ζούμε τις ζωές μας με τον τρόπο που το κάνουμε μέχρι στιγμής· να εξελίσσουμε τους καθημερινούς μας αγώνες, μέχρι το σημείο όπου θα είμαστε στη θέση να σπάσουμε τις καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις τώρα και για πάντα. Χρειαζόμαστε αποφασιστικές ιδέες και εκλεπτυσμένες δράσεις.

Το τέρας της στέγασης καταπιάνεται με ένα φαινομενικά απλό καθημερινό πράγμα, το σπίτι, και προσβλέπει στις κοινωνικές σχέσεις που το περιβάλλουν και το καθορίζουν. Αρχίζοντας με τα εργοτάξια και το υλικό χτίσιμο των σπιτιών, το βιβλίο χτίζει και συνδέει σιγά-σιγά όλο και περισσότερα ζητήματα: την ανάπλαση και τις πολιτικές πόλεων με τους ρόλους των φύλων και τις πολιτικές ταυτοτήτων, τις υπεργολαβίες και την κερδοσκοπία με τα συμφωνητικά των σωματείων και τη διαπραγμάτευση, τις έντονα προσωπικές σκέψεις με την αλληλεπίδραση στις πολιτικές και οικονομικές δυνάμεις μεγάλης κλίμακας. Αυτό που ξεκινάει ως μια ματιά στο στεγαστικό ζήτημα, διευρύνεται σε μια κριτική του καπιταλισμού ως σύνολο. Το κείμενο ακολουθεί περιπαιχτική, όμορφη και άγρια εικονογράφηση σε ασπρόμαυρο φόντο.

